

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2021**

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2021**

Anuari de la Joventut de les Illes Balears 2021

Aquest Anuari de la Joventut és una iniciativa i el resultat de la col·laboració entre la Conselleria d'Afers Socials i Esports a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), el Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Participació i Joventut, i la Universitat de les Illes Balears, concretament del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), membres del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. La iniciativa compta, a més, amb el suport de la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, «Colonya».

Coordinació:

Grup d'Investigació i formació educativa i social (representants: Dra. Belén Pascual Barrio i Dr. Josep Lluís Oliver Torelló).

Secretaria:

Grup d'Investigació i formació educativa i social (representant: Dra. Rosario Pozo Gordaliza).

Entitat assessora:

Consell de la Joventut de les Illes Balears (representant: Sr. Pau Roig Mas)

Comissió de seguiment:

Observatori de la Joventut de les Illes Balears (representants: Sra. Assumpta Mas Liñares i Sra. Rosa Maria Montalbán Gracia).

Institut Balear de la Joventut (representant: Sr. Sebastià Lliteres Lliteres).

Direcció Insular de Participació i Joventut del Consell de Mallorca (representants: Sr. Alejandro Segura Castelltort i Sra. Rosalia Benítez Gil).

Departament de Cultura, Educació, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca (representant: Sra. Núria Marquet Josa).

Departament d'Hisenda, Gestió Econòmica, Esports i Joventut del Consell Insular d'Eivissa (representant: Sr. Francesc Xavier Costa Garcia).

Conselleria de Joventut. Participació Ciutadana i Noves Tecnologies del Consell Insular de Formentera (representant: Sra. Mónica Rey Ferrer).

© de l'edició: Institut Balear de la Joventut (IBJOVE) de la Conselleria d'Afers Socials i Esports; Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears, i Departament de Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Joventut.

© de la foto de portada: Mónica González Saavedra, de la col·lecció *Lloa a l'expressió humana*, guanyadora del certamen de fotografia ArtJove 2021.

Disseny: Moiré

Producció editorial: Edicions Mic

ISSN: 2605-5139

Dipòsit legal: PM 1416-2018

El contingut dels articles és responsabilitat dels autors i autores. El seu parer no representa l'opinió de la Universitat de les Illes Balears, ni de l'Institut Balear de la Joventut de la Conselleria de Cultura, Participació i Esports, ni del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament del Consell de Mallorca (Direcció Insular de Participació i Joventut). S'autoritza la reproducció total o parcial de l'obra, si se n'esmenta la font i l'autor o l'autora.

L'Anuari de la Joventut de les Illes Balears es pot consultar a les pàgines web de:

L'Observatori de la Joventut de les Illes Balears de l'IBJOVE: <<http://observatorijove.caib.es>>

Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social/UIB:

<<http://gifes.uib.cat/>>

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques:

<<http://dpde.uib.cat/>>

Direcció Insular de Joventut del Consell de Mallorca: <<https://joventut.conselldemallorca.cat/>>

Fundació Guillem Cifre de Colonya: <<http://www.colonya.com/cms/estatico/bl/colonya/web/ca/lobra-social/index.html>>

Contacte:

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Ed. Guillem Cifre de Colonya. Campus de la UIB. Ctra. de Valldemossa, km 7.5. 07122 Palma (Illes Balears).

Tel.: +34 971 17 30 85. <<http://gifes.uib.es/Location-and-Contact>>

Observatori de la Joventut de les Illes Balears. Institut Balear de la Joventut. C/ de l'Uruguai, s/n. 07010 Palma (Illes Balears). Tel.: +34 971178951. Contacte: observatorijove@ibjove.caib.es

**ANUARI DE
LA JOVENTUT
DE LES ILLES
BALEARS
2021**

Índex

Presentació	11
Pròleg	15
Introducció	21

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

1 L'emancipació a les Illes Balears. Informe del segon semestre de 2020 de l'Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya	27
Consell de la Joventut d'Espanya i Consell de la Joventut de les Illes Balears. Equip investigador: Joffre López Oller, María Flamarique Esparza, Elisa Barrera Meneses	

INICIATIVES, ESTUDIS I DEBATS ACTUALS

2 Fòrum Menorca Illa Jove. La Menorca que volem els joves	71
MARTA COLL MARQUÈS	
3 Necessitats, actituds, pràctiques i aspiracions afectives i sexuals d'adolescents i de joves de Calvià, 2020	91
NATI FRANCÉS GÁRATE / SANDRA SEDANO COLOM / MÒNICA GELABERT BOTELLA / LLUÍS BALLESTER BRAGE	
4 30 anys després, el temps no passa, o sí	123
PERE CORTADA OBRADOR / MARIA ANTICH BAUZÀ	
5 Filosofia fora de classe. Iniciatives i recursos informals per aprendre a filosofar	143
MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS	

MONOGRÀFIC: JOVES I VIVÈNCIES EN TEMPS DE COVID

6 Oci educatiu en temps de Covid: estudi de les activitats d'oci educatiu durant l'estiu 2020 a les Balears	173
IÑAKI ILLÁN FERRAGUT / CARMEN MONER ENSENYAT / JOSEP LLUÍS RIERA MOLL	

7 Participació dels alumnes de secundària en temps de pandèmia	187
MARTA ESCODA TROBAT	
8 Joves, pobresa i Covid-19	203
TERESA VALLESPÍR ACOSTA	
9 Conseqüències de la precarietat juvenil en la participació a les Illes Balears	217
IGNACIO MORA GUIJARRO	
10 Joves i ocupació en temps de pandèmia	237
YOLANDA CALVO RODRÍGUEZ / EVA BEATRIZ CERDEIRIÑA OUTEIRAL	
11 Emancipar-se en temps de la Covid-19	255
CATALINA MIRALLES BAUZÁ / LAURA NICOLAU ROJO	
12 Estudiar a la universitat durant la pandèmia de la Covid-19, una visió estudiantil	271
PAU ROIG MAS / RAQUEL SEBASTIÁN HERNÁNDEZ / AZAHARA PEÑA DE LA FUENTE	
13 Els reptes i canvis nous en l'orientació per als joves de les Balears en temps de coronavirus	283
LOLA ÀLVAREZ DÍAZ / MIQUEL AMORÓS PUIG / FRANCESCA MARIA MOLINOS HOMAR / MARGALIDA PAYERAS LLODRÀ	
14 Com és la salut mental dels nostres infants i joves en el període de Covid-19?	303
ISABEL FLÓREZ FERNÁNDEZ / MARTA BEDMAR-NOGUEROL / MARÍA CARRERA FERRER	
15 Joves, salut i prevenció: algunes reflexions en temps de la Covid-19	317
BELÉN PASCUAL BARRIO / CARMEN ORTE SOCÍAS / JOSEP LLUÍS OLIVER TORELLÓ / ROSARIO POZO GORDALIZA	
16 Enganxar-se al grup, enganxar-se al teatre	335
NADIA BANEGAS FABREGAT	
17 Lloa a l'expressió humana: col·lecció de fotografies guanyadores del certàmen Art Jove 2021	343
MÓNICA GONZÁLEZ SAAVEDRA	

PRESENTACIÓ

La quarta edició de l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears, fruit de la col·laboració interinstitucional, ja és aquí. Volem que l'anuari sigui una conjunció de reflexions, un espai per compartir experiències i per donar veu a les investigacions, especialment en un temps difícil d'una pandèmia que encara no ha acabat i que ens obliga a plantejar escenaris diversos per afrontar els reptes que tenim a les Illes Balears.

La pandèmia de la covid ens ha trasbalsat, ens ha fet replantejar moltes de les certeses que teníem, també ha enfortit els valors tradicionals i n'ha reforçat altres de més recents; la joventut no ha estat aliena a tot això. El monogràfic d'aquest anuari es dedica precisament a reflexionar sobre com la pandèmia ha afectat les persones joves.

Des del Govern volem que l'any que ve s'aprovi en el Parlament la nova llei de polítiques de joventut. Una iniciativa legislativa que vol donar resposta als reptes nous que tenim davant, amb propostes i polítiques noves. Per redactar-la, les reflexions i les investigacions compartides en els anuaris ens han resultat una bona guia.

Fina Santiago Rodríguez

Consellera d'Afers Socials i Esports
del Govern de les Illes Balears

Aquest document que teniu a les mans s'està consolidant com un recurs bàsic per a l'estudi i l'anàlisi de la joventut de les nostres illes. Enguany, era imprescindible dedicar l'edició de l'anuari a la situació del joventut durant la pandèmia de la covid-19.

Les experiències viscudes per adolescents i joves a partir del març de 2020, una data que ens marcarà per tota la vida, permetrà que entenguem millor aquest col·lectiu durant la recuperació social i econòmica de la crisi, tot tenint en compte les qüestions que la joventut ja arrossega des d'abans.

Jaume Alzamora Riera

Conseller de Promoció Econòmica i
Desenvolupament Local de Mallorca

L'Anuari de la Joventut de les Illes Balears de 2021 analitza en profunditat com la pandèmia ha afectat o, gosaria a dir, trastocat la vida de les persones joves, especialment vulnerables. Aquest esdeveniment anòmal ha obligat a canviar la seva forma d'aprendre, de relacionar-se i, fins i tot, de divertir-se. I el que és més important, ha augmentat la precarietat laboral i ha accentuat, si cal encara més, les desigualtats socials.

Aquesta publicació, amb representació interinstitucional i coordinada pel Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la Universitat de les Illes Balears, compta amb aportacions diverses; entre elles les de persones que treballen dia a dia amb els joves, amb amplis coneixements d'aquest sector de la nostra societat. La publicació contribueix, alhora, a visibilitzar la joventut de les nostres Illes i a construir noves propostes que ajudin a la millora integral de la seva situació.

Josep A. Cifre Rodríguez

President de Colònia, Caixa d'Estalvis de Pollença i
de la Fundació Guillem Cifre de Colònia

Pablo Simón Cosano

Professor de ciència política del Departament de Ciències Socials de la Universitat Carles III de Madrid. Doctor en ciències polítiques i socials per la Universitat Pompeu Fabra i investigador postdoctoral a la Universitat Libre de Bruxelles. Els seus principals camps d'investigació són la política comparada, els sistemes electorals i de partits, el comportament electoral, la participació política dels joves o la descentralització política i fiscal. Autor de diferents articles acadèmics en revistes com *West European Politics*, *Publius*, *Political Studies* o *South European Politics and Society*, per citar-ne algunes. Coautor de «L'Urna Trencada» i «El Mur Invisible», autor d'«El Príncep Modern» i «Corona: Política en temps de pandèmia». Analista habitual en mitjans de comunicació com *El País*, *La Sexta*, *TVE* o *Cadena SER*

Una generació entre dues crisis: de la Gran Recessió a la pandèmia

PABLO SIMÓN COSANO

Doctor en ciències polítiques i socials a la Universitat Carles III de Madrid i investigador postdoctoral a la Université Libre de Bruxelles

La situació de la infantesa i la joventut a Espanya ha estat preocupant molt abans que la pandèmia ens assolís. Al cap i a la fi, l'absència d'equitat intergeneracional en el nostre sistema té un caràcter estructural, fet que provoca des de fa temps que les crisis recaiguin en els ciutadans de menor edat. Per exemple, després de la crisi econòmica de 2008 el rostre de l'exclusió social a Espanya va ser essencialment jove. Mentre que en 2019, quan ja estàvem creixent, la taxa de pobresa del nostre país era del 20,7 %, entre els menors de 30 anys es disparava fins al 28,3 %, un dels índexs més alts de la Unió Europea.

Aquesta dada no és irrellevant perquè ser pobre en la infantesa o la joventut deixa una cicatriu que s'arrossega per a tota la vida. Una pobresa que erosiona tant l'eficiència com

l'equitat del sistema i combatre-la hauria de ser una política d'Estat. Ara bé, és important recordar que no tots els joves són igualment vulnerables. De nou, a tall d'il·lustració, les dades més recents apunten com el risc de pobresa és el triple entre aquells joves que no varen acabar els estudis obligatoris davant dels que varen finalitzar la universitat. És a dir, que a les desigualtats intergeneracionals se li sumen les tradicionals desigualtats de classe, origen o gènere, les quals tendeixen a reforçar la dinàmica anterior. Per això, qualsevol disseny de polítiques públiques eficaç ha de tenir present aquest fet.

Atesa aquesta situació de partida, el pessimisme ha trobat un terreny fèrtil al nostre país: al voltant de set de cada deu llars d'Espanya pensen que els seus fills viuran pitjor que els seus

pares segons les dades del CIS. Un destí que sens dubte no és inevitable, però que ja ens dona una mesura de la desesperança amb què s'enfronten aquests temes en el debat públic. Una certa resignació que, amb freqüència, es marida amb estereotips injustos i que han portat a encapsular les qüestions de joventut com un assumpte subsidiari en l'agenda. Com si aquest assumpte fos només de l'interès de les generacions concernides i no es tractàs d'un desafiament integral. Com si abordar aquesta qüestió no fes necessari repensar a fons les nostres polítiques d'educació, mercat de treball o habitatge, és a dir, revisar el moll de l'os mateix del nostre model de benestar.

És important prendre aquest punt de partida per entendre com ens impacta la pandèmia de la covid-19. Com és sabut, aquesta emergència ha tingut un impacte en les nostres societats, i no només per la pròpia mortalitat que provoca la malaltia, sinó també per les mesures preses per combatre'n l'expansió. Els confinaments, que començarien amb tota la seva força a Occident en març de 2020, però que es reproduirien intermitentment en els mesos següents, han tingut un impacte major en els sectors més vulnerables. Allà eren, una vegada més, els joves. No amb una afectació directa, ja que els morts han estat en gran manera ancians i persones amb malalties cròniques, però sí des de la perspectiva social, entreveient-se com la mateixa generació que encara no s'havia recuperat dels estralls de la crisi anterior s'exposava a un nou toc d'alerta.

Una de les primeres implicacions de la pandèmia va ser el tancament

dels sistemes educatius de tot el món. No només escoles i centres de formació varen ser clausurats, almenys de manera temporal, sinó que també es va haver de fer una adaptació exprés a l'ensenyament en línia. Tot això ha implicat un esforç important per a docents, famílies i estudiants, la qual cosa necessàriament ha de tenir implicacions de calat.

Un element relativament documentat és que els processos de desconnexió educativa solen tenir un impacte negatiu més gran en joves i infants d'entorns més vulnerables. Aquest fet, que ja es constata durant les vacances estivals, es temia que fos exacerbats pels confinaments durant la pandèmia i en aquest sentit varen apuntar les primeres investigacions comparades. Durant el tancament dels centres escolars al Regne Unit el rendiment educatiu entre aquells joves de famílies més humils va caure de manera més acusada, en concret en famílies monoparentals, de menor nivell educatiu o d'origen migrant. Als Països Baixos les estimacions apunten que els estudiants de llars amb menys recursos haurien tingut una pèrdua en aprenentatge un 55 % superior que els de famílies més acomodades.

Les dades per a Espanya recollides en l'enquesta INJUVE apunten com, almenys, un de cada deu escolars va tenir dificultats per poder-se connectar a internet durant el període del *Gran Confinament* (entre març i maig de 2020). De la mateixa manera, un de cada tres joves va declarar que havia perdut coneixements durant aquell període respecte a un curs normal. Alguna cosa, que, a més, tendia a centrar-se amb major intensitat a les

llars on almenys un progenitor estava aturat o on la mare no fa tasques remunerades. Si a això se li suma que la majoria de l'evidència empírica és escèptica amb l'eficàcia de la docència en línia i que els mateixos estudiants prefereixen la presencialitat, la reobertura dels centres escolars durant el curs 2020-2021 va ser, sens dubte, una decisió encertada.

Amb tot, encara és prest per saber els efectes de la pandèmia en l'educació. Els tancaments varen ser intermitents sobre l'alumnat durant el curs següent, per tant, probablement tindrà un impacte asimètric en la població. A més, també se sap que els períodes de crisi tendeixen a devaluar les expectatives de formació futura dels estudiants, que solen tenir una percepció pitjor sobre la seva pròpia progressió en el sistema educatiu. Seguir a aquells joves que han afrontat transicions educatives en el període de la pandèmia és un deure social per ser capaç de compensar unes desigualtats educatives que, sens dubte, s'han ampliat per l'efecte de la covid-19.

Un altre dels impactes devastadors de la pandèmia sobre els joves s'ha vehiculat a través de l'ocupació. Després de la declaració dels confinaments globals, el mes de març de 2020, segons dades de l'OIT, un 16 % dels joves al món varen deixar de treballar. A més, dels que varen conservar la seva ocupació, un 23 % varen veure disminuir les hores que treballaven, amb la qual cosa encara es va precaritzar més la seva situació. Així va ser com Espanya va tancar les dades d'atur juvenil en el 43,9 % en 2019, la xifra més alta de tota la Unió Europea, en un context en el qual el

pessimisme entre els joves per trobar una feina estable va tornar als nivells propis de la crisi de 2008.

En el cas espanyol hi ha cert consens acadèmic al voltant de com la dualitat del mercat de treball fa que joves, dones, immigrants i aturats de més de 50 anys siguin col·lectius particularment vulnerables a les crisis econòmiques. Un component que, a més, se solapa amb la desproporcionada concentració de llocs de treball a temps parcial entre els joves. Les persones que treballen amb aquesta fórmula es caracteritzen per tenir el doble de risc de ser pobre que les persones que treballen a temps complet, i no només pels ingressos menors, sinó també que aquest tipus de contractes donen accés a una menor cobertura per atur, un problema particularment sever quan ens trobam en un context de temporalitat no desitjada.

Les dades disponibles per al cas d'Espanya apunten que l'ocupació destruïda entre els joves, en tot cas, no ha estat homogènia. En línia amb el que s'ha trobat en altres països, els treballadors manuals menys qualificats han patit un mal més gran des de la perspectiva econòmica, ja que estan ocupats en sectors més exposats als confinaments. Aquest factor està molt lligat al grau de desenvolupament del teletreball segons l'ocupació, que sol ser més freqüent i fàcil d'aplicar entre els treballadors que estan en posicions d'empleats o directius. En aquest sentit, el 70 % dels empleats de la posició esmentada varen poder adaptar-se a modalitats de treball remot mentre que, amb prou feines, va assolir el 45 % entre els

empleats d'ocupacions manuals o de sector serveis.

Per tant, els joves d'aquest últim tipus d'ocupacions, que treballaven en turisme o restauració, varen ser més propensos a patir acomiadaments o pèrdues salarials. És a dir, justament els que normalment tenen menys capital humà o provenen d'entorns socials més vulnerables. Aquest fet porta amb sí un altre tipus d'implicacions: la precarització de l'ocupació jove es tradueix en una demora en l'emancipació o la maternitat, fent més difícil formar una família o, fins i tot, redundant en un mal psicològic.

L'impacte sobre l'ocupació de la covid-19 pot, a més, tenir implicacions generacionals que s'allarguin en el temps. Algunes estimacions calculen que aquesta crisi pot deixar una cicatriu en els nascuts des de 1985 ja que es tracta de la segona recessió econòmica que els afecta abans dels 30 anys: es calcula que un jove que entri avui en el mercat de treball pot tenir fins i tot un 7,2 % menys de salari respecte a un perfil de jove equivalent que s'hi va incorporar el 2007. Intentar conjurar aquesta possibilitat requerirà un paquet específic de polítiques públiques centrades a millorar l'ocupabilitat juvenil.

Un tercer aspecte afectat per la pandèmia és l'emancipació residencial. El percentatge de joves entre 18 i 34 anys que vivia amb els seus pares en 2019 arribava a Espanya al 64,5 %, una xifra allunyada del voltant del 20 % que declaren el mateix als països del centre i el nord d'Europa. Potser el més preocupant sigui que la dada esmentada no va deixar d'empitjorar des de 2008, assenyalant fins a quin

punt aquest problema s'ha tornat crònic al nostre país. Doncs bé, les primeres dades disponibles incideixen que és probable que aquest mal fins i tot s'acusi amb els efectes de la pandèmia. D'acord amb la informació de l'enquesta INJUVE, el 61 % dels joves entre 15 i 29 anys viuen amb els pares –o les persones que els substitueixen– i, sobre aquest col·lectiu, només un 32,8 % dels entrevistats desitgen emancipar-se. El que destaca és que suposa una caiguda de 16 punts respecte a les dades disponibles abans de la pandèmia.

Òbviament, la majoria dels joves apunten a raons econòmiques per no poder-se'n anar de casa dels seus progenitors. De fet, en 2019 l'Observatori del Consell de la Joventut ja va apuntar com un jove ha de pagar de mitjana un 94 % del seu sou si vol viure de lloguer. Així, en un entorn de destrucció d'ocupació i de recuperació més lenta del mateix, amb un problema evident de lloguer a les grans capitals, la pandèmia només pot empitjorar aquest problema. Per tant, de nou, no es tracta d'una problemàtica nova, sinó exacerbada pel fet que la destrucció d'ocupació durant la pandèmia s'hagi acarnissat particularment amb els menors de 35 anys.

Aquest aspecte té un impacte en la formació de les famílies. Té sentit que en els contextos d'incertesa econòmica les decisions reproductives s'ajornin. A més, l'emancipació tardana dels joves a Espanya és indicada com un dels factors que hi ha darrere de la baixa fecunditat del país. Segons les dades disponibles en el registre civil, els nascuts entre desembre i gener d'enguany, que serien equivalents

als nadons concebuts durant el *Gran Confinament*, varen caure un 23 % respecte als de l'any anterior. De fet, el nombre de naixements va tocar terra el 2021.

Entre els elements als quals també s'ha prestat atenció arran de la pandèmia, almenys recentment, està la salut mental dels joves. Se sap que les mesures de confinament, que restringeixen la mobilitat i les activitats socials tenen un impacte psicològic negatiu en la població. Les primeres dades d'enquesta disponibles després del *Gran Confinament* indiquen que els subjectes entrevistats que varen indicar estar «més atabalats de l'habitual» es duplicaren (passant del 20 al 40 %), al igual que es multiplicaren els que varen apuntar una tensió més gran (del 4 al 19 %), amb depressió o dificultats per dormir.

Ara bé, pel que se sap, aquest increment de l'ansietat i l'estrès no va tenir una distribució homogènia en tota la població. Alguns estudis han indicat com els joves i els infants són un dels col·lectius més vulnerables al mal psicològic dels confinaments. De fet, els treballs que han pogut comparar entre joves i adults apunten que aquests primers han sentit amb més freqüència tristesa i angoixa durant els tancaments. Per tant, els joves requeriran una supervisió i acompanyament major a mesura es facin explícites les conseqüències de la pandèmia en la seva salut mental amb l'objectiu d'evitar un mal permanent.

Ara bé, de nou cal recordar que hi ha sectors més vulnerables que d'altres. Sobre el conjunt de la població varen ser els grups socials amb ingressos estables, com pensionistes

o funcionaris, els que varen tenir un augment inferior del mal mental, creixent més entre els sectors més precaris. D'aquí que hi hagi bones raons per apuntar que no és exclusivament l'efecte de l'aïllament, sinó també la incertesa vital, el que augmenta l'estrès psicosocial.

Les dades disponibles en l'enquesta INJUVE apunten en una doble direcció. D'una banda, les dones assenyalen una afectació més gran a la dels homes. Les raons per això poden ser per la seva major incidència de malalties psicològiques, la seva major sinceritat en les enquestes o que hi hagi components com la conciliació que comportassin un estrès més gran durant el període del confinament. De l'altra, també es constata un efecte rellevant de la situació de convivència en la que es va passar el confinament. Comparat amb els joves que varen passar el tancament a casa dels seus pares o tutors legals, els que ho varen fer en parella i en pis compartit varen assenyalar una incidència de sentiments negatius més gran.

Davant d'aquesta plèthora de conseqüències negatives, la crisi de la pandèmia ha despul·lat de nou les debilitats estructurals del pacte intergeneracional a Espanya, és a dir, del nostre model de benestar. Afrontar-les requeriria pensar en polítiques que fessin reformes ambicioses en molts d'ordres, des del pla laboral a l'educatiu o de polítiques d'habitatge. Tanmateix, al contrari, el debat públic s'ha mogut més aviat cap a l'estigmatització.

Segons el CIS, un 62 % dels espanyols pensen que la joventut és el col·lectiu més indisciplinat en les mesures de protecció contra el coronavirus. A

favor d'aquest resultat demoscòpic ha jugat tant el tradicional prejudici contra la joventut propi com el «biaix de visibilitat». Al cap i a la fi, els incompliments d'un botellot o d'una festa nocturna són visibles en un informatiu, mentre que, les irresponsabilitats a la llar o al centre de treball no es veuen. I d'aquesta manera, hi ha algú a qui resulta més senzill culpar perquè és un fet publicitat, no perquè sigui una cosa que passi (més) en aquest col·lectiu que d'altres. Que, a més, aquest col·lectiu s'hagi vacunat més tard que uns altres encara ha reforçat més aquest efecte, ja que la incidència de la malaltia s'hi ha acarnissat particularment.

No obstant això, aquest assenyalamment passa al marge de les pròpies actituds declarades pels joves, els quals en general han complert àmpliament les mesures de confinament (superiors al 90 %) i que tenen uns valors compromesos amb la protecció dels adults i dels majors. És més, les dades de l'INJUVE insisteixen en com els joves es varen implicar durant la pandèmia a l'altura de la resta de la societat. L'activitat més participada pels joves durant el *Gran Confinament* va ser aplaudir als sanitaris des de les finestres o els balcons, que va ser seguida per un 55 % dels joves, i fins a un 21,5 % dels joves declaren que varen ajudar a gent necessitada o familiars durant el més cru de la pandèmia.

La situació crítica que travessem fa urgent rebel·lar-se. La reproducció d'estereotips, la falsa retòrica de l'enfrontament entre generacions i el fatalisme han viciat el debat públic sobre la joventut. És necessari comprendre que l'absència d'equitat intergeneracional és estructural i que la crisi no fa sinó agreu-

jar problemes anteriors. Afrontar-los requereix un conjunt de polítiques públiques ambicioses i que toquen aspectes transversals. Polítiques que tractin d'esmortir l'impacte enorme que la pandèmia ha tingut en els joves més vulnerables. Justament, en aquest sentit, l'*Anuari* és un avanç, un pas rellevant per establir un bon diagnòstic sobre la situació de la joventut a les Illes per formar les polítiques públiques i informar-les.

És important insistir en una última cosa: en un entorn en el qual es fa comú parlar de generacions perdudes, res no pot ser més fals que insistir en la retòrica esmentada. Del que fa falta parlar és de com serem capaços de reteixir un pacte intergeneracional en el qual tots hi guanyem, de com serem capaços d'ajudar a fer que la nostra societat sigui més justa i inclusiva quan es disposi la pols d'aquesta tragèdia. Aquest és el nostre deure, però que el que és urgent no ens faci perdre de vista el que és important: un país que no té oportunitats per als seus joves és un país que no té oportunitats per a ningú.

INTRODUCCIÓ

BELÉN PASCUAL BARRIO
JOSEP LLUÍS OLIVER TORELLÓ

*Grup d'Investigació i Formació
Educativa i Social (GIFES)
de la Universitat de les Illes Balears*

L'Anuari de la Joventut d'enguany tracta el fet que major repercussió ha tingut sobre les nostres vides des del 2020, la covid-19. Entre altres impactes, la limitació de les relacions interpersonals ha estat una de les pitjors conseqüències sobre les persones joves. Aquesta limitació és un dels motius que guia la col·lecció fotogràfica de Mònica González, Lloa a l'expressió humana, guanyadora del certamen de fotografia del Programa Cultural Art Jove 2021, i a la qual pertany la fotografia que és imatge de portada. Segurament aquesta imatge no us ha deixat indiferents quan l'heu vista per primera vegada. Això és el que ens va passar a l'equip de l'Anuari en el procés de selecció; el debat sobre la idoneïtat d'una imatge o una altra ens duia a reflexions compartides; totes elles constructives. Inevitablement, la

imatge impacta sobre el públic i ens aproxima a les vivències dels joves en aquests darrers temps (podeu veure totes les fotografies a l'apartat monogràfic).

Aquesta vivència centra també el pròleg de Pablo Simón, que ens parla d'una generació entre dues crisis, i ens recorda que l'augment del nivell d'estrès psicosocial entre els joves no només és efecte de l'aïllament sinó també de la incertesa vital. La reflexió de l'autor al voltant de les baixes expectatives de futur i la vulnerabilitat, entre altres qüestions, representa una mena de fil conductor del conjunt d'articles monogràfics, que tracten sobre la pobresa, la precarització de l'ocupació, les repercussions sobre la participació o la salut mental.

El primer article de l'Anuari és un estudi sobre l'emancipació a les

Illes Balears que presenta una anàlisi contextual sobre l'accessibilitat del mercat de l'habitatge a les Balears, l'ocupació juvenil, l'emancipació residencial i altres dimensions relacionades. Posteriorment, al monogràfic hi trobam temàtiques que articulen una reflexió col·lectiva, posant el focus en els efectes de la pandèmia sobre àmbits diversos, tant des de la perspectiva de l'anàlisi de la realitat com des del punt de vista de les accions socioeducatives que es duen a terme dins i fora de l'àmbit escolar i acadèmic.

Des de la perspectiva de l'anàlisi dels impactes de la pandèmia sobre diferents àmbits de la vida dels joves, comptam amb (a) un estudi sobre les conseqüències de la crisi de la covid-19 amb relació a la situació laboral i les perspectives de futur dels joves; (b) un diagnòstic sobre la pobresa juvenil a les Illes Balears i la renda social garantida com a mecanisme de protecció social fonamental; (c) un estudi sobre les conseqüències de la precarietat amb relació a la participació dels joves, les dificultats per participar i involucrar-se en la vida pública; (d) un treball sobre les repercussions de la covid-19 sobre els processos d'emancipació del jovent extutelat; (e) una reflexió sobre les vivències dels estudiants universitaris i de secundària, i els efectes de l'adaptació de les classes i les avaluacions; (f) un estudi sobre la incidència de la pandèmia a la campanya d'activitats d'oci educatiu d'estiu (escoles d'estiu, acampades, colònies i campus esportius); (g) un diagnòstic sobre l'evolució de la salut mental de la in-

fància i adolescència, i l'activitat assistencial en els dispositius de salut mental en temps de pandèmia.

I amb relació a les accions existents i propostes que recollim en aquesta edició de l'Anuari, comptam amb (a) una anàlisi sobre la participació dels estudiants de secundària en les associacions d'estudiants, en els consells escolars i en els programes basats en les pràctiques restauratives, l'educació emocional i altres; (b) un treball sobre la importància de l'orientació acadèmica i professional com a estratègia preventiva de l'abandonament educatiu prematur i universitari; (c) una reflexió sobre la rellevància de la promoció de la salut mental i els seus àmbits prioritaris, els contextos relacionals, familiars, escolars i comunitaris; (d) una experiència vinculada al teatre que posa en valor al grup, espai on els joves poden ser ells mateixos, tenir contacte directe i manifestar emocions.

Com cada any, també comptam amb un apartat dedicat a altres iniciatives, estudis i debats actuals, que enguany inclou quatre propostes sobre (1) el Fòrum Menorca Illa Jove, un espai de joves i per a joves que pretén promoure la seva participació; (2) un estudi sobre les necessitats, actituds, pràctiques i aspiracions afectives i sexuals dels adolescents i joves del municipi de Calvià; (3) un estudi comparatiu sobre l'ocupació del temps lliure dels adolescents del municipi de Capdepera (1990-2021); i (4) una proposta d'iniciatives i recursos per aprendre a filosofar, entenent la filosofia fora de les aules com a saber útil i pràctic per a la vida quotidiana.

L'Anuari de la joventut de les Illes Balears és una iniciativa de la Conselleria d'Afers Socials i Esports a través de l'Institut Balear de la Joventut (IBJOVE), el Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell de Mallorca, a través de la Direcció Insular de Participació i Joventut, la Fundació Guillem Cifre de Colonya de la Caixa d'Estalvis de Pollença, «Colonya», i el Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES), de la Universitat de les Illes Balears. En nom de totes les institucions responsables d'aquesta publicació, volem agrair la participació als autors

i les autores, totes elles persones vinculades al món juvenil, professionals, responsables i participants de distintes entitats de la societat civil i de les institucions públiques. La diversitat de contribucions dona sentit a la reflexió compartida entre l'administració pública i la societat civil, i entre el món professional i acadèmic. Aquest és un dels principals actius d'un projecte col·lectiu com és l'Anuari. Un dels reptes de futur és anar sumant la implicació de persones joves i entitats juvenils al projecte, i visibilitzar experiències, propostes i projectes basats en la seva participació activa.

**La joventut a les
Balears: Context
sociodemogràfic**

**L'emancipació a les
Illes Balears. Informe
del segon semestre de
2020 de l'Observatori
de l'Emancipació del
Consell de la Joventut
d'Espanya**

**CONSELL DE LA JOVENTUT D'ESPANYA
CONSELL DE LA JOVENTUT DE LES ILLES
BALEARS**

Equip investigador:

Joffre López Oller

María Flamarique Esparza

Elisa Barrera Meneses

Resum

Les Illes Balears és una de les comunitats autònomes en què el mercat de l'habitatge resulta més inaccessible per a la població jove. En el segon semestre de 2020, les Illes Balears ocupaven el primer lloc entre totes les comunitats autònomes en el cost més elevat d'accés de compra d'un habitatge lliure per a una persona assalariada d'entre 16 i 29 anys i el segon en el cas del lloguer, després de Catalunya. El pagament de l'habitatge era inviable per a una persona jove en solitari, ja que requeria destinar el 93,8 % del salari mensual a pagar la quota hipotecària i el 111,2 % en el cas d'una renda de lloguer.

En la primera meitat de 2020, la irrupció de la covid-19 va impactar en l'ocupació juvenil, col·lectiu molt vinculat al sector turístic i la taxa d'atur d'aquest grup es va disparar. En el segon semestre del mateix any, s'albirava una certa reactivació de l'ocupació, amb una taxa d'activitat que passava del 49,5 % al 54,1 % entre el primer i el segon semestre de 2020. A final d'any, la proporció de joves que treballava s'elevava fins al 37,0 %. Entre les persones joves empleades, els homes obtenien una taxa d'ocupació més elevada que les dones, amb un 40,5 % i un 33,5 %, respectivament.

Malgrat aquesta conjuntura tan difícil, la taxa d'emancipació residencial es va mantenir en valors similars al llarg de l'any i es va registrar un 17,6 % de joves que vivien en una llar independent de la d'origen en el darrer trimestre de 2020.

EL present article recull íntegrament l'Informe del segon semestre de 2020 que l'Observatori de l'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya du a terme semestralment i que ofereix dades de les Balears gràcies a la col·laboració amb el Consell de la Joventut de les Illes Balears.

Paraules clau

Joves / Emancipació / Habitatge / Ocupació / Precarietat / Pobresa / Atur / Sobrequalificació / Subocupació / Temporalitat / Condicions de vida

Resumen

Las Illes Balears es una de las comunidades autónomas en las que el mercado de la vivienda resulta más inaccesible para la población joven. En el segundo semestre de 2020, las Baleares ocupaban el primer puesto, entre todas las comunidades autónomas, con el mayor coste de acceso de compra de una vivienda libre para una persona asalariada de entre 16 y 29 años y el segundo en el caso del alquiler, después de Cataluña. El pago de la vivienda era inviable para una persona joven en solitario, puesto que requería destinar el 93,8% del salario mensual a pagar la cuota hipotecaria y el 111,2% en el caso de una renta de alquiler.

En la primera mitad de 2020, la irrupción de la Covid-19 impactó en el empleo juvenil, colectivo muy vinculado al sector turístico y la tasa de paro de este grupo se disparó. En el segundo semestre del mismo año, se vislumbraba una cierta reactivación del empleo, con una tasa de actividad que pasaba del 49,5 % al 54,1 % entre el primer y el segundo semestre de 2020. A final de año, la proporción de jóvenes que trabajaba se elevaba hasta el 37,0 %. Entre las personas jóvenes empleadas, los hombres obtenían una mayor tasa de empleo que las mujeres, con un 40,5 % y un 33,5 %, respectivamente.

Pese a tan difícil coyuntura, la tasa de emancipación residencial se mantuvo en valores similares a lo largo del año y se registró un 17,6 % de jóvenes que vivían en un hogar independiente del de origen en el último trimestre de 2020.

El presente artículo recoge íntegramente el Informe del segundo semestre de 2020 que el Observatorio de la Emancipación del Consejo de la Juventud de España lleva a cabo semestralmente y que ofrece datos de Baleares gracias a la colaboración con el Consejo de la Juventud de las Illes Balears.

Palabras clave

Jóvenes / Emancipación / Vivienda / Ocupación, Precariedad / Pobreza / Paro / Sobrequalificación, Subocupación / Temporalidad / Condiciones de vida

L'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya: una eina per conèixer com viuen les persones joves

L'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya (CJE) és una publicació que actualment té una periodicitat semestral i recull tot un seguit d'indicadors quantitatius pel conjunt d'Espanya i de cadascuna de les comunitats autònomes, que defineixen el que hom podria qualificar com les *condicions de vida* de la població jove (16-29 anys) des d'una perspectiva extensiva. Lògicament, una aproximació merament quantitativa mai no arriba a copsar la complexitat i la riquesa de les vides individuals de cadascuna de les persones joves. L'avantatge principal, però, és que permet fer diagnòstics i comparar territoris o períodes temporals sota uns mateixos criteris. La definició de *criteris* mai no és una tasca imparcial, ja que sempre depèn d'unes presumpcions teòriques més o menys explícites. En el cas de l'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya es parteix de la premissa fonamental que les transicions cap a la vida adulta estan condicionades (però ni en el sentit de causalitat ni de relació directa) per les condicions d'accés al mercat de treball i al mercat de l'habitatge. D'aquesta manera, dins la publicació s'analitzen qüestions com ara el grau d'autonomia domiciliària de la població jove, així com l'impacte de l'atur, la temporalitat, la sobrequalificació en el lloc de treball, la subocupació o l'especialització en determinats sectors d'activitat i ocupació. En relació amb el mercat de

l'habitatge, s'aborden dues dimensions bàsiques: d'una banda, les dificultats d'accedir-hi, és a dir, l'esforç econòmic que per a una persona jove suposaria comprar o llogar un habitatge en el mercat lliure, el principal sistema de provisió residencial a casa nostra; de l'altra, la despesa econòmica real que, per a les persones joves que han aconseguit abandonar les respectives llars d'origen, comporta haver d'encarar regularment el pagament de les rendes de lloguer, de les quotes hipotecàries o dels subministraments bàsics vinculats a l'ús de l'habitatge (llum, aigua, gas...). D'aquesta manera, es pot identificar les llars joves que estan en risc de sobreendeutament, perquè han de dedicar més del 40 % de la renda disponible només al pagament del lloguer o del préstec hipotecari. Tot plegat, es complementa amb una avaluació de la mobilitat residencial de la població jove. Malgrat les limitacions existents en aquest àmbit, es pot identificar la relació entre el lloc de naixement i el lloc de residència o els moviments migratoris a l'estranger i entre comunitats autònomes.

El format actual de l'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya és fruit de diversos anys de revisió i actualització dels seus continguts. De fet, l'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya és la fusió de dues publicacions que anteriorment difonia el CJE per separat: l'Observatori Jove d'Habitatge (OBJOVI) i l'Observatori Jove de Treball (OBJOVEM).

Tots els indicadors que configuren l'estructura de l'Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut

d'Espanya estan construïts a partir de l'explotació ad hoc de fonts secundàries, com l'Enquesta de població activa, l'Enquesta de condicions de vida, l'Enquesta contínua de llars o l'Enquesta de pressupostos familiars de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), els preus de taxació del Ministeri de Transports, Mobilitat i Agenda Urbana, les condicions de finançament hipotecari que recullen el Banc d'Espanya i el Col·legi de Registradors de la Propietat, Mercantils i Béns Mobles d'Espanya o els contractes de treball que difon el Servei Públic d'Ocupació Estatal (SEPE).

La darrera edició correspon al segon semestre de 2020 i es pot consultar íntegrament a continuació.

INTRODUCCIÓ

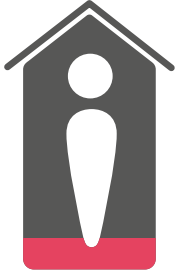
Les Illes Balears és una de les comunitats autònomes en les quals el mercat de l'habitatge resulta més inaccessible per a la població jove

Les Illes Balears és una de les comunitats autònomes en què el mercat de l'habitatge resulta més inaccessible per a la població jove. En el segon semestre de 2020, les Illes Balears ocupaven el primer lloc de totes les comunitats autònomes en el cost més elevat d'accés de compra

d'un habitatge lliure per a una persona assalariada d'entre 16 i 34 anys i el segon en el cas del lloguer, després de Catalunya (gràfics annexos 8 i 9). El pagament de l'habitatge era inviable per a una persona jove tota sola, ja que requeria destinar el 93,8 % del salari mensual a pagar la quota hipotecària i el 111,2 % en el cas d'una renda de lloguer.

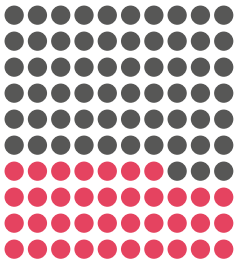
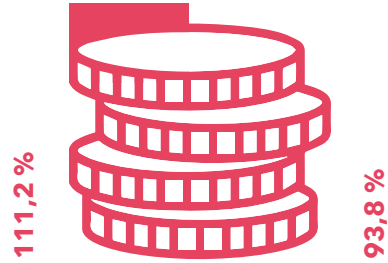
En la primera meitat de 2020, la irrupció de la covid-19 va impactar en l'ocupació juvenil, col·lectiu molt vinculat al sector turístic i la taxa d'atur d'aquest grup es va disparar. En el segon semestre del mateix any, s'albirava una certa reactivació de l'ocupació, amb una taxa d'activitat que passava del 49,5 % al 54,1 % entre el primer i el segon semestre de 2020. A final d'any, la proporció de joves que treballava s'elevava fins al 37,0 %. Entre les persones joves empleades, els homes obtenien una taxa d'ocupació més elevada que les dones, amb un 40,5 % i un 33,5 %, respectivament.

Malgrat aquesta conjuntura tan difícil, la taxa d'emancipació residencial es va mantenir en valors similars al llarg de l'any i es va registrar un 17,6 % de joves que vivien en una llar independent de la d'origen en el darrer trimestre de 2020.

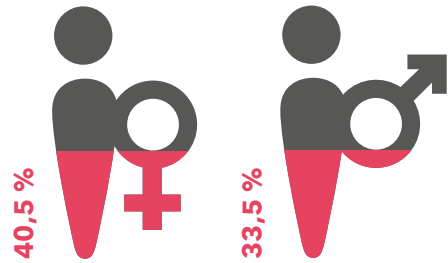

Només el **17,6 %** de la població jove de les Illes Balears s'ha **emancipat**.

Iloguer hipoteca

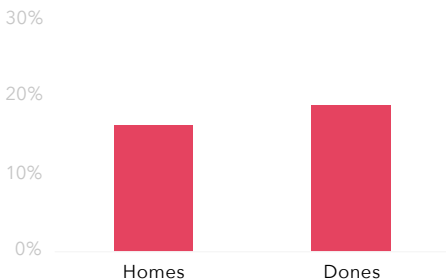
El **37,0 %** de la població jove treballava (un augment de 3,6 punts percentuals en un semestre).

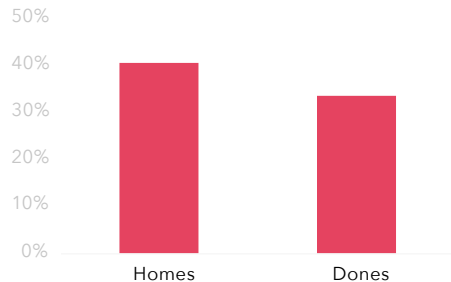
A final de 2020, el percentatge d'homes joves que treballava era més alt que el de dones.

POBLACIÓ JOVE I OCUPACIÓ

Gràfic 1 Població d'entre 16 i 29 anys emancipada
Taxa d'emancipació

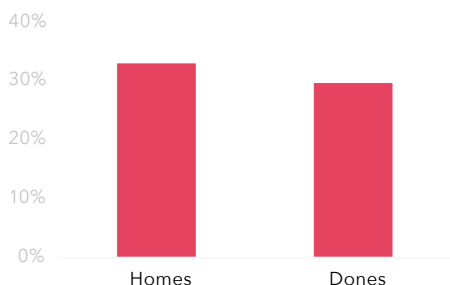

Gràfic 2 Població d'entre 16 i 29 anys ocupada
Taxa d'ocupació

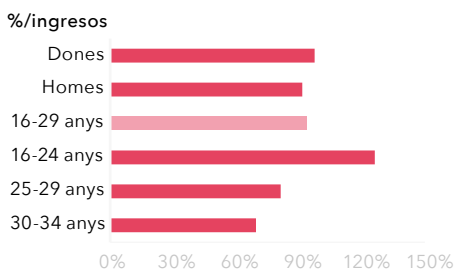
Gràfic 3 Població d'entre 16 i 29 anys en atur

Taxa d'atur

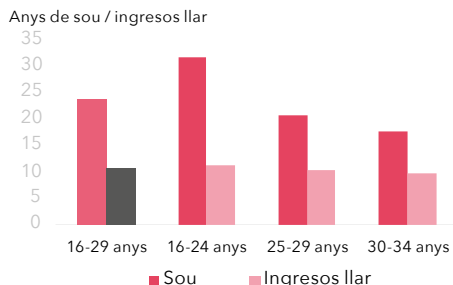

POBLACIÓ JOVE I HABITATGE

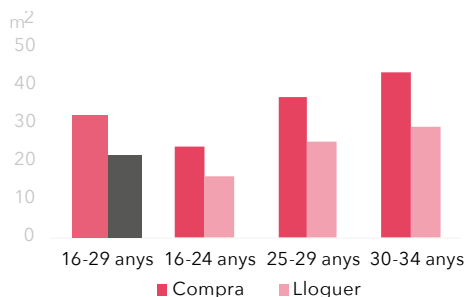
Gràfic 4 Cost d'accés al mercat de l'habitatge en propietat per a una persona jove assalariada

Gràfic 5 Relació entre el preu de venda dels habitatges lliures i la capacitat adquisitiva de la població jove

Gràfic 6 Superfície màxima tolerable per a una persona jove assalariada

Només després de Catalunya, les Illes Balears era la comunitat autònoma en què, a final de 2020, tenia una proporció més alta de persones joves emancipades a Espanya (17,6 %). De fet, en contrast amb el que va passar a la majoria de comunitats, l'autonomia residencial de la població jove de les Illes es va mantenir molt estable al llarg de 2020, encara que prèviament, el 2019, ja havia experimentat un descens molt accentuat (gràfic 8).

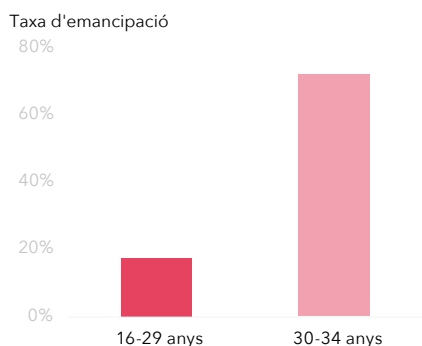
La impossibilitat d'abandonar la llar familiar en solitari es traduïa en el fet que només el 15,8 % de les persones joves emancipades vivia tota sola, enfront del 18,2 % d'Espanya.

També suposava una particularitat que la diferència entre la taxa d'emancipació de dones i homes joves (del 19,0 % i el 16,4 %, respectivament) era molt més estreta que la del conjunt d'Espanya (de 2,6 punts percentuals, en lloc dels 7,8 % punts d'Espanya).

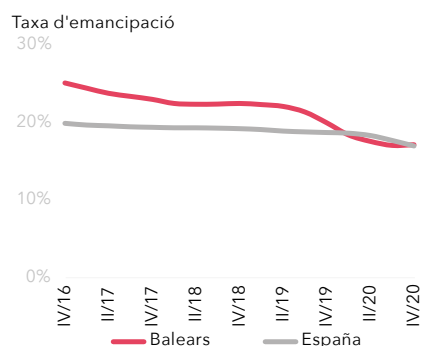
	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
població jove						
Número de persones	185.235	110.746	74.489	93.885	91.350	86.542
variació interanual	0,02%	1,02%	-1,43%	0,26%	-0,23%	-1,00%
%/total població	15,3%	9,1%	6,1%	7,7%	7,5%	7,1%
població jove emancipada						
Número de persones emancipades	32.692	- *	30.170	15.380	17.312	62.024
variació interanual	2,12%	- *	8,69%	36,65%	-16,60%	-1,52%
taxa d'emancipació ⁽¹⁾	17,6%	- *	40,5%	16,4%	19,0%	71,7%
llars joves						
Número de llars	17.148	- *	15.890	7.718 *	9.430	33.643
variació interanual	12,92%	- *	35,23%	0,97% *	25,03%	-1,66%
taxa de principalitat ⁽²⁾	9,3%	- *	21,3%	8,2% *	10,3%	38,9%
persones per llar	2,1	- *	2,1	2,2 *	2,0	2,0
llars unipersonals						
Número de llars unipersonals	5.179 *	- *	- *	- *	- *	11.623
variació interanual	28,50% *	- *	- *	- *	- *	1,32%
%/llars de mateixa edat	30,2% *	- *	- *	- *	- *	34,5%
%/població emancipada de mateixa edat	15,8% *	- *	- *	- *	- *	18,7%

* Aquesta xifra no se publica o s'ha de prendre's amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Gràfic 7 Emancipació residencial de la població d'entre 16 i 34 anys

Gràfic 8 Evolució de l'emancipació residencial de la població d'entre 16 i 29 anys

Notes

(1) **Taxa d'emancipació:** percentatge de persones que viuen fora de la llar d'origen sobre el total de la seva mateixa edat.

(2) **Taxa de principalitat:** percentatge de persones que consten com a «persona de referència» d'un habitatge sobre el total de la seva mateixa edat.

*Sèrie desestacionalitzada

POBLACIÓ JOVE I NIVELL D'ESTUDIS

De manera semblant al que va passar al conjunt d'Espanya, al llarg de 2020, va augmentar el nivell d'estudis agregat de la població jove a les Illes Balears, ja que hi havia més persones que havien aconseguit acabar estudis secundaris postobligatoris i superiors que el 2019. Això sí, a les Illes Balears l'avanç més alt en la formació curricular de la població jove el varen liderar les dones joves que havien completat estudis superiors. En el segon semestre de 2020, eren un 10,81 % més que en el segon semestre de 2019.

Amb tot, a les Illes Balears era molt més probable que una persona jove amb estudis secundaris no prosseguís el cicle acadèmic. Més de la meitat de les persones que havien acabat l'ensenyament secundari obligatori i postobligatori, continuava cursant algun tipus de formació, mentre que a Espanya en els dos casos sempre eren més de sis de cada deu persones. Una vegada més, i independentment de la qualificació aconseguida, sempre hi havia més dones joves que prolongaven l'itinerari acadèmic, amb un contrast molt ampli entre la població jove amb estudis secundaris postobligatoris.

	Total	16-29 anys		homes	dones	30-34 anys
		16-24 anys	25-29 anys			
nivell màxim d'estudis assolit						
estudis primaris o sense estudis	5.322*	-*	-*	-*	-*	-
variació interanual	-41,22%*	-*	-*	-*	-*	-
%/total població de mateixa edat	2,9%*	-*	-*	-*	-*	-
estudis secundaris obligatoris	68.507	53.820	14.687	38.549	29.958	24.728
variació interanual	-6,13%	0,51%	-24,43%	-1,95%	-11,01%	-11,36%
%/total població de mateixa edat	37,0%	48,6%	19,7%	41,1%	32,8%	28,6%
estudis secundaris postobligatoris	65.146	41.694	23.452	32.548	32.598	28.581
variació interanual	9,89%	6,21%	17,10%	15,72%	4,63%	7,26%
%/total població de mateixa edat	35,2%	37,6%	31,5%	34,7%	35,7%	33,0%
estudis superiors	46.260	12.761	33.499	19.905	26.355	29.076
variació interanual	5,43%	14,42%	2,36%	-0,94%	10,81%	-1,12%
%/total població de mateixa edat	25,0%	11,5%	45,0%	21,2%	28,9%	33,6%

* Aquesta xifra no se publica o s'ha de prendre's amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

població que cursa estudis (reglats o no)						
estudis primaris o sense estudis	5.322*	_*	_*	_*	_*	-
Cursa estudis	_*	_*	_*	_*	_*	-
%/total població amb mateix nivell estudis	_*	_*	_*	_*	_*	-
No cursa estudis	_*	_*	_*	_*	_*	-
%/total població amb mateix nivell estudis	_*	_*	_*	_*	_*	-
estudis secundaris obligatoris	68.507	53.820	14.687	38.549	29.958	24.728
Cursa estudis	37.551	36.335	_*	16.029	21.522	-
%/total població amb mateix nivell estudis	54,8%	67,5%	_*	41,6%	71,8%	-
No cursa estudis	30.956	17.485	13.471	22.520	8.436	23.350
%/total població amb mateix nivell estudis	45,2%	32,5%	91,7%	58,4%	28,2%	94,4%
estudis secundaris postobligatoris	65.146	41.694	23.452	32.548	32.598	28.581
Cursa estudis	34.869	29.809	5.060*	13.001	21.868	-
%/total població amb mateix nivell estudis	53,5%	71,5%	21,6%*	39,9%	67,1%	-
No cursa estudis	30.277	11.885	18.392	19.547	10.730	26.900
%/total població amb mateix nivell estudis	46,5%	28,5%	78,4%	60,1%	32,9%	94,1%
estudis superiors	46.260	12.761	33.499	19.905	26.355	29.076
Cursa estudis	20.378	7.551*	12.827	7.753*	12.625	11.092
%/total població amb mateix nivell estudis	44,1%	59,2%*	38,3%	39,0%*	47,9%	38,1%
No cursa estudis	25.882	5.210*	20.672	12.152	13.730	17.984
%/total població amb mateix nivell estudis	55,9%	40,8%*	61,7%	61,0%	52,1%	61,9%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

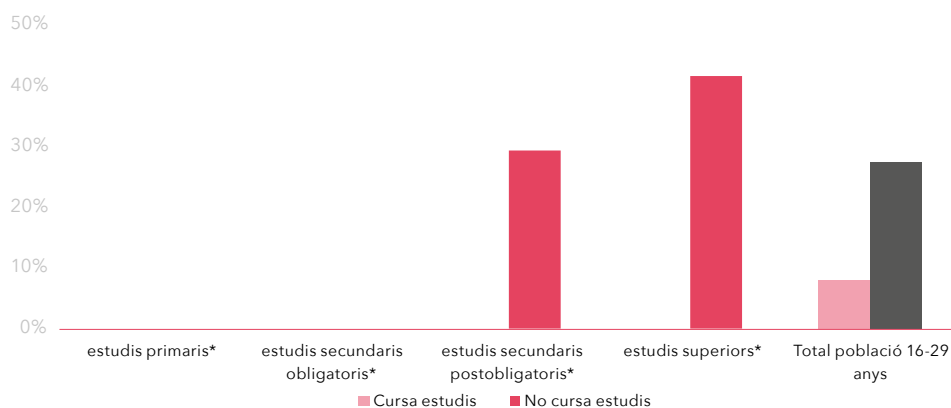
EMANCIPACIÓ I NIVELL D'ESTUDIS

La població jove de les Illes Balears, sigui quin sigui el nivell d'estudis, presenta una gran autonomia residencial, però molt especialment els que tenen estudis superiors que ja no continuaven la vida acadèmica i, per consegüent,

s'incorporaven al mercat laboral de manera exclusiva. Si a Espanya només el 28,4 % de joves en aquesta situació estaven emancipats, a les Illes Balears ja ho havia aconseguit el 41,6 %, una proporció molt similar a la de 2019.

	Total	16-29 anys			30-34 anys	
		16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
taxa d'emancipació segons el nivell màxim d'estudis assolit (3)						
estudis primaris o sense estudis	.*	.*	.*	.*	.*	-
Cursa estudis	.*	.*	.*	.*	.*	-
No cursa estudis	.*	.*	.*	.*	.*	-
estudis secundaris obligatoris	.*	.*	.*	.*	.*	67,8%
Cursa estudis	.*	.*	.*	.*	.*	-
No cursa estudis	.*	.*	.*	.*	.*	65,9%
estudis secundaris postobligatoris	17,2%	.*	44,4%	.*	21,0%	75,8%
Cursa estudis	.*	.*	.*	.*	.*	-
No cursa estudis	29,5%	.*	46,8%	.*	.*	77,7%
estudis superiors	34,0%	.*	45,6%	40,6%	28,9%	75,9%
Cursa estudis	.*	.*	.*	.*	*	77,5%
No cursa estudis	41,6%	.*	51,2%	54,6%	*	74,9%
Total població	17,6%	.*	40,5%	16,4%	19,0%	71,7%
Cursa estudis	8,2%	.*	35,9%	.*	10,5%	75,9%
No cursa estudis	27,5%	.*	42,1%	24,1%	33,2%	70,8%

Gràfic 9 Taxa d'emancipació de la població d'entre 16 i 29 anys segons el nivell màxim d'estudis assolit i si segueix estudiant o no

Notes

(3) **Taxa d'emancipació:** Taxa d'emancipació: percentatge de persones que viuen fora de la llar d'origen sobre el total de la mateixa edat.

* Aquesta xifra no se publica o s'ha de prendre's amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

POBLACIÓ JOVE I LLOC DE NAIXEMENT

Atenent estrictament al lloc d'em-padronament, que recull parcialment la residència de la població jove (per l'alta mobilitat temporal o provisional per raons d'estudi o treball), les Illes Balears es caracteritzaven per aglutinar una gran quantitat de joves procedents d'altres llocs. Només el 57,5 % de la població jove oficialment resident a les Illes el 2020 hi havia nascut

i, per contra, el 29,6 % havia nascut a l'estranger i el 12,9 % restant a altres comunitats autònomes.

Al mateix temps, també era menys freqüent que persones nascudes a la comunitat s'haguessin traslladat a viure de manera permanent a altres llocs d'Espanya. Només el 9,3 % i l'11,8 % de la població d'entre 16 i 29 anys i d'entre 30 i 34 anys nascuda a les Illes Balears, respectivament, el 2020 estava empadronada a altres comunitats.

	Total	16-29 anys		30-34 anys		Total
		16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	
Relació entre lloc de naixement i residència (2020)						
Població que resideix en la mateixa província de naixement	106.238	70.388	35.850	54.553	51.685	36.674
%/total població de la mateixa edat	57,5%	64,5%	47,4%	58,2%	56,7%	43,0%
Variació 2019 (punts percentuals)	-0,89	-0,19	-2,02	-1,13	-0,66	-1,03
Població resident que va néixer a una altra província	23.809	9.692	14.117	11.904	11.905	18.489
%/total població de mateixa edat	12,9%	8,9%	18,6%	12,7%	13,1%	21,7%
Variació 2019 (punts percentuals)	-0,36	-0,20	-0,51	-0,33	-0,39	-0,75
Població nascuda a l'estranger	54.787	29.059	25.728	27.263	27.524	30.077
%/total població de la mateixa edat	29,6%	26,6%	34,0%	29,1%	30,2%	35,3%
Variació 2019 (punts percentuals)	1,25	0,40	2,53	1,45	1,05	1,78

Lloc de Residència de la població entre 16 i 34 anys nascuda en la comunitat i que resideix en Espanya (2020)

comunitat autònoma de residència actual	% 16-29 anys	% 16-24 anys	% 25-29 anys	% homes 16-29 anys	% dones 16-29 anys	% 30-34 anys
Andalusia	3,3%	3,5%	3,1%	3,3%	3,4%	3,3%
Aragó	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%
Astúries (Principat d')	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Illes Balears	90,7%	91,0%	90,1%	90,9%	90,6%	88,2%
Canàries	0,3%	0,3%	0,4%	0,3%	0,3%	0,5%
Cantàbria	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Castella i Lleó	0,3%	0,3%	0,3%	0,4%	0,3%	0,4%
Castella-La Manxa	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,5%
Catalunya	1,3%	1,0%	1,7%	1,2%	1,4%	2,3%
Ceuta i Melilla	0,1%	0,1%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%
Comunitat Valenciana	1,0%	0,9%	1,2%	1,0%	1,0%	1,6%
Euskadi	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%	0,2%
Extremadura	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%
Galícia	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,4%	0,2%
Madrid (comunitat de)	0,8%	0,7%	1,1%	0,9%	0,8%	1,5%
Múrcia (Regió de)	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,4%
Navarra (comunitat Foral de)	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
La Rioja	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Total resideix en altra comunitat	9,3%	9,0%	9,9%	9,1%	9,4%	11,8%

POBLACIÓ JOVE I MOVIMENTS MIGRATORIS

Les xifres definitives de 2019 sobre els moviments migratoris de la població jove no alteren el dictamen global que javaren dibuixar els resultats provisionals publicats en l'edició anterior de l'*Observatori d'Emancipació del Consell de la Joventut d'Espanya*.

Quant als moviments migratoris amb l'exterior, és a dir, la població jove que arriba de l'estranger i la que

es muda fora d'Espanya, les Illes Balears el 2019 era la tercera comunitat autònoma amb un saldo més positiu, equivalent a 37,7 persones per cada 1.000 residents, només per darrere de la Comunitat de Madrid i Catalunya (gràfic annex 1). Des de 2013, a les Illes Balears la recepció de joves des de l'estranger ha anat en ascens continu (gràfic10) i sempre la protagonitzaven, en més del 90 % dels casos, persones de nacionalitat estrangera.

	15-29 anys				30-34 anys	
	Total	15-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
moviments migratoris amb l'estranger (2019)⁴						
total saldo migratori amb l'estranger	7.357	4.072	3.285	3.639	3.718	2.615
variació interanual	15,51%	14,70%	16,53%	16,37%	14,68%	32,07%
taxa per cada 1.000 persones residents	37,7	33,9	43,9	36,7	38,8	30,2
saldo persones de nacionalitat espanyola	238	219	19	126	112	-24
variació interanual	49,69%	45,03%	137,50%	61,54%	38,27%	42,86%
saldo persones de nacionalitat estrangera	7.119	3.853	3.266	3.513	3.606	2.639
variació interanual	14,64%	13,36%	16,19%	15,22%	14,08%	30,51%
fluxos d'emigració amb l'estranger (2019)⁵						
Total persones emigrants	1.328	695	633	654	674	797
variació interanual	-11,11%	-10,32%	-11,96%	-12,10%	-10,13%	-14,48%
persones de nacionalitat espanyola	479	277	202	248	231	227
variació interanual	-3,04%	-0,72%	-6,05%	-1,59%	-4,55%	-2,99%
%/total persones emigrants	36,1%	39,9%	31,9%	37,9%	34,3%	28,5%
persones de nacionalitat estrangera	849	418	431	406	443	570
variació interanual	-15,10%	-15,73%	-14,48%	-17,48%	-12,80%	-18,34%
%/total persones emigrants	63,9%	60,1%	68,1%	62,1%	65,7%	71,5%
fluxos d'immigració amb l'estranger (2019)⁶						
total persones immigrants	8.685	4.767	3.918	4.293	4.392	3.412
variació interanual	10,45%	10,22%	10,74%	10,90%	10,02%	17,17%
persones de nacionalitat espanyola	717	496	221	374	343	203
variació interanual	9,80%	15,35%	-0,90%	13,33%	6,19%	5,73%
%/total persones immigrants	8,3%	10,4%	5,6%	8,7%	7,8%	5,9%
persones de nacionalitat estrangera	7.968	4.271	3.697	3.919	4.049	3.209
variació interanual	10,51%	9,65%	11,52%	10,67%	10,36%	17,98%
%/total persones immigrants	91,7%	89,6%	94,4%	91,3%	92,2%	94,1%

Notes

(4) Taxa migratòria amb l'estranger: diferència entre el nombre de persones immigrants i el nombre de persones emigrants, això és la diferència entre el nombre de persones que han arribat a Espanya i les que n'han sortit en un període determinat.

(5) fluxos d'emigració amb l'estranger: persones emigrants, que s'han donat de baixa del padró d'algun municipi d'Espanya per anar a residir a l'estranger.

(6) fluxos de immigració procedent del estranger: persones immigrants que s'han inscrit al padró d'algun municipi d'Espanya procedents d'un altre país.

POBLACIÓ JOVE I MOVIMENTS MIGRATORIS

Les Illes Balears també és una comunitat que, sistemàticament, ha rebut més joves d'altres llocs d'Espanya que no abandonen les Illes per desplaçar-se a altres comunitats.

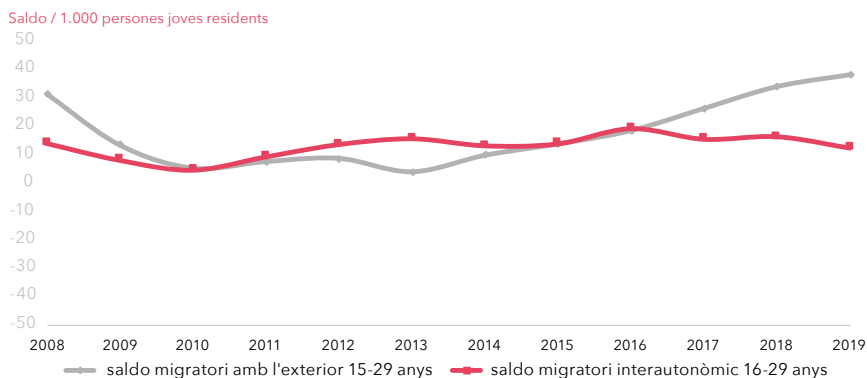
La diferència amb els moviments amb l'estranger és que aquest saldo migratori interautonòmic positiu ha

estat comparativament molt més regular al llarg del temps (gràfic 10). El 2019 va ser de 2.214 joves, un 22,48 % menys que el 2018. Malgrat aquesta reculada, les Illes Balears s'erigien com la comunitat autònoma amb un saldo més positiu (equivalent a 12,1 persones per cada 1.000 habitants), que superava fins i tot la Comunitat de Madrid.

	Total	16-29 anys		30-34 anys		Total
		16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	
saldo migratori interautonòmic (2019)⁷						
Total saldo migratori interautonòmic	2.214	1.158	1.056	1.249	965	230
variació interanual	-22,48%	-11,06%	-32,05%	-22,90%	-21,93%	-56,02%
taxa per cada 1.000 persones residents	12,1	10,7	14,1	13,4	10,7	2,7

	Total	15-29 anys		30-34 anys		Total
		15-24 anys	25-29 anys	homes	dones	
saldo migratori interautonòmic (2019)⁷						
saldo persones nacionalitat espanyola	1.988	1.036	952	1.109	879	112
variació interanual	-23,57%	-15,22%	-30,96%	-22,93%	-24,35%	-69,40%
taxa persones nacionalitat estrangera	221	117	104	145	76	118
variació interanual	-3,91%	112,73%	-40,57%	-14,20%	24,59%	-24,84%

Gràfic 10 Evolució del saldo migratori de la població jove

Notes

(7) **Taxa migratòria interautonòmica:** diferència entre el nombre de persones que han arribat a una comunitat autònoma procedents d'altres i les que l'han abandonada per anar a altres. Reflecteix els canvis de residència entre comunitats autònomes.

RELACIÓ AMB L'ACTIVITAT

La població jove de les Illes Balears magnificava les conseqüències que la crisi socioeconòmica derivada de la pandèmia de la covid-19 va tenir en la inserció laboral en el conjunt de la població jove a Espanya: després de superar un primer semestre de 2020, en el qual el col·lectiu de joves va ser el més afectat per la destrucció de llocs de treball i, a la vegada, el que més es va beneficiar de la cobertura dels expedients de regulació temporal d'ocupació (ERTO), en el segon semestre de 2020 l'ocupació entre la població jove va tornar a augmentar, però sense aconseguir les cotes de 2019. A final de 2020, el 37,0 % de joves a les Illes Balears treballava, la qual cosa representava un increment

semestral de 3,7 punts percentuals i, al seu torn, una disminució interanual de més de vuit punts.

Fins i tot els ERTO, que en la majoria de comunitats ja tenien un paper més testimonial, a les Illes Balears afectava encara el 13,6 % de joves que conservaven el seu lloc de treball, un poc més de 9.000.

Quant a la desocupació, la reobertura parcial de molts sectors tancats amb l'estat d'alarma i que, justament, aglutinaven la major part de l'ocupació juvenil a les Illes Balears (hostaleria i comerç) no va ser suficient per rebaixar la taxa d'atur. De fet, la taxa d'atur de la població jove de les Illes Balears (31,5 %) continuava superant la mitjana estatal (30,2 %) (gràfic annex 2).

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
població activa						
Número de persones actives	100.223	39.192	61.031	56.739	43.484	72.930
variació interanual	-5,92%	-8,07%	-4,48%	-0,78%	-11,87%	-1,36%
taxa d'activitat ⁽⁸⁾	54,1%	35,4%	81,9%	60,4%	47,6%	84,3%
població ocupada (9)						
Número de persones ocupades	68.619	23.020	45.599	38.043	30.576	56.295
variació interanual	-18,19%	-27,28%	-12,68%	-14,49%	-22,36%	-16,34%
taxa de ocupació ⁽¹⁰⁾	37,0%	20,8%	61,2%	40,5%	33,5%	65,0%
Número de persones afectades per atur parcial o expedientes de regulació	9.302	.*	.*	.*	.*	.*
%/total població ocupada de la mateixa edat	13,6%	.*	.*	.*	.*	-

Notes

(8) Taxa d'activitat: percentatge de població activa sobre el total de la mateixa edat.

(9) Població ocupada: inclou tant les persones que treballen per compte d'altri (població assalariada), com les que treballen per compte propi (autònoms, empresaris, membres de cooperatives i persones que treballen sense remuneració a negocis familiars).

(10) Taxa d'ocupació: percentatge de població ocupada sobre el total de la mateixa edat.

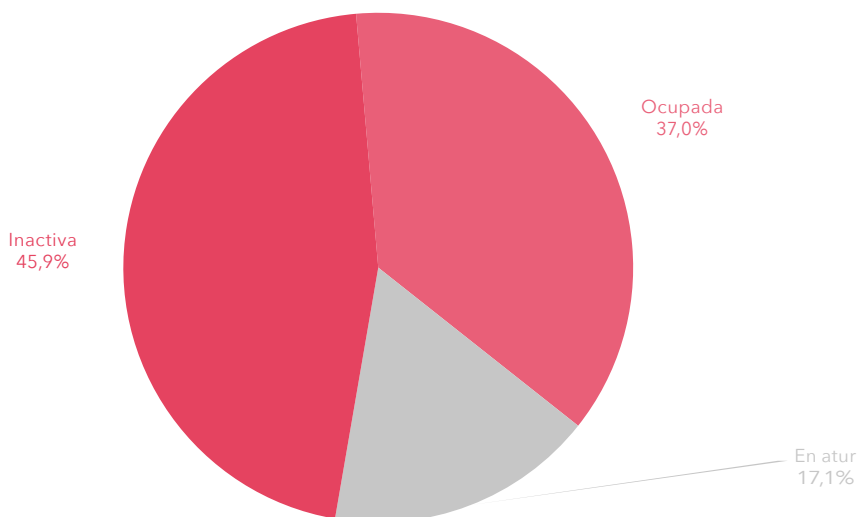
*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

població en atur						
Número de persones en atur	31.605	16.173	15.432	18.696	12.909	16.636
variació interanual	39,52%	47,34%	32,18%	47,26%	29,66%	-*
taxa de atur ⁽¹¹⁾	31,5%	41,3%	25,3%	33,0%	29,7%	22,8%
%/total població de la mateixa edat	17,1%	14,6%	20,7%	19,9%	14,1%	19,2%

població inactiva						
Número de persones inactives	85.012	71.554	13.458	37.146	47.866	13.612
variació interanual	8,06%	6,80%	15,30%	1,90%	13,38%	0,99%
%/total població de la mateixa edat	45,9%	64,6%	18,1%	39,6%	52,4%	15,7%

Gràfic 11 Relació amb l'activitat de la població d'entre 16 i 29 anys
%/total població d'entre 16 i 29 anys

Notes

(11) Taxa d'atur: percentatge de població a l'atur sobre el total de la població activa de la mateixa edat.

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

POBLACIÓ ACTIVA

En termes generals, l'evolució de la taxa d'activitat, que s'utilitza per mesurar el grau d'incorporació al mercat de treball, de la població jove de les Illes Balears i Espanya al llarg del segon semestre de 2020 no va diferir en excés, ja que en els dos casos va registrar un increment similar (però, una vegada més, sense arribar a igualar els nivells que havia aconseguit el 2019).

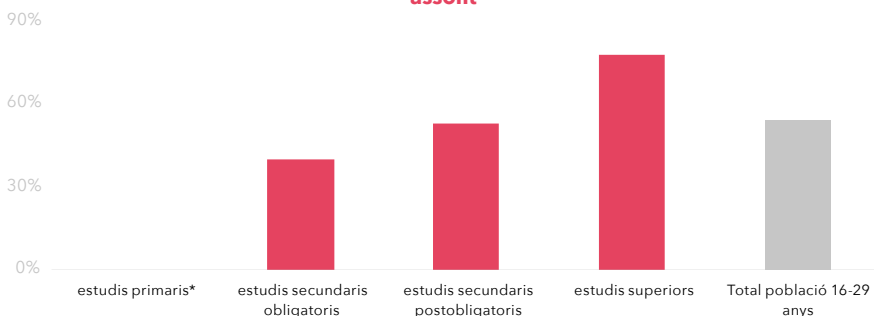
La particularitat a les Illes Balears va ser que la població jove amb estu-

dis superiors completats, el col·lectiu amb més presència al mercat laboral va registrar un descens interanual molt acusat de l'activitat (laboral). Si a final de 2019, el 85,3 % estava ocupada o cercava ocupació, un any més tard, només era el 77,8 %. Com que el descens es va concentrar fonamentalment entre els homes, a les Illes Balears la taxa d'activitat de les dones joves amb estudis superiors (79,5 %) superava la dels homes de la mateixa edat i formació (75,6 %).

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
activitat laboral segons el nivell màxim d'estudis assolit						
estudis primaris	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
taxa activitat estudis primaris ⁽¹²⁾	_*	_*	_*	_*	_*	_*
estudis secundaris obligatoris	27.497	16.283	11.214	18.196	9.301	19.371
variació interanual	-13,94%	5,35%	-32,02%	-2,05%	-30,46%	-20,16%
taxa activitat secundaris obligatoris ⁽¹²⁾	40,1%	30,3%	76,4%	47,2%	31,0%	78,3%
estudis secundaris postobligatoris	34.626	15.037	19.589	21.564	13.062	24.009
variació interanual	3,60%	-15,03%	24,57%	17,59%	-13,40%	11,95%
taxa activitat secundaris postobligatoris ⁽¹²⁾	53,2%	36,1%	83,5%	66,3%	40,1%	84,0%
estudis superiors	35.989	7.257 *	28.732	15.047	20.942	26.943
variació interanual	-3,82%	-5,93% *	-3,28%	-14,31%	5,44%	2,15%
taxa activitat estudis superiors ⁽¹²⁾	77,8%	56,9% *	85,8%	75,6%	79,5%	92,7%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Gràfic 12 Taxa d'activitat de la població d'entre 16 i 29 anys segons el nivell màxim d'estudis assolit

Notes

(12) Taxa d'activitat: percentatge de població activa sobre el total de la mateixa edat.

POBLACIÓ OCUPADA

Com al conjunt d'Espanya, la major part de la població jove que treballava a final de 2020 a les Illes Balears ho feia com a assalariada, per compte d'altri.

Una de les transformacions més significatives esdevingudes durant el segon semestre de 2020 va ser que a les Illes Balears, on el pes relatiu de les jornades a temps parcial solia romandre per davall de la mitjana estatal, moltes de les ocu-

pacions que es varen generar varen ser justament a temps parcial, de manera que es va erigir com la segona comunitat autònoma amb una proporció més alta de joves amb aquest tipus de jornades (27,8 %), només per darrere de la Comunitat Valenciana (gràfic annex 3). Paradoxalment, en xifres absolutes, l'ocupació parcial només va augmentar entre els homes joves que, així i tot, continuaven tenint més probabilitats de treballar a temps complet que les dones.

	16-29 anys			30-34 anys		Total
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	
situació professional en la activitat principal						
Empresariado amb persones asalariades	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població ocupada de la mateixa edat	_*	_*	_*	_*	_*	_*
Empresariado sense persones asalariades	5.037 *	_*	_*	_*	_*	7.883 *
variació interanual	17,09% *	_*	_*	_*	_*	26,86% *
%/total població ocupada de su mateixa edat	7,3% *	_*	_*	_*	_*	14,0% *
Aiuda en la empresa o negoci familiar	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població ocupada de la mateixa edat	_*	_*	_*	_*	_*	_*
població asalariada	63.582	20.939	42.643	36.080	27.502	48.411
variació interanual	-19,00%	-28,69%	-13,21%	-11,30%	-27,28%	-15,78%
%/total població ocupada de la mateixa edat	92,7%	91,0%	93,5%	94,8%	89,9%	86,0%
Altres situacions	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població ocupada de la mateixa edat	_*	_*	_*	_*	_*	_*
Tipus de jornada						
persones ocupades a temps complet	49.541	14.196	35.345	29.070	20.471	46.023
variació interanual	-24,59%	-39,74%	-16,12%	-21,70%	-28,34%	-21,22%
%/total població ocupada de la mateixa edat	72,2%	61,7%	77,5%	76,4%	67,0%	81,8%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
persones ocupades a temps parcial	19.078	8.823	10.255	8.973	10.105	10.272
variació interanual	4,95%	8,98%	1,72%	21,87%	-6,56%	15,79%
%/total població ocupada de la mateixa edat	27,8%	38,3%	22,5%	23,6%	33,0%	18,2%
temps en la empresa actual						
temps mitjà (en mesos)	27,8	15,1	34,2	33,3	21,0	54,4
variació interanual	18,55%	0,83%	19,69%	30,67%	-0,93%	2,68%
Menys d'un any	21.744	12.863	8.881	10.593	11.151	8.023
variació interanual	-43,99%	-32,91%	-54,80%	-43,76%	-44,21%	-46,36%
%/total població ocupada de la mateixa edat	31,7%	55,9%	19,5%	27,8%	36,5%	14,3%
d'un any a menys de tres anys	27.532	7.468*	20.064	13.089	14.443	18.291
variació interanual	11,38%	-16,73%*	27,37%	-2,25%	27,46%	25,20%
%/total població ocupada de la mateixa edat	40,1%	32,4%*	44,0%	34,4%	47,2%	32,5%
Tres anys o més	19.342	-*	16.654	14.361	-*	29.981
variació interanual	-4,86%	-*	-0,98%	17,09%	-*	-20,53%
%/total població ocupada de la mateixa edat	28,2%	-*	36,5%	37,7%	-*	53,3%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

POBLACIÓ SUBOCUPADA

L'ascens de les jornades a temps parcial entre la població jove de les Illes Balears va coincidir amb un repunt, encara major, de la subocupació per insuficiència d'hores. Això significava que molts dels llocs de treball nous generats al llarg de la segona meitat de 2020 significaven, per a les

persones joves que els ocupaven, fer menys hores que a altres categories professionals similars i de les quals estarien disposats a fer de manera immediata.

Les Illes Balears eren, a final de 2020, la comunitat autònoma amb una proporció més alta de persones joves subocupades (25,7 %) (gràfic annex 4).

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
població subocupada (per insuficiència d'hores) ⁽¹³⁾						
persones subocupades	17.650	5.718 *	11.932	9.448	8.202	10.281
variació interanual	43,16%	43,02% *	43,21%	-*	17,64%	17,14%
%/total població ocupada de su mateixa edat	25,7%	24,8% *	26,2%	24,8%	26,8%	18,3%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Notes

(13) Població subocupada: persones ocupades amb hores efectives de feina que són insuficients en relació amb una situació d'ocupació alternativa que aquesta persona desitja fer i està disponible a assumir. Per a més detall, consultau la nota metodològica.

POBLACIÓ OCUPADA SOBREQUALIFICADA

En termes de sobrequalificació, el nou escenari macroeconòmic que es va obrir arran de la crisi socioeconòmica derivada de la pandèmia de la covid-19 va significar, per a la població jove de les Illes Balears amb estudis superiors aca-

bats, un increment del risc de treballar en llocs que exigien una menor qualificació acadèmica de la que podien acreditar objectivament. No obstant això, la proporció de persones joves sobrequalificades a les Illes Balears era lleugerament inferior a la mitjana estatal (39,8 %) (gràfic annex 5).

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
Població amb estudis superiors						
Població ocupada que no cursa estudis	20.976	-*	16.411	9.839	11.137	16.163
Variació interanual	-1,15%	-*	-10,06%	-3,44%	0,96%	-20,95%
%/població ocupada amb estudis superiors	69,0%	-*	68,0%	76,7%	63,5%	67,2%
%/població ocupada de la mateixa edat	30,6%	-*	36,0%	25,9%	36,4%	28,7%
%/població ocupada que no cursa estudis de la mateixa edat	40,7%	-*	47,4%	29,8%	59,9%	34,7%
Població sobrequalificada ⁽¹⁴⁾	8.342	-*	5.877*	-*	-*	7.379*
Variació interanual	6,72%	-*	-2,47%*	-*	-*	-14,31%*
%/població ocupada que no cursa estudis	39,8%	-*	35,8%*	-*	-*	45,7%*

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Gràfic 13 Població ocupada amb estudis superiors finalitzats sobrequalificada

Notes

(14) **Població sobrequalificada:** persones amb estudis superiors acabats amb feines que demanen una formació acadèmica inferior de la que tenen. Per a més detall, consultau la nota metodològica.

POBLACIÓ ASSALARIADA

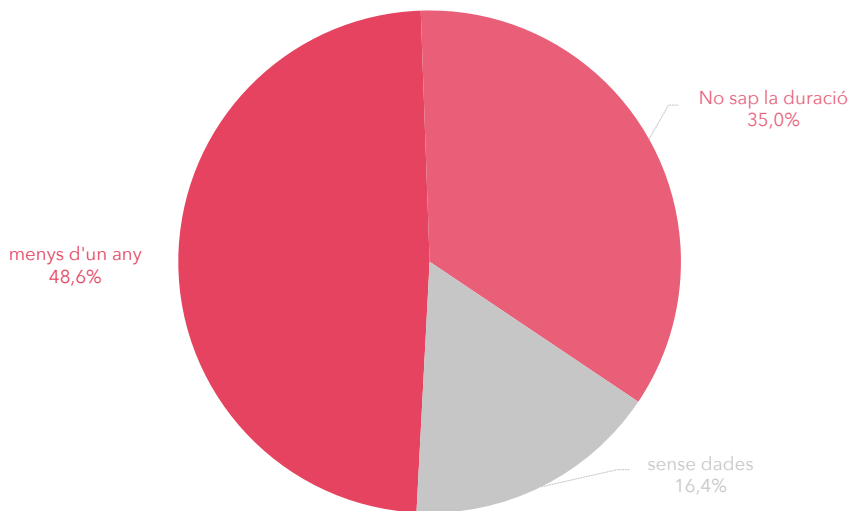
Sense tenir en compte l'increment bruscat de la temporalitat que es produïa a les Illes Balears al llarg del tercer trimestre de cada any entre la població jove, durant la resta de l'any habitualment l'abast de la temporalitat era molt similar al que tenia al conjunt d'Espanya. Correcte: estem parlant de l'abast de la temporalitat.

No obstant això, a final de 2020 la taxa de temporalitat entre la població jove assalariada de les Illes Balears, malgrat que entre el primer i el

segon semestre va augmentar, era la més reduïda d'Espanya (45,2 %) (gràfic annex 6). Però, més que per una recuperació sobtada de l'ocupació indefinida, l'explicació més plausible és que, en arribar al tancament de 2020, encara no s'havien recuperat els llocs de treball de caràcter temporal que s'havien destruït amb l'entrada en vigor de l'estat d'alarma i el cessament de l'activitat en els dos sectors on la població jove tenia més presència: el comerç i l'hostaleria (https://bit.ly/cnae_cje).

	Total	16-29 anys		30-34 anys		
		16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
Tipus de Contracte						
persones amb contracte indefinit	34.833	8.866	25.967	23.384	11.449	40.547
variació interanual	-0,68%	-9,83%	2,89%	22,46%	-28,33%	-8,44%
%/total població assalariada de la mateixa edat	54,8%	42,3%	60,9%	64,8%	41,6%	83,8%
persones amb contracte temporal	28.749	12.073	16.676	12.696	16.053	7.864 *
variació interanual	-33,80%	-38,19%	-30,22%	-41,17%	-26,52%	-40,40% *
taxa de temporalitat	45,2%	57,7%	39,1%	35,2%	58,4%	16,2% *
duració dels contractes temporals						
menys de quatre mesos	5.729 *	.*	.*	.*	.*	.*
variació interanual	-15,29% *	.*	.*	.*	.*	.*
%/total població temporal de la mateixa edat	19,9% *	.*	.*	.*	.*	.*
De quatre mesos a menys d'un any	8.244	.*	.*	.*	.*	.*
variació interanual	-44,89%	.*	.*	.*	.*	.*
%/total població temporal de la mateixa edat	28,7%	.*	.*	.*	.*	.*
Un any o més	.*	.*	.*	.*	.*	.*
variació interanual	.*	.*	.*	.*	.*	.*
%/total població temporal de la mateixa edat	.*	.*	.*	.*	.*	.*
No sap (pero més d'un mes)	10.055	.*	7.943	5.229	.*	.*
variació interanual	-14,34%	.*	16,43%	30,99%	.*	.*
%/total població temporal de la mateixa edat	35,0%	.*	47,6%	41,2%	.*	.*
Desconeguda	.*	.*	.*	-	.*	.*
variació interanual	.*	.*	.*	-	.*	.*
%/total població temporal de la mateixa edat	.*	.*	.*	-	.*	.*

Gràfic 14 Població d'entre 16 i 29 anys assalariada amb contractes temporals segons la duració del contracte
%/total població d'entre 16 i 29 anys assalariada amb contractes temporals

CONTRACTACIÓ REGISTRADA

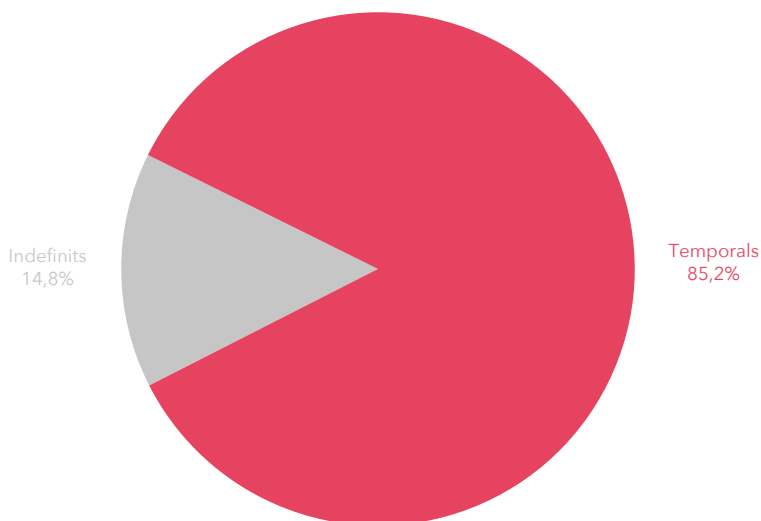
A primera vista, podria suposar un punt a favor per a les perspectives laborals del jovent de les Illes Balears que justament sigui la comunitat en què, durant el quart trimestre de 2020, es formalitzà la proporció més alta de contractes indefinits d'Espanya, superant fins i tot la Comunitat de Madrid.

No obstant això, aquesta proporció era tan sols del 14,5 % i, en com-

paració amb el mateix trimestre de 2019, a les Illes Balears es va produir la segona màxima disminució interanual en la xifra de contractes nous que varen arribar a subscriure les persones joves (només per darrere de les Canàries). Les disminucions més notables es varen concentrar en els contractes indefinits ordinaris (-56,65 %), els contractes temporals per obra i servei (-55,37 %) i els contractes temporals eventuais (-53,74 %).

	Total	16-29 anys		homes	dones
		16-24 anys	25-29 anys		
Tipologia de los contractes registrats (SEPE)					
Contractes Indefinits ordinaris	1.131	502	629	583	548
variació interanual	-56,65%	-60,57%	-52,92%	-56,97%	-56,30%
%/total Contractes persones mateixa edat	6,3%	5,5%	7,2%	6,6%	6,1%
Otros Contractes Indefinits	1.523	651	872	820	703
variació interanual	-43,40%	-49,81%	-37,45%	-42,38%	-44,56%
%/total Contractes persones mateixa edat	8,5%	7,1%	9,9%	9,3%	7,8%
Contractes Temporals per obra o servei	4.970	2.613	2.357	2.797	2.173
variació interanual	-55,37%	-59,92%	-48,94%	-55,06%	-55,75%
%/total Contractes persones mateixa edat	27,8%	28,6%	26,9%	31,6%	24,0%
Contractes Temporals eventuales	7.754	4.066	3.688	3.824	3.930
variació interanual	-53,74%	-57,17%	-49,25%	-52,22%	-55,13%
%/total Contractes persones mateixa edat	43,3%	44,5%	42,0%	43,2%	43,4%
Contractes Temporals de interinidad	2.120	1.063	1.057	610	1.510
variació interanual	-3,42%	-5,60%	-1,12%	-17,01%	3,42%
%/total Contractes persones mateixa edat	11,8%	11,6%	12,0%	6,9%	16,7%
Contractes Temporals de formación o prácticas	348	209	139	197	151
variació interanual	38,10%	38,41%	37,62%	29,61%	51,00%
%/total Contractes persones mateixa edat	1,9%	2,3%	1,6%	2,2%	1,7%
Otros Contractes Temporals	58	25	33	23	35
variació interanual	-43,69%	-50,00%	-37,74%	-68,92%	20,69%
%/total Contractes persones mateixa edat	0,3%	0,3%	0,4%	0,3%	0,4%
Adscripciones en colaboración social	-	-	-	-	-
variació interanual	-	-	-	-	-
%/total Contractes persones mateixa edat	-	-	-	-	-

Gràfic 15 Tipologia dels contractes signats per la població d'entre 16 i 29 anys
%/total contractes registrats

POBLACIÓ EN ATUR

Des de 2017, un tret que diferencia la població jove en atur de les Illes Balears era que la majoria havia treballat amb anterioritat. La crisi socioeconòmica que va començar a principi de 2020 no va alterar aquesta característica, de manera que a final d'any només el 14,9 % de joves en atur intentava trobar una primera ocupació (el 23,4 % a Espanya). Una altra espe-

cificitat de les Illes Balears era que la proporció de dones en atur amb experiència laboral prèvia superava àmpliament la dels homes (95,3 % i 78,2 %, respectivament).

El creixement intens de la desocupació que es va produir a les Illes Balears el 2020 es traduïa en el fet que el 66,9 % de joves en atur a final de 2020 feia menys d'un any que es trobava en aquesta situació, enfront del 64,4 % d'Espanya

	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
població que ha treballat prèviament						
persones en atur amb experiència laboral	26.908	11.476	15.432	14.612	12.296	16.636
variació interanual	35,13%	33,99%	36,00%	33,79%	36,79%	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	85,1%	71,0%	100,0%	78,2%	95,3%	100,0%
temps de cerca de feina						
mesos de tres mesos	6.556*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	-29,14%*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	20,7%*	_*	_*	_*	_*	_*
De tres mesos a menys d'un any	14.600	9.659	_*	10.315	_*	7.448*
variació interanual	_*	_	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	46,2%	59,7%	_*	55,2%	_*	44,8%*
Un any o més	7.156*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	52,19%*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	22,6%*	_*	_*	_*	_*	_*
ja ha trobat feina ⁽¹⁵⁾	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	_*	_*	_*	_*	_*	_*

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

POBLACIÓ EN ATUR

L'any 2020 es tancava, una vegada més, amb les Illes Balears situades com la comunitat autònoma amb una proporció més alta de persones joves aturades que rebien algun tipus de prestació per desocupació i que, prèviament, reunien els requisits per accedir-hi (com comptar amb un mínim de períodes cotitzats) (88,1 %).

No obstant això, el grau més alt de protecció global de les Illes Balears s'explicava pel fet que existia una gran quantitat de persones fixes discontinües, que rebien la prestació

contributiva per desocupació durant els períodes de cessament d'activitat encara que, estrictament, no es comptabilitzen com a aturades.

Comparant la cobertura de les prestacions per grups d'edat a les Illes Balears, es constata que, com passava a Espanya, entre la població d'entre 16 i 29 anys, aquesta cobertura era inferior a la de la resta de persones de la comunitat.

D'altra banda, només entre la població jove amb estudis superiors acabats, la taxa d'atur de les Illes Balears es trobava per davall de la mitjana estatal (15,6 % enfront del 20,7 %).

Notes

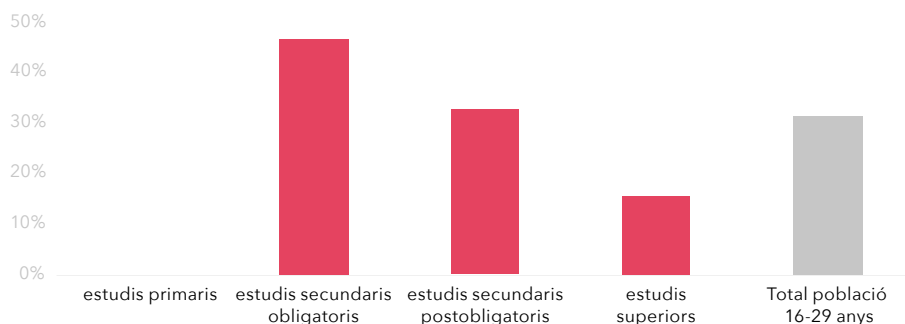
(15) **Població en atur que ja ha trobat feina:** persones en atur que no cerquen feina perquè ja n'han trobat una a la qual s'incorporaran després del període de referència de l'Enquesta de població activa (EPA).

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
taxa de cobertura de les prestacions d'atur (desembre 2020)						
%/total persones en atur sense ocupació anterior	15,7%	sense dades	sense dades	15,8%	15,7%	sense dades
variació interanual (punts percentuals)	6,68			6,23	7,12	
taxa de cobertura de les prestacions d'atur	88,1%	sense dades	sense dades	91,0%	85,1%	sense dades
variació interanual (punts percentuals)	-26,60			-24,88	-28,32	
atur segons el nivell màxim de estudis assolit						
estudis primaris	_*	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	_*	_*	_*	_*	_*	_*
taxa atur estudis primaris ⁽¹⁶⁾	_*	_*	_*	_*	_*	_*
estudis secundaris obligatoris	12.868	8.957	_*	7.996 *	_*	6.717 *
variació interanual	57,81%	_*	_*	48,99% *	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	40,7%	55,4%	_*	42,8% *	_*	40,4% *
taxa atur secundaris obligatoris ⁽¹⁶⁾	46,8%	55,0%	_*	43,9% *	_*	34,7% *
estudis secundaris postobligatoris	11.293	5.604 *	5.689 *	6.835 *	_*	6.323 *
variació interanual	_*	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	35,7%	34,7% *	36,9% *	36,6% *	_*	38,0% *
taxa atur secundaris postobligatoris ⁽¹⁶⁾	32,6%	37,3% *	29,0% *	31,7% *	_*	26,3% *
estudis superiors	5.609 *	_*	_*	_*	_*	_*
variació interanual	-13,57% *	_*	_*	_*	_*	_*
%/total població en atur de la mateixa edat	17,7% *	_*	_*	_*	_*	_*
taxa atur estudis superiors ⁽¹⁶⁾	15,6% *	_*	_*	_*	_*	_*

Notes

(16) Taxa d'atur: percentatge de població en atur sobre el total de població activa de la mateixa edat.

Gràfic 16 Taxa d'atur de la població d'entre 16 i 29 anys segons el nivell màxim d'estudis assolit

POBLACIÓ INACTIVA

Sense arribar a significar una quantitat desorbitada de joves (menys de 8.000 a tota la comunitat), les Illes Balears es distingia per registrar una proporció molt superior a la mitjana estatal de persones joves inactives que, si no fos perquè no cerquen

feina de manera activa, podrien considerar-se població en atur, ja que admetien explícitament estar disponibles per treballar. Equivaldrien al 8,8 % de tota la població jove inactiva, quan a Espanya tan sols arriben al 3,6 %. Aquesta població potencialment activa va experimentar un increment ràpid el 2020.

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
població potencialment activa						
Número de persones	7.462*	-*	-*	-*	5.213*	-*
variació interanual	-*	-*	-*	-*	-*	-*
%/total població inactiva de la mateixa edat	8,8%*	-*	-*	-*	10,9%*	-*
Causa principal de inactivitat						
persones que cursen estudis	67.657		63.605	29.967	37.690	-*
variació interanual	5,94%		7,65%	-4,89%	16,49%	-*
%/total població inactiva de la mateixa edat	79,6%		88,9%	80,7%	78,7%	-*
persones dedicades a les tasques de la llar	10.471		5.543*	-*	7.054*	7.756*
variació interanual	19,92%	39,03%*		-*	-4,57%*	36,62%*
%/total població inactiva de la mateixa edat	12,3%	7,7%*		-*	14,7%*	57,0%*
persones amb una incapacitat permanent	-*		-*	-*	-*	-*
variació interanual	-*		-*	-*	-*	-*

Notes

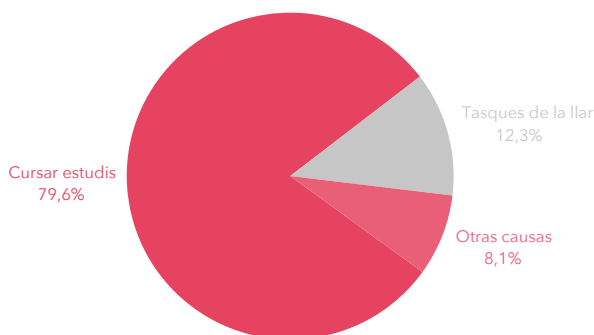
(16) Població potencialment activa: persones que estan disponibles per treballar però no cerquen ocupació, exclouent les que no en cerquen perquè estan jubilades, perquè cursen estudis, perquè estan malaltes, perquè han de cuidar persones dependents o perquè tenen altres responsabilitats personals o familiars.

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
%/total població inactiva de la mateixa edat	..*	..*	..*	..*	..*	..*
persones jubilades o amb alguna pensió	..*	..*	..*	..*	..*	..*
variació interanual	..*	..*	..*	..*	..*	..*
%/total població inactiva de la mateixa edat	..*	..*	..*	..*	..*	..*
persones en altres situacions	5.499*	..*	..*	..*	..*	..*
variació interanual	17,00%*	..*	..*	..*	..*	..*
%/total població inactiva de la mateixa edat	6,5%*	..*	..*	..*	..*	..*

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Gràfic 17 Causes principals d'inactivitat de la població d'entre 16 i 29 anys
%/total població d'entre 16 i 29 anys inactiva

POBRESA I CAPACITAT ADQUISITIVA DE LA POBLACIÓ JOVE

Les perspectives sobre l'estabilitat en els ingressos de la població jove a les Illes Balears eren més que incertes a final de 2020. D'una banda, en el 33,6 % de les llars joves ja existents no hi havia cap persona treballant (la xifra no era estadísticament molt sòlida, però sí molt reveladora a nivell substantiu). D'altra banda, a causa de l'impacte dels ERTO, que compensaven part del salari que es deixava de percebre per

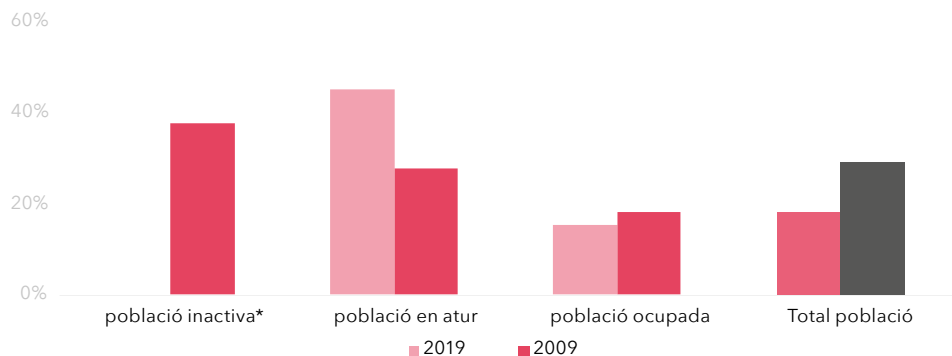
la suspensió de l'ocupació, el sou mitjà d'una persona jove a la comunitat es va reduir un 11,78 % en només un any. I, finalment, la renda mitjana neta de les llars joves es va reduir el doble que al conjunt d'Espanya (-12,16 %).

Adicionalment, el risc de pobresa i d'exclusió social de la població jove a les Illes Balears, tot i ser dels més reduïts d'Espanya (gràfic annex 7), entre els anys 2018 i 2019 va augmentar de manera notable (del 14,9 % de 2018 al 18,2 % de 2019).

	16-29 anys				30-34 anys	
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
taxa de pobresa o exclusió social (2019)¹⁸						
Total població	18,2%	15,6%	21,7%	25,2%	.*	13,2%
població ocupada	15,3%	.*	19,0%	20,4%	.*	.*
població en atur	45,3%	.*	.*	50,8%	.*	.*
població inactiva	.*	.*	.*	.*	.*	.*
Capacitat adquisitiva (euros nets anuals)						
població jove sense Ingressos ordinaris	47.081					5.438*
%/total població de la mateixa edat	25,4%					6,3%*
població jove sense salari	116.617	87.727	28.890	55.842	60.775	30.248
variació interanual	15,09%	12,51%	23,74%	13,62%	16,48%	50,34%
%/total població de la mateixa edat	63,0%	79,2%	38,8%	59,5%	66,5%	35,0%
llars sense persones ocupades	5.768*	.*	5.255*	.*	.*	.*
variació interanual	.*	.*	.*	.*	.*	.*
%/total població de la mateixa edat	33,6%*	.*	33,1%*	.*	.*	.*
Ingressos ordinaris persona jove	6.596,20	3.550,30	11.651,32	7.011,44	6.167,18	15.261,73
Salario persona jove	10.096,86	7.533,67	11.640,29	10.372,84	9.770,78	13.613,76
variació interanual	-11,78%					
Persona jove emancipada	11.769,23	9.264,09	12.215,48	12.511,59	11.046,58	14.068,42
Persona jove no emancipada	9.219,38	7.261,34	11.141,51	9.396,50	8.987,50	12.110,13
Ingressos llar jove	22.412,04	21.087,17	22.805,97	20.186,07	23.289,62	24.824,45
variació interanual	-12,16%					

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

Gràfic 18 Taxa de pobresa o d'exclusió social de la població d'entre 16 i 29 anys segons la situació laboral

Notes

(18) Taxa de pobresa o d'exclusió social (AROPE): percentatge de la població amb un nivell d'ingressos per unitat de consum inferior al 60 % de la mitjana, es troba en manca material severa i/o resideix en llars sense ocupació o amb baixa intensitat d'ocupació. Més informació en la nota metodològica.

ACCÉS DE LA POBLACIÓ JOVE A L'HABITATGE

En només un any, els preus mitjans dels habitatges lliures per llogar a les Illes Balears varen experimentar un descens més que remarcable del 7,14 %. La impossibilitat de reunir els requisits de solvència econòmica prèvia que s'exigeixen per obtenir un préstec hipotecari (com, per exemple, tenir un estalvi previ que, a les Illes Balears equivaldria al sou de 6,8 anys treballats de manera contínua i sense interrupcions), feien que el lloguer fos la principal alternativa per a les persones joves que aconseguien emancipar-se.

No obstant això, el descens dels preus de compra i lloguer no va repercutir en una millora de l'accessibilitat econòmica al mercat de l'habitatge. De fet, a final de 2020, l'import d'una renda mitjana de lloguer d'un habitatge lliure en oferta ascendia fins al 111,2 % del salari net d'una persona jove. Un any enrere, fins al 105,7 %. La raó és que el salari de les persones joves que conservaren la seva feina es va reduir de manera substancial. Només a Catalunya la desproporció entre els preus que ofería el mercat de lloguer i la capacitat adquisitiva que conferia el salari d'una persona jove era major que a les Illes Balears (gràfic annex 9).

	Total	16-29 anys		30-34 anys		Total
		16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	
Accés a l'habitatge lliure de lloguer						
Renda mitjana habitatge lliure (euros/mes)	936,00					
variació interanual	-7,14%					
Cost accés lloguer (llar jove) (%/Ingressos)*	50,1%	53,3%	49,3%	55,6%	48,2%	45,2%
variació interanual (punts percentuals)	2,71					
Cost accés lloguer (Asalariat/da) (%/salari)*	111,2%	149,1%	96,5%	108,3%	115,0%	82,5%
variació interanual (punts percentuals)	5,55					
Cost accés lloguer (%/Ingressos ordinari)*	170,3%	316,4%	96,4%	160,2%	182,1%	73,6%
variació interanual (punts percentuals)	4,91					
Renda màxima tolerable (llar jove) (euros/mes)	560,30	527,18	570,15	504,65	582,24	620,61
variació interanual	-12,16%					
Renda màxima tolerable (Asalariat/da) (euros/mes)	252,42	188,34	291,01	259,32	244,27	340,34
variació interanual	-11,78%					

* Cost d'accés al lloguer d'un habitatge o d'un pis compartit amb la renda mitjana de mercat (consultau la nota metodològica).

Superfície màxima tolerable de lloguer (18)						
l·lar jove (m2)	47,9	45,1	48,7	43,1	49,8	53,0
variació interanual	-5,40%					
Persona jove asalariada (m2)	21,6	16,1	24,9	22,2	20,9	29,1
variació interanual	-4,99%					
Accés a un pis compartit en lloguer en Palma						
Renda mitjana lloguer pis compartit (euros/mes)	403,52					
variació interanual	-0,09%					
Cost accés lloguer pis compartit (l·lar jove)(%/Ingressos)*	21,6%	23,0%	21,2%	24,0%	20,8%	19,5%
variació interanual (punts percentuals)	2,61					
Cost accés lloguer pis compartit (Asalariat/da)(%/salari)*	48,0%	64,3%	41,6%	46,7%	49,6%	35,6%
variació interanual (punts percentuals)	5,61					
Cost accés lloguer pis compartit (%/Ingressos ordinaris)*	73,4%	136,4%	41,6%	69,1%	78,5%	31,7%
variació interanual (punts percentuals)	31,06					
Preu de venda de l'habitatge						
	Total	16-29 anys		homes	dones	30-34 anys
		16-24 anys	25-29 anys			Total
Preu mitjà de l'habitatge lliure (euros)	239.810,00					
variació interanual	-1,12%					
preu mitjà habitatge nou lliure (euros)	264.840,00					
variació interanual	-5,03%					
preu mitjà habitatge lliure de segona mà (euros)	239.280,00					
variació interanual	-1,04%					
preu mitjà habitatge protegit (euros)	96.174,00					
Ratio de solvència ⁽¹⁹⁾						
preu habitatge lliure / sou persona jove	23,8	31,8	20,6	23,1	24,5	17,6
variació interanual	12,08%					

* Cost d'accés al lloguer d'un habitatge o d'un pis compartit amb la renda mitjana de mercat (consultau la nota metodològica).

LA JOVENTUT A LES BALEARS: CONTEXT SOCIODEMOGRÀFIC

preu habitatge lliure / Ingressos llar jove	10,7	11,4	10,5	11,9	10,3	9,7
variació interanual	12,57%					
Accés a la habitatge lliure en propietat amb finançament hipotecari						
Cost accés propietat (llar jove) (%/Ingressos)*	42,3%	44,9%	41,5%	46,9%	40,7%	38,2%
variació interanual (punts percentuals)	2,21					
Cost accés propietat (Assalariat/da) (%/sou)*	93,8%	125,8%	81,4%	91,4%	97,0%	69,6%
variació interanual (punts percentuals)	4,51					
Cost accés propietat (%/ingressos ordinaris)*	143,7%	266,9%	81,3%	135,1%	153,6%	62,1%
variació interanual (punts percentuals)	3,87					
preu màxim tolerable compra (llar jove) (euros)	170.158,10	160.099,38	173.148,94	153.257,97	176.820,94	188.473,80
variació interanual	-6,28%					
preu màxim tolerable compra (assalariat/da) (euros)	76.658,00	57.197,62	88.376,14	78.753,37	74.182,34	103.359,29
variació interanual	-5,87%					
Import entrada inicial per la compra (euros)	68.345,85					
Nº vegades ingressos anuals llar jove	3,0	3,2	3,0	3,4	3,0	2,8
variació interanual	6,94%					
Nº vegades sou anual persona jove	6,8	9,1	5,9	6,6	7,0	5,0
variació interanual	6,48%					
Superfície màxima tolerable de compra						
Llar jove (m2)	71,0	66,8	72,2	63,9	73,7	78,6
variació interanual	-5,22%					
Persona jove assalariada (m2)	32,0	23,9	36,9	32,8	30,9	43,1
variació interanual	-4,81%					

Notes

(19) **Superfície màxima tolerable de lloguer:** metres quadrats construïts d'un habitatge lliure de lloguer la renda mensual del qual no suposarà més del 30 % del salari mitjà d'una persona jove o més del 30 % dels ingressos mitjans d'una llar jove.

(20) **Ràtio de solvència:** nombre de vegades del sou anual d'una persona jove assalariada o dels ingressos anuals d'una llar jove equivalent al preu de venda d'un habitatge lliure.

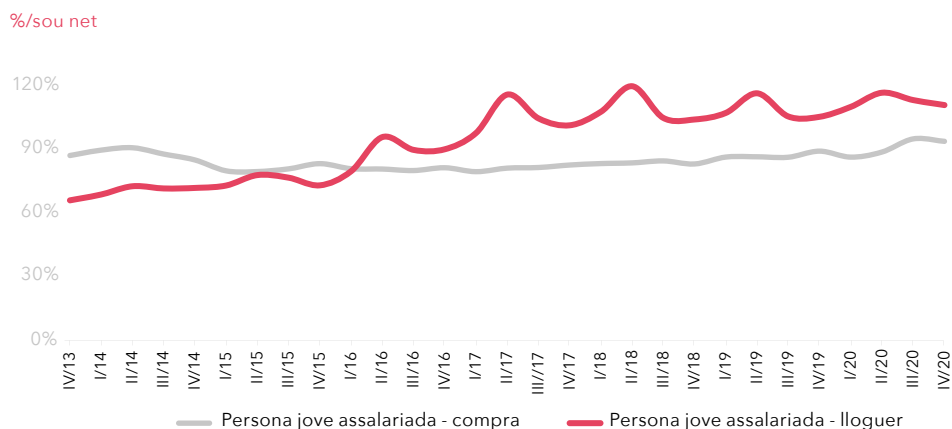
(21) **Superfície màxima tolerable de compra:** metres quadrats construïts d'un habitatge lliure en propietat la compra del qual no suposa més del 30 % del sou mitjà d'una persona jove o més del 30 % dels ingressos mitjans d'una llar jove.

* Cost d'accés a un habitatge en règim de propietat amb el preu mitjà de mercat (consultau la nota metodològica).

ACCÉS DE LA POBLACIÓ JOVE A L'HABITATGE

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
Ingressos mínims para adquirir un habitatge lliure²²						
Ingressos mínims (euros anuals)	31.586,10					
Ingressos mínims (euros mensuals)	2.632,18					
variació interanual	-7,32%					
Diferència amb ingressos mitjans llar jove	40,93%	49,79%	38,50%	56,47%	35,62%	27,24%
Diferència amb sou mitjà d'una persona jove	212,83%	319,27%	171,35%	204,51%	223,27%	132,02%

Gràfic 19 Evolució del cost d'accés al mercat de l'habitatge en propietat i de lloguer per a una persona jove assalariada (16-29 anys)*

Notes

(22) Ingressos mínims per adquirir un habitatge lliure: euros nets que hauria d'ingressar una persona o una llar per dedicar el 30% de la renda a pagar una hipoteca mitjana per adquirir un habitatge lliure. Per a més detall, consultau la nota metodològica.

* Cost d'accés a un habitatge en règim de propietat i lloguer amb el preu mitjà de mercat (consultau la nota metodològica).

RÈGIM DE TINENÇA DELS HABITATGES DE LES PERSONES EMANCIPADES

El 2020 es va produir una transformació d'una certa importància en les condicions d'allotjament de les persones joves que estaven emancipades a les Illes Balears, ja que, en comparació amb el 2019, va augmentar de manera notable les que varen aconseguir adquirir un habitatge lliure mitjançant un préstec hipotecari. El 2019 suposaven el 16,4 % de totes les persones joves emancipades i, el 2020, el 25,0 %. Aquest increment, poc previsible segons la situació laboral precària de la població jove, podria reflectir una dualitat en les pautes d'emancipació: enfront d'una majoria de població jove cada vegada més exclosa del mercat de l'habitatge, una minoria, amb un benestar econòmic folgat (propri o de la família d'origen), es va poder aprofitar de les condicions òptimes del finançament hipotecari.

No obstant això, més de la meitat de la població jove emancipada a les Illes Balears residia en habitatges de lloguer. L'arrendar un habitatge a les Illes Balears suposava, en la pràctica, assumir un import molt superior al del conjunt d'Espanya. Si per a les llars joves existents a Espanya el 2019 significava un total de 470,81 euros al mes, a les Balears aquesta quantia arribava fins als 602,38 euros, que suposaven, de mitjana, un 31,0 % de tots els ingressos de la llar. Aquesta proporció es trobava just per damunt del límit màxim que defineix el sobreendeutament, que suposa més del 30 % dels ingressos nets de la llar. De fet, el 31,5 % de les llars joves que vivien de lloguer estaven sobreendeutades (el 17,0 % a Espanya), ja que més del 40 % de la renda disponible anava directament a abonar les mensualitats del lloguer.

	16-29 anys			30-34 anys		
	Total	16-24 anys	25-29 anys	homes	dones	Total
Règim de tinença (2020)						
Propietat, totalment pagada o sense pagaments	.*	.*	.*	.*	.*	12,9%
Propietat amb hipoteca	25,0%	.*	22,8%	37,9%	17,9%	25,0%
Lloguer	54,4%	44,8%	57,5%	39,7%	62,4%	55,6%
Cedides gratuïtament o a baix preu	11,1%	.*	.*	.*	.*	.*
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

*Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

	16-29 anys	30-34 anys
Cost efectiu del habitatge actual (2019)²³		
Import mensual del lloguer imputat (euros)	.*	551,74
variació interanual	.*	4,01%
%/Ingressos nets d'un llar jove	.*	28,5%
variació interanual (punts percentuals)	.*	5,23
Import mensual del lloguer (euros)	602,38	582,34
variació interanual	3,64%	22,65%
%/Ingressos nets d'un llar jove	31,0%	27,0%
variació interanual (punts percentuals)	-6,15	-4,76
llars sobreendeutades (2019)²⁴		
%/llars amb hipoteca per un habitatge en propietat	.*	.*
variació interanual (punts percentuals)	.*	.*
%/llars en lloguer	31,5%	.*
variació interanual (punts percentuals)	2,26	.*
%/total llars	26,4%	.*
variació interanual (punts percentuals)	9,42	.*
Cost dels suministraments i serveis de l'habitatge (2019)²⁵		
Import mensual (euros)	118,80	127,08
variació interanual	-17,39%	-15,13%
%/Ingressos nets d'un llar jove	6,2%	6,6%
variació interanual (punts percentuals)	-2,35	-2,20

Notes

(23) Cost efectiu de l'habitatge actual: percentatge sobre els ingressos mensuals nets d'una llar que suposa pagar un lloguer (per a les llars que viuen de lloguer) i el pagament del lloguer imputat a la propietat (per a les llars que resideixen en habitatges en propietat amb préstecs o hipoteques en curs). Per a més detalls, consultau la nota metodològica.

(24) Llars sobreendeutades: llars en les quals el pagament del lloguer o del lloguer imputat a la propietat supera el 40 % dels ingressos nets del conjunt de la llar. Per a més detalls, consultau la nota metodològica.

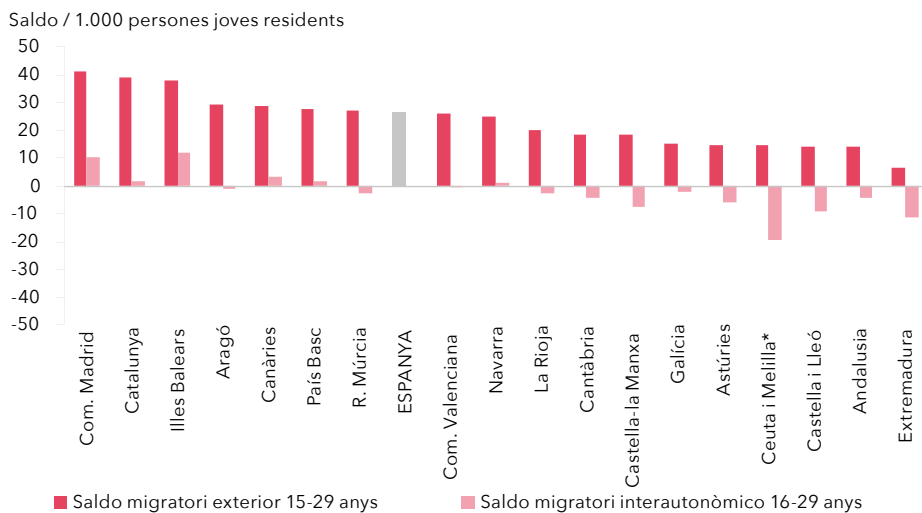
(25) Cost dels suministraments i serveis de l'habitatge: inclou l'import mensual dels pagaments fets per fer front als rebuts d'aigua, clavegueram, fers, combustibles sòlids i líquids, llum, gas, i les despeses i serveis propis de la comunitat. Per a més detalls, consultau la nota metodològica.

* Aquesta xifra no és pública o s'ha de prendre amb precaució, perquè pot quedar afectada per grans errors de mostreig.

GRÀFICS ANNEXOS

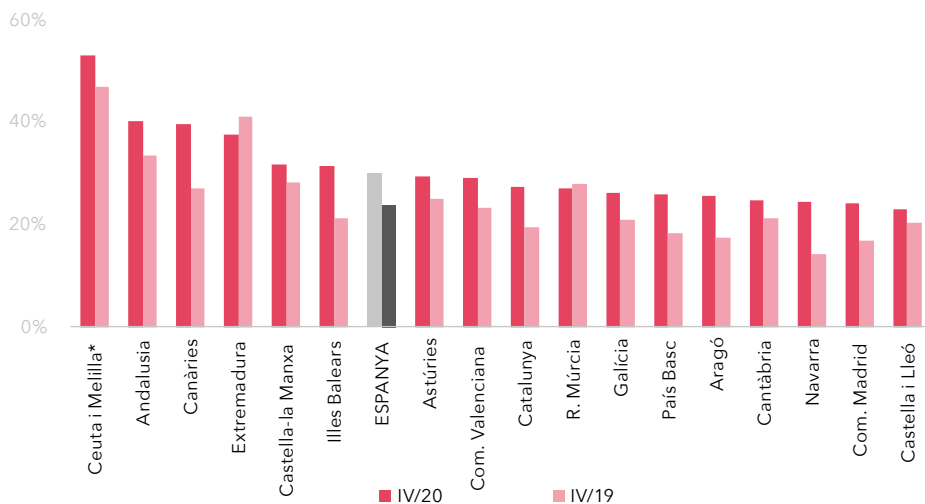
Gràfic annex 1 Saldo migratori de la població jove

Any 2019

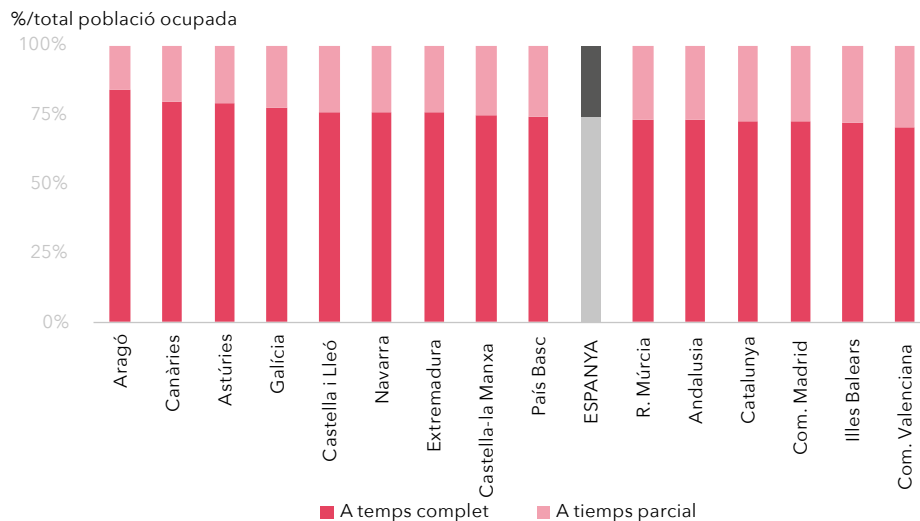

Gràfic annex 2 Taxa d'atur de la població d'entre 16 i 29 anys

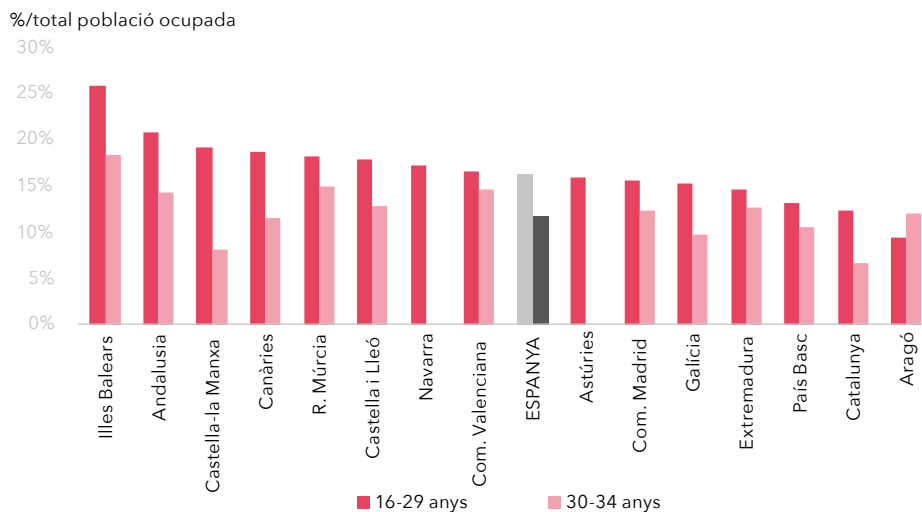
Any 2020

Gràfic annex 3 Tipus de jornada de la població ocupada d'entre 16 i 29 anys Quart trimestre de 2020

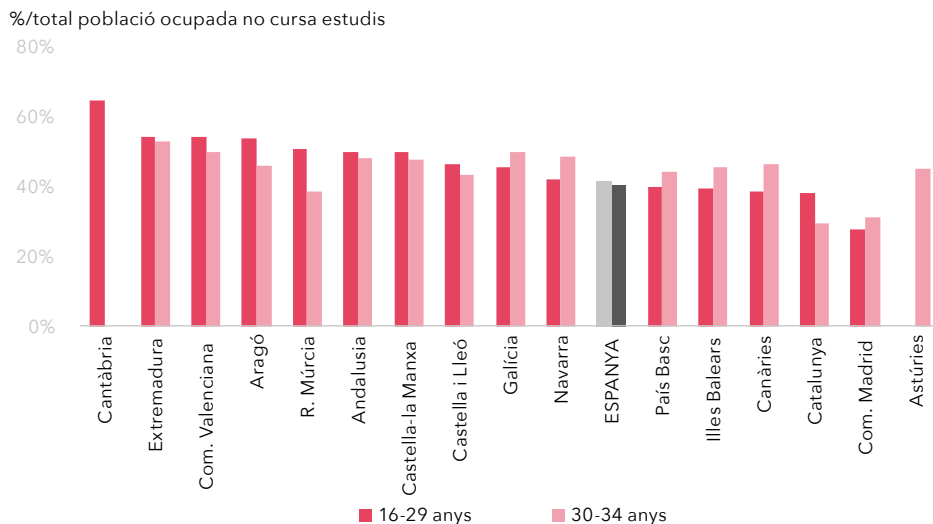

Gràfic annex 4 Població d'entre 16 i 34 anys subocupada (per insuficiència d'hores) Quart trimestre de 2020

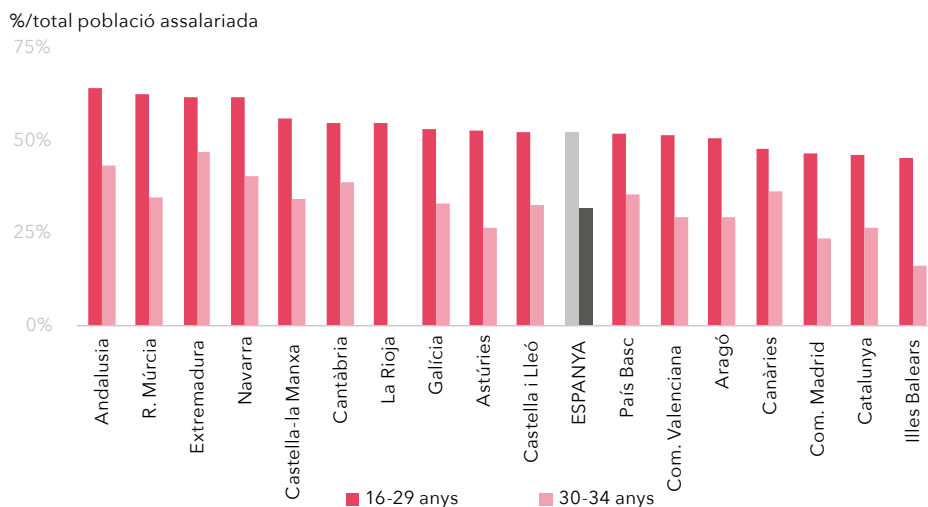
Gràfic annex 5 Població d'entre 16 i 34 danys ocupada amb estudis superiors sobrequalificada

Quart trimestre de 2020

Gràfic annex 6 Taxa de temporalitat de la població d'entre 16 i 34 anys

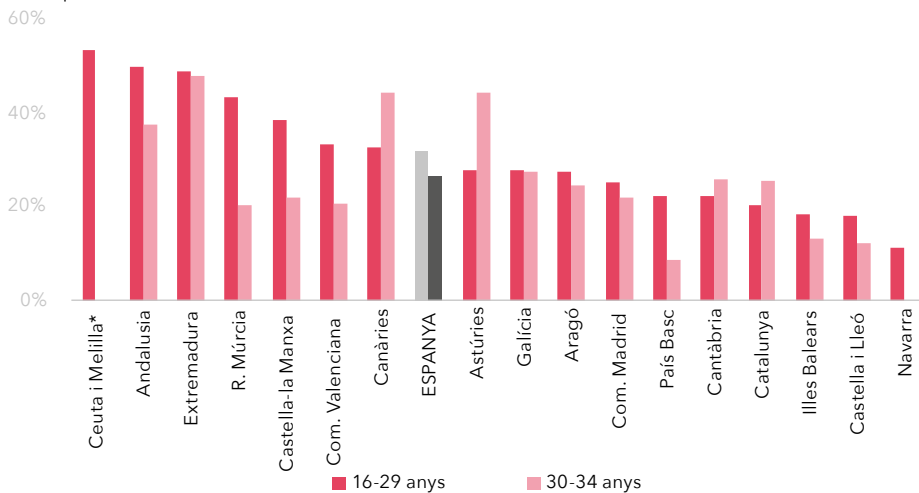
Quart trimestre de 2020

Gràfic annex 7 Taxa de pobresa o d'exclusió social de la població d'entre 16 i 34 anys

Any 2019

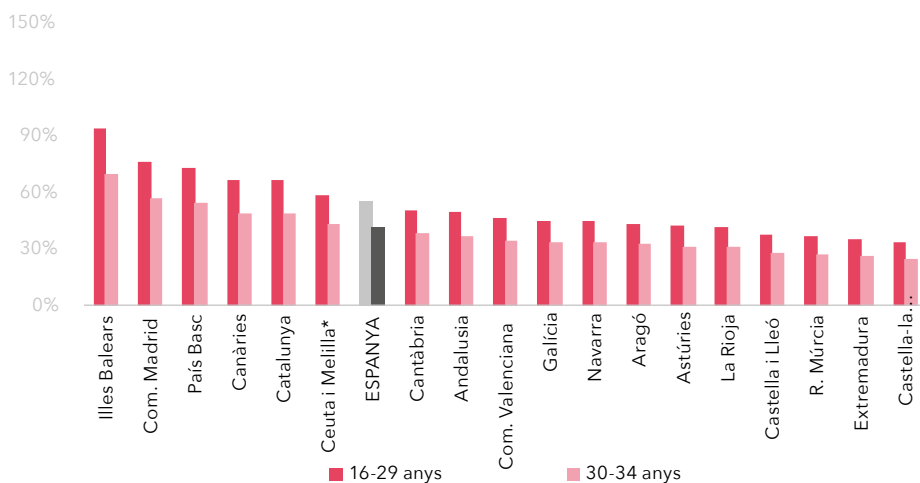
%/total població mateixa edat

Gràfic annex 8 Cost d'accés de compra d'un habitatge lliure per a una persona assalariada d'entre 16 i 34 anys

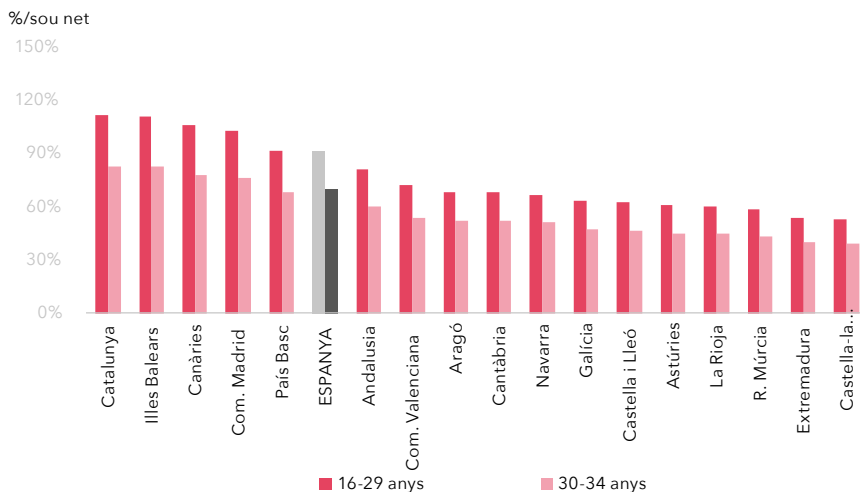
Quart trimestre de 2020

%/sou net

Gràfic annex 9 Cost d'accés de lloguer d'un habitatge lliure per a una persona assalariada d'entre 16 i 34 anys

Quart trimestre de 2020

CONSULTAU ELS GRÀFICS INTERACTIUS DE L'OBSERVATORI D'EMANCIPACIÓ DEL CJE

Es poden consultar les **sèries històriques** sobre l'emancipació residencial i el cost d'accés al mercat de l'habitatge a:

http://bit.ly/Emancipacion_accesoCJE

Es poden consultar més **mapes**, amb una sèrie temporal més extensa, a:

http://bit.ly/Emancipacion_accesoCJE

Es poden consultar dades des de 2018 sobre la població ocupada segons el sector d'activitat a:

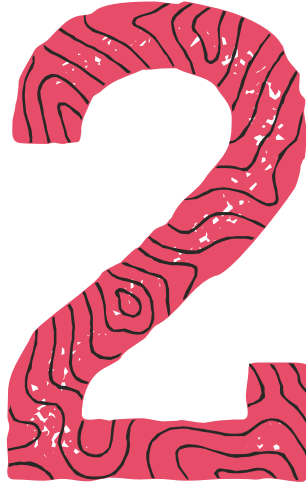
https://bit.ly/CNAE_CJE

Es poden consultar dades des de 2018 sobre la població ocupada segons la categoria professional a:

https://bit.ly/CNO_CJE

**Iniciatives, estudis i
debats actuals**

Fòrum
Menorca Illa Jove.
La Menorca que
volem els joves

MARTA COLL MARQUÈS

Marta Coll Marquès

Marta Coll Marquès (1983) és psicòloga i coordinadora de projectes educatius i de voluntariat, llicenciada en Psicologia per la Universitat de València el 2011. Ha format part de diversos projectes a Menorca dirigits al jovent, com ara Un Estiu per Créixer en les tres edicions (2019, 2020 i 2021), i ha estat coordinadora de l'equip de la present iniciativa Fòrum Menorca Illa Jove el 2020 i principi del 2021, junt amb Margarita Torres Franco i Pol Mercadal Benejam (actual coordinador del Fòrum), educadors socials que han col·laborat en el contingut del present article.

Resum

El desembre del 2020 neix a Menorca la iniciativa del Fòrum Menorca Illa Jove, un espai de joves i per a joves que pretén promoure la participació de tota la gent d'entre 16 i 30 anys de l'illa. El Departament d'Educació, Cultura, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca trobava a faltar òrgans de participació de la gent jove. Conscients que la normativa actual per constituir consells de joventut sol ser llarga i complicada, a final d'octubre del 2020 l'Administració va destinar recursos econòmics perquè un equip de coordinació treballés per incentivar els joves menorquins a participar en espais creats per a ells, per tal de poder dir-hi la seva i que la seva veu sigui escoltada per les administracions corresponents.

El Fòrum es crea amb la intenció que els joves interessats es puguin trobar i interactuar en un espai on tinguin l'oportunitat de dir què volen millorar a Menorca, en els diversos àmbits que siguin del seu interès.

Amb motiu de la situació sanitària marcada per la COVID-19, les primeres trobades dels joves en el Fòrum han estat en format en línia i s'han donat de manera regular cada mes aproximadament. A mesura que la situació sanitària ho ha permès, s'ha pogut realitzar de manera presencial. S'ha convertit en un espai de referència insular per construir la Menorca que volem, en què la gent jove aporta idees, peticions o reflexions i alhora és escoltada. A continuació us explicam aquesta iniciativa amb més detall.

Paraules clau

Joves / Fòrum / Participació juvenil

Resumen

En diciembre del 2020 nace en Menorca la iniciativa Fòrum Menorca Illa Jove, un espacio de jóvenes y para jóvenes, que pretende promover la participación de todas las personas que tengan entre 16 y 30 años de la isla. Desde el Departamento de Educación, Cultura, Juventud y Deporte del Consell Insular de Menorca se echaba en falta organismos de participación juvenil. Conscientes de que la normativa actual para constituir consejos de juventud suele ser larga y complicada, a finales de octubre del 2020 se destinaron recursos económicos para que un equipo de coordinación trabajara para incentivar a los jóvenes menorquines a participar en espacios creados para ellos, para que puedan dar su opinión y que su voz sea escuchada por las administraciones respectivas.

El Fòrum se crea con la intención de que los jóvenes interesados tengan un punto de encuentro donde tengan la ocasión de decir qué quieren mejorar en Menorca, en las diversas facetas que sean de su interés.

Debido a la situación sanitaria marcada por la COVID-19, los encuentros de los jóvenes en el Fòrum Menorca Illa Jove han sido en formato en línea y se han dado de manera regular cada mes aproximadamente. A medida que la situación lo ha permitido se han podido realizar presencialmente. Se han convertido en un espacio de referencia insular para construir la Menorca que queremos, donde la gente joven aporta ideas, peticiones y es escuchada al mismo tiempo. A continuación se explica esta iniciativa con más detalle.

Palabras clave

Jóvenes / Fòrum / Participación juvenil

1. Com començà tot, la situació inicial d'on partíem

La present iniciativa s'origina amb motiu de l'encàrrec formulat pel Departament d'Educació, Cultura, Joventut i Esports del Consell Insular de Menorca per a la dinamització dels consells de la joventut, que es fonamenta en la Llei 21/2006, de 15 de desembre, que estableix que és competència del Consell Insular de Menorca promoure la participació dels joves en la vida social, política, econòmica i cultural.

Inicialment, l'equip de feina, format per dues coordinadores, va portar a terme l'execució d'aquest encàrrec treballant amb l'objectiu de promoure el Consell de la Joventut de Menorca. Aquest òrgan de participació es regula en el Decret 63/2016, de 21 d'octubre, que estableix els principis generals que regulen els consells de la joventut d'àmbit insular i local.

Tot i així, després d'estudiar la viabilitat d'encaminar el projecte en aquesta direcció, i després de reunir-se i contactar amb diferents experts en matèria de participació juvenil tant a escala autonòmica com estatal, com ara el Consell de Joventut de les Illes Balears, Fundació Unicef, Fundació Triangle Jove, diverses associacions i entitats juvenils locals, etc., es va descartar la posada en marxa a curt termini del Consell de la Joventut de Menorca. Els motius d'aquest canvi de direcció van ser les dificultats per trobar entitats i associacions que complissin amb tots els requisits legals, sobretot en època de pandèmia.

D'altra banda, una segona línia de feina de l'encàrrec també va ser treba-

llar conjuntament amb totes les àrees de joventut municipals per tal de donar suport en la posada en marxa dels consells de la joventut locals, ja que tal com estableix la Llei 10/2006, de 26 de juliol, és competència dels ajuntaments tractar de promoure la participació juvenil en l'àmbit del municipi, fomentar la participació ciutadana en la prevenció i la resolució dels problemes juvenils detectats en el seu territori i fomentar-ne la implicació en la societat en general.

Aquesta segona tasca va requerir treballar conjuntament i de forma coordinada amb les àrees de joventut municipals, per estudiar les accions que calia dur a terme a cada municipi i reforçar-les a través del nostre equip de coordinació. El fet que cap dels municipis de l'illa disposava d'aquest òrgan participatiu previst en la normativa, fet marcat també per la situació socio sanitària del moment i la situació d'alguns municipis quant a volum de feina, ha dificultat la creació dels consells de la joventut locals, però per altra banda sí que s'han anat perfilant i realitzant accions i s'han creat espais per promoure la participació dels joves, com poden ser algunes de les activitats dels mateixos casals joves i PIJ, a través d'assemblees, enquestes, trobades tipus consell jove però sense estar constituïts segons tots els requisits, aprofitant activitats o tallers lúdics en què els joves també poden expressar la seva veu, etc.

Així, revisant tant la normativa i legislació com la situació heretada i actual dels òrgans de participació juvenils, es va decidir, conjuntament amb el Departament de Joventut, la posada en marxa del Fòrum Menor-

ca Illa Jove. Una iniciativa que, com que no té una legislació específica que en reguli els requisits d'accés i constitució, permet ser més flexibles i àgils, ja que hi poden accedir joves tant associats com a títol individual, una fórmula que, atesa la situació de l'illa, on feia uns deu anys que no estava operatiu cap consell insular de la joventut i en un moment en què les associacions i entitats juvenils estaven en el seu moment de major inactivitat com a conseqüència de la COVID-19, es va valorar com l'opció més adient i actualitzada, ajustada a la realitat dels joves d'ara: un espai participatiu més ampli i en el qual tota la gent jove interessada tingués espai i veu.

2. Objectius i funcions del Fòrum Menorca Illa Jove

El Fòrum Menorca Illa Jove neix per ser un òrgan de participació juvenil plural, viu i actual, un espai de participació de referència entre els joves a escala insular per fomentar l'expressió de la seva veu i que aquesta sigui escoltada a través d'aquest canal de comunicació, que es coordina alhora amb diverses administracions de l'illa. Constitueix un pont creixent entre les administracions i el jovent menorquí, i es vertebrava amb els objectius i funcions principals dels consells de la joventut, però amb algunes diferències que en marquen l'essència de manera radical: no s'empara sota una llei ni un marc legislatiu que en condicionin la creació i constitució amb un procés lent i complex que, com a poc, és desmotivador per a qualsevol jove d'avui en dia i que en els darrers anys n'ha estat el principal obstacle.

Les noves generacions demanen major agilitat i transversalitat a l'hora de dur a terme qualsevol iniciativa. Les institucions en són conscients i, si bé duen molt de retard en aquest aspecte, almenys cada cop estan més receptives a canviar i incloure les millores que els joves i la ciutadania van aportant.

Segons l'article de B. Moreno «Consells de la joventut: origen i importància», publicat en l'Anuari de la Joventut el 2018 i tal com es mencionava abans, el Fòrum com a òrgan de participació comparteix alguns dels objectius amb els consells de la joventut, com ara:

- Donar sortida a la voluntat de participar.
- Participar del desenvolupament del context més pròxim.
- Contribuir al desenvolupament d'una societat més democràtica.
- Defensar els drets i interessos d'un col·lectiu determinat.
- Incidir en l'àmbit polític des d'un punt de vista social i juvenil.
- Contribuir a millorar les polítiques de joventut i les dirigides a la joventut.
- Desenvolupament personal. Aprenentatge.
- Donar visibilitat a la joventut, les seves demandes, inquietuds i necessitats.

- Fomentar l'associacionisme i la participació social.
- Fomentar la implicació i el compromís envers la societat.
- Tenir un punt de trobada, participació, debat i reflexió obert.

3. Metodologia

Per dur a terme les trobades del Fòrum com a espai pont entre joves i institucions, es convidava sempre representants de les àrees de joventut de diverses administracions; ajuntaments, Injove i Consell Insular. Després de la trobada, es feia arribar a tots els assistents i als representants de les administracions corresponents tota la informació recollida durant el Fòrum, per tal que les aportacions dels joves sempre arribessin a les administracions.

El principal objectiu ha estat mantenir implicats tots els professionals possibles. Durant el transcurs del programa i la posada en marxa del Fòrum Menorca Illa Jove, hem comptat amb la coordinació i col·laboració de totes les àrees municipals de joventut, el Departament de Joventut del Consell Insular de Menorca i l'Injove Menorca, entre d'altres.

Però a més, el Fòrum ha requerit una coordinació interadministrativa en funció de la temàtica concreta i específica de cada moment. Com per exemple en el II Fòrum, en què es va tractar el tema de l'ocupació a Menorca i va ser imprescindible la col·laboració i coordinació del Departament d'Ocupació del Con-

sell Insular, el servei d'orientació del DOIP i el servei del SOIB. O en el III Fòrum, en què es va mantenir una reunió prèvia a la trobada amb el Departament d'Habitatge del Consell Insular, per tal de preparar degudament el debat amb els joves i fer arribar la informació recollida posteriorment al departament.

Evidentment, també s'han tingut en compte el col·lectiu a qui es dirigia el missatge i com havia d'arribar a aquest col·lectiu. Bàsicament, el col·lectiu objectiu han estat els joves d'entre 16 i 30 anys de Menorca, amb la intenció d'animar-los a participar en el Fòrum Menorca Illa Jove i que sentissin aquest espai com a seu, convidant-los sempre a implicar-se en la mesura que volguessin en qualsevol moment: en la fase prèvia de preparació, en la difusió i en la mateixa realització de la trobada. Per tal d'arribar-hi algunes d'aquestes eines de comunicació han estat adaptades en un format en línia per la situació sociosanitària del moment.

Les principals accions realitzades de comunicació i difusió del Fòrum han estat:

- Compartir la cartelleria i material de difusió (publicacions, vídeos, correus electrònics, etc.) a través de:
 - Xarxes socials pròpies del CIM i del Departament de Joventut com @menorca.illajove o @injovemenorca.
 - Xarxes socials de les àrees municipals de joventut (PIJ i casals joves) i d'agendes culturals de l'illa.
 - Entitats prestadores de serveis a la joventut.

- Centres educatius de secundària i alumnat de la seu de la UIB a Menorca.
- Escoles d'adults municipals i escoles oficials d'idiomes.
- Cartells en paper a diferents punts municipals.
- Compartir el resum dels resultats del Fòrum amb el major nombre de joves possible, a través de les xarxes socials pròpies del CIM i del Departament de Joventut, així com també amb el grup de whatsapp del Fòrum amb els joves implicats en el projecte per fer-los arribar la informació de primera mà.
- Comptar amb un apartat informatiu del Fòrum Menorca Illa Jove a la web d'Injove; notes de premsa del CIM amb la informació del projecte i falques de ràdio.
- Crear un sorteig per donar major difusió i propaganda al Fòrum des de les xarxes pròpies del CIM.

Finalment, una part important del projecte ha estat l'organització dels fòrums en el format en línia. Quan s'organitzen sessions en línia s'ha de cuidar què i com es comunica i com es dinamitza durant la sessió, ja que és important fer-les interactives i dinàmiques per mantenir l'atractiu per a la gent jove i el seu compromís a través de l'assistència a les trobades. Per fer-ho d'una manera transversal i participativa, sempre es va comptar amb l'opinió i valoració dels mateixos joves assistents i interessats en el Fòrum. Així, es van anar dissenyant les

diferents sessions atenent als gustos i criteris que han anat proposant.

Algunes de les eines que s'han utilitzat per tenir un format atractiu en els fòrums han estat:

- Plataforma Zoom, a través de la qual s'han realitzat els primers fòrums.
- Aplicació interactiva Padlet per recollir en línia idees i propostes individuals dels joves.
- Activitats de participació i expressió a través del format cafè conversa.
- Enquestes i votacions per construir els fòrums conjuntament amb els joves.
- Dinamització de debat a cada trobada.
- Dinàmiques de presentació i petit grup, per fomentar la coneixença i cohesió de grup.
- Música en directe d'artistes locals al final de la trobada.
- Actuacions en directe de joves i associacions locals.
- Música amb videoclip a l'inici i en off durant altres moments del Fòrum suggerida pels mateixos joves.
- Convidar experts en les matèries que es tracten als fòrums per respondre a les inquietuds reals i del moment dels participants.
- Convidar representants de les diverses àrees de joventut (local o insular) perquè els joves siguin escoltats i sentin que reben suport de les institucions.
- Grup de whatsapp intern del Fòrum per mantenir el contacte i compartir informacions amb els joves.

- I la més important de totes, implicar els joves en qualsevol de les facetes del Fòrum: elaborant els vídeos de promoció, ajudat en la difusió compartint el material creat (publicacions, vídeos, whatsapp, etc.), actuant en les actuacions musicals i artístiques, aportant més idees per incloure en els pròxims fòrums, recomanant certes actuacions a l'equip coordinador per ser més efectius i atractius per al col·lectiu jove, donant testimoni de la seva experiència amb iniciatives de participació i compartint-les amb els assistents al Fòrum per animar tothom a aconseguir el que es proposin, etc.

4. Primer Fòrum. La Menorca que volem

La fórmula del Fòrum Menorca Illa Jove com a espai de trobada de joves semblava que podria anar en bona direcció, ja que hi podien participar joves d'entre 14 i 30 anys tan sols emplenant una inscripció senzilla. L'equip coordinador va treballar en el disseny del primer Fòrum, ja que la proposta havia de ser prou interessant i rellevant per engrescar-los a assistir-hi i participar-hi sense caure en fórmules obsoletes. Per a la difusió es va comptar amb dos vídeos amateurs realitzats per dos joves que havien de participar com a testimonis en la trobada, a més d'un tercer vídeo professional, en què els protagonistes eren altres joves que hi havien d'assistir, les coordinadores i el grup musical convidat.

El desembre del 2020 va tenir lloc la primera trobada, en format en línia per donar opció a tots els joves me-

norquins a poder-hi participar, ja que alguns resideixen o estudien fora. L'objectiu d'aquesta primera trobada era oferir un espai de participació en un format lúdic. Per fer-ho, en el començament de la trobada es va comptar amb el testimoni d'experiències impulsades per joves de l'illa de caràcter participatiu, per fer valer les iniciatives participatives com a exemple del que podria esdevenir el Fòrum. A més, mitjançant l'aplicació Padlet es van poder extreure els àmbits sobre els quals es volien centrar els pròxims fòrums en funció de les inquietuds i necessitats de la gent jove participant. Per finalitzar la trobada es va comptar també amb l'actuació del grup musical Dos Sipiots.

La valoració del primer Fòrum va ser molt positiva per a l'equip de treball: s'hi van connectar uns 30 joves d'entre 18 i 30 anys, i les seves valoracions també van ser satisfactòries. A més, arran d'aquesta primera trobada es va crear un canal de comunicació directa amb els joves participants mitjançant un grup de whatsapp, en què es podria compartir l'organització dels següents fòrums i convidar-los a implicar-s'hi en la mesura que volguessin.

A continuació s'exposa un resum de les propostes i peticions aportades pels joves participants en el primer Fòrum Menorca Illa Jove, segons l'àmbit d'interès que ells mateixos plantejaven.

4.1 Què van demanar o exposar els joves?

Ocupació i mercat laboral

- Dificultat per accedir al mercat laboral

- Més places de joves qualificats: places
- Borsa de feina per a joves i de fàcil accés
- Transformar el model econòmic per aconseguir una illa amb més futur per als joves
- Fomentar la integració laboral juvenil
- Treballar per no dependre del turisme en el context actual; els joves poden donar idees per fer que Menorca brilli com cada estiu
- Generar espais d'emprenedoria per a joves i espais per teletreballar
- Espai de tutorització per a joves emprenedors sense experiència, dirigit a joves formats perquè puguin fer feina a la seva illa i facilitar així el retorn

Mobilitat i transport públic

- Més carrils bici
- Millorar camins infantils pròxims a les escoles
- Més papereres de bosses per recollir els excrements dels cans (no només als parcs)

Medi ambient

- Promoure accions de sostenibilitat, naturalesa, medi ambient, recursos naturals
- Ampliar les propostes de limitació d'accés a les platges (com a Macarella i Favàritx)
- Assegurar cada any que les barques de neteja del GOIB tenguin presència al litoral de Menorca (aquest estiu les costes han tingut més plàstics procedents del nord d'Àfrica)

Formació

- Pagament d'impostos
- Elaboració de currículum
- Estudi de mercat
- Creació de blogs o pàgines web
- Taller de serigrafia

Educació

- Ampliar l'oferta formativa
- Més ajudes per als estudiants

Infraestructures

- Estudi de fotografia per compartir
- Espais autogestionats
- Centre cívic per realitzar concerts gratuïts
- Estudi de gravació i local per als artistes de l'illa

Esports

- Diades esportives de nit: diades multiesportives amb competició o sense al vespre, amb revetlla, sopar, música..., amb diferents esports, monitors, activitats, etc.
- Millorar la formació dels entrenadors esportius d'edats escolars, així com la seva valoració laboral i salari

Participació

- Més espais de comunicació i participació (com el Fòrum)
- Crear una organització entre joves amb representació al Consell per fer realitat les accions i propostes
- Crear el Consell de la Joventut a Menorca i espais de debat per als joves

- Fomentar espais que ja tenim per a ús juvenil

Cultura

- Facilitar l'accés al món musical mitjançant espai de gravació, que podria tenir un preu simbòlic per fer front al cost de material i manteniment
- Reactivar la banda de joves de Menorca
- Obrir els poblats talaiòtics com a espais culturals (concerts, exposicions, espectacles esportius, etc.)
- Recursos econòmics (beques o ajudes a iniciatives concretes) per a noves iniciatives artístiques i musicals per fer front al cost que suposen
- Organitzar concursos de música de cambra (grups petits)

Oci

- Festes durant l'hivern per fer xarxa entre els joves

Habitatge

- Introduir millores perquè els joves puguin desenvolupar el seu projecte vital i fer front a les despeses del dia a dia

4.2. Propostes dirigides a les administracions: què pot fer el Consell Insular?

- Crear un canal directe (correu electrònic, whatsapp, telèfon) per a dubtes, consultes, etc.
- Facilitar espais necessaris

- Donar ajudes econòmiques i aportar el personal necessari per acompanyar els òrgans participatius juvenils
- Coordinar-se amb altres administracions públiques per executar els projectes proposats
- Informar del que pot oferir el Consell i fins on pot arribar
- Crear un pla insular de joventut, òrgan de participació gestionat per gent jove (amb una part remunerada), que gestioni els fòrums joves i que treballi per aconseguir les iniciatives que hi sorgeixen
- Evitar burocràcia
- Actualitzar catàleg de tràmits
- Oferir assessorament legal i agilitzar tràmits burocràtics per crear associacions i organització d'esdeveniments
- Fomentar les aplicacions desenvolupades per resoldre consultes o incidències ciutadanes (més fàcil que fer una instància)
- Facilitar l'accés burocràtic a les ajudes
- Establir col·laboracions amb centres sanitaris de la Península per als estudiants que se'n van fora
- Recuperar servei de tutorització per a joves emprenedors
- Crear espai de *coworking* públic per a joves
- Millorar instal·lacions esportives (per ex. gespa del poliesportiu de Maó) i oferir-les a diferents clubs
- Per a la idea de les classes pràctiques per a la vida es podrien posar anuncis de gent necessària per fer aquestes classes a canvi d'un sou; afavoriria l'aprenentatge dels joves i la gent sense feina que necessita doblers (no cal ser

un especialista, basta contar l'experiència d'un mateix a l'hora de muntar un negoci o fer la declaració de renda)

- Per a la idea d'obrir espais talaiòtics es podria fer una equipació (dessoradores de Menorca Talaiòtica) i establir un calendari de les diferents "trobades" multiesportives per fer publicitat de l'illa i donar un valor d'unió, cooperació i cohesió dels diferents esports

4.3. Propostes dirigides als mateixos joves: què pots fer tu?

- Apropar a la joventut les àmplies ofertes per formar-se que hi ha a Menorca
- Participar en la creació d'associacions, suport a les iniciatives populars, sumar-se al voluntariat existent o crear noves xarxes d'ajuda humana
- Donar el suport que faci falta tant pel que fa a la col·laboració en l'organització d'espais com amb la difusió
- Difusió per tal d'implicar més joves. Participació als espais juvenils
- Major implicació
- Fer-ho arribar als joves que coneixem. Fer-ne difusió a les xarxes socials

5. Segon Fòrum. L'ocupació que volem, els experts responen a les inquietuds reals dels joves

Al llarg del mes de gener es van elaborar material i infografies extretes de les aportacions del I Fòrum. Es van analitzar les propostes i aportacions per compartir-les amb els joves parti-

cipants. L'organització del II Fòrum es va centrar en l'àmbit més esmentat en el I Fòrum: ocupació i mercat laboral.

La difusió i eines de comunicació d'aquest segon fòrum van ser similars a les del primer, sumant-hi l'ús del grup de whatsapp com a espai per compartir la informació i la realització d'un sorteig a través d'Instagram per donar més difusió a la trobada entre els joves.

A més, vam comptar amb la col·laboració d'un jove participant del grup de whatsapp per donar forma al guió i compartir les seves aportacions i idees. La intenció del Fòrum és fer participar els joves en qualsevol moment, donant-los aquest espai com a propi i acompanyar-los en l'organització i dinamització. Per aquest motiu la seva implicació ha de ser transversal i contínua. En aquesta ocasió es va crear una breu enquesta prèvia sobre què sabien dels diferents serveis d'ocupació existents a l'illa i sobre la música que els agradaria escoltar durant la trobada del fòrum, ja que tant a l'inici com al final s'introdueix la part més lúdica, i també és una manera de fer-ho participatiu a la vegada que atractiu.

L'objectiu d'aquesta segona trobada era donar resposta a les inquietuds en matèria d'ocupació a les propostes i iniciatives extretes del I Fòrum i de l'enquesta. Per fer-ho vam convidar persones expertes en aquestes qüestions i decisives per prendre decisions polítiques: la directora insular del Departament d'Ocupació, la directora insular del SOIB Menorca i l'orientador del DOIP Menorca. Posteriorment a les seves explicacions, es va fer un breu debat amb els joves participants. I seguint en la línia del primer Fòrum,

la trobada va finalitzar amb l'actuació musical d'una artista local, Gibet Pons.

En aquesta segona trobada vam comptar amb una mica menys de participació, uns 25 joves. La valoració d'aquesta segona trobada va ser positiva per part de tots els assistents i es va crear una bona col·laboració entre les administracions implicades. Posteriorment, el Departament d'Ocupació del CIM va dissenyar una enquesta (arran de la mateixa que s'havia creat en la fase prèvia del Fòrum) per conèixer la situació real dels joves de l'illa en termes d'ocupació i tenir en compte els resultats en el diagnòstic per al Pla d'Ocupació Insular.

5.1 Els experts contesten al que els joves volen saber

5.1.1 Quins recursos hi ha per facilitar l'accés al mercat laboral dels joves sense experiència prèvia?

Resposta del Departament d'Ocupació del CIM

- Formació per a persones ocupades i desocupades: actualment tenen pedra en sec i jardineria.
- Serveis: tutorització, orientació i intermediació. El projecte està aturat i pendent de convocatòria.
- EL CIM compta amb 3 AODL que fan un pla d'ocupació de Menorca i el Fòrum pot ser de gran ajuda per fer-lo.
- SOIB Dona (11 dones al CIM, víctimes violència de gènere).
- Reactiva. Té una línia per a joves i dues per a majors de 30. Sorgeix arran de la situació COVID.

- Importància d'utilitzar les webs i xarxes socials dels serveis existents a Menorca perquè la informació arribi.

Resposta del DOIP

- Servei d'orientació. S'hi treballen aspectes com currículum i carta de presentació; l'autocandidatura; l'entrevista i la seva preparació; recerca de feina; oposicions a l'Administració pública, recerca de convocatòries i preparació de temari o dubtes generals.
- Directori d'empreses propi: contactes amb empreses que ofereix el DOIP als usuaris.
- Programa de pràctiques extracurriculars.
- Agència de col·locació.

Resposta del SOIB

- Programa Reactiva
- Pendants d'obrir convocatòria de Joves Qualificats.
- Programes mixtos estan a punt de ser publicats.
- Formació dual.
- Servei d'orientació laboral.
- Formació per a desocupats: centres de formació, entitats locals i administració local.
- Beques d'èxit. Per reconduir i motivar que els joves acabin ESO o realitzin formació (grau mitjà o superior).
- Servei d'intermediació a través del portal web del SOIB, on es publiquen ofertes públiques i privades.
- Altres serveis per a joves en risc d'exclusió social (pendent de resolució).

Hi ha previsió d'obrir la convocatòria de Joves Qualificats?

- S'ha redissenyat el projecte i està pendent de resolució. Es recomana estar pendents de les xarxes socials i web per estar-ne assabentats.

És viable crear una borsa de feina per a joves?

- Actualment no és possible, ja que seria causa de discriminació; s'hauria d'estudiar en profunditat. Funcionen a partir de la seva base de dades segons les persones que hi figuren inscrites. Les ofertes de feina es filtren segons el perfil de les persones inscrites (mèrit i capacitació) i aquestes són les que avisen.
- El DOIP és l'únic servei que es podria considerar que funciona com a borsa de feina per a joves, encara que està obert a tothom, però majoritàriament les empreses amb les quals tenen conveni agafen joves acabats de graduar. També funcionen amb base de dades pròpia, per tant el jove s'hi ha d'inscriure i emplenar el seu perfil en el DOIP.

Per on hauríem de començar a treballar per liderar un canvi de model econòmic? Hi ha alguna política en aquest sentit? Quin paper poden tenir els joves en aquest canvi?

- Sostenibilitat, energies renovables, construcció d'un model turístic diversificat, el rendiment de les noves tecnologies, auto-

abastiment de Menorca, canvi de consciència social, model economia circular, etc.

- Estam en un moment en què tot el que es planteja ja té la voluntat de tenir en compte una nova visió; tots els projectes (europeus, estatals, etc.) van en aquesta direcció, però som conscients que és una feina a llarg termini.
- Les polítiques en què es podria incidir serien el nou pla territorial insular o la futura Llei de Menorca reserva de biosfera, així com també en el pla d'ocupació que es dissenya.
- Els joves són molt importants en aquest punt. Poden fer arribar les seves aportacions, perquè hi tenen molt a dir i és molt important construir el nou model econòmic i social junts.

Quins espais de *coworking* hi ha a l'illa? Hi ha previsió de crear-ne més?

De moment a Menorca comptam amb els següents espais de *coworking* (no es té notícia que hi hagi previsió de crear-ne més):

- Coworkingmenorca, a Ciutadella (tenen Instagram), és privada.
- Coworking des Mercadal, de gestió privada.
- Menorca Millenials, a Sant Lluís, és privada.
- Coworking de s'Associació Innovem, a Maó, de gestió privada però amb la qual el Consell té un conveni a través del qual se li dona una subvenció anual perquè els preus siguin més econòmics.

Tornarà el servei de tutorització per a joves emprenedors?

- Es tornarà a posar en marxa el servei. Es recomana estar pendents del web i Instagram perquè s'hi penjarà tota la informació i s'hi donarà difusió.
- Alguns ajuntaments tenen AODL, que donen el servei de tutorització per a l'autoocupació.

Finalment, què van recomanar els experts en ocupació als joves?

- Inscriure's en els diferents serveis que ja existeixen.
- Consultar les webs d'interès periòdicament per poder estar al dia del que ofereixen i rebre orientació personalitzada.
- Aquestes són les webs d'interès que s'actualitzen constantment: SOIB, DOIP, INJOVE, CIM.

6. Tercer Fòrum. Debat sobre l'ocupació i l'habitatge que volem

Al llarg del mes de febrer es va treballar amb dos objectius: conèixer la valoració dels joves participants en el projecte i organitzar el III Fòrum. Per dur a terme el primer objectiu es va contactar telefònicament amb tots els joves participants del Fòrum. Es va valorar conjuntament el disseny i organització dels dos primers fòrums i es va decidir quin format i temàtica volien treballar en el tercer. En aquest contacte telefònic també s'exposava la idea de l'enquesta del Departament d'Ocupació per recollir la situació juvenil en el diagnòstic i el Pla d'Ocupació per fer-ne difusió.

En general tots els joves van valorar de forma molt positiva i satisfactòria l'organització i disseny dels dos primers fòrums. Consideraven que les sessions havien estat dinàmiques i àgils. També valoraven positivament el format en línia, ja que la majoria resideixen fora de l'illa per motius laborals o d'estudis. També consideraven apropiada la freqüència en què s'organitzava: una sessió mensual és apropiada i els permet comprometre's a participar-hi. Finalment, alguns joves compartiren que els tempos del segon Fòrum no van ser prou apropiats, ja que el debat va quedar una mica més pobre enfront del protagonisme de l'exposició dels representants de les institucions convidades. Per aquest motiu, la gran majoria va veure apropiat centrar un fòrum específic en ocupació, introduint dinàmiques de presentació per començar a conèixer-se entre si, en aquesta ocasió sense professionals.

Paral·lelament a aquesta tasca, es va realitzar una reunió amb el Departament d'Habitatge del Consell Insular per conèixer els recursos i propostes en aquesta temàtica i també explicar la iniciativa del Fòrum com a espai de participació juvenil.

L'organització del III Fòrum es va fer mitjançant les propostes recollides dels joves i es va centrar en l'organització d'un debat d'ocupació i habitatge que permetés als joves expressar les seves valoracions i propostes. El fet de contactar amb tots els joves permetia fer-los partícips en tot moment del procés participatiu i fer-los sentir que hi tenen un paper actiu. Seguint en aquesta línia es va dissenyar un qüestionari per decidir el dia i hora

del III Fòrum amb l'objectiu d'agafar el dia més votat per permetre la màxima representació juvenil.

A més, en aquest III Fòrum la difusió va incloure una novetat important: l'enregistrament i edició del vídeo professional va ser gestionada per un jove participant expert en audiovisuals, que convidava altres joves a sumar-se a l'anunci promocional.

La primera sessió del fòrum va començar amb una dinàmica de presentació per promoure la coneixença i cohesió de grup. Es va continuar amb la dinamització del debat mitjançant les minisales que permet fer la plataforma Zoom, on els joves podien introduir les seves propostes en un padlet creat específicament per al III Fòrum. Es va acabar la sessió parlant de la pròxima trobada i projectant el videoclip de Black Pearl *Viva la vida*, seguint amb el propòsit de donar visibilitat als joves artistes locals de Menorca.

La valoració d'aquesta darrera trobada en línia va ser molt positiva. A pesar que va davallar un poquet la participació, s'observà que el compromís dels joves que havien participat en els fòrums anteriors continuava activa i amb ganes de més. Es troben a gust en aquest espai de participació i agraeixen de tenir espais així on poden opinar, debatre i tractar els temes que els interessin d'una manera tan constructiva i en què la prioritat és tenir en compte la visió dels joves. Evidentment som conscients que sempre hi haurà temes que generen major interès que altres, i pel que hem pogut veure, pròxims temes com medi ambient, cultura i esports seran de gran interès per als joves de Menorca.

6.1 Resum de les aportacions dels joves en el debat

6.1.1. Què volem millorar en ocupació?

- Donar més difusió a l'oferta formativa de Menorca, potenciant per exemple centres com el de CMU a Ciutadella.
- Donar suport als joves artistes locals, amb iniciatives del tipus Talent Jove.
- Remunerar els joves que estan en qualche club esportiu.
- Fer més difusió del servei del Consell per acompanyar les persones que volen muntar una empresa.
- Tenir l'oportunitat de realitzar les pràctiques universitàries a Menorca.
- Tenir una llista d'empreses i projectes per poder venir a realitzar les pràctiques a Menorca.
- Realitzar pràctiques d'empresa en el Consell remunerades, amb un salari mínim, no a cost zero.
- Que cada municipi pugui tenir la informació publicada de quines ofertes laborals té en el seu territori, d'una manera més clara i àgil, per facilitar l'accés a la informació. Per tant, tenir un apartat per poder trobar la informació d'àmbit local i d'àmbit de tot Menorca i que també aparegui l'enllaç directe a l'apartat d'ofertes laborals de l'Injove.

6.1.2. Quines millores volem els joves en habitatge?

- Potenciar l'habitatge públic: que els ajuntaments cedesquin sòl públic i que s'hi construeixi habitatge.

- Regulació del lloguer. Apostar pel lloguer ètic.
- Campanya “Llogar als joves és millor que llogar als turistes”, per tornar a dirigir el foment del lloguer cap als joves i que aquests siguin lloguers més ètics que permetin independitzar-se.
- Dirigir els lloguers cap als joves i no tant cap als turistes, que el lloguer turístic quedi reservat a les urbanitzacions.
- Valorar els projectes de convivència entre gent jove i persones majors com a alternativa temporal per poder iniciar el procés d’independització per part del jovent.
- Com es podria regular el lloguer?
- Quins beneficis tindria aquesta regulació?
- Com milloraria el fet que hi hagués més nuclis familiars? Entenent que quan ens independitzam els joves generam nous nuclis familiars, amb l’impacte econòmic i social que açò pot implicar.
- En tota la promoció d’habitatges que proposa l’Ibavi, que demana sòls als ajuntaments, quina serà la política d’assignació? Hi haurà àrees públiques destinades exclusivament a joves?

7. Quart Fòrum. La cultura que volem

Dins el mes de juny, en un moment en què les mesures sanitàries ja ho permetien, es va poder realitzar el primer Fòrum Menorca Illa Jove presencial, a l’alberg juvenil de Sa Vinyeta, Ciutadella. En aquest cas es tractava del IV Fòrum, centrat en el tema ‘La cultura que volem’, un espai de participació juvenil en què

es van dinamitzar diferents temes relacionats amb la cultura de l’illa, compartint inquietuds i sensacions, i projectant propostes culturals a escala insular.

En aquesta ocasió es van dur a terme diverses activitats i qüestions plantejades a través del format cafè conversa, en què els joves van tenir un temps per respondre i fer aportacions sobre les qüestions plantejades en petits grups i després es va dedicar un temps a la posada en comú de tot el que s’havia expressat.

La jornada va continuar amb la part més lúdica gràcies a la presentació de l’Associació Més que Música. Es va oferir bereneta i begudes, mentre alguns joves van pintar al plafó que s’havia habilitat per donar forma a un mural cartell sobre la trobada. També es van fer diferents actuacions artístiques dutes a terme per joves i grups de joves, com ara la batucada Esclat de Ciutadella.

Els objectius principals de la trobada van continuar essent promoure la participació dels joves de Menorca, a la vegada que es va aprofitar per informar sobre el Consell de la Joventut de Menorca com una forma de participació més, per tal que vagin coneixent i explorant diverses formes de participació en voler, a més de tenir coneixença que les administracions pertinents estan disposades a posar-hi recursos i a donar-hi suport.

Com calia esperar amb el tema de cultura, que desperta gran interès entre el jovent, la trobada va ser tot un èxit, amb uns 33 joves assistents, a més dels que hi varen participar de manera telemàtica, ja que no hem d’oblidar que un bon percentatge de joves de Menorca resideixen a fora, i el Fòrum Menorca Illa Jove els té en compte per participar sempre que sigui possible.

7.1 Resultat obtingut d'algunes de les activitats proposades

7.1.1 Llista de drets i de deures culturals que creus que hem de tenir les persones o com a societat.

Drets

- Tenir un espai on expressar-se.
- Flexibilitat en l'organització d'esdeveniments.
- Tenir en compte les opinions.
- Cultura accessible per a tothom.
- Llibertat d'expressió a l'espai públic.
- Estar assegurat a la Seguretat Social.
- Tenir llibertat d'actuació a espais públics.
- Ajudes econòmiques.
- Llibertat d'expressió.
- Educació pública de qualitat.
- Espais i recursos.
- Feina remunerada.
- Assegurança.
- Accés (oportunitats).
- Espais d'assaig/representació.
- Suport de l'administració.
- Sous dignes.
- Respecte a la diversitat cultural.

Deures

- Respectar.
- Cooperar.
- Valorar.
- Estar assegurat a la Seguretat Social.
- Brindar la utilització dels espais públics als artistes.
- Respectar qualsevol tipus d'artista/actuació.
- Modificar l'ordenança per facilitar la burocràcia.

- Promocionar públicament els artistes.
- Cultura respectuosa i per a tothom.
- Complir les normatives.
- Mantenir les tradicions.
- Donar suport a la cultura.
- Qualitat.
- Cultura compromesa.
- Respecta i responsabilitat.
- Coherència amb el públic.
- Pagar impostos.
- Consumir cultura.

Quant als drets, bàsicament els joves van exposar el que es va acordar el 7 i 8 de maig del 2007 a Friburg (Universitat de Friburg), on es van acordar els drets culturals en un document anomenat Declaració de Friburg, una bona mostra que els joves reivindiquen uns drets elementals amb coneixement.

El text va ser presentat per l'Observatori de la Diversitat i els Drets Culturals (les oficines centrals es troben a l'Institut Interdisciplinari de Drets Ètnics i Humans a la Universitat de Friburg) juntament amb l'Organització Internacional de la Francofonia i la UNESCO. La Declaració de Friburg va tenir el suport de més de cinquanta experts en drets humans, així com d'una plataforma d'ONG.

Quant als deures, no existeix un decàleg de deures estandarditzat, aquesta mostra podria ser una primera passa per impulsar-lo des de Menorca. Creim que és important desenvolupar l'esperit crític de tota la comunitat, agents, ens, públics, administracions..., unes pautes que potser poden ajudar a desenvolupar un decàleg de deures.

7.1.2 Quins criteris creus que té el públic jove per assistir a un acte cultural?

- Temes de debat social. Aspectes polítics.
- Activitats a l'aire lliure i de fàcil accés.
- Preu baix i accessible. Cost activitat. Qualitat-preu.
- Activitats que impliquin socialitzar.
- Activitats musicals.
- Recomanacions de gent coneguda.
- Proximitat. Viabilitat/accessibilitat. Transport. Facilitat d'accés.
- Difusió. Publicitat. Boca a boca.
- Perfil jove de les persones que hi estan implicades o hi participen.
- Context.
- Gust (artista). Ganes. Gust personal.
- Repercussió.
- Tipus d'espai (ambient).
- Consumicions assequibles.
- Perfil de públic.
- Popularitat de l'acte.
- Dates.
- Relacions. Companyia.
- Implicació o pràctica personal.
- Donar suport a la cultura.
- Temàtica.
- Cultura gratuïta i pública.

7.1.3 Què no t'agrada i que trobes que hi falta culturalment a Menorca?

Espais accessibles, web que unifiqui tota l'agenda, coordinació institucional, més iniciativa de les institucions públiques, més implicació popular, més suport econòmic als artistes, foment de la cultura i les tradicions populars, relacions fora de l'illa.

7.1.4 Quin és el principal actiu de la cultura menorquina? I per quin motiu?

La música. Pel seu fàcil accés, perquè desperta emocions i és el que més es consumeix.

7.1.5 Imagina Menorca com un referent de la cultura jove. Com seria?

- Més llibertat per poder actuar.
- Més llibertat d'expressió.
- Més accés i més varietat.
- Suport econòmic.
- Amb molta més implicació real per part de les institucions que fes possible aquest moviment cultural.
- Amb més suport per part de les entitats.
- Amb llibertat de llocs per actuar.
- Accessible, crítica, que posés a debat els principals reptes socials.
- Amb actuacions i festivals de grups i orquestres municipals com hi ha a Catalunya i al País Valencià.
- Una illa oberta i alternativa que oferís espais i oportunitats per al desenvolupament d'activitats/pràctiques, artístiques i culturals.
- Oberta i lliure, on cabés tot i tothom.
- Cultura assequible per a tothom, amb recursos suficients. Remuneració suficient per donar-te d'alta a la Seguretat Social. Cultura al carrer, que arribés a tothom.
- Banda jove (institucions: proves, directors convidats...).
- Amb espais cedits als joves per poder representar el seu treball.

- Amb un conservatori en condicions (sistemes d'incendis, instruments en condicions...).
- Subvencions/ajudes per a joves artistes/creadors.
- Que els impostos no fossin un gran impediment per aconseguir la rendibilitat (donar-se d'alta, IVA, IRPF); rebaixes per a joves artistes.
- On es pogués tenir un consultor cultural, una persona que pogués assessorar els grups i explicar com realitzar correctament les coses.
- Extraordinària.
- Amb més activitats artístiques per als ciutadans, dinàmiques.
- Amb llibertat per poder actuar sense que es posin tantes traves als artistes.
- Amb més llibertat per poder actuar pel poble.
- Un espai on a cada racó de l'illa hi hagués una actuació o una representació en tot moment.
- Inclusiva.
- Apta per a tots els públics.
- Adequada.
- Amb accés a locals d'assaig i reunió.
- Més llibertat per sortir al carrer a tocar.
- Una illa multicultural i multidisciplinària. Una illa de ment oberta, on tota persona pogués dir la seva i s'hi sentís representada.

Amb tota aquesta informació recollida es fa més que evident que dins l'àmbit de cultura s'ha de treballar i així també ho demanen els joves; en establir criteris, pautes i protocols d'actuació per programar, per impulsar un projecte artístic, etc. Es va reflexionar sobre el fet que es fa molta

feina en les produccions artístiques i no tant en les pautes de gestió, com poden ser la informació, la promoció, la cooperació entre grups, l'optimització d'espais i equipaments, etc.

7.2 Imatges del IV Fòrum Menorca Illa Jove

8. Conclusions

El Fòrum Menorca Illa Jove ha esdevingut un espai plural, divers, d'estructura flexible i canviant, que s'adapta constantment al seu context més immediat i a l'interès del jovent menorquí. La intenció és que el Fòrum sigui un referent de participació juvenil actual, transversal i democràtic, en què tothom tengui cabuda i sense barreres burocràtiques, que solen obstaculitzar molt fàcilment la implicació dels joves. Ens han demostrat que de ganes no en falten, només hi falten mitjans per poder canalitzar la seva expressió i visió. En aquest sentit les administracions

sempre han d'apostar per tenir-ne cura i fomentar la creació i manteniment, proporcionant recursos perquè la gent jove pugui materialitzar les iniciatives. Aquest és el cas del Fòrum Menorca Illa Jove, un espai pont de trobada amb les administracions on els joves opinen i ajuden a construir la Menorca que volen.

Bibliografia

- Moreno, B. (2018) "Consells de la joventut: origen i importància". *Anuari de la Joventut de les Illes Balears* 2018, 183-198.

3

**Necessitats, actituds,
pràctiques i expectatives
sobre relacions
interpersonals i sexualitat
d'adolescents i joves de
Calvià, 2020**

**NATI FRANCÉS GÁRATE
SANDRA SEDANO COLOM
MÒNICA GELABERT BOTELLA
LLUÍS BALLESTER BRAGE**

Nati Francés Gárate

Primera tinent de batle delegada de Cohesió Social, Igualtat, Comunicació i Policia Local de l'Ajuntament de Calvià.

Sandra Sedano Colom

Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià.

Mònica Gelabert Botella

Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià.

Lluís Ballester Brage

Universitat de les Illes Balears.

Resum

Al llarg de l'any 2020, es va fer el diagnòstic sobre les necessitats, pràctiques i expectatives d'infants, adolescents i joves del municipi de Calvià. El nivell de participació en les enquestes va ser molt elevat, aconseguint una bona representativitat de tots els col·lectius participants (alumnat, famílies, professorat, experts i expertes). Els resultats varen permetre donar resposta als objectius plantejats en l'estudi.

En aquest article es presenta una selecció dels principals resultats obtinguts en l'estudi sobre adolescents i joves (12-18 anys). Com és evident, es varen diferenciar nivells d'edat, en aquest grup tan ample i amb canvis tan intensos. Els resultats es diferencien per edats.

Finalment, es presenta el Programa d'Educació Afectiva i Sexual desenvolupat pel Servei d'Igualtat de l'Ajuntament de Calvià a partir del diagnòstic.

Paraules clau

Educació afectiva i sexual / Adolescents i Joves / Sexualitat / Programa Socioeducatiu

Resumen

A lo largo del año 2020, se hizo el diagnóstico sobre las necesidades, prácticas y expectativas de los niños, niñas, adolescentes y jóvenes del municipio de Calvià. El nivel de participación en las encuestas fue muy elevado, consiguiendo una buena representatividad de todos los colectivos participantes (alumnado, familias, profesorado, expertos y expertas). Los resultados permitieron dar respuesta a los objetivos planteados en el estudio.

En este artículo se presenta una selección de los principales resultados obtenidos en el estudio sobre adolescentes y jóvenes (12-18 años). Como es evidente, se diferenciaron niveles de edad, a este grupo tan amplio y con cambios tan intensos. En la presentación, los resultados se diferencian por edades.

Finalmente, se presenta el Programa de Educación Afectiva y Sexual desarrollado por el Servicio de Igualdad del Ayuntamiento de Calvià a partir del diagnóstico.

Palabras clave

Educación afectiva y sexual / Adolescentes y Jóvenes / Sexualidad / Programa Socio-educativo

1. Marc contextual i normatiu EAS (educació afectiva i sexual)

Al llarg de la vida cada persona construeix el seu procés de sexuació, condicionat per la interacció amb les estructures socials. La construcció de la nostra sexualitat es va configurant al voltant del sexe, dels rols socials i els estereotips de gènere que es van transmetent, de l'orientació i la conducta sexual. D'acord amb l'Organització Mundial de la Salut (OMS), la sexualitat és un aspecte central de l'ésser humà, present al llarg de la seva vida. Abasta el sexe, les identitats i els papers de gènere, l'erotisme, el plaer, la intimitat, la reproducció i l'orientació sexual. És vivència i s'expressa a través de pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds, valors, conductes, pràctiques, papers i relacions interpersonals. La sexualitat pot incloure totes aquestes dimensions, però no totes es viuen o s'expressen sempre. La sexualitat està influïda per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, culturals, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals (OMS, 2010; Grup d'Experts Europeus en Educació Sexual, 2016).

El desenvolupament afectiu és un procés que comença en la primera infància (0-3 anys), en què establim les primeres relacions. La família, com a primer agent de socialització, té un paper fonamental en els processos evolutius en totes les edats, per tant, també en l'educació afectiva i sexual, ja que l'autoestima, la percepció de la pròpia persona, les relacions d'afecció sanes, la transmissió de models igualitaris i de cooperació, l'adquisició d'actituds i de conductes positives, els

estils de resolució de conflictes i, en fi, l'educació emocional es construeix en el marc del procés de socialització. La família educa afectivament i sexualment a través de models d'identificació, del contacte corporal, del llençatge i la comunicació i del clima familiar (Aranguren [et al.], 2017).

A partir de l'inici de l'adolescència, té molta rellevància el grup d'iguals, que es converteix en el suport afectiu i protector, i que actua com a marc de referència per al desenvolupament de valors, actituds i creences. La pressió social és un dels factors que han de gestionar per poder mantenir les pròpies idees, opinar sense por del rebuig, dir quan no estan d'acord i no assumir riscos en contra de la seva voluntat. Una de les característiques de la transició que s'experimenta a la fi de la pubertat i al llarg de tota l'adolescència és la separació progressiva de l'enllaç amb les figures familiars. En l'adolescència es produeix un distanciament dels progenitors per buscar l'acceptació de les persones que viuen els mateixos processos, del grup d'iguals, en els àmbits socials externs a la família (escola, barri, amitats i altres). Això no implica que no necessitin del suport de la família, sobretot en aquest moment tan estrany pel qual passen: la majoria d'adolescents desitjarien haver pogut parlar amb els seus pares i mares sobre els canvis que viuen, les emocions i la sexualitat. Però l'acostament pot resultar difícil per la tensió entre el desig de distància i la necessitat d'ajuda. Aquí és on entra en joc una tasca parental de redefinir el propi paper respecte als fills i filles.

Conèixer totes aquestes qüestions, les necessitats i expectatives,

així com les opcions més adequades per donar suport a infants i adolescents, és fonamental per a les polítiques d'igualtat. Aquest és el motiu fonamental per fer el diagnòstic al llarg de 2020 al municipi de Calvià. Per orientar la reflexió i la intervenció cal conèixer quines són les necessitats actuals, així com les anàlisis que s'han desenvolupat en els últims anys a Espanya que fonamenten les propostes dels models d'actuació. En aquest article no es poden presentar aquests fonaments, però es pot confirmar que a Espanya l'EAS encara s'estructura a partir de la lliure elecció, amb un desenvolupament autonòmic i local de programes d'intensitat i implantació variables, sense disposar d'un model harmonitzat entre les diverses opcions de programes locals i autonòmics (Lameiras [et al.], 2016; Martínez, 2019; Parrón [et al.], 2020).

2. Context socioeducatiu i econòmic de Calvià

Calvià és el segon municipi en dimensions poblacionals de les Illes Balears, a més, és un dels municipis amb l'economia turística més important, la qual cosa genera una certa estacionalitat de l'activitat econòmica i també de la dinàmica poblacional i social. Aquestes qüestions impliquen un nivell de complexitat important; però aquests no són els únics trets diferencials. Simplificant, es poden identificar cinc característiques rellevants per a la dinàmica social i educativa:

- El municipi de Calvià ha passat de tenir 2.690 habitants, el 1960,

a comptar amb una població superior als 50.000 habitants el 2020. Aquest creixement demogràfic no té precedents a les Balears, i només es pot explicar a través del fenomen del turisme i els processos migratoris que se'n deriven.

- La població de Calvià disposa d'un dels percentatges més elevats de població no espanyola de les Illes Balears, distribuïda entre totes les edats. És a dir, no només es tracta de població de residència temporal, sinó de població resident permanent al municipi.
- La distribució territorial de la població, en diversos nuclis poblacionals de tot el seu territori, és la més rellevant de Balears. És a dir, el seu territori és el de major dimensió de Balears, però també és el municipi amb menor concentració de població en un únic nucli centralitzador.
- També és un dels municipis amb població estructuralment més jove. El creixement intens en els darrers seixanta anys no s'ha aturat, rebent població jove en els darrers vint anys. Per tant, té una estructura jove i un potencial de creixement considerable.
- Finalment, per resumir, la diversitat poblacional caracteritza les dinàmiques socioculturals com a molt variades, incloent festes, activitats culturals i socials. Aquesta dinàmica social i cultural també s'expressa amb un teixit associatiu intens, així com amb una trama de serveis públics i d'iniciativa social molt important.

En aquest context, les necessitats de la població s'expressen amb la complexitat de la diversitat, amb una rellevància especial entre la població més jove, la que té més dificultats per expressar-se per canals convencionals (representació política, mitjans de comunicació). Aquesta situació motiva el diagnòstic i el fa necessari per poder aconseguir que s'expressin les necessitats i expectatives parcialment silenciades.

3. Origen i descripció de l'estudi

L'estudi també s'explica per la trajectòria de coordinació intensa entre les organitzacions implicades en la feina d'educació afectiva i sexual, així com en altres qüestions relacionades, de manera destacada: la coordinació de la Mesa d'Atenció a Persones que Exerceixen la Prostitució a Calvià (MAPCAL), així com la Subcomissió de Prevenció de Violències Masclistes de la Mesa de Prevenció, Intervenció i Coordinació de l'Atenció a Víctimes de Violència Masclista de l'Ajuntament de Calvià. Es parla molt d'educació afectiva i sexual, però no es disposa de diagnòstics que analitzin què està passant, quines són les necessitats, actituds, pràctiques i aspiracions d'adolescents i joves. L'Ajuntament de Calvià va voler disposar d'aquest coneixement per oferir-lo a tota la ciutadania i a les persones amb responsabilitats educatives, socials i de gestió.

Altres factors rellevants els constitueixen els diversos estudis sobre la manca d'educació afectiva i sexual a Espanya i sobre els impactes de la pornografia, entre els que destaca l'estudi fet per un equip de la UIB i de la Xarxa

Joves i Inclusió, titulat: «Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales» (Ballester [et al.], 2019).

El diagnòstic es va fer al llarg de 2020, incloent un estudi sobre les necessitats, pràctiques i aspiracions afectives i sexuals d'infants, d'adolescents i de joves (10-18 anys). La recerca va ser liderada per la tinent de batlle de Cohesió Social, Igualtat, Policia Local i Comunicació de l'Ajuntament, feta per un equip de la Universitat de les Illes Balears. A continuació es presenten les característiques i els resultats d'aquest estudi, però només entre adolescents i joves (12-18).

Objectius. Els reptes, assolits en el procés de recerca i presentats en l'article, es poden resumir en els tres següents:

1. Disposar d'un diagnòstic de les necessitats en el conjunt del municipi (i en cada nucli).
2. En l'àmbit de l'educació afectiva i sexual, identificar les dificultats, amenaces, forces i oportunitats de les actuacions i dels programes actuals i d'actuacions noves.
3. Proposar línies estratègiques i orientacions per desenvolupar un pla d'actuació.

4. Mètode

Es va fer un estudi per enquesta a infants, adolescents i joves, conjuntament amb altres estudis, però en l'article es presentaran els resultats de l'enquesta feta a adolescents. L'estudi centrat en l'alumnat de l'ESO i els cursos d'educació postobligatòria no universitària (12-18 anys), va comptar amb una mostra de 656 enquestes vàlides. Amb una distribució entre 16

nuclis de població i 3 centres públics de Calvià. La mostra empírica, la realment validada, finalment té un marge d'error del 2,82 % i un nivell de confiança de 2 sigmes (p ajustada: 0,20).

Pel que fa a la distribució per edats, la distribució inclou alumnat des dels 12 fins als 18 anys, és a dir, es cobreix tota l'adolescència. La mitjana se situa als 14,80 anys, amb una reduïda desviació estàndard, coherent amb la distribució per cursos. Les preguntes s'han adaptat a les edats, justament respectant aquests tres trams d'edat. Al marge de les preguntes comunes, quan les qüestions eren una mica més compromeses, només es plantejaven als més majors. Pel que fa al sexe, s'ha pogut mantenir equilibrat a les aplicacions de l'enquesta, amb un 48,6 % d'adolescents homes, un 55,5 % dones i un 0,9 % que es denominen d'altres identitats; de tal manera que es manté dins dels límits considerats inicialment (mai inferior al 40 % en un dels dos sexes).

5. Resultats

Es presenta una selecció resumida dels principals resultats obtinguts. En ocasions no es presenten les taules detallades, sinó només els comentaris amb les dades que els justifiquen. Es poden trobar totes les dades a Ballesster i Sedano (2020).

5.1. L'educació afectivosexual i les experiències de l'alumnat d'ESO i cursos superiors

Pel que fa a l'alumnat adolescent de Calvià, es pot comprovar que l'EAS ha arribat a un 66,2 % (taula 1). A l'educació secundària (obligatòria o postobligatòria), l'EAS és més present que a l'educació primària, però cal analitzar la qualitat amb la qual s'ha impartit en cada cas. Amb l'edat es produeix un canvi en la presència de l'EAS, amb una presència d'EAS significativament major als 12-15 anys, com acredita l'estadístic chi quadrat ($CQ = 42,525$; $p = 0,000$).

Taula 1. Has rebut algun tipus d'educació afectiva i sexual (EAS)? EDATS

	Grup d'edat		
	12-13	14-15	16 o més
Nre.	96	220	118
%	72,70%	74,30%	51,80%
Nre.	35	65	83
%	26,50%	22,00%	36,40%
Nre.	1	11	27
%	0,80%	3,70%	11,80%
Nre.	132	296	228
%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson		42,525	
Significació (bilateral)		0,000	

En els darrers anys s'ha incrementat significativament l'oferta d'EAS entre adolescents, de tal manera que s'observa un canvi quasi generacional, a favor de l'alumnat adolescent més jove. En aquestes edats ja hi ha un cert marge de decisió personal, per tant es podria assistir de manera diferencial a les ofertes d'EAS fora de l'àmbit educatiu. Aquest canvi és afortunat, tot i que com s'ha dit, cal estudiar la qualitat d'aquesta experiència educativa entre l'alumnat adolescent. En la taula 2 es mostra la intensitat de la formació en EAS. Un 66,2 % ha rebut EAS, però la majoria ha rebut qualche xerrada i poca cosa més, ja que s'identifiquen durades d'entre 1 i 3 hores en un 94,9 % dels qui sí han rebut EAS. Per tant la intensitat ha estat molt baixa, amb un impacte probablement també reduït.

No s'observen diferències en la intensitat de les experiències d'EAS ni per edats ni per sexe de l'alumnat. Si les dades de la taula 1 feien pensar que ha millorat l'EAS, les dades de

la taula 2 mostren que encara queda molt per fer per aconseguir la intensitat adequada, així com la qualitat que només una durada superior pot garantir (tractar els diversos temes clau, debatre amb l'alumnat, pensar a partir de les seves experiències, etc.).

De manera molt coherent amb els estudis amb adolescents i joves a l'Estat (Ballester [et al.], 2019), l'alumnat que ha participat en EAS en aquesta enquesta no està massa satisfet amb el que han fet. Un 44,2 % considera que l'EAS ha contestat els seus dubtes, les curiositats o els interessos, front a un 48,8 % que no ha quedat satisfet. En l'estudi de referència el percentatge d'insatisfets arribava al 42,2 %. Ara no hi ha diferències significatives en la satisfacció, segons l'edat (taula 3), però quasi s'arriba a la significació (chi quadrat = 12,391; $p = 0,054$), amb un nivell de satisfacció més elevat entre l'alumnat de major edat i una insatisfacció elevada entre l'alumnat més jove.

Taula 2. Contesta només si a EAS has dit "Sí". Què va durar la formació? EDATS

		Grup d'edat		
		12-13	14-15	16 o més
d'1 a 3 hores	Nre.	90	213	109
	%	93,80%	96,80%	92,40%
de 4 a 10 hores	Nre.	2	1	5
	%	2,10%	0,50%	4,20%
Més de 10 hores	Nre.	4	6	4
	%	4,20%	2,70%	3,40%
TOTAL	Nre.	96	220	118
	%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson		6,621		
Significació (bilateral)		0,157		

**Taula 3. Contesta només si a EAS has dit "Sí". Va respondre els teus dubtes, curiositat o interessos?
EDATS**

		Grup d'edat		
		12-13	14-15	16 o més
Sí, totalment	Nre.	33	102	57
	%	34,40%	46,40%	48,30%
Només en part	Nre.	25	59	36
	%	26,00%	26,80%	30,50%
No	Nre.	28	48	16
	%	29,20%	21,80%	13,60%
No ho sé	Nre.	10	11	9
	%	10,40%	5,00%	7,60%
TOTAL	Nre.	96	220	118
	%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson			12,391	
Significació (bilateral)			0,054	

Un aspecte clau de l'EAS, en especial quan no és satisfactòria, consisteix en el procediment de resolució dels dubtes i de la curiositat. Encara que hagi quedat satisfet amb l'EAS, l'alumnat vol conèixer més coses, té dubtes nous, etc. per tant, s'ha preguntat com resolen aquests dubtes (taula 4). Els procediments majoritaris declarats (>20 %) són quatre, sent el més important les amistats (52,5 %); aquesta opció guanya importància amb l'edat i als 16-18 anys és l'opció del 61,9 %. La diferència per edats és tan important com per ser significativa (chi quadrat = 7,211; $p < 0,05$).

A continuació, els pares, les mares i els adults del sistema educatiu de referència, amb un 37,3 %, són una opció, però perd importància amb els

anys i als 16-18 ja només és reconeguda per un 31,4 %.

La tercera opció en importància és Internet, amb un 23,0 % de les respostes i augmenta amb l'edat. Als 16-18 anys ja és l'opció del 28,8 % de l'alumnat adolescent.

Pel que fa a altres persones adultes, hi té més confiança l'alumnat més gran (14-18). El professorat és una opció només per al 13,4 %, amb més confiança entre l'alumnat més jove (12-13). Les altres opcions no presenten diferències significatives, de fet, la consulta de llibres quasi ha desaparegut com a opció vàlida per trobar respostes (6,0 %). La manca d'actualització de les biblioteques escolars i de les familiars, juntament amb la reducció dels hàbits de lectura, motiva aquest desconeixement de l'oferta excel·lent dels llibres d'EAS.

Taula 4. Contesta només si a EAS has dit "Sí". Com has resolt els teus dubtes sobre aquests temes? EDATS

Amb...		Grup d'edat			Total	Chi quadrat de Pearson
		12-13	14-15	16 o més		
Pare, mare o tutors/es	Nre.	44	81	37	162	4,792
	%	45,80%	36,80%	31,40%	37,30%	
Professorat	Nre.	16	33	9	58	4,767
	%	16,70%	15,00%	7,60%	13,40%	
Altres persones adultes	Nre.	13	50	25	88	3,572
	%	13,50%	22,70%	21,20%	20,30%	
Amigues o amics	Nre.	42	113	73	228	7,211
	%	43,80%	51,40%	61,90%	52,50%	
Llibres	Nre.	5	12	9	26	0,778
	%	5,20%	5,50%	7,60%	6,00%	
Internet	Nre.	15	51	34	100	5,197
	%	15,60%	23,20%	28,80%	23,00%	
Altres	Nre.	18	14	13	45	11,107
	%	18,80%	6,40%	11,00%	10,40%	
TOTAL	Nre.	96	220	118	434	
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	

S'han considerat quatre perfils: la mare, el pare, diferenciant cada figura parental; el professorat i les amistats. La funció i disponibilitat de cada figura, amb rols clarament diferents, és essencial i canviant en aquestes edats, tal com s'ha pogut observar en la taula precedent (taula 4), les amistats substitueixen progressivament les figures parentals, Internet i altres adults van guanyant en importància. Amb l'increment de l'edat, les figures parentals redueixen la influència.

A continuació, s'ha introduït una qüestió que ajuda a entendre les experiències de l'alumnat adolescent:

s'ha demanat, només a adolescents de 14-15 anys, si han tingut relacions sexuals i a quina edat (taula 5). Divereses investigacions coincideixen que cada vegada el jovent s'inicia en les relacions sexuals abans (Espada [et al.], 2015; INJUVE, 2017). Segons aquests estudis, s'inicien sexualment una poc abans dels 16 anys (INJUVE, 2017). En l'enquesta de Calvià, un 32,1 % declara haver tingut relacions sexuals, una de cada tres persones. Un percentatge reduït, però significatiu, del 12,8 % diu que ho ha experimentat abans dels 14 anys. Amb els nivells d'EAS declarats, probablement es podria considerar una edat molt baixa. Sigui

**Taula 5. Si ja has tingut relacions sexuals, a quina edat va ser?
EDATS (Pregunta que només contesten entre 14-15 anys)**

		Edat	
		14-15	
12-13	Nre.	38	Sí han tingut
	%	12,80%	
14-15	Nre.	57	Nre. 95
	%	19,30%	% 32,1%
No ho ha experimentat	Nre.	171	
	%	57,80%	
No contesta	Nre.	30	
	%	10,10%	
TOTAL	Nre.	296	
	%	100,00%	

com sigui, les experiències sexuals amb altres persones estan presents cada vegada a edats més baixes, per tant, la responsabilitat adulta de proveir EAS de qualitat i mantenir oberta la comunicació són reptes indefugibles (Ballester [et al.], 2020).

Una major proporció dels adolescents informa haver tingut relacions sexuals, respecte de les adolescents. De la mateixa manera, els al·lots declaren que s'inicien sexualment abans que les al·lotes, tot i que la diferència és de pocs mesos. Per exemple, l'estudi de Carrión i Blanc (2012) informa que els adolescents s'inicien en la masturbació als 11,3 anys (enfront dels 12,7 de les adolescents), en el sexe oral als 13,8 anys (enfront dels 14,6 anys) i en la masturbació a la parella als 13,7 anys (enfront dels 14,4 anys).

Les dades de l'enquesta (només per a adolescents de 14 i 15 anys) són coherents amb altres estudis, així,

hi ha un patró significatiu de diferència per sexe (chi quadrat = 7,897; $p < 0,05$), amb un 55,3 % dels adolescents que no ha tingut experiències sexuals amb altres persones, mentre que el percentatge augmenta fins al 63,0 % entre les adolescents. Pel que fa a l'edat, també hi ha diferenciació, amb un 16 % d'iniciació per part dels adolescents entre els 12-13 anys, mentre que només un 8,2 % de les adolescents ho fa en aquestes mateixes edats.

L'anàlisi del nivell d'experiència sexual, només per a adolescents de 16 o més anys, s'ha estudiat seguint els cinc nivells proposats per Schofield [et al.] (2008), però amb una adaptació moderada i detall singular de cada variant significativa. La definició dels nivells, adaptada a les experiències actuals, és la següent:

- Nivell 1. Poca o cap experiència sexual. Hi pot haver abraçades,

petons a les galtes, carícies a les mans, passejos agafats de la mà o de la cintura. En aquesta situació es troben el 37,8 % dels adolescents i el 31,9 % de les adolescents enquestades.

- Nivell 2. Petons als llavis, amb contacte lingual. Carícies més profundes, amb més intenció eròtica, però sempre per sobre de la roba. Un 58,3 % dels adolescents i un 68,1 % de les adolescents, amb una diferència important, però no suficientment significativa. S'experimenta a les edats més baixes en els dos casos, majoritàriament amb menys de 14 anys.
- Nivell 3. Intimitats sexuals. Implica carícies i tocaments directes en el cos, activació eròtica i excitació sexual. Un 62,2 % dels adolescents i un 56,5 % de les adolescents, amb una diferència important i significativa ($\chi^2 = 24,774$; $p < 0,05$). S'experimenta a les edats més baixes en els adolescents i majoritàriament a partir del 15 anys en les adolescents.
- Nivell 4. Experiències sexuals més intenses, diferents al coit. Implica activació eròtica i excitació sexual intenses: masturbació en parella, fel·lació, cunnilingus. Un 33,0 % dels adolescents i un 32,8 % de les adolescents, amb una diferència poc rellevant, amb l'excepció del cunnilingus. S'experimenta majoritàriament a partir del 15 anys.
- Nivell 5. Integra tota l'experiència de nivells anteriors i inclou l'experiència coital. Aquest nivell inclou a les persones que han tingut aquesta experiència coital

amb una o més persones al llarg de la seva història sexual. Un 26,2 % dels adolescents i un 27,0 % de les adolescents, amb una diferència poc rellevant. S'experimenta únicament a partir dels 15 anys.

Les dades mostren que les adolescents manifesten una moderada major implicació en les experiències sexuals que els adolescents. En els nivells de «poca o cap experiència sexual», és major la proporció d'homes que de dones (37,8 % dels adolescents i el 31,9 % de les adolescents), mentre que en el nivell mitjà i superior la implicació queda igualada. Com es pot observar en el resum i en la taula, hi ha una escalada de conducta, similar per sexe i progressiva, concretament a partir dels 15 anys es comencen a experimentar una important varietat de pràctiques sexuals. L'oportunitat educativa i la vertadera funció preventiva i de millora de l'experiència personal (evitar les experiències sexuals forçades, la violència i les conductes de risc, controlar les ITS, introduir la presència d'emocions positives...), justifiquen que es pensi en l'EAS abans dels 15 anys, sense cap dubte.

Com hem vist, hi ha un nivell de relacions significatives (sexuals i emocionals) important. Per tal de comprovar el nivell de formació i la consciència de prevenció amb què s'enfronten a les relacions, a la mostra d'adolescents de 14 i més anys, se'ls han demanat una sèrie de qüestions clau. La primera qüestió que es considerava rellevant es refereix als embarassos i les ITS (taula 6). Segons Espasa i

Taula 6. Creus que a la primera relació sexual hi ha risc d'embaràs o de contraure infeccions? (Pregunta que només contesten amb 14 o més anys) EDATS

		Grup d'edat		Total
		14-15	16 o més	
Sí	Nre.	175	159	334
	%	59,10%	69,70%	63,70%
No	Nre.	63	48	111
	%	21,30%	21,10%	21,20%
No ho sé	Nre.	58	21	79
	%	19,60%	9,20%	15,10%
TOTAL	Nre.	296	228	524
	%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson			2,263	
Significació (bilateral)			0,323	

Morales (2020, p. 31), les i els adolescents espanyols porten a terme un nombre ampli de comportaments sexuals de risc, per aquest motiu són especialment vulnerables a contraure ITS i embarassos no planificats. La majoria d'adolescents de Calvià estan informats correctament, ja que un 63,7 % considera que sí hi ha risc, des de la primera relació sexual, d'embaràs o ITS. El més preocupant és que un 36,3 % o creu que no hi ha risc o no ho sap. Són més conscients del risc el jovent més gran (69,7 %), tot i que no hi ha un patró diferenciat per edat estadísticament significatiu.

D'acord amb Espasa i Morales (2020), el coneixement és un precursor del comportament menys arriscat. Per tant, és esperable que adolescents amb major coneixement sobre ITS i la seva transmissió, així com sobre els processos que comporta un embaràs, tinguin una actitud més favora-

ble cap a l'ús del preservatiu i major capacitat d'evitar els problemes. Per tant, l'estratègia educativa basada en la transmissió d'informació adequada és un component indispensable per prevenir conductes de risc.

No obstant això, encara que la informació afavoreix evitar el risc sexual, no és suficient per si sola per prevenir conductes sexuals de risc (Romero [et al.], 2011). És fonamental desenvolupar les actituds protectores de la pròpia salut i desenvolupar la percepció del risc, entenent el risc com un enemic de les emocions positives.

La pressió d'altres persones és un dels fenòmens més negatius en les relacions interpersonals, en espacial quan tenen a veure amb la conducta sexual. Les dades més recents sobre la incidència a Espanya (Fernández-Fuertes, Carcedo, Orgaz i Fuertes, 2018), parlen que aproximadament un 43 % d'adolescents (48,1 % homes

i 37,6 % dones) admet haver utilitzat estratègies per forçar la llibertat sexual d'una altra persona, d'un o una igual, en almenys una ocasió (pressió verbal, força física, amenaces, aprofitar-se que la persona estava sota els efectes de l'alcohol i altres drogues, etc.). Cal puntualitzar que la major part de les agressions sexuals solen tenir una gravetat que, suposadament, és mitjana-baixa (besar o tocar sexualment la parella sense consentiment) i que les agressions més extremes com, per exemple, forçar la parella a mantenir relacions sexuals, tendeixen a ser poc freqüents (Krahe [et al.], 2015).

Pel que fa a la mostra d'alumnat adolescent de Calvià (taula 7), les autodeclaracions moderen molt les xifres tan elevades citades en els estudis estatals. Un 13,7 % de l'alumnat reconeix que s'ha sentit pressionat a mantenir relacions sexuals. Encara que no hi ha un patró diferenciat per edats, hi ha un cert increment de la pressió entre les persones de major edat (16 i més anys). Curiosament, totes les persones que no contesten tenen 14 o 15 anys (11,8 % d'aquest grup d'edat). No es pot interpretar completament com a ocultació d'experiències de pressió, però segurament una part ho és.

Taula 7. Algun cop t'has sentit pressionada o pressionat per mantenir relacions sexuals? (Pregunta que només contesten amb 14 o més anys) EDATS

		Grup d'edat		
		14-15	16 o més	Total
Sí	Nre.	35	37	72
	%	11,80%	16,20%	13,70%
No	Nre.	226	191	417
	%	76,40%	83,80%	79,60%
No contesta	Nre.	35	0,000	35
	%	11,80%	0,00%	6,70%
TOTAL	Nre.	296	228	524
	%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson			0,770	
Significació (bilateral)			0,380	

A l'inici de l'adolescència es produeix un trànsit entre, com ja s'ha dit abans, la masturbació infantil, que es caracteritza per ser egocèntrica i autoeròtica, és a dir, centrada en sensacions de plaer intrínseques a l'individu mateix, i l'adolescent (primera expressió de la masturbació adulta) on es produeix una projecció clara cap a l'exterior, basada en imatges sexuals, d'altres persones o d'actes sexuals. En l'adolescència, la masturbació és l'expressió del desig, tot i que hi ha diferències evolutives entre els dos sexes, és la conducta sexual més freqüent i no hauria de ser culpabilitzat cap adolescent per la seva pràctica (Haus, Thompson, 2020). El 58,4 % del conjunt de la mostra reconeix que es masturba habitualment; però, és a partir dels 14 anys quan s'instaura com a comportament freqüent; de fet, hi ha un patró diferenciat per edats molt significatiu ($\chi^2 = 19,002$; $p < 0,05$).

En qualsevol cas, el desenvolupament de l'experiència i maduració sexual no és paral·lel entre els adolescents i les adolescents. En aquest cas concret de l'experiència sexual, la major part dels estudis indiquen que les dones inicien la masturbació adolescent una mica més tard i amb menys freqüència que els homes que ho fan abans i

amb més freqüència (Rodríguez i Traverso, 2012). En aquest sentit les dades aportades en aquest estudi confirmen aquesta afirmació de manera que el 96,1 % dels adolescents s'han masturbat alguna vegada, davant el 35,6 % de les dones d'aquestes edats.

Es podria pensar que s'ha ocultat aquesta conducta, però entre els adolescents enquestats, la masturbació no es considerada una conducta negativa, per la qual s'hagin de sentir culpables. Un 94,1 % contesten en aquest sentit.

Un dels temes que és més rellevant, en el procés maduratiu en aquestes edats, és el respecte de la diferència, l'acceptació de la diferència. L'estudi dels estereotips vinculats a les orientacions sexuals alternatives entra dins d'aquesta temàtica més ampla. La formació en EAS i la maduració reflexiva, pel que fa a l'acceptació de la diferència, és també necessària si s'estudien les situacions d'agressió física vinculades a l'orientació sexual i/o la identitat sexual. Es pot fer un resum d'aquestes conductes d'agressió, establint com a molt consistent la presència d'entre un 6 i un 15 % d'alumnat adolescent que ha estat víctima regular d'agressions, mentre que entre un 5 i un 10 % han participat activament en les agressions (taula 8):

Taula 8. Modalitats d'agressió en relació amb l'orientació sexual i/o la identitat de gènere

Quadre resum	Percentatge de persones implicades, segons els rols dominants		
	Víctimes	Agressores	Defensores
AGRESSIÓ FÍSICA	5,50%	3,00%	13,90%
AMENACES	7,60%	2,40%	15,70%
INSULTS	11,00%	7,60%	25,60%
BURLES, ACUDITS	12,50%	6,30%	23,00%
COMENTARIS NEGATIUS	14,90%	6,90%	24,50%

Cal recordar que les opcions no són excloents en les taules originals, tot i que en el quadre resum sí s'estableixen els percentatges de manera excloent. Com es pot comprovar en aquest resum, hi ha un increment progressiu de les víctimes i dels defensors. Les conductes d'agressió considerades com a més greus (violència física i amenaces), tenen un nivell de reconeixement de les conductes d'agressió bastant reduïdes.

5.2. Posicionaments bàsics de l'alumnat

A continuació es confronta l'alumnat enquestat amb una sèrie de frases que intenten captar les creences, opinions i actituds més rellevants, pel que fa al conjunt de temes objecte d'estudi, sempre relatives a les relacions interpersonals.

La primera qüestió incideix directament sobre el consentiment en les relacions sexuals (taules 9a i 9b).

Se'ls pregunta sobre la necessitat de l'acord entre les persones implicades en una relació. El 96,2 %, sense diferències per edat o sexe, estan d'acord en què és necessari l'acord. Incomprendiblement, 3 persones identificades amb altres opcions de gènere, creuen que el consentiment no és necessari.

La segona qüestió (taules 9a i 9b) es refereix a l'acceptació de les discussions en les parelles. La interpretació dominant d'aquesta qüestió és positiva. Es vol confrontar l'alumnat amb les situacions de discrepància en les opinions i eleccions, normals a les relacions i que poden implicar discussions. La gran majoria, un 94,5 %, sense diferències per edat ni per sexe, consideren normal la presència de discussions, és a dir, almenys en part no tenen una visió il·lusòria de les relacions de parella, però probablement aquest resultat també informa de l'experiència familiar de discussions entre les figures parentals.

Taula 9.a. Què opines sobre les qüestions següents? EDAT

		Grup d'edat				Total	Chi quad.	Signific. (bilat)
		12-13	14-15	16 o més				
Creus que hi han d'estar d'acord les persones implicades, abans d'iniciar una relació sexual?	SÍ	128	281	222	631	1,817	0,403	
	%	97,00%	94,90%	97,40%	96,20%			
Creus que és normal que les parelles tinguin discussions?	SÍ	123	285	212	620	3,27	0,195	
	%	93,20%	96,30%	93,00%	94,50%			
TOTAL	Nre.	132	296	228	656			
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%			

Taula 9.b. Què opines sobre les qüestions següents? GÈNERE

	Amb quin gènere t'identifiques?				Total	Chi quad.	Signific. (bilat)
	Masculí	Femení	Altres				
Creus que hi han d'estar d'acord les persones implicades, abans d'iniciar una relació sexual?	Sí	305	323	3	631	39,195	0,000
	%	95,60%	97,60%	50,00%	96,20%		
Creus que és normal que les parelles tinguin discussions?	Sí	301	315	4	620	9,257	0,010
	%	94,40%	95,20%	66,70%	94,50%		
TOTAL	Nre.	319	331	6	656		
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%		

Per precisar més aquests dos resultats (consentiment i realisme), s'ha demanat escalada, amb cinc opcions ordenades, la valoració de la gelosia en les parelles (taula 10a). En aquestes edats, en l'adolescència, els sentiments associats a la relació de parella són d'experimentació, d'amor i de lleialtat, però també de dubte i gelosia, i és habitual que una part dels adolescents i de les adolescents se centri en les pròpies necessitats i desitjos, sent menys sensibles a les necessitats de l'altre (Tomlinson [et al.], 2018). Per a algunes persones, en situacions extremes però no infreqüents, aquesta situació pot generar alguns problemes, incloent la possibilitat de conductes de vigilància i d'assetjament, així com conductes destructives cap als altres

o cap a si mateixos (Fisher [et al.], 2016). Per aquest motiu, la gelosia és un indicador de dificultats.

Un 60,0 % considera poc o gens normal la gelosia en les parelles, sense diferència per edats: només baixa un poc entre els 14-15 anys (55,8 % gens o poc normal). No hi ha un patró diferenciat d'avaluació de la gelosia a les parelles (chi quadrat = 11,442; $p = 0,178$). Comparant amb les dades de l'alumnat d'educació primària, ara el rebuig de la gelosia és clarament molt superior, correctament interpretada com una de les degradacions de les relacions emocionalment significatives. Malgrat aquests bons resultats, un 39,8 % considera la gelosia com a normal, bastant normal o molt normal.

Taula 10.a. En quin grau creus que la gelosia és normal en una relació de parella? EDATS

		Grup d'edat		
		12-13	14-15	16 o més
Gens normal	Nre.	22	50	36
	%	16,70%	16,90%	15,80%
Una mica normal	Nre.	60	115	111
	%	45,50%	38,90%	48,70%
Normal	Nre.	31	98	58
	%	23,50%	33,10%	25,40%
Bastant normal	Nre.	10	17	17
	%	7,60%	5,70%	7,50%
Molt normal	Nre.	9	15	6
	%	6,80%	5,10%	2,60%
Ns/Nc	Nre.	0,000	1	0,000
	%	0,00%	0,30%	0,00%
Nre.		132	296	228
%		100	100	100
Chi quadrat de Pearson			11,442	
Significació (bilateral)			0,178	

Pel que fa a l'anàlisi per sexe (taula 10b), el rebuig és més radical en el cas de les adolescents, amb un 69,5 % que consideren que no és ni gens ni una mica normal, per un 50,8 % dels adolescents. És a dir, una diferència important i significativa estadísticament (chi quadrat = 38,679; $p < 0,05$). Aquest patró diferenciat per sexe permet confirmar una comprensió millor dels perills de l'amor romàntic per part de les adolescents, en el sentit que s'ha comentat abans: conductes de vigilància i d'assetjament (Ballesteros [et al.], 2019; Romero, 2013).

El que genera més inquietud entre professionals i expertes en igualtat o EAS, és que, amb freqüència, les acti-

tuds i conductes de control no es perceben com a negatives entre adolescents dels dos sexes. Aquestes actituds són més freqüents, com s'ha vist, i més preocupants entre els adolescents. Hi ha adolescents que no identifiquen la violència de gènere en la parella si no hi ha lesions físiques, i, en ocasions, no consideren la gelosia i el control com a negatives, de tal manera que la desenvolupen com a mostra del que és enamorar-se. Aquesta actitud és molt tòxica i s'ha de prevenir, per tal d'aconseguir, en aquestes persones, una relació més saludable amb elles mateixes i amb les seves parelles.

Per poder estudiar més a fons les creences i actituds bàsiques de l'alum-

Taula 10.b. En quin grau creus que la gelosia és normal en una relació de parella? GÈNERE

		Amb quin gènere t'identifiques?		
		Masculí	Femení	Altres
Gens normal	Nre.	51	56	1
	%	16,00%	16,90%	16,70%
Una mica normal	Nre.	111	174	1
	%	34,80%	52,60%	16,70%
Normal	Nre.	110	75	2
	%	34,50%	22,70%	33,30%
Bastant normal	Nre.	29	15	0,00
	%	9,10%	4,50%	0,00%
Molt normal	Nre.	17	11	2
	%	5,30%	3,30%	33,30%
Ns/Nc	Nre.	1	0,000	0,000
	%	0,30%	0,00%	0,00%
Nre.		319	331	6
%		100	100	100
Chi quadrat de Pearson			38,679	
Significació (bilateral)			0,000	

nat adolescent, se'ls ha confrontat amb una sèrie d'actituds que ajuden a esbrinar els posicionaments (taula 11a i 11b). La gran majoria ofereixen respostes molt correctes, però n'hi ha entre un 10 % i un 15 % que mostren en ocasions els estereotips convencionals més tòxics. Comencem per algunes de les creences protectores i que faciliten relacions de parella saludables:

- Respecte mutu (95,0 % a favor).
- Compartir gustos comuns i activitats en comú (70,70 % a favor).

Com es pot observar, hi ha un acord important sobre qüestions racionables. Però, es poden observar pa-

trons diferenciats per edats ($p < 0,05$), en especial per les respostes del grup de 14-15 anys.

Pel que fa a les més negatives, també hi ha acords consistents en contra:

- Gelosia (ha de ser present en la parella) (25,80 %).
- Saber on és la teva parella en tot moment (6,40 %).

En aquest darrer cas, l'opinió sobre les conductes de control és clarament contrària i consistent en totes les edats, per tant, no hi ha un patró diferenciat per edats (chi quadrat = 3,907; $p > 0,05$).

Taula 11.a. Creus que les característiques següents han de ser presents en una relació de parella? EDAT

		Grup d'edat				Chi quad.	Signific. (bilat)
		12-13	14-15	16 o més	Total		
Respecte mutu	Nre.	127	272	224	623	21,711	0,000
	%	96,20%	91,90%	98,20%	95,00%		
Contar-s'ho tot	Nre.	89	177	145	411	14,183	0,007
	%	67,40%	59,80%	63,60%	62,70%		
Gelosia	Nre.	37	91	41	169	24,574	0,000
	%	28,00%	30,70%	18,00%	25,80%		
Saber on és la teva parella en tot moment	Nre.	12	18	12	42	3,907	0,419
	%	9,10%	6,10%	5,30%	6,40%		
Compartir gustos comuns i activitats en comú	Nre.	98	206	160	464	15,246	0,004
	%	74,20%	69,60%	70,20%	70,70%		
TOTAL	Nre.	132	296	228	656		
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%		

Quan es fa l'anàlisi per sexe, s'observen patrons diferenciats significatius. Són preocupants les opinions sexistes dels adolescents en dues creences negatives:

- Gelosia (ha de ser present en la parella). A favor el 32,6 % dels

adolescents, mentre només hi està el 19,0 % de les adolescents. (Chi quadrat = 16,647; $p < 0,05$)

- Saber on és la teva parella en tot moment. A favor el 8,2 % dels adolescents, mentre només hi està el 3,9 % de les adolescents. (Chi quadrat = 26,453; $p < 0,05$)

Taula 11.b. Creus que les següents característiques han d'estar presents a una relació de parella? GÈNERE

		Amb quin gènere t'identifiques?				Chi quad.	Signific. (bilat)
		Masculí	Femení	Altres	Total		
Respecte mutu	Nre.	302	316	5	623	8,683	0,070
	%	94,70%	95,50%	83,30%	95,00%		
Contar-s'ho tot	Nre.	209	197	5	411	3,778	0,437
	%	65,50%	59,50%	83,30%	62,70%		
Gelosia	Nre.	104	63	2	169	16,647	0,002
	%	32,60%	19,00%	33,30%	25,80%		
Saber on és la teva parella en tot moment	Nre.	26	13	3	42	26,453	0,000
	%	8,20%	3,90%	50,00%	6,40%		
Comparar gustos comuns i activitats en comú	Nre.	222	237	5	464	1,162	0,884
	%	69,60%	71,60%	83,30%	70,70%		
TOTAL	Nre.	319	331	6	656		
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%		

Com es pot veure, lluny de ser una qüestió superada, algunes de les creences tòxiques també són presents entre l'alumnat adolescent. Apareixen, en ocasions, disfressades dels mites de l'amor romàntic, que justifiquen que el control és normal fins a cert límit, que si se sent gelosia és per-

què hi ha amor. El discurs que transmeten els mitjans de comunicació, la publicitat i una part de les cançons i pel·lícules que escolten i veuen una part important d'adolescents juga un paper fonamental.

En qualsevol cas, no es pot oblidar que els pares i les mares són un mo-

del important per als fills i les filles del què és o pot ser una relació de parella, aquesta influència no comença a l'adolescència, sinó des de la primera infància. Els adolescents presten atenció als aspectes positius i negatius, van integrant com els seus progenitors resolen els conflictes de parella, en el tipus de discussions, en les mostres d'afecte, expressions de sentiments, en els rols que exerceix cada un, etc. Al final, el model de parella que han observat dels seus pares i mares més les experiències viscudes condicionaran i marcaran les seves futures relacions de parella.

Una de les conductes on s'observa la consistència de les actituds sexistes és la relacionada amb les imatges sexualitzades. La presència d'aquestes imatges és molt comuna, encara més a partir de la nova pornografia (Ballester [et al.], 2019). La producció d'imatges de contingut sexual explícit

s'ha convertit en un dels productes característics d'adolescents. Ara, amb els mòbils, la producció ràpida i sense intermediaris, així com la facilitat de comunicació, ha fet que aquestes imatges siguin freqüents als mòbils de molts i moltes adolescents.

S'ha demanat per l'actitud davant d'aquestes imatges, en especial de les de producció pròpia: què fan si els arriba una foto de caràcter sexual d'una persona que no és qui te l'envia. Pel que fa a les actituds per edats, hi ha una clara diferència (taula 12): l'alumnat més jove té una actitud més protectora, un 64,4 % dels de 12 i 13 anys avisaria a la persona que surt a la fotografia i l'esborraria, mentre aquesta mateixa actitud només la compartiria el 53,5 % de les persones de 16 i més anys. Per tant, quasi un 11 % manco. El patró diferenciat és significatiu (chi quadrat = 22,036; $p < 0,05$).

Taula 12. Què faries si t'arriba una foto de caràcter sexual d'una persona que no és qui te l'envia? EDAT

		Grup d'edat		
		12-13	14-15	16 o més
L'esborraria	Nre.	45	77	74
	%	34,10%	26,00%	32,50%
L'enviaria als meus amics i amigues perquè la mirassin	Nre.	2	5	3
	%	1,50%	1,70%	1,30%
Avisaria la persona que surt a la fotografia i l'esborraria	Nre.	85	182	122
	%	64,40%	61,50%	53,50%
Altres	Nre.	0,000	31	29
	%	0,00%	10,50%	12,70%
No contesta	Nre.	0,000	1	0,000
	%	0,00%	0,30%	0,00%
TOTAL	Nre.	132	296	228
	%	100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson		22,036		
Significació (bilateral)		0,005		

Al llarg dels darrers anys, amb l'increment de la presència de la pornografia, les imatges sexualment explícites han augmentat la presència, però no és necessari que les imatges siguin d'una gran càrrega sexual. La nuesa, ja sigui parcial o total –ensenyar aquelles parts del cos considerades un tabú social, com els pits, el sexe o el cul–, és pràcticament inexistent a xarxes socials com Instagram o TikTok; però es tendeix a la insinuació (Tortajada i Araüna, 2014).

En els casos en què la imatge és explícita, normalment circula exclusivament per canals de comunicació (WhatsApp i similars), responent a patrons de sexualització o codis pornogràfics.

En un cas i l'altre, les imatges es construeixen amb una ritualització de la subordinació que també seria preocupant (Ballester [et al.], 2015).

La consciència de gènere d'aquests conseqüències negatives de la circulació d'imatges sexualment explícites, en un nivell insinuant o obertament sexual, és clara a les dades. Un 66,8 % de les adolescents avisaria la persona que surt a la fotografia i l'esborraria, mentre això mateix ho faria un 51,7 % dels adolescents. La conducta més negativa, vinculada a una actitud negativa, declarant que l'enviaria als seus amics i amigues perquè la miressin, només és declarada per un 2,5 % dels adolescents i un 0,6 % de les adolescents. Les actituds, en general, semblen positives, encara que més protectores per part de les adolescents, amb un patró significativament diferent (chi quadrat = 25,181; $p < 0,05$).

En l'adolescència bona part de la conducta s'explica per la necessitat i el desig d'experimentar, però també per la construcció de les relacions d'amistat i afecte. Una conseqüència de la valoració del compromís en la relació és que les persones amb valoració menor del compromís poden experimentar que eviten més el vincle afectiu, potser per haver experimentat el vincle afectiu segur com a inaccessible. Aquestes persones poden desactivar el vincle afectiu com a opció per minimitzar la importància de les necessitats de compromís, senten prevenció o por del rebuig i eviten implicar-se massa en una relació. D'aquesta manera, aquestes persones amb més probabilitat tindran relacions de parella sense comprometre's, mantenint-se a certa distància.

Com que una de les claus interpretatives de les relacions és el sexe, s'ha preguntat pel nivell de coneixement dels anticonceptius. La majoria (87,2 %) ha respost que els coneix. Almenys la percepció del coneixement és bona. Només un 9 % creu que no en té aquest coneixement.

La diferència per sexe és significativa, amb un major coneixement per part de les adolescents (91,5 %) que dels adolescents (83,7 %) (chi quadrat = 25,267; $p < 0,05$). No cal recordar que les conseqüències d'un ús incorrecte o de no usar anticonceptius pot ser diferent per a unes i altres.

El preservatiu és un dels anticonceptius més fiables, si es fa servir correctament, a més d'aportar protecció front les ITS. Quan s'ha demanat per aquesta qüestió: la protecció que aporta el preservatiu, el 55,0 % ha contestat que no protegeix com-

pletament. La por d'un ús incorrecte o la prevenció augmentada davant embarassos pot explicar aquesta resposta majoritària. També en aquesta qüestió s'observa una diferència per gènere: ells hi confien més (48,0 %) que elles (40,8 %). Amb l'increment nou de les ITS, en els últims anys, el preservatiu adquireix una gran importància, perquè apareix com el recurs més eficaç per a la prevenció. A més, el preservatiu és fàcil d'aconseguir

(és barat, no necessita recepta, es pot comprar en grans superfícies...). És per aquest motiu que altres mètodes anticonceptius han estat considerats en un segon lloc davant del preservatiu, sobretot en la població d'adolescents que s'inicien en l'activitat sexual. Quan s'ha preguntat directament per aquesta qüestió (taula 13), el 67,4 % s'ha centrat en el preservatiu, amb un patró diferencial per gènere (chi quadrat = 56,963, $p < 0,05$).

Taula 13. En cas que tinguessis parella habitual (més de dos mesos, per exemple) creus que és adequat utilitzar... (Pregunta que només contesten amb 14 o més anys) GÈNERE

		Amb quin gènere t'identifiques?		
		Masculí	Femení	Altres
La píndola	Nre.	20	62	1
	%	8,10%	22,50%	33,30%
El preservatiu	Nre.	184	169	0,000
	%	74,80%	61,50%	0,00%
Mètodes invasius (per exemple, el DIU)	Nre.	5	10	0,000
	%	2,00%	3,60%	0,00%
Altres (marxa enrere)	Nre.	4	6	2
	%	1,60%	2,20%	66,70%
Cap	Nre.	14	5	0,000
	%	5,70%	1,80%	0,00%
Ns/Nc	Nre.	19	23	0,000
	%	7,70%	8,40%	0,00%
Nre.		246	275	3
%		100,00%	100,00%	100,00%
Chi quadrat de Pearson			56,963	
Significació (bilateral)			0,000	

La gran majoria d'adolescents reconeix que el preservatiu és una bona mesura de protecció (73,5 %), que protegeix d'embarassos (58,2 %) i de la majoria de les infeccions (71,5 %). Només li troben inconvenients un percentatge reduït d'adolescents: un 17,1 % considera que és car, mentre un 4,4 % diu que «talla el rotllo». Com es pot observar, la majoria de les valoracions són positives.

Per tal de poder determinar la importància de les persones properes, com a figures de confiança amb les quals parlar de sexualitat, s'ha demanat amb qui parlen d'aquestes qüestions (taula 14).

S'han considerat vuit perfils: la família, les amistats, el professorat, els educadors i educadores, els entrenadors i entrenadores, gent de les xarxes socials i persones desconegudes. Es confirma

com a aquestes edats de l'adolescència les figures parentals han perdut bona part de la seva capacitat d'influència (taula 47), però encara la família és un context de confiança, el segon en importància, per a un 45,1 %. El primer context de confiança són les amistats, ho són per al 85,7 % i hi ha una diferència clara amb la resta d'opcions aportades.

De la resta d'opcions només es pot destacar la parella, important per a un 29,6 % d'adolescents. Cal tenir present que tothom té família (o figures parentals substitutives) i té amistats (un percentatge molt elevat), però les parelles només són habituals per a una tercera part de la mostra, de tal manera que es pot concloure que quan hi ha parella, aquest també és el context de màxima confiança.

Taula 14. Amb qui xerres dels temes de sexualitat? GÈNERE

		Amb quin gènere t'identifiques?				Chi quad.	Signific. (bilat)
		Masculí	Femení	Altres	Total		
Família	Nre.	147	149	0,000	296	5,053	0,080
	%	46,10%	45,00%	0,00%	45,10%		
Amistats	Nre.	266	293	3	562	9,764	0,008
	%	83,40%	88,50%	50,00%	85,70%		
Professorat	Nre.	26	30	0,000	56	0,739	0,691
	%	8,20%	9,10%	0,00%	8,50%		
Parella	Nre.	88	105	1	194	1,818	0,403
	%	27,60%	31,70%	16,70%	29,60%		
Educadores o educadors	Nre.	29	41	0,000	70	2,574	0,276
	%	9,10%	12,40%	0,00%	10,70%		
Entrenadores o entrenadors	Nre.	27	14	0,000	41	5,374	0,068
	%	8,50%	4,20%	0,00%	6,30%		
Xarxes socials	Nre.	32	28	0,000	60	1,093	0,013
	%	10,00%	8,50%	0,00%	9,10%		
Persones desconegudes a Internet	Nre.	3	3	0,000	6	0,058	0,971
	%	0,90%	0,90%	0,00%	0,90%		
Ningú	Nre.	29	19	3	51	17,602	0,000
	%	9,10%	5,70%	50,00%	7,80%		

L'anàlisi de les diferències per sexe només mostren significació pel que fa a les amistats, és significativament més importants per a les adolescents (88,5 %) que per als adolescents (83,5 %) (chi quadrat = 9,764; $p < 0,05$). En qualsevol cas, aquesta diferència no posa en dubte que les amistats són el principal context de confiança i d'elaboració de l'experiència sexual per a adolescents.

Al marge de les amistats, la família i les parelles, les dades relatives a altres opcions són tan poc rellevants que no s'hi poden considerar. Només els educadors i educadores passen del 10 % de freqüència (10,7 %), de tal manera que encara s'han de generar el context de confiança i seguretat per aconseguir que el professorat, també els educadors i educadores, guanyin rellevància en l'educació afectiva i sexual.

Internet i les xarxes socials s'han convertit en els mitjans més influents per a la construcció de l'imaginari se-

xual; sense control, entrant en la intimitat dels infants i adolescents sense considerar les etapes de desenvolupament maduratiu, sense una informació científica, eliminant la capacitat de les famílies i el sistema educatiu per educar des de la responsabilitat, l'afectivitat, el respecte i la consideració de les conseqüències de les pràctiques sexuals; es generen i fomenten pràctiques d'assetjament, violació de la intimitat de les persones, com el ciberassetjament escolar, el sexting i altres (Ballester [et al.], 2019). La pornografia té per als adolescents tres motivacions fonamentals: aporta un suposat coneixement de les relacions sexuals, serveix com a orientació de conducta (què s'ha de fer) i estimula la masturbació (Prause, 2019). Totes aquestes qüestions combinades converteixen la nova pornografia, la pornografia a Internet, en un factor clau per entendre la sexualitat adolescent, de manera destacada en el cas dels adolescents i encara no tant en les adolescents.

Taula 15. Has consumit pornografia? EDAT

		Grup d'edat			Total
		12-13	14-15	16 o més	
Sí	Nre.	59	170	141	370
	%	44,70%	57,40%	61,80%	56,4%
No	Nre.	73	122	87	282
	%	55,30%	41,20%	38,20%	43,0%
No contesta	Nre.	0,000	4	0,000	3
	%	0,00%	1,40%	0,00%	0,5%
TOTAL	Nre.	132	296	228	656
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,0%
Chi quadrat de Pearson					10,478
Significació (bilateral)					0,005

Taula 16. Has consumit pornografia? GÈNERE

Amb quin gènere t'identifiques?				
	Masculí	Femení	Altres	Total
Nre.	263	103	4	370
%	82,40%	31,10%	66,70%	56,4%
Nre.	54	226	2	282
%	16,90%	68,30%	33,30%	43,0%
Nre.	2	2	0,00%	3
%	0,60%	0,60%	0,00%	0,5%
Nre.	319	331	6	656
%	100,00%	100,00%	100,00%	100,0%
Chi quadrat de Pearson	175,771			
Significació (bilateral)	0,000			

A la pregunta directa sobre el consum de pornografia (taula 15), el 56,4 % de tota la mostra confirma que sí n'ha consumida. Hi ha una clara diferència per edats, amb un increment progressiu, des del 44,7 % entre els més joves (12-13 anys) fins al 61,8 % entre els majors (61,8 %). El patró diferencial per edats és significatiu (chi quadrat = 10,478; $p < 0,05$).

El consum no es produeix de la mateixa manera en cada sexe. S'han identificat diferències significatives a diverses investigacions recents (Ballester [et al.], 2019; Boira, 2018). L'anàlisi a la mostra de Calvià confirma les dades de referència (taula 16). Hi ha una diferència important en el consum: el 82,4 % dels adolescents la freqüenten, mentre només ho fa el 31,1 % de les adolescents. El patró diferencial per sexe és significatiu (chi quadrat = 175,771; $p < 0,05$). Es

podria pensar que en un tema com aquest es produirà major ocultació de conducta, per un efecte de desitjabilitat social, és a dir, de contestar el que tindrà major acceptabilitat social, però aquest efecte no ha tingut la més mínima influència, només un 0,5 % de la mostra deixa sense resposta aquesta qüestió.

Quan es demana, als que sí miren porno, si han après res mirant pornografia, d'acord amb les motivacions que es destacaven abans, un 53,5 % diuen que sí han après amb la pornografia. Aquí també s'observa una diferència clara de gènere: un 62,0 % dels adolescents, front al 32,0 % de les adolescents, contesten afirmativament. El patró diferencial per sexe és significatiu (chi quadrat = 29,901; $p < 0,05$). És a dir, els propis adolescents consideren que la pornografia és un dels seus «educadors» sexuals significatius.

5.3. Conclusions de l'estudi

Els resultats, tal com s'ha vist, són molt diversos, donant resposta als tres reptes plantejats. Entre els quals s'informarà dels següents:

1. Forma part de l'experiència de l'adolescència el descobriment de les emocions, els afectes i la sexualitat.
2. L'alumnat de Calvià ha expressat les seves necessitats, inquietuds i dubtes. També han explicat les seves experiències, positives i negatives.
3. Hi ha factors deseducadors, al llarg dels processos maduratsius, com la pornografia i altres. Són presents a la realitat de l'alumnat de Calvià.
4. S'observa la presència d'un biaix de gènere entre les opcions valoratives, incloent opinions i estereotips que mereixen la reflexió educativa.
5. El nivell d'experiència sexual, a l'adolescència, inclou pràctiques de tot tipus, des d'experiències afectives i sexuals satisfactòries i adequades a les edats, fins a d'altres de cert risc, que s'han de prevenir.
6. La comunicació amb les mares és molt important en la primera adolescència, però a partir dels 13-14 anys perd importància a favor d'altres que arriben a ser dominants: els iguals i altres influències externes (no educatives).
7. Entre l'alumnat ha millorat la presència de l'EAS, però encara ha de millorar en intensitat i capacitat educativa.

6. Programa EAS municipal de Calvià

A partir d'aquesta anàlisi, que detecta les mancances i millores que serien necessàries, l'Ajuntament de Calvià posarà en marxa a partir del curs vinent, el I Programa Municipal d'Educació Afectiva i Sexual (2021 - 2025). Els objectius seran els següents:

- Fomentar l'autoconeixement del cos i la sexualitat, especialment de les dones.
- Potenciar l'afectivitat i el bon tracte en les relacions interpersonals.
- Fomentar una sexualitat ètica i satisfactòria basada en la igualtat, el respecte i la responsabilitat.
- Prevenir les violències masclistes i millorar l'atenció a les víctimes.
- Promoure el respecte per la diversitat sexual.
- Vetllar per la salut sexual i reproductiva de la ciutadania del municipi, especialment de les dones.
- Impulsar la participació de la ciutadania i les persones professionals com a agents de coeducació en matèria d'EAS.

Seguint les línies marcades pels objectius generals d'aquest Programa, s'estableixen nou eixos d'actuació: educació; formació i ocupació; sensibilització ciutadana; salut; oci i temps lliure; comerç, turisme i transport; seguretat i protecció civil; corporació municipal i comunicació.

Cada eix està conformat per una o diverses àrees amb uns objectius específics que es materialitzen en mesures concretes.

Dins l'eix d'educació, una de les mesures més ambicioses i completes és l'elaboració d'un projecte pilot en tots els centres d'educació infantil municipals, en quatre centres educatius d'educació infantil i primària i en els tres instituts d'educació secundària. A través de l'Institut Municipal d'Educació i Biblioteques (IMEB) i del Servei d'Intervenció Social, Infància i Gent Gran i liderat pel Servei d'Igualtat, es farà un taller trimestral, relacionat amb les temàtiques de cos, desig i afectivitat, i anirà destinat a les famílies, a l'alumnat i als equips de docents que hi participin, en aquest cas amb la col·laboració del CEP Calvià (centre de professorat de Calvià).

El contingut temàtic bàsic de cada bloc serà el següent:

1. El cos: coneixement del nostre cos, funcionament de cada una de les seves parts i necessitats, així com els canvis que es produeixen, els cànons de bellesa, els mites, la intimitat, els tabús, la menstruació, la sexualització i cosificació de les dones i nines, les malalties de transmissió sexual, els embarassos no planificats, l'explotació sexual, entre d'altres.

2. El desig: el consentiment i el desig, la curiositat i el gust per conèixer i experimentar, les sensacions agradables, la diversitat, l'atracció, l' enamorament, la pornografia, les alternatives a la masculinitat tòxica, les xarxes socials i altres relacionats.

3. L'afectivitat: els vincles i les necessitats afectives, l'amor, la comunicació, els sentiments, les habilitats socials, les emocions i la seva

gestió, la influència de les amistats i la pressió de grup, les relacions interpersonals a través de les xarxes socials, els estereotips de gènere, l'assertivitat i l'autoestima, els mites de l'amor romàntic i les relacions de bon tracte.

Els blocs s'han d'adaptar quant a contingut a l'etapa escolar en què es trobin l'alumnat i les famílies.

A més, es duran a terme altres activitats complementàries que oferiran altres departaments municipals, per implantar les 10 hores mínimes necessàries per a l'efectivitat de qualsevol programa d'educació sexual integral. El Servei d'Igualtat organitzarà uns claustres pedagògics a principi de curs per als centres educatius, per introduir l'EAS en els equips docents i, juntament amb les comissions de coeducació dels IES, coordinarà formacions als grups de joves feministes amb la finalitat que, durant el curs, puguin ser elles i ells mateixos qui promoguin xerrades, debats o presentacions als companys i companyes.

La Policia Local impartirà xerrades relacionades amb l'ús de les pantalles i les conseqüències d'alguns delictes relacionats amb la intimitat, la imatge i l'assetjament a través d'Internet. Des del programa de prevenció de les addiccions, es proposaran tallers en els quals es podran prevenir conductes derivades de la relació directa entre el consum i el gènere. A més, la Fundació RANA té un conveni amb el consistori mitjançant el qual durà a terme activitats relacionades amb la prevenció i detecció de l'abús sexual en la infància i en l'adolescència.

La ràdio municipal jugarà un paper important entrevistant protagonistes del projecte, mostrant a la societat la radiografia referent a l'EAS, complementària a l'estudi de 2020, de la comunitat educativa de Calvià.

A tot això, s'ha de sumar la feina diària que fan les agents de coeducació dins l'entorn, així com entre centres. La commemoració de dates clau com: el Dia Internacional per a l'Eliminació de les Violències envers les Dones, el novembre; el 8 de març, el Dia de les Dones; el 17 de maig contra la LGT-Blfòbia, entre d'altres, són clau per treballar temes relacionats amb l'educació sexual, però el més important i clau és la tasca de transversalitzar la coeducació en el currículum formal, en el real i en l'ocult.

L'Ajuntament de Calvià, en el seu compromís amb la coeducació i la igualtat entre dones i homes, s'adhereix a un model EAS que cerca el rigor científic i potencia actituds obertes i tolerants, defensant els drets sexuals i reproductius i reconeixent el paper de la sexualitat en el desenvolupament integral de les persones. Aquest model transmet una visió global i positiva de la sexualitat, fent possible el canvi d'actituds, valors i conductes cap a una sexualitat igualitària, ètica i saludable. Calvià aposta per una EAS integral, per tal d'aconseguir un municipi de bon tracte i lliure de violències masclistes.

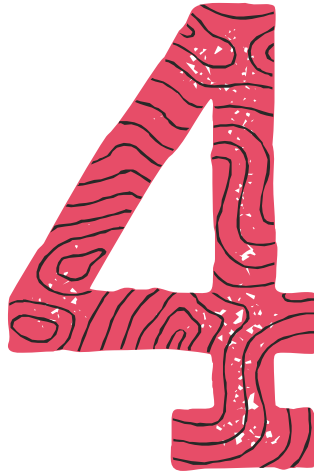
Referències

- Aranguren, R. M.; Tomás, A.; Ordinas, M. (2017). «Amb tots els sentits»: Programa d'educació afectiva i sexual en l'àmbit educatiu. Consultat el 22 de novembre de 2020 https://www.caib.es/sites/salutsexual/ca/amb_tots_els_sentits/
- Ballester, L.; Sedano, S. (2020) Estudi sobre els coneixements i la percepció sobre l'educació afectiva i sexual i de prevenció de les violències masclistes al municipi de Calvià. Calvià, Illes Balears, Ajuntament de Calvià.
- Ballester, L.; Orte, C.; Red Jóvenes e Inclusión (2019). *Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales*. Barcelona: Octaedro.
- Ballester, L.; Orte, C.; Pozo, R. (2015). Estudio de la nueva pornografía y relación sexual en jóvenes. *ANDULI, Revista Andaluza de Ciencias Sociales* (13), 165 -178.
- Ballester, L.; Rosón, C.; Facal, T. (Coord.) (2020), *Pornografía y educación afectivosexual*. Barcelona, Octaedro.
- Ballester, L.; Rosón, C.; Facal, T (coords) (2020) *Pornografía y educación afectivosexual*. Barcelona. Octaedro Editorial
- Ballesteros, J. C.; Rubio, A.; Sanmartín, A.; Tudela, P. (2019). *Barómetro Juventud y Género 2019*. Madrid: Centre Reina Sofia sobre Adolescència i Joventut.
- Boira, S. (coord.) (2018). *Violencias, lenguaje y comportamiento*

- en redes en las relaciones de pareja de la juventud en Aragón. Saragossa: Institut Aragonès de la Joventut i Universitat de Saragossa.
- Carrión, J. R.; Blanco, C. I. T. (2012). «Conductas sexuales en adolescentes de 12 a 17 años de Andalucía». *Gaceta Sanitaria*, 26(6), 519-524.
 - Espada, J. P.; Morales, A. (2020). «Comportamientos sexuales en nuestros jóvenes: de la salud al riesgo». *Revista de Estudios de Juventud*, (123), 31-45.
 - Fernández-Fuertes, A. A.; Carcedo, R. J.; Orgaz, B.; Fuertes, A. (2018). «Sexual coercion perpetration and victimization: gender similarities and differences in adolescence». *Journal of interpersonal violence*, 33(16), 2467-2485.
 - Haus, K. R.; Thompson, A. E. (2020). «An examination of the sexual double standard pertaining to masturbation and the impact of assumed motives». *Sexuality & Culture*, 24(3), 809-834.
 - INJUVE (2008). *Sondeo de opinión. Conclusiones temáticas 1. Jóvenes, salud y sexualidad*. Madrid, Ministeri d'Igualtat, Injuve.
 - INJUVE (2017). Informe Juventud en España 2016. Recuperat de <http://www.injuve.es/sites/default/files/2017/24/publicaciones/informe-juventud-2016.pdf>
 - Krahé, B.; Berger, A.; Vanwesenbeeck, I.; Bianchi, G.; Chliaoutakis, J.; Fernández-Fuertes, A. A.; Fuertes, A.; Gaspar de Matos, M.; Haller, B.; Hellemans, S.; Izdebski, Z.; Kouta, C.; Meijnckens, D. ... Zygodlo, A. (2015). «Prevalence and correlates of young people's sexual aggression perpetration and victimisation in 10 European countries: a multi-level analysis». *Culture, Health & Sexuality*, 17(6), 682-699.
 - Lameiras, M.; Carrera, M. V.; Rodríguez, Y. (2016). «Caso abierto: la educación sexual en España, una asignatura pendiente». Gavidia, V.; Talavera, M.; Mayoral, O.; Garzón, A. (Eds.). (2016). *Proyecto COMSAL: los ocho ámbitos de la Educación para la Salud en la Escuela*. València, Tirant lo Blanch, p. 197-210.
 - Martínez, J. L. (2019). «Educación de la sexualidad: Estado actual y propuestas de futuro». *Revista de estudios de Juventud*, 123, p. 191-201.
 - OMS i BZgA (2010). Estándares de educación sexual en Europa. Oficina Regional per a Europa de l'Organització Mundial de la Salut i BZgA https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Standards_for_sexuality_education_Spanish.pdf
 - Parrón, N.; Gelabert, N.; Sedano, S. (2020). «Programas de educación afectivosexual en España: una revisión sistemática». Ballesster, L.; Rosón, C.; Facal, T. (Coord.)

Pornografía y educación afectivo-sexual. Barcelona, Octaedro, p. 137-176.

- Prause, N. (2019). «Porn is for masturbation». *Archives of sexual behavior*, 48(8), 2271-2277.
- Rodríguez, J.; Traverso, C. I. (2012). «Conductas sexuales en adolescentes de 12 a 17 años de Andalucía». *Gaceta Sanitaria*, 26(6), 519-524.
- Romero, C. (2013). *Los sentimientos en la sexualidad de los adolescentes: la experiencia del enamoramiento*. Madrid: CSS.
- Romero, L. M.; Galbraith, J. S.; Wilson-Williams, L.; Gloppen, K. M. (2011). «HIV prevention among African American youth: How well have evidence-based interventions addressed key theoretical constructs?» *AIDS and Behavior*, 15(5), 976-991.
- Schofield, H. L. T.; Bierman, K. L.; Heinrichs, B.; Nix, R. L.; Conduct Problems Prevention Research Group (2008). «Predicting early sexual activity with behavior problems exhibited at school entry and in early adolescence». *Journal of abnormal child psychology*, 36(8), 1175-1188.
- Tomlinson, J., Aron, A., Hatfield, E. (2018). «Romantic Love», A: Vangelisti, A.; Perlman, D. (eds.) *The Cambridge Handbook of Personal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 407-421.
- Tortajada, I.; Araüna, N. (2014). «Ser noia a l'era de les xarxes socials». *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura*, 50, 0117-129.

**30 anys després,
el temps no
passa, o sí.**

**PERE CORTADA OBRADOR
MARIA ANTICH BAUZÀ**

Pere Cortada Obrador

Llicenciat en Filosofia i Lletres, secció Ciències de l'Educació. UIB, 1984. postgrau de Gestió Educativa Municipal ICE-UIB, 1992. Màster universitari en Enginyeria de la Formació, UIB (1995-96). Treballa des de 1987 a l'Ajuntament de Capdepera com a Tècnic de Promoció Cultural. Monitor i director de temps lliure, ha treballat al llarg d'una dècada al Centre d'Estudis de l'Esplai com a professor (1983-93), on realitzà els primers estudis a les Illes Balears sobre el lleure (La funció social d'un club d'esplai al poblat gitano de Son Banya, 1984; El temps lliure a secundària. Concepte i ús, 1990; Monitors/es de Temps Lliure, allò que pensen, allò que fan, 1994), que li varen suposar diversos guardons.

Maria Antich Bauzà

Llicenciada en Psicologia i Psicopedagogia. Professora de secundària de l'especialitat d'orientació educativa. Professora associada de la UIB. Monitora i directora de temps lliure. Professora del Centre d'Estudis de l'Esplai. Té diverses publicacions sobre el temps lliure a les Balears.

Resum

La recerca pretén establir una comparativa entre els joves de l'any 1990 i els del 2021 pel que fa a l'ocupació del seu temps lliure. El punt de partida és una enquesta efectuada l'any 1990 a estudiants d'entre 11 i 14 anys del municipi de Capdepera. El qüestionari, degudament actualitzat, ha estat novament aplicat a estudiants de 2n curs d'ESO. Els resultats permeten establir semblances i diferències, i veure de quina manera ha canviat l'ús del temps lliure i d'oci en un interval temporal de 30 anys.

Paraules clau

Temps lliure / Oci / Joves

Resumen

La investigación pretende establecer una comparativa entre los jóvenes del año 1990 y los del 2021 en cuanto a la ocupación de su tiempo libre. El punto de partida es una encuesta efectuada en 1990 a estudiantes de entre 11 y 14 años del municipio de Capdepera. El cuestionario, debidamente actualizado, ha sido nuevamente aplicado a estudiantes de 2º curso de ESO. Los resultados permiten establecer semejanzas y diferencias, y ver de qué manera ha cambiado el uso del tiempo libre y de ocio en un intervalo temporal de 30 años

Palabras clave

Tiempo libre / Ocio / Jóvenes

Introducció: el perquè

L'any 1990, els serveis educatius i socials de l'Ajuntament de Capdepera plantejarem realitzar l'estudi de població i necessitats socials del municipi de Capdepera (Antich et al, 1990), que a l'any 1990 tenia 7.254 habitants. El 2020 en té 12.158. D'aquell estudi, un dels primers fets a les illes i que suposava una nova manera de treballar amb dades científiques i properes a la realitat. D'aquest primer estudi se'n derivaren d'altres. Un d'ells fou sobre el lleure dels joves del municipi. Un estudi que ens hauria de permetre dissenyar polítiques efectives en un sector que començava a tenir rellevància i preocupació política (recordem que els anys 90 es crearen, primer, la Direcció General de Joventut, els punts d'informació juvenil i, després, els centres joves i les rigidories de joventut). Aquell primer estudi de joves ens permeté descobrir, entre d'altres qüestions, un fet generalitzat a les illes en aquell moment: el gran abandó dels estudis (EGB, FP i batxillerat) degut a la fàcil incorporació al mercat de treball per part dels joves i per tant disposaven d'una bona quantitat de "doblers de butxaca". Fins i tot, sense tenir l'edat mínima. Aquell estudi es formalitzà i presentà a la convocatòria dels premis sobre associacionisme juvenil que convocava la Direcció General de Joventut del Govern Balear amb el títol *El temps lliure a secundària: concepte i ús*, un text de referència obligada durant molts d'anys per ser l'únic existent a les Illes Balears.

Trenta anys després hem volgut tornar a aplicar l'enquesta, amb les modificacions obligades pel pas del temps, i veure els canvis més signifi-

catius. Certament, n'hi ha. Els temps no passa debades, o sí? Aquí en teniu els resultats.

1.- Capdepera, un municipi dinàmic i molt canviant. El context

Com hem assenyalat a la presentació, el municipi de Capdepera gairebé ha duplicat la població en aquests 30 anys. Increment molt més elevat al ja gran augment que ha sofert Mallorca i les illes.

Taula 1: Població a Capdepera i Mallorca

	1990	2020
Mallorca	613 831	923608
Capdepera	7254	12158

Font: INE, elaboració pròpia

La piràmide de població de 2020 reflecteix una població madura, on per primera vegada el grup de gent gran supera els joves. El 1990 era una població clarament jove on predominava la franja de 25 a 35 anys.

Taula 2: Població activa a Capdepera (grups d'edat)

	1990	2020
0-14	19 %	13,44 %
15-64	66,40 %	72,75 %
Més de 65	14,60 %	13,81 %

Font: INE, elaboració pròpia

Taula 3: Població a Capdepera. Habitants segons lloc de naixement

	1990	2020
Nascuts al municipi	45,4	31.40%
Altres municipis de Illes Balears	11,2	10.19%
De diferents llocs d'Espanya	34,95	31.52%
Altres països	9,45	26.89%

Font: INE, elaboració pròpia

La dada poblacional que més destaca i es diferencia de la resta de l'illa és la dels habitants segons lloc de naixement. Com es pot veure a la taula 3, el 1990 els no nascuts a les illes ja era el 45 %. Un percentatge molt alt. En aquest moment supera el 58 %, i se'n destaca la forta immigració des d'altres països 26,89 %, quan a les Balears és d'un 18,78 %. Per tant, podem afirmar que ara mateix Capdepera és un municipi multicultural amb arrels escasses.

2. Objectius i tècniques utilitzades

2.1. Objectius

- Fomentar la generació d'estudis sobre els joves per establir mecanismes que promoguin la seva participació
- Analitzar la realitat canviant en l'ús del temps lliure en un territori concret, Capdepera
- Fer una aproximació a la realitat juvenil del municipi

- Recopilar dades i identificar situacions per actuar en conseqüència

2.2. Tècniques

- Enquestes realitzades en els centres d'educació infantil i primària del municipi (Cortada, P. i Antich, M. (1990). El temps lliure a secundària: Concepte i ús. Palma. Govern Balear. Conselleria adjunta a la Presidència.)
- Enquesta en línia realitzada a l'IES Capdepera (2021)
- Consulta de recull de dades estadístiques i altres fonts

3. Anàlisi de dades

3.1. Dades escolars

Les primeres enquestes (anys 1987 i 1989) s'aplicaren a l'alumnat que cursava els estudis a cicle superior d'EGB (7è i 8è), a les escoles del municipi de Capdepera. En aquells anys era vigent la Llei general d'educació (LGE de l'any 1970).

Des de llavors, han passat set lleis educatives. I sobretot a partir de la LOGSE (1990) la distribució de l'alumnat en els centres va experimentar un canvi notable: els centres d'EGB es convertiren en centres d'educació infantil i primària (CEIP) amb alumnat fins a 6è de primària (12 anys). En aquell moment l'alumnat enquestat estava escolaritzat en els dos centres: s'Alzinar a Capdepera i s'Auba a Cala Rajada.

En molts de municipis es construïren centres de secundària (IES). Capdepera no en fou una excepció. S'inaugurà el 1997. A partir de les dades obtingudes fa trenta anys i les obtingudes en el 2021 es fa una anàlisi breu dels aspectes més significatius.

L'alumnat que fa 30 anys feia el cicle superior d'EGB ara és el que correspon per edat a 1r i 2n d'ESO. Així, l'any 2021 s'ha aplicat una enquesta en línia a l'alumnat de 2n ESO a l'IES Capdepera. Les edats dels enquestats se situen entre 13 i 16 anys.

3.1.1. Repeticions

Les dades són prou significatives en relació amb la baixada d'alumnes repetidors en aquestes edats respecte de fa 30 anys. No obstant això, tal com es pot veure a la taula 1, cal tenir en compte les dades de la nostra comunitat; segons les estadístiques d'escolarització i resultats acadèmics dels ensenyaments no universitaris de règim general del curs 2019-20, elaborats per l'IAQSE (2020), el percentatge a 2n d'ESO és del 8,5 % (pàg. 36). Es pot considerar, per tant, que existeix una taxa elevada de repeticions en el municipi en aquest nivell.

Val a dir que actualment la repetició de curs és considerada una mesura excepcional, i que aquestes dades del municipi poden estar relacionades amb el que comenten Pascual, Amer i Vives (2018) com un factor determinant en relació amb les repeticions i a la incorporació tardana al sistema educatiu espanyol.

Taula 4: Repeticions. Comparativa %

Any 1990	CEIP S'Alzinar	57,00%
Any 1990	CEIP S'Auba	36,50%
Any 2021	IES Capdepera	17,60%

Font: INE, elaboració pròpia

Taula 5: Condicions i mesures de treball escolar a la llar

	1990	2021
Deures a casa	Més de la meitat dels alumnes enquestats dedicaven 5-6 hores a la setmana a fer deures	un 55%, 5 hores o menys a la setmana
Espai propi per a l'estudi	72,00%	85,30%
Classes extraescolars de repàs	Al voltant d'un 20% anava a classes de suport extraescolar. L'assistència disminueix a mesura que augmenta l'edat i també en temporada d'estiu	15,00%
Altres estudis acadèmics	63% (S'Auba) 26% (S'Alzinar)	28,00%

Font: INE, elaboració pròpia

3.1.2. Temps lliure en relació amb l'escola

Segons les dades de la taula 2, aproximadament la meitat del joves dedica una hora diària a les tasques escolars a casa. Si es relaciona aquesta dada amb l'analitzada l'any 1990 es veu que no hi ha pràcticament diferències.

Pel que fa a un espai propi, el percentatge ha augmentat, però no d'una manera significativa. L'espai propi a casa està relacionat amb tenir una habitació pròpia.

En relació amb l'assistència a classes de repàs, les diferències tampoc són significatives.

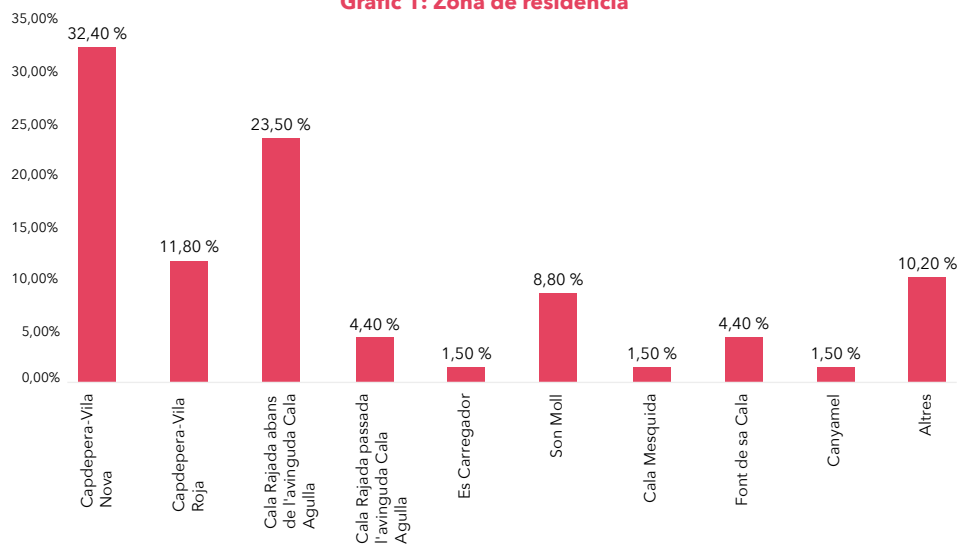
Pel que fa a altres estudis acadèmics, l'any 1990 hi havia una diferència molt significativa entre els centres de primària. En aquells moments l'explicació venia donada perquè s'Auba tenia jornada continuada i l'oferta d'activitats complementàries de l'APIMA era

molt elevada. Actualment l'IES també fa jornada continuada, però no hi ha una oferta d'activitats tan potent i amb implicació de les famílies. Per tant, el percentatge es pot considerar baix, semblant al de fa 30 anys al de s'Alzinar.

3.2. Dades socials del municipi

La zona de residència és bàsicament un indicador per analitzar cap on s'ha anat desplaçant la població dintre del municipi. Es pot tenir en compte per tal de posar en marxa noves iniciatives o equipaments en llocs concrets dedicats als joves, analitzar els equipaments existents que hi ha i si les zones on s'ubiquen responen a les seves necessitats. També per tenir en compte els habitatges construïts al llarg dels darrers anys que han permès a la població jove poder comprar-llogar en algunes zones del municipi, i no en d'altres per qüestions de preu.

Gràfic 1: Zona de residència

Font: elaboració pròpia

3.3. Llengua

Taula 6: Llengua utilitzada a la llar

LLENGUA	1990	2021
Català	27,40%	11,80%
Castellà	52,60%	76,50%
Català/castellà	20,00%	8,80%
Altres	1,00%	2,90%

Font: INE, elaboració pròpia

Tal volta la dada que més crida l'atenció és la sociolingüística. A partir de les dades de la taula 6 es pot observar el retrocés que té la llengua catalana en el municipi.

Capdepera, des dels anys 60 del segle anterior, i degut a l'arribada del turisme, ha estat un municipi de molta immigració procedent d'altres comunitats de l'estat espanyol, sobretot d'Andalusia i d'Extremadura. Si bé en els anys 80 i principi dels 90 es va anar estabilitzant el nombre de persones nouvingudes, la població, en la segona part dels anys 90 i principi del segle XXI va tornar a acollir una nova onada, tant de l'Estat espanyol com d'altres països, especialment de Sud-amèrica. Aquestes persones, tot i que s'han anat integrant en la vida del poble, no ho han fet amb la llengua. Així, pareix que el català passa a ser una llengua minoritària i augmenta la població castellanoparlant.

Caldrà fer una reflexió sobre el tema lingüístic en el municipi, i preveure polítiques d'inclusió social i cultural (cultura és llengua). A hores d'ara no és sols tenir en compte la integra-

ció, sinó aconseguir una inclusió. Estudis com el realitzat pel Consell Social de la Llengua Catalana comenten d'una manera més acurada l'ús del català entre els joves (2019), i sobre la seva evolució al llarg de 30 anys comenten que: «el grau de coneixement de la llengua catalana per part dels joves de les Illes Balears és més que satisfactori pel que fa a les quatre habilitats (entendre, parlar, llegir i escriure)... Trenta anys d'escolarització en català han estat sens dubte decisius per aconseguir aquestes xifres. Ara bé, les mateixes enquestes també revelen que el coneixement de la llengua no garanteix que aquesta s'usi al carrer...» (Consell Social de la Llengua Catalana, 2019, pàg. 279).

3.4. Temps lliure

3.4.1. Què fan durant el temps lliure

L'objecte d'estudi principal del present article fa referència a com passa

el temps lliure la gent jove, quines activitats d'oci realitzen i les diferències que s'hi poden observar.

S'ha de tenir clar que en 30 anys han canviat molts aspectes:

- El mateix temps lliure de què disposen, relacionat amb l'horari escolar (amb jornada continuada o partida)
- Els espais físics o virtuals que tenen per socialitzar-se avui en dia
- L'evolució en la proposta d'activitats que poden dur a terme, d'institucions, organitzacions, etc.
- Els equipaments municipals que poden utilitzar

És valuós fer una aproximació als aspectes que han minvat, els que es mantenen i aquells que han sorgit per la pròpia evolució social i material.

Taula 7: Utilització del temps lliure

	1990	2021
Lectura Més de dues vegades a la setmana	70,00%	5%
Dibuixa/pintar	Al voltant de la meitat dels joves dedicava part del temps a aquesta activitat.	al voltant d'un 5% ho fa diàriament. Més d'un 20 % declara no haver-ho fet mai.

	1990	2021
Manualitats	Ho dedicaven a tallers per arreglar les seves pertinences.	Quasi la meitat no ho fa mai. També ha canviat la tendència en aquests sentit.
Jugar (jugar al carrer)/ Passejar amb amics	Més d'un 70% declarava que dedicava part del seu temps setmanal a jugar.	25% No ho fa mai. Al voltant 70% passejar amb amics entre setmana i caps de setmana.
Jocs Informàtica/ jugar jocs informàtics	Un 44% no disposava de jocs d'informàtica. La revolució en les xarxes socials encara estava per arribar. Ara bé, es començava a intuir el progressiu boom d'aquest costum implantat avui en dia. La dada havia evolucionat del 63%, que no en tenia (el 1987) al 44% (el 1990).	No es parla de no tenir jocs. Tots en tenen, i la freqüència de joc és molt dispersa, encara que un 20% diu "mai".
Escoltar Música	Era l'activitat més generalitzada amb un 80% de joves que hi dedicaven el seu temps lliure.	Encara és l'activitat més generalitzada diàriament, més 60%.
Cura d'animals domèstics	Hi havia un 63% que tenia animals a casa i es dedicava a tenir-ne cura. S'entén que el percentatge estava relacionat amb les característiques de gran part dels habitatges, de planta baixa amb corral.	Al voltant del 50% en té cura diàriament. És una activitat que es manté, i tal vegada no estigui, actualment, relacionada amb la tipologia d'habitatge.
Anar a casa dels amics	És l'activitat on es reflectia la relació d'amistat i el grau de socialització: el 75% ho feia de manera molt sovint. Significatiu també era el nombre de joves que comentava no tenir relacions socials (11%).	30% els caps de setmana.
Visitar a la família	Les relacions familiars eren també un eix vertebrador de socialització, quasi la meitat ho feia setmanalment.	Al voltant del 40% ho va diàriament o en caps de setmana. Es manté la tradició.
Utilització mòbil (xarxes socials)		És l'activitat d'entreteniment dels joves actualment, amb un percentatge significativament molt més alt que la resta.

Font: INE, elaboració pròpia

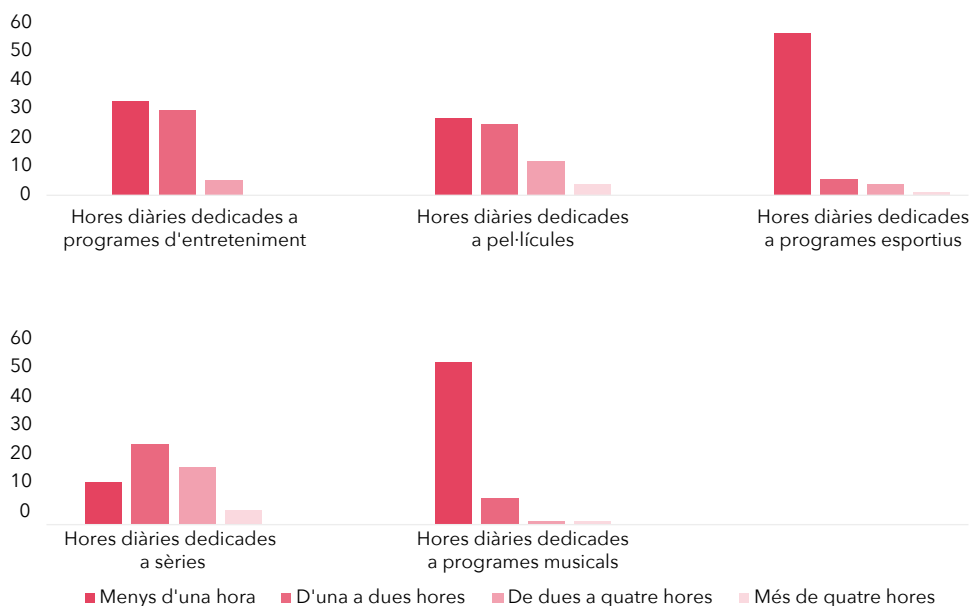
Taula 8: Televisió i cinema

TV	Fa 30 anys	Actualment
Aparell TV	No en tenim 0,50% 1 aparell 24% 2 aparells 45% 3 o més: 30,50%	Cap: 0% 1 aparell: 14,7% 2 aparells: 42,6% 3 aparells: 23,5% Més de 3 aparells: 19,1%
Veure la TV	Menys d'1 hora: 9% 1-2 hores: 16% 3 hores: 13% 4 hores o més: 20% De tant en tant: 41% No la veu mai: 1% El percentatge augmentava els caps de setmana.	Veure la televisió diàriament amb la diversitat de programes encara és una de les activitats més rellevants en aquesta edat primerenca de l'adolescència.
Veure la TV en dinar/ sopar	Al voltant d'un 30%	47,00%
Cinema	Setmanalment: 55% Mensualment: 15% Trimestralment: 7% No hi va: 22%	

Font: INE, elaboració pròpia

En relació amb la taula anterior, hi ha aspectes es consideren rellevants:

- Joves que no llegeixen mai: s'ha passat del 16 % al 35 %. Una dada que ja era preocupant el 1990 i que actualment es pot considerar alarmant.
- Activitats relacionades amb les arts plàstiques i les manualitats han davallat de manera significativa.
- Jugar-passejar-estar amb amics continua essent una de les activitats més comunes entre el jovent. Evidentment el concepte de jugar ha variat molt al llarg d'aquests anys. El carrer ha deixat de ser l'eix del joc i de la socialització.
- Les relacions familiars són un aspecte que no ha canviat. Sembla que les relacions familiars i la seva

Gràfic 2: Hores dedicades a la TV i tipus de programa

Font: elaboració pròpia

tipologia són aspectes que es mantenen al llarg dels anys.

- Els jocs informàtics i la irrupció de les xarxes socials són les activitats que han augmentat al llarg d'aquests anys. La incorporació de les tecnologies de la informació i la comunicació a la vida quotidiana integra aquesta dada. Les TIC han arribat, evolucionen i progresen cap on sap qui.

3.5. Aparells electrònics

Cal destacar que dins aquest apartat s'ha prescindit d'una pregunta on en l'enquesta realitzada fa 30 anys era de les més significatives. La pregunta feia referència al lloguer de vídeos i

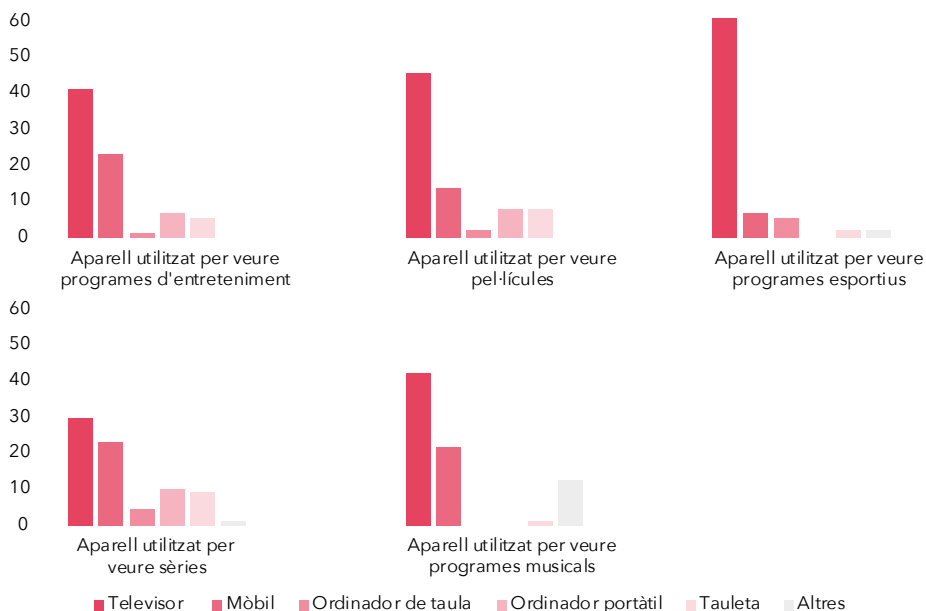
pel·lícules. Evidentment, aquesta pregunta no té cabuda avui en dia. Els llocs per llogar han desaparegut i la gent jove d'avui no coneix aquesta pràctica.

També ha augmentat el percentatge de joves que veuen la televisió en temps de les menjades. La dada no es pot considerar positiva, ja que segurament resta temps a la comunicació i a les relacions familiars.

Sobre quantes hores i a quin tipus de programa dediquen els joves a veure la televisió, els resultats es poden veure en el gràfic següent.

Una dada significativa que s'ha de tenir en compte amb el jovent d'avui no és sols el temps de dedicació, sinó l'aparell que utilitzen. Tot i que encara la televisió és l'aparell més usat, la

Gràfic 2: Hores dedicades a la TV i tipus de programa

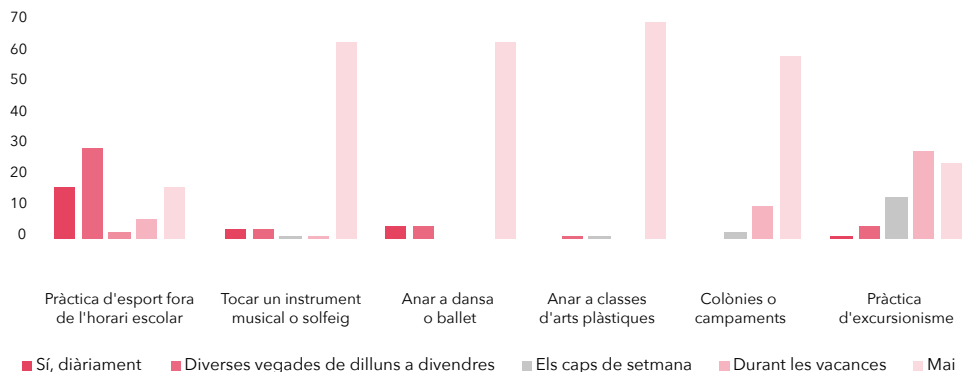

Font: elaboració pròpia

tendència és convertir-se en un aparell en desús. Els joves utilitzen altres aparells, i cal fer esment especial al mòbil. S'haurà de reflexionar sobre

les conseqüències de salut visual que podrà comportar en futures generacions l'ús d'aparells de pantalla petita que s'han de mirar de molt a prop.

Gràfic 3: Aparell usat

Font: elaboració pròpia

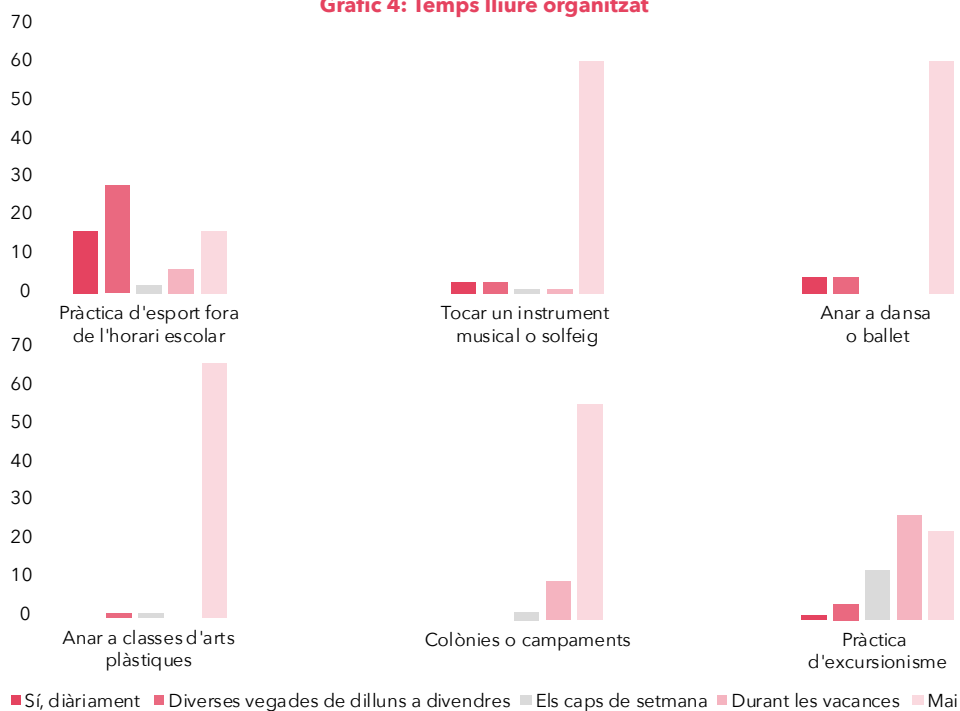
3.6. Temps lliure organitzat

Taula 9: Temps lliure organitzat

Activitats	any 1990
Practicar esport	60,00%
Instruments musicals	20,00%
Dansa, ballet	5,00%
Arts plàstiques	10,00%
Colònies/campaments	51,00%
Cantar coral	10,00%
Excursionisme	25,00%

Font: INE, elaboració pròpia

Gràfic 4: Temps lliure organitzat

Font: elaboració pròpia

Pel que fa a la taula i gràfics anteriors, es pot observar que, al llarg del temps, es manté l'activitat d'esport i excursionisme realitzat en temps de vacances. Les activitats en espais tancats i les colònies pràcticament han desaparegut.

Cal ressenyar que abans al municipi hi havia una proposta de colònies i excursions relacionades amb iniciatives de diverses associacions. Aquestes iniciatives han anat desapareixent i, per tant, la disminució de l'oferta ha implicat la seva desaparició.

Tampoc no hi ha tradició de formació o de creació d'escoles de temps lliure al municipi.

3.7. Oci comercial

Dins aquest apartat es fa referència a diferents maneres de guanyar o gastar doblers.

- Guanyar doblers a través de la feina. Hi havia un nombre destacat de joves que a partir dels 14 anys començava a fer feina. En aquell moment l'escolaritat obligatòria acabava als 14 anys, però hi havia un nombre significatiu de joves

que començava a fer feina durant l'estiu (de manera submergida en el sector de l'hostaleria o en petites empreses familiars). Era una manera de disposar de líquid per estalviar o per gastar.

- A l'enquesta realitzada el 2021 sols hi ha hagut un alumne que ha manifestat que fa feina ajudant la seva família en tasques de recollida en el camp. Cal tenir present que ara l'edat per accedir al món laboral són els 16 anys.

Sobre els doblers disponibles a la setmana, cal esmentar que en el moment de fer l'estudi l'any 1990 encara hi havia pessetes, per la qual cosa hem fet la traducció aproximada de pessetes als euros actuals per poder comparar les partides econòmiques d'aleshores i d'ara. L'escassetat de recursos per part de gairebé la meitat de la població enquestada ens planteja un canvi radical des de la perspectiva econòmica i que el professorat ha confirmat. Les diferències socioeconòmiques s'han incrementat i queda un nínxol de població que podríem qualificar de molt vulnerable o de risc potencial.

Taula 10: Doblers de què disposen

	1990	2021
Menys d'1 euro / no dispòs de doblers	5 %	26,5 %
1-5 euros	55 %	19,1 %
6-10 euros	40 %	29,4 %
Més de 10 euros		13 %

Font: INE, elaboració pròpia

També, cal esmentar l'oci que es pot qualificar de nociu. Fa 30 anys parlaven d'anar a salons recreatius, bars o cafeteries malgrat que la legislació prohibia l'entrada als menors de 16 anys. En aquells moments es pogué constatar que no hi havia cap local del municipi que ho prohibís. El caràcter turístic de Capdepera potenciava aquesta circumstància. Sobre aquelles dades, cal destacar que més d'un 36 % declarava assistir a sales de

joc, i el 31 % a prendre alguna cosa a bars; el 50 %, anava a ambdós llocs. Aquesta dada ja era preocupant en aquells moments.

A l'actualitat podem parlar d'una situació semblant, però adaptada a les característiques de la societat i les tendències: la majoria no gasta els doblers en activitats que es podrien considerar il·legals per la seva edat, però hi ha una certa tendència a començar a fer-ho.

Gràfic 5: En què gasten els doblers

Font: elaboració pròpia

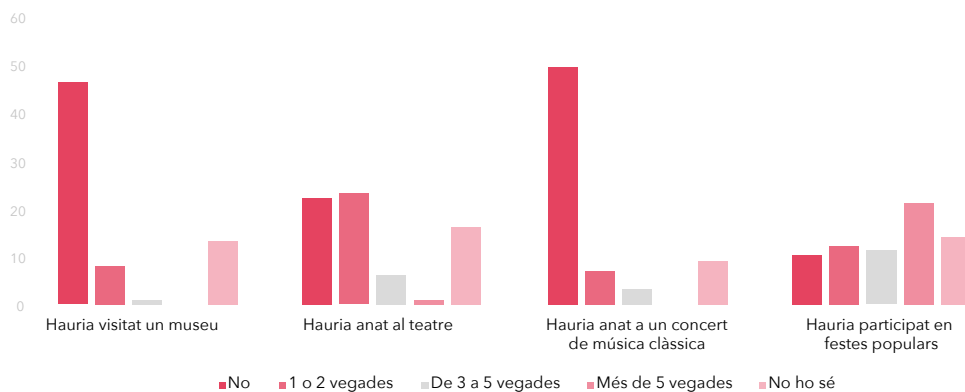
3.8. Temps lliure dedicat a activitats culturals

Taula 11: Participació en activitats culturals (1990)

Activitats culturals	1990
Biblioteca	23 % no hi anava
Museu	60 % no hi anava
Teatre	90 % no hi anava
Concerts de música clàssica	75 % no hi anava
Festes populars	11 % no hi anava

Font: INE, elaboració pròpia

Gràfic 6: Participació en activitats culturals (2021)

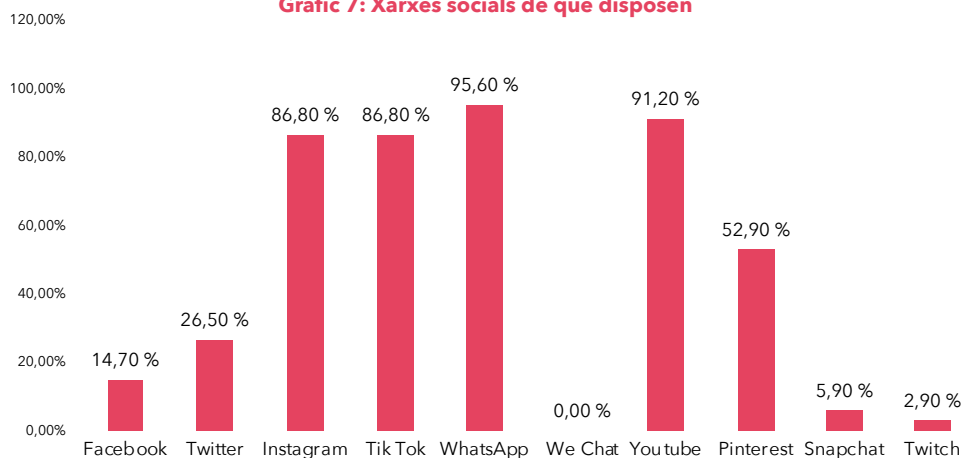

Font: elaboració pròpia

Segons les dades de la taula i el gràfic, les activitats de caire cultural quasi no tenen espai en el temps lliure del jovent.

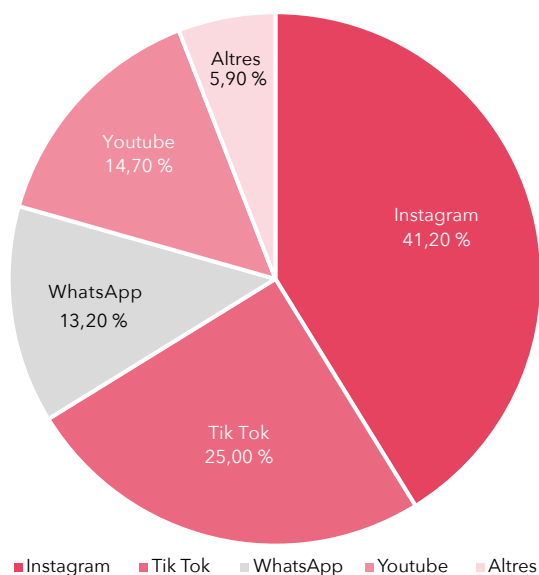
3.9. Xarxes socials

Gràfic 7: Xarxes socials de què disposen

Font: elaboració pròpia

Gràfic 8: Xarxes socials més emprades

Font: elaboració pròpia

Les xarxes socials són, actualment, l'espai d'oci per a la gent adolescent. En els gràfics següents es pot veure que la gran majoria tenen més d'una xarxa i el temps de dedicació supera la de qualsevol altra activitat. La immediatesa, tenir-ho a l'abast durant tot el dia, i tenir-ho a prop (no hi ha desplaçament) en són factors determinants.

4. Alguns comentaris finals

- L'evolució de l'oci del jovent està estretament relacionada amb l'evolució de les TIC i les xarxes socials. Aquestes són el leitmotiv.
- Els esports continuen essent una de les activitats que més es realitzen durant el temps lliure i això no ha "passat" al llarg del temps.
- Les relacions socials entre iguals, en un municipi petit com Capdepera, encara es mantenen a l'àmbit més personal que virtual. Però cal continuar fomentant-ho.
- L'ús de la llengua catalana és un tema a tenir en compte donat el poc ús que té en la vida social i familiar. És imprescindible posar en marxa iniciatives en aquest aspecte i fer propostes perquè no arribi a ser la llengua "escolar".
- Cal fer esment a les possibilitats econòmiques. S'han pogut detectar algunes situacions de vulnerabilitat. Caldria incidir en estudis de tipus més social en el municipi per detectar situacions de risc i posar en marxa estratègies per minvar

les diferències socials que es puguin donar en el municipi.

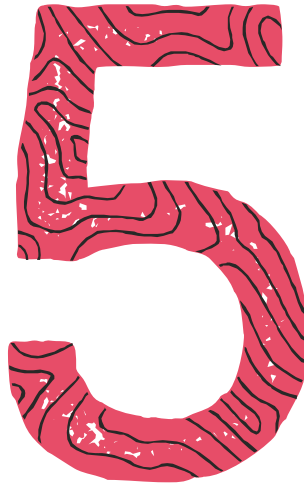
- L'enquesta realitzada en el present curs s'ha realitzat en unes condicions "especials". La pandèmia de la COVID-19 n'ha afectat tots els àmbits i el temps lliure dels joves, tal vegada, hagi estat un dels factors més perjudicats. La pandèmia ha suposat l'aïllament i la recerca d'altres maneres de socialització. Caldria fer una altra valoració quan s'hagi tornat a la normalitat i analitzar si algunes de les respostes (el temps d'estar amb els amics, per exemple), han tengut a veure amb la situació especial que s'ha viscut o si les noves tendències sobrevingudes han arribat per quedar.

Agraïm a l'equip directiu de l'IES Capdepera i als tutors de 2n d'ESO la seva col·laboració i suport a l'hora de realitzar i validar les enquestes.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2017). «Pla de l'Adolescència i Joventut 2017-21». Barcelona. Ajuntament de Barcelona.
- ANTICH, M; BALLESTER, L., BARBON, F.; CORTADA, P i FLAQUER, T.(1990) *Estudi de població i necessitats socials del municipi de Capdepera*. Ajuntament de Capdepera. Pàg. 23-30.
- BALLESTER, L.; PASQUAL, A.; ROSA, J.M. (2001). *Estudi social i cultural*

- del municipi de Capdepera.* Ajuntament de Capdepera i UIB.
- CORTADA, P. I ANTICH, M. (1990). *El temps lliure a secundària: Concepte i ús.* Palma. Govern Balear. Conselleria adjunta a la Presidència.
 - CONSELL NACIONAL DE LA CULTURA I LES ARTS (2020). *Factors que incideixen en la participació cultural de la gent jove a Catalunya.* Barcelona. Generalitat de Catalunya.
 - CONSELL SOCIAL DE LA LLENGUA CATALANA (2019). "Estudi sobre estratègies de promoció de l'ús social de la llengua catalana entre la població jove en àmbits no formals, amb especial atenció a les xarxes socials". Palma. *Anuari de la joventut 2019.* Pàg. 259-296.
 - CUENCA, J. (2008). El ocio líquido. Un nuevo paradigma de experiencia. Monteagudo, MJ (ed.) *La experiencia de ocio: una mirada científica desde los estudios de ocio.* Documentos de estudios de ocio, núm 35. Bilbao. Universidad de Deusto. Pàg. 17-41.
 - IAQSE (2020). *Estadístiques d'escolarització i resultats acadèmics dels ensenyaments no universitaris de règim general.* Palma. Govern Balear. Conselleria d'Educació.
 - INE (2021). Población por sexo, municipios y edad de las Islas Baleares. <https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=33710#!tabs-tabla°>
 - MONER, C.; PERELLÓ, M.; RIERA, J.L. (2019). "Formació en temps lliure: una breu anàlisi de la realitat de les escoles d'educació en el temps lliure a les Illes Balears". Palma. *Anuari de la joventut 2019.* Pàg. 297-216.
 - PASCUAL, B.; AMER, J.; VIVES, M. (2018): "Sistema educatiu a les Balears. Una mirada complementària". Palma. *Anuari de la joventut 2018.* Pàg. 40-60.
 - TRILLA, J. (2012). "Els discursos de l'educació en el lleure". Educació social. *Revista d'intervenció socioeducativa,* 50. Pàg. 31-45.

Filosofia fora de classe.
Iniciatives i recursos
informals per aprendre a
filosofar

MIQUEL ÀNGEL BALLESTER SALAS

Miquel Àngel Ballester Salas

És llicenciat en Filosofia, màster en Filosofia Contemporània i màster en Formació del Professorat per la UIB. Està habilitat com educador social pel Col·legi d'Educaadores i Educadors Socials de Madrid. Actualment és professor de Filosofia per a la Conselleria d'Educació i ha treballat com a professor associat del departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació de la UIB. Membre de la Comissió Espanyola d'Educació i Comunicació de la UICN. Ha coordinat el departament d'educació ambiental del GOB-Mallorca. Conferenciant i activista ecosocial. Ha comissariat exposicions sobre mobilitat sostenible i espais naturals. Autor d'articles sobre temes d'educació, joventut, ecologisme i medi ambient i del llibre *L'alteritat en el diàleg* (Lleonard Muntaner, 2018). És autor també de les guies *Residus Urbans per ajuntaments* (GOB, 2007) i *Consum sostenible a les escoles'* (GOB, 2003).

Resum

En aquest article s'aborda la filosofia fora de les aules, no com una matèria acadèmica, sinó com un tipus de saber útil i pràctic, necessari per a la vida i com una activitat que ensenya a pensar i a assolir major autonomia i llibertat personal en la presa de decisions, i que proporciona una major visió i capacitat de comprensió sobre la vida i la realitat.

A partir d'aquesta concepció pràctica de la filosofia, es donen a conèixer multitud d'iniciatives i activitats que apropen aquesta disciplina i els seus continguts a la joventut, d'una manera informal i alternativa. Aquest article recull un conjunt divers d'iniciatives organitzades i estructurades que contribueixen a divulgar la filosofia i a fer-la més accessible a la joventut, com: festivals de filosofia, cafès filosòfics, programes i microespais de ràdio i televisió promoguts pels mitjans de comunicació convencionals, però també per particulars. També s'inclouen altres productes de caràcter audiovisual accessibles a través d'Internet i xarxes socials, com filoreptes, sèries, pel·lícules, documentals, àudios, canals temàtics a YouTube, reproduccions en continu, etc.

L'article inclou també una reflexió entorn a les noves formes de creació, d'expressió, i de consum de continguts filosòfics, així com una valoració de les connexions existents entre el món acadèmic i el món de la divulgació filosòfica.

Paraules clau

Divulgació de la filosofia / Joventut / Mitjans de comunicació

Resumen

En este artículo se aborda la filosofía fuera de las aulas, no como una materia académica, sino como un tipo de saber útil y práctico necesario para la vida y como una actividad que enseña a pensar y a lograr mayor autonomía y libertad personal en la toma de decisiones, y que proporciona una mayor visión y capacidad de comprensión sobre la vida y la realidad.

A partir de esta concepción práctica de la filosofía, se darán a conocer multitud de iniciativas y actividades que acercan esta disciplina y sus contenidos a la juventud, de una manera informal y alternativa. Este artículo recoge un conjunto diverso de iniciativas organizadas y estructuradas que contribuyen a divulgar la filosofía y a hacerla más accesible a la juventud, tales como Festivales de filosofía, cafés filosóficos, así como también programas y microespacios de radio y televisión promovidos por los medios de comunicación convencionales, pero también por particulares. También se incluyen otros productos de carácter audiovisual accesibles a través de Internet y redes sociales, como filoretos, series, películas, documentales, audios, canales temáticos en youtube, streamings, etc.

El artículo incluye también una reflexión en torno a las nuevas formas de creación, expresión, y consumo de contenidos filosóficos, así como una valoración de las conexiones existentes entre el mundo académico y el mundo de la divulgación filosófica

Palabras clave

Divulgación de la filosofía / Juventud / Medios de comunicación

«Que ningú, pel fet de ser jove no dubti
a filosofar,
ni per haver arribat a la vellesa no es
cansi de filosofar,
ja que, per assolir la salut de l'ànima,
mai no s'és ni massa jove ni massa vell»

Epicur, Carta a Meneceu

L'accés a la filosofia s'ha anat incrementant i democratitzant a través de la diversificació de mitjans de comunicació instantanis, de dispositius digitals portàtils i de la generalització de la connectivitat i interactivitat dels mitjans de ràdio, televisió, webs, canals d'Internet i xarxes socials. Avui en dia, la filosofia està més present fora de les aules que a l'interior. Aquest desplaçament té moments àlgids, que coincideixen amb les crisis vitals i existencials que travessa periòdicament la humanitat, i que tenen una forta repercussió econòmica global, a través de les crisis més recents relacionades amb la pandèmia del coronavirus i l'anterior crisi financera del 2008.

Dins l'àmbit estatal, s'ha donat un fenomen específic relacionat amb la pèrdua de pes de la filosofia a l'educació secundària i al batxillerat amb la implementació de la Llei Orgànica per a la Millora de la Qualitat Educativa (LOMQE), i ha consistit en l'esforç dels docents de filosofia per divulgar el valor de la seva disciplina fora de classe, organitzant activitats lúdiques i divulgatives, com els festivals de filosofia, els cafès filosòfics i altres esdeveniments públics múltiples que relacionen la filosofia amb la joventut. Simultàniament en aquestes iniciatives, la joventut pot accedir a continguts filosòfics de manera informal, a través dels mitjans de comunicació convencionals, com progra-

mes de ràdio, microespais, productes audiovisuals de ficció, com sèries, pel·lícules i també documentals, i de manera totalment lliure i autònoma, a través de canals a YouTube i, fins i tot, a través de podcasts i pensaments compartits en les xarxes socials, i, més recentment, a través d'iniciatives col·laboratives no presencials, a causa de la pandèmia, a través de les reproduccions en continu.

Totes aquestes iniciatives intencionals, a més de tenir com a objectiu principal o secundari divulgar la filosofia, són possibles gràcies a la revolució en els costums i l'accés als continguts provocada per la irrupció de les noves tecnologies de la comunicació en l'oci i la quotidianitat de la joventut. El factor tecnològic introdueix també un element clau per a l'èxit, que és la interconnectivitat. De manera que, per posar un exemple, un programa de ràdio ja no és un producte fet únicament per ser escoltat, sinó que durant l'emissió és enregistrat en altres formats, com l'audiovisual, per permetre que també sigui vist i compartit en plataformes i canals múltiples. D'altra banda, aquesta connectivitat conflueix amb la cultura jove del compartir i genera un efecte dòmino multiplicador, que es tradueix en la ràpida circulació digital dels continguts, que pot assolir gran viralitat i, per tant, impacte i audiència.

L'interès creixent per la filosofia fora de les aules es demostra amb la presència de continguts filosòfics en els mitjans de comunicació, i en els programes de ràdio i televisió més convencionals, amb la inclusió d'espais dedicats a la seva divulgació. Les ràdios públiques i privades ofereixen espais de filosofia en les seves programacions. Les tele-

visions han programat sèries i documentals que s'aproximen a temes universals, des de la reflexió, més o manco pausada, i el pensament. Cal destacar l'interès per la filosofia de tres cadenes públiques de televisió: TV3, el canal 33 i la 2 de Televisió Espanyola.

Començam a fer un recorregut per la filosofia fora de classe, descrivint i valorant la divulgació de les idees a través dels mitjans de comunicació més convencionals, com la ràdio i la televisió. Així, la televisió de Catalunya inclou continguts filosòfics en programes generalistes, encara que molt puntualment. Un exemple d'aquesta penetració ha estat «L'angle cec», una secció setmanal d'anàlisi filosòfic de l'actualitat social i política, conduïda per la conegudíssima filòsofa catalana, Marina Garcés. Aquesta col·laboració ha tingut lloc durant poc més d'un any, dins el programa magazín *Planta baixa*, dirigit i presentat pel periodista Ricard Ustrell. Garcés ha aportat les seves reflexions sobre temes d'actualitat, com la pandèmia, i n'ha aportat una visió singular sobre la visibilitat de les dones, el futur de l'educació, la tristesa, la censura, la confiança, el concepte de frontera, les desigualtats, la dignitat i la ràbia, la fragilitat, la privacitat, les vivències del confinament, l'existència o la inexistència d'una generació pandèmica, i qüestions molt més concretes, com el significat del 8M, l'ultradreta, la importància de posar nom a les coses i de posar nom als morts, la lliçó de les coses, el pin parental, l'impacte del confinament en les relacions personals, la incidència de la crisi de l'habitatge en la vida a les ciutats, l'1 d'octubre, l'emergència climàtica, la por d'escoltar el que diuen els altres, el perill del sèxting, les classes

virtuals, el descontentament del jovent, la tuberculosi i altres malalties contagioses, entre d'altres.

Garcés, a més, ha contribuït a través d'*Espai en blanc*, juntament amb Santiago López Petit, i la col·laboració d'altres filòsofs, professors i estudiants, a connectar la filosofia amb les lluites socials, polititzant el pensament. Entre els objectius d'*Espai en blanc* es troben fer col·lectiu el pensament i desinstitucionalitzar la filosofia. Per evitar el risc d'institucionalització i guetització de la filosofia proposen prescindir del discurs de l'expertesa, abandonant la figura de l'intel·lectual tradicional, tancat en si mateix i en els seus coneixements, i cercar altres estratègies d'intervenció més col·lectives i impersonals.

En el llibre *Fora de classe* (2016, p. 88), Garcés formula un dels reptes principals que afecten la filosofia que vol obrir-se camí al carrer i traslladar veus discordants, enmig d'una opinió pública, dominada pel renou, les interferències i el control mediàtic dels grans grups de comunicació, en termes de pregunta: «Com créixer avui en els marges sense ser marginals?» Precisament el col·lectiu *Espai en Blanc*, a través de la seva carta de presentació (manifest fundacional del 2006), ofereix una possible resposta a aquest interrogant i proposa replantejar la manera en què la filosofia ha d'intervenir socialment, apostant per continuar experimentant, per rompre amb els espais acadèmics assignats per a la filosofia, aplicant una «filosofia de guerrilla», que s'adapta a contextos i problemes canviants i que irromp de manera imprevista en l'espai públic i sap retirar-se per tornar a aparèixer en el moment necessari.

Continuant amb el recorregut per la filosofia en els mitjans audiovisuals, cal parlar també del Canal 33 i de l'emissió del programa *Amb filosofia*, un espai conduït pel periodista Emili Manzano i el filòsof Xavier Antich, que s'ha emès durant dues temporades. Cada capítol compta amb la intervenció de pensadors i d'intel·lectuals que reflexionen sobre un tema filosòfic concret. Els monogràfics han tractat sobre la identitat, el viatge, l'atzar, la intimitat, la por, el temps, la bellesa, el cos, els diners, l'èxit i el fracàs, l'odi, l'humor, el món, la felicitat... I, entre la llarga llista de pensadors, artistes i autors que han participat en els diversos episodis, es pot destacar Xavier Rubert de Ventós, Gregorio Luri, Sami Naïr, Agnes Heller, Ramon Alcoberro, Miguel Morey, Fina Birulés i Agnès Varda, entre molts d'altres.

Un dels referents mediàtics més populars per a una generació sencera de joves i d'adults és *Merlí*, la sèrie de ficció emesa pel primer canal de la televisió de Catalunya, al llarg de tres temporades, entre els anys 2015 i 2017. *Merlí* dona a conèixer el pensament de filòsofs destacats de la història, a través de les classes impartides per Merlí Bergeron, un professor de filosofia d'institut molt peculiar, amb comportaments poc ètics, però que és valorat molt positivament a causa dels mètodes d'ensenyament innovadors i molt propers als interessos de l'alumnat, que és capaç de posar en pràctica. Cada capítol desenvolupa les idees d'un filòsof i les entrelliga amb la trama de manera molt efectiva. Així, s'han tractat i exposat al llarg dels quaranta capítols de la sèrie, els pensaments de filòsofs de totes les èpoques, des de Sòcrates fins a Zizek, passant per Plató, Aristòtil, Epicur, Ma-

quiavel, Nietzsche, Foucault, Arendt, Benjamin, i Bauman, entre d'altres.

L'èxit de la sèrie *Merlí* ha donat lloc a una seqüela titulada *Merlí: Sapere aude*, produïda per Televisió Espanyola, que segueix la trama de Pol Rubio, l'alumne més brillant de Merlí, ara convertit en estudiant universitari de filosofia, i que està formada per setze episodis, distribuïts en dues temporades. Hi ha hagut un especial interès per part dels professors de filosofia de secundària i batxillerat d'aprofitar la popularitat de la sèrie entre els joves estudiants, per fer una transposició didàctica dels continguts, mirant de connectar els capítols amb el currículum educatiu i les classes de valors ètics i filosofia. A més, Héctor Lozano, el guionista i creador de la sèrie, ha publicat tres llibres *El llibre de Merlí* (La Rosa dels Vents, 2016), juntament amb Rebeca Beltrán, en què recull frases, situacions emotives i les ensenyances més destacades de la sèrie; la novel·la *Quan érem els peripatètics* (Columna Edicions, 2018), escrita en forma de carta que dirigeix Bruno a la seva germana Mina, per explicar-li qui eren i com eren els peripatètics; i *Jo, Pol Rubio* (Columna Edicions, 2020), en què introdueix continguts nous i trames paral·leles a les de la sèrie.

Segons un estudi fet per Martínez Santos i Rodó de Zárate (2020), la sèrie *Merlí* ha tingut una recepció extraordinària i inusual entre el públic juvenil, i la primera temporada ha arribat a assolir una quota de pantalla del 42 % entre la població jove, de 13 a 24 anys. Aquesta sèrie de ficció va tenir en el seu moment un fort impacte en la joventut, fins a ser una de les causes de l'increment de les matriculacions en les facultats de filosofia de Catalunya, i va desper-

tar autèntiques vocacions per estudiar aquest grau, com va reflectir en el seu moment el *Diari Ara* en un article titulat «Merlí fa créixer l'interès per la filosofia entre els estudiants». L'èxit de la sèrie *Merlí*, a més a més, ha provocat un increment de la valoració social de la filosofia i ha contribuït a donar visibilitat a la carrera de filosofia i a la funció pràctica de la filosofia, com un tipus de pensament útil per a la resolució de problemes quotidians i, especialment, aquells que interessin els adolescents.

És necessari també pensar críticament la sèrie, tenint en compte la gran influència que ha tingut en tot una generació d'adolescents i adults, observant com els capítols tracten de manera molt superficial i informal les teories dels filòsofs, i contribueixen a perpetuar els rols sexistes, amb trames que reforcen estereotips de gènere i una visió massa convencional sobre la violència masculista, la sexualitat i la cosificació de les dones. Des d'aquesta perspectiva de gènere, es pot afirmar també que la sèrie atorga major protagonisme als personatges masculins que als femenins. La periodista Mònica Planas ja advertia al final de la primera temporada del biaix masculista, en un article molt reeixit, posant exemples dels micromasclismes de la sèrie i de la subordinació dels papers femenins als masculins. En qualsevol cas, «l'efecte *Merlí*» representa un estímul per pensar de manera més general, l'impacte que tenen les sèries de ficció en la joventut i la seva percepció sobre determinades carreres i professions, i preferències acadèmiques i aspiracions ocupacionals, de la mateixa manera que pot ser un bon exemple per estudiar la influència dels tòpics socials en les sèries de ficció televisiva.

La 2, el segon canal de televisió espanyola, també ha contribuït a divulgar la filosofia amb programes com *Taller de Filosofia* i *Pienso, luego existo*. El «Taller de Filosofia» és una secció del programa *La aventura del saber*, actualment en antena, en el qual el filòsof Reyes Mate respon les preguntes formulades pel periodista Salvador Gómez sobre les grans qüestions de la filosofia contemporània, especialment aquelles que estan més relacionades amb els seus interessos acadèmics, com la investigació de la memòria i la funció de la filosofia després d'Auschwitz. Fins el moment, Mate ha participat en 41 programes, en els quals ha tractat sobre religió i economia, la crema de llibres, el pensament cristià al llarg de la història, la justícia, la bondat i altres temes fonamentals de l'ètica. També ha parlat de l'escola filosòfica de Salamanca, les relacions entre el teatre i la filosofia, l'origen de la utopia moderna, Ortega y Gasset, les causes de l'antisemitisme, Spinoza i el marranisme, santa Teresa, Maimònides i la tolerància, entre d'altres autors i temes. D'altra banda, cal destacar la tasca divulgadora de la sèrie televisiva *Pienso, luego existo* de la 2 de Televisió Espanyola mentre ha estat en antena, donant a conèixer les biografies intel·lectuals de pensadors espanyols contemporanis destacats, al llarg de 31 capítols, emesos durant dues temporades, entre el 2011 i el 2019. S'ha donat a conèixer la vida i el pensament de filòsofs espanyols contemporanis, tan destacats com Emilio Lledó, Fernando Savater, Eugeni Trias, Rafael Argullol, Manuel Cruz, José Antonio Marina, Amelia Valcárcel, Celia Amorós, Victòria Camps, Beatriz Preciado, Rafael Argullol, Xavier Rubert de Ventós o Jesús Mosterín. Aquest mateix canal públic ha emès dins el magazine *Para todos la 2*, presentat per

la periodista Marta Cárceres, l'espai «Filosofía para profanos», en el qual la professora de filosofia Maite Larrauri ha anat fent un breu repàs per alguns dels aforismes i dels conceptes més populars de la història de la filosofia. Aquesta col·laboració fructífera, iniciada el 2016, s'ha perllongat fins el juny de 2018, en què s'ha vist definitivament interrompuda. Però el programa d'aquesta cadena de televisió espanyola ha continuat donant protagonisme a temes filosòfics, i ha obert una secció nova de filosofia que s'ha emès fins a dates molt recents, que du per títol «La vida se piensa», i que compta amb la col·laboració del professor Miquel Seguró. Es tracta d'una col·laboració que va tenir el seu origen en una entrevista en el mateix canal de televisió per parlar de la publicació del seu llibre *La vida también se piensa* (Herder, 2018). Les intervencions de Seguró parteixen d'una pregunta prèvia que centra el tema de la reflexió. Algunes de les preguntes que li han estat plantejades han estat: Existeix la raó pura? Existeix la filosofia de la medicina? Què és la igualtat? La igualtat de gènere ha de formar part de la idea de democràcia? Què és l'amistat? L'amistat és un do? Ha canviat l'amistat a l'era digital? Què és la incertesa? La filosofia contribueix a incrementar la incertesa? Què és el temps? Com vivim el temps? Què és la tecnologia? Què diuen els filòsofs de la tecnologia? Les xarxes socials canvien la nostra percepció de les coses? Dolor i patiment són el mateix? La filosofia ajuda a fer minvar el dolor? Per què tenim un problema amb el dolor? Com podem definir la cultura? La cultura ajuda a ser millors persones? Educar és formar-se? Què es pot educar i què no? Què és l'empatia? El món digital ens apropa o allunya de l'empatia?

En relació amb Maite Larrauri és necessari comentar que, a més de les aparicions televisives, ha dedicat tota la seva vida a l'ensenyament de la filosofia a alumnes de secundària i que ha impulsat una iniciativa editorial per divulgar la filosofia entre els lectors més joves, complementant la selecció d'autors i textos filosòfics comentats a través d'il·lustracions molt representatives, elaborades pel dibuixant Francesc Capdevila, *Max, i*, per tant, usant un llenguatge visual molt comprensible i atractiu per a la joventut. La col·lecció es diu «Filosofia per a profans» i consta de 10 títols, dedicats a un tema i un autor i que tenen, per tant, un caràcter monogràfic. Els títols publicats són: *El desig segons Gilles Deleuze*, *La sexualitat segons Michel Foucault*, *La llibertat segons Hannah Arendt*, *La guerra segons Simone Weil*, *La felicitat segons Spinoza*, *La potència segons Nietzsche*, *L'amistat segons Epicur*, *L'exercici segons Marc Aureli*, *L'educació segons John Dewey* i *La creació segun Henri Bergson*.

És molt significatiu el fet que la filosofia ha tingut una menor presència en els canals privats de televisió. En aquest àmbit es pot recordar el programa *Los catedráticos*, que consistia en un debat filosòfic sobre un tema d'interès i que s'il·lustrava amb alguns exemples cinematogràfics o intervencions públiques de representants destacats de l'àmbit de la política, en el qual hi han participat regularment els filòsofs Gabriel Albiac, Agapito Maestre i, més puntualment, el cineasta José Luis Garci. Els episodis han estat emesos durant temporades diverses (2011-2013) a través del canal de televisió de *Libertad Digital*. Alguns dels temes i conceptes sobre els quals han conversat els filòsofs han estat: el futur i la por al desconegut, l'èxit, el li-

deratge, la infantesa, l'apatia, l'honor, la pau, la indignació, l'optimisme i el pessimisme, la propietat, la idea i la ideologia, la rebel·lia, l'intel·lectual, la vida i la mort, la fantasia, la música, la follia, un món sense filosofia, l'alegria, la fugacitat del temps, la vida com a representació teatral, la covardia i la dona.

També mereix una menció pel seu gran valor documental, el programa de televisió sobre filosofia *Els grans pensadors del segle xx*, presentat pel filòsof i professor, Ricardo Foster, i emès al canal *Encuentro* de la televisió argentina, i que té com al·licients el privilegi de poder escoltar directament els filòsofs com Hannah Arendt, Jacques Lacan, Pierre Bordieu, Michel Foucault, Alain Touraine, Edgar Morin, Cornelius Castoriadis, Jean Paul Sartre, Claude Lévi-Strauss, a través d'entrevistes i conferències, en enregistraments històrics. Des de 2011, el canal *Encuentro* també emet el programa *Mentira, la verdad*, de Darío Sztajnszrajber. El lema del programa és «Filosofar a martellades» i s'identifica amb el mètode genealògic de Nietzsche de cercar el sentit originari dels conceptes. Sztajnszrajber utilitza exemples de la vida quotidiana per explicar conceptes filosòfics. Els capítols de les dues primeres temporades tracten de la filosofia, l'ordre, Déu, l'humà, la modernitat, el real, l'amistat, la bellesa, la identitat, la felicitat, la història, l'amor, la mort, la veritat, la comunitat, el poder, el perdó, el coneixement, el llenguatge, l'ànima, el temps i el bé. A la tercera temporada, es produeix un gir i Sztajnszrajber introdueix alguns canvis en el format, hi afegeix una veu en off per reflectir els seus pensaments i una història de ficció en la qual ell representa un paper, a la vegada que ofereix guies didàctiques per aprofundir

en els temes dels capítols, dirigides a estudiants de filosofia.

La filosofia també s'ha obert el seu espai a la ràdio. Actualment hi ha una gran quantitat de programes de filosofia en antena, i que s'estan emeten, tant a mitjans estatals com locals, encara que aquesta distinció està perdent sentit, en la mesura que l'accés als continguts sonors ja no tenen una dependència clara de la localització de les emissions.

La Cadena Ser ha apostat regularment per incloure espais de filosofia en la seva programació, seguint el format de microespai. Així, la filòsofa Ana Carrasco Conde ha col·laborat com analista de l'actualitat política des de la filosofia en el programa *Hora 25*, entre 2018 i 2019. Posteriorment, s'han pogut escoltar les opinions de Carrasco Conde, a la secció "Somos un incordio", dins el programa de ràdio *Hoy por hoy*, dirigit i conduït per la periodista Àngels Barceló. En aquest programa, Carrasco ofereix respostes filosòfiques a qüestions del dia a dia, explica filosòficament el perquè tenim tantes dificultats per aprendre idiomes, quines transformacions ha introduït l'ús massiu de WhatsApp en la manera de comunicar-nos o la relació entre humanitat i tecnologia. La intenció de la filòsofa és mantenir-se fidel al títol del programa, molestant i incomodant els oients, aplicant la capacitat de la filosofia per empenyar. Carrasco usa la paraula «incordiar» per titular les seves col·laboracions en els mitjans de comunicació, tant de ràdio com de premsa escrita, perquè està estretament unida a la funció de la filosofia, com reconeix ella mateixa en un dels seus articles en el diari *La Marea* (2019, juny 14), precisament titulat «El arte de incordiar»:

«incordiar es estar en medio y estar en medio es obstaculizar. Este es justo el lugar de la filosofía: el medio. Y desde el medio, en el medio y para poner por medio, desarrolla su labor. Se encuentra en el corazón mismo (lat. *cordis*) de aquello que piensa y desde lo que piensa. No está por tanto “más allá”, ni colocado en un lugar privilegiado y lejano del mundo, piensa sobre él. No se piensa desde fuera.»

La filosofia, segons Carrasco, no està més enllà de les coses, ni del món, sinó que s'hi troba enmig, reflexionant sobre el sentit de les paraules i frases d'ús quotidià i els aspectes implícits del llenguatge, per extreure'n un significat nou a través del qual repensar el món. A la mateixa cadena es pot escoltar «Más Platón y menos WhatsApp», un espai de filosofia aplicada a la vida quotidiana, emès dins el programa *La ventana*, dirigit i conduït pel periodista Carles Francino, en el qual hi col·labora el filòsof José Carlos Ruiz. Es tracta d'un programa que ja té una certa tradició, en el qual hi intervenia anteriorment la filòsofa i política espanyola Irene Lozano.

D'altra banda, en el programa *Aquí*, amb Josep Cuní, actualment en emissió a la cadena Ser-Catalunya, hi col·labora regularment el professor de filosofia Miquel Seguró. Les seves intervencions són temàtiques i tracten de manera continuada un mateix tema al llarg de diversos capítols. Fins el moment, els continguts del programa han versat sobre el sentit de les virtuts cardinals (la prudència, la templança, la valentia i la justícia) i de les virtuts teològals (la fe, l'esperança i la caritat). Altres espais radiofònics que han format part de la programació de la Cadena Ser durant els darrers anys han estat: «El

rincón de pensar» i «La ventana de la filosofía». «El rincón de pensar» ha estat una secció quinzenal dins el magazine *A vivir que son dos días* que dirigia i presentava els caps de setmana Carles Francino, que combinava la filosofia amb l'humor, i en el qual intervenien els humoristes d'*El Mundo Today*, amb un consultori filosòfic que mirava de resoldre, de manera divertida, les qüestions pràctiques i quotidianes plantejades pels oients. «El racó de pensar» també ha estat el nom d'un espai radiofònic conduït pel filòsof Xavier Antich i l'activista polític Xavier Fernández, que es va emetre al llarg de temporades diverses dins el programa *El matí* de Catalunya Ràdio.

En el programa *El faro* de la Cadena Ser, conduït per Mara Torres, ha col·laborat puntualment el filòsof i editor Carlos Javier González Serrano, parlant de la figura de Francis Bacon i de la influència de la figura paterna en Schopenhauer. «La ventana de la filosofía», una secció del programa *La Ventana* de la Cadena Ser, en emissió durant l'any 2019, ofería una entrevista entre el periodista Carles Francino i un convidat, que la majoria de vegades era un filòsof. En els diversos episodis es poden escoltar les opinions dels filòsofs Daniel Gamper, Darío Stajtinszrajber, Sara Reyes, Ramon del Castillo, Antonio Valdecantos, Cipriano Jática, Ana de Miguel, María José Guerra, Nemrod Carrasco, Javier Sábada, i estan disponibles a la carta, en el web de la cadena.

El filòsof argentí Darío Stajtinszrajber és el conductor del programa de ràdio *Lo intempestivo*, un magazine que s'emet a Ràdio Nacional Rock d'Argentina. Stajtinszrajber i les seves col·laboradores reflexionen sobre un tema, juntament amb els oients. Els continguts no

són únicament filosòfics, però el tractament dels temes sí que ho és. El programa ofereix també una entrevista a fons, un consultori filosòfic i notícies d'actualitat. Els darrers àudios i missatges enviats pels oients han ajudat a pensar les angoixes existencials, les ideologies, la religiositat popular, les veritats indiscutibles, els dolors corporals, el postporno, la política i el feminisme. Algunes de les entrevistes més relacionades amb temes filosòfics han estat les fetes a la filòsofa xilena Diana Aurenque Stephan, al filòsof espanyol Eduardo Infante, a l'antropòleg Pablo Semán i a les sociòlogues María Pía i Daniela Lucena. Alguns fragments del programa estan disponibles en múltiples plataformes audiovisuals, de manera que, per exemple, les entrevistes fetes en reproducció en continu es poden visualitzar en el canal de YouTube del programa.

Una altra ràdio que s'ha implicat de manera continuada amb la difusió de la filosofia és Ràdio Nacional d'Espanya a través dels seus canals diversos. Des del setembre de 2019, s'emet la secció de filosofia «Pienso, luego estorbo», en el programa d'entreteniment i actualitat *Las mañanas de RNE con Pepa Fernández*. El responsable de la secció és Toño Fraguas (fill del dibuixant Antonio Fraguas, *Forges*), que aprofita l'experiència com a periodista i la formació en filosofia per opinar sobre temes d'actualitat, en clau periodística, però també per reflexionar més a fons sobre qüestions més abstractes i complexes, com el racisme, la identitat humana, la consciència i altres conceptes filosòfics. Fora d'emissió es pot escoltar a la carta, en el web de Ràdio Nacional d'Espanya, *Diálogos de la caverna*, un espai emblemàtic per als amants de la filosofia, que estava conduït i dirigit pels

filòsofs Víctor Bermúdez i Juan Antonio Negrete. El programa introduïa els oients en els grans problemes de la filosofia, a través de diàlegs dramatitzats entre filòsofs. Naturalment, els guions eren inventats, però representaven de manera rigorosa el pensament dels autors, i tenien sempre un contrapunt irònic i divertit. Així, és possible escoltar converses imaginàries entre Plató i Aristòtil entorn al grau de realitat de les idees, i el diàleg interior que manté Descartes amb el dubte mateix. Per acabar, es feia una interpretació didàctica del diàleg. Es varen arribar a emetre 122 programes, entre 2014 i 2018. Un altre programa de Ràdio Nacional d'Espanya que ha donat protagonisme a la filosofia ha estat *Viaje al centro de la noche*, a través de la secció «Filosofia en el viaje», un microespai a càrrec del filòsof Antonio Fornés, emès entre els anys 2018 i 2019, i en el qual aportava la seva visió particular sobre temes relacionats amb els viatges. Els episodis estan encara disponibles en podcast i han estat recollits i adaptats per l'autor en un llibre titulat *Viaje a la sabiduría* (Diéresis, 2018). La directora i presentadora del programa, Amaya Prieto (Fornés, 2018, 10), en el pròleg del llibre recorda la funció crítica de la filosofia en una època dominada pels prejudicis: «En estos tiempos en los que tendemos a leer o escuchar tan solo lo que confirma nuestros juicios previos, es decir, nuestros prejuicios, son más necesarios que nunca la Filosofía y filósofos como Antonio.» Uns paràgrafs més endavant, Prieto justifica l'edició del llibre i la necessitat que la feina de Fornés no es perdi en la futilitat de les ones de ràdio, fent una reflexió interessant sobre les característiques del mitjà radiofònic, adoptant una postura ambivalent en relació amb els canvis que la tecnologia ha

introduït en la manera d'entendre la ràdio actual, que passa per comprendre com la introducció de la tecnologia dels podcast afavoreix la superació de la instantaneïtat i les limitacions temporals dels continguts. Prieto diu textualment (Fornés, 2018, 12):

«En la radio las palabras se las lleva el viento. Lo cual, para que vamos a negarlo, a veces es frustrante. Horas y horas de trabajo destinadas a desaparecer en el éter (menos mal que ahora están los podcast). Pero también es liberador en este mundo en que todo pesa tanto, en el que todos nos damos tanta importancia, empezar de cero cada día, transitando sencillamente el vacío. Ser únicamente un instante. Como escribió Pepe Hierro, el alma es aire, humo y seda. La radio también. No obstante, el trabajo de Antonio merece quedar atrapado en negro sobre blanco.»

El mateix Fornés va iniciar una segona etapa de col·laboració amb Ràdio Nacional d'Espanya amb la secció «Pienso, luego escucho», dins el programa *Solamente una vez*, participant en una sèrie de programes que es varen emetre entre el 5 de setembre del 2019 i el 30 de setembre del 2020. La secció no es troba actualment en emissió, però està disponible en format podcast. Al llarg de l'any d'emissió, Fornés ha anat dedicant els episodis a expressar l'opinió dels grans filòsofs sobre el matrimoni i la família, ha contribuït a apropar els oients a la figura i el pensament de Miguel de Unamuno, tot aprofitant la polèmica sorgida entorn a la pel·lícula *Mentrestant dura la guerra* d'Alejandro Amennábar, així com també ha reflexionat sobre la dimensió històrica de l'ésser humà, els límits entre l'individu

i l'estat, el coronavirus, la figura de l'emperador-filòsof Marc Aureli, l'Índia, la filosofia de la ciència, la filosofia romàntica, el concepte d'home-massa en Ortega y Gasset, el teletreball, la democràcia, la filosofia optimista, les notícies enganyoses (*fake news*), la nova normalitat, la paradoxa de la tolerància de Karl Popper, els drets dels animals, l'origen del socialisme, els intel·lectuals, l'esclavisme, la filosofia optimista, la política segons Maquiavel i la importància de la música per a Nietzsche i altres filòsofs.

A través de l'històric d'emissions es pot accedir al microespai *Apuntes de sabiduría*, dirigit i presentat pel periodista José Antonio Hernández a Radio 5 de Ràdio Nacional d'Espanya. El programa d'Hernández va estar en antena des del 2013 fins al 2018. Al llarg d'aquests cinc anys d'emissió, Hernández ha reflexionat sobre l'autoestima, la depressió, la serenitat, la respiració, el silenci, l'amistat, l'ànima, la por, la peresa, la luxúria, la gratitud, el patiment, el destí, la solitud, la cobdícia, l'art de pensar, la fe, la veritat, la desgràcia, l'optimisme i el pessimisme, la hipocresia, la dignitat, la incertesa, l'esperança, els desitjos, la saviesa, l'art de pensar i escriure, i altres temes perennes relacionats amb l'ésser humà, proporcionant també consells pràctics i històries i meditacions per a l'autoconeixement i el perfeccionament interior. La catedràtica de Filosofia d'educació secundària jubilada, Maite Larrauri, també ha col·laborat amb el programa "Gente despierta" de Ràdio Nacional, divulgant els continguts de la col·lecció de llibres "Filosofia per a profans" durant l'any 2016.

Radio Círculo, una emissora de ràdio depenent del Cercle de Belles Arts de Madrid (CBA), emet el programa de pensament i d'humanitats, *El vuelo de la*

lechuza, dirigit i presentat pel filòsof Carlos Javier González, que tracta de manera interdisciplinària les humanitats. Cada setmana entrevista filòsofs, científics de renom, artistes, poetes, músics, humanistes i pensadors que s'estan obrint camí en l'acadèmia i comencen a publicar. Fins al moment, hi ha disponibles en el web del Cercle fins a 33 programes emesos, en els quals hi han participat els filòsofs Nolo Ruiz, Rafael Aragüés, Ramón Andrés, Diego Garrocho, José Carlos Ruiz, Eduardo Infante, Manuel Pérez Cornejo i Josefa Ros Velasco.

No puc estar més d'acord amb l'opinió de Carlos Javier González, quan diu, en una entrevista publicada en la revista *Yanmag* (29 d'octubre de 2020), que la bona comunicació és clau en qualsevol àmbit i, per tant també, en el filosòfic, i que les accions comunicatives no s'han de percebre com a tasques secundàries, sinó igual d'importants que les principals:

«No considero en absoluto que esta faceta mía (de divulgador) esté en segundo plano. Mi trabajo principal es el de editor, por supuesto, pero lo compagino con la asesoría a distintas empresas e instituciones que buscan lograr un mayor alcance en sus fines culturales, educacionales, pedagógicos o, sin más y en genérico, empresariales o institucionales. Una buena comunicación es el inicio de un buen modo de trabajar: ayuda internamente, a colocar bien los objetivos, y externamente, a mostrar qué, para qué y por qué se hace lo que se está haciendo.»

La Universitat Nacional a Distància (UNED) disposa d'un canal temàtic de filosofia amb àudios d'entrevistes a ex-

perts en un tema o autor, i d'introduccions al pensament de filòsofs contemporanis, que prèviament han estat emesos a Ràdio 3. Alguns dels continguts que es poden trobar són: filosofia i teatre, filosofia i literatura, filosofia de la història, fonamentalisme i filosofia, antropologia filosòfica, populisme, etc. També es poden escoltar alguns programes especials dedicats in memoriam a autors desapareguts, com ara Carlos París, Manuel Sacristán, Paco Fernández Buey i Daniel Bensaïd, per exemple.

Les ràdios locals també ofereixen espais de filosofia a les seves programacions. Actualment, està en antena a Ona Mediterrània, «El jardí d'Epicur», una secció quinzenal dins el programa *Bon dia* d'Ona Mediterrània, conduïda per la professora de filosofia Cristina Avilés, que està orientat a la vessant més aplicada de la filosofia. A nivell local, el programa *El replà* d'IB3 ràdio inclou una secció setmanal de filosofia, en la qual participen, de manera alterna, la professora de filosofia Elisa Rosselló i un servidor, Miquel Àngel Ballester, amb un enfocament que privilegia la tasca de donar visibilitat a les dones filòsofes, marginades tradicionalment per la pròpia disciplina filosòfica. Anteriorment, l'autor d'aquest article havia dirigit i conduït, durant quatre temporades (2015-2019), el programa setmanal de divulgació de la filosofia *L'àgora de Can Alcover* a Ona Mediterrània, que a la darrera època consistia en una entrevista amb profunditat per conèixer l'obra o la filosofia d'un autor contemporani.

Aquest repàs per les emissions de ràdio que divulguen la filosofia, es completa parlant de programes de ràdio més alternatius, com *La linterna de Diògenes*. Es tracta d'un programa de ràdio de divulgació històrica i filosòfica d'Irola

Irratia, una ràdio lliure de Bilbao, que s'emet per Internet des de 2006. Tal vegada, la manera més còmoda de seguir el programa sigui en diferit, a través del *Canal linterna de Diógenes* obert a la plataforma iVoox. El programa està conduït pel professor Arkadio, un pseudònim. És un programa d'entrevistes a acadèmics i experts en temes culturals, històrics, filosòfics i polítics i té com a finalitat formar críticament oients compromesos amb els moviments socials més contestataris. Alguns dels àudios que es poden escoltar tracten de forma monogràfica temes i autors de la filosofia: la intel·ligència artificial i robòtica, la tecnologia i el canvi polític, l'evolució humana, l'anarquia, la societat de consum i la publicitat, el nihilisme, la polis grega i els orígens de la filosofia, la democràcia a Atenes, Pitàgores, Darwin i Kropotkin, la contracultura i la crítica de la il·lustració.

La divulgació filosòfica a través d'Internet ha anat creixent i diversificant-se fins a proporcionar moltes alternatives que passen per canals de filosofia, webs i blocs especialitzats en la seva didàctica, àudios i programes de ràdio. A la xarxa, hi ha alguns canals dedicats a la filosofia, de gran qualitat, entre els quals es pot destacar el canal *Filosofía en canal* del professor Carlos Fernández Liria, un espai de reflexió i pensament a YouTube en el qual l'experimentat filòsof comparteix els seus coneixements a través de capítols que expliquen de manera seqüenciada la mort de Sòcrates i l'enfrontament de Plató amb els poetes i la democràcia atenenca, en clau política. Segons Fernández Liria, el combat platònic es dirigeix contra els poetes i l'escriptura, per ser enemics de la raó. Des de la seva perspectiva, Plató defensa el model polític del rei-filòsof

que posa l'argumentació i la contra argumentació en el seu combat particular amb el rei-poeta. Progressivament, ha anat ampliant les entregues sobre les relacions entre Sòcrates i Plató, fins a completar un total de desset capítols, en el darrer dels quals s'atreveix amb l'experiment teòric de pensar la sèrie sobre Sòcrates en relació amb l'existència (el Dasein) de Heidegger.

El jove filòsof Ernesto Castro és un representant de la filosofia mil·lennista, i es comunica amb els seus seguidors a través del seu propi canal de YouTube, que va obrir el 2017, i en el qual comparteix vídeos de les seves classes a la universitat, conferències, entrevistes, diàlegs, opinions i lectures. També fa directes amb membres del canal, amb els quals interactua, al manco, una vegada al mes. Altres canals especialitzats en filosofia que mereixen l'atenció dels joves són *Adictos a la Filosofía* i *Unboxig Philosophy*. *Adictos a la Filosofía* és el canal exitós d'Enric Fernández Gel, un professor de filosofia que va començar les seves emissions l'octubre de 2016 i que el mes de maig de 2021 ja comptava amb més de tres-cents mil subscriptors. El canal es dirigeix a estudiants de filosofia, mitjançant vídeos divulgatius útils per aprendre'n, amb un to molt desenfadat i humorístic que fuig de l'academicisme clàssic. En alguns vídeos, a més, introdueix un contrapunt còmic, a través dels diàlegs que manté amb un personatge de ficció anomenat Lleònides, representat per un lleó de pelutx. Els continguts són molt variats. Per la seva banda, *Unboxing philosophy* és un canal didàctic per aprendre filosofia a través de YouTube, conduït per Daniel Rosende, que és complementari a l'educació formal i que explica les

teories dels filòsofs més representatius de la història a través de singulars il·lustracions i locucions molt properes, amb expressions plenes de simpatia i d'humor, sense abandonar el rigor que se li exigeix a un divulgador de la filosofia. L'èxit d'audiència del canal ha permès a Rosende recollir els continguts en el llibre titulat *Filosofía para bípedos sin plumas* (Martínez Roca, 2019), en la presentació del qual fa una declaració d'intencions a favor d'una filosofia popular: «La filosofía nació en las calles y a las calles debe regresar. Estoy a favor de una filosofía popular, que conecte con lo cotidiano y con tus intereses. Por ello te explico la filosofía académica del modo más sencillo que me es posible.»

Un altre canal temàtic de filosofia a YouTube que compta amb seguidors joves és *La fonda filosófica*, de Darin McNabb, professor de filosofia a l'Institut de Filosofia de la Universitat de Veracruz, a Mèxic. El canal va començar el 2011 com un suport per a la formació dels seus estudiants d'estètica i de filosofia política, encara que s'ha anat ampliant amb continguts sobre altres temes i autors. Els vídeos estan organitzats en categories i es poden descarregar, i, a la vegada que es veuen i s'escolten les locucions, també es pot seguir la locució, llegint el guió i descarregant-lo en qualsevol moment en format PDF. Els temes dels vídeos disponibles en el canal estan classificats amb les etiquetes: contracte social, ètica, estètica, existencialisme, filosofia hel·lenística, filosofia oriental, ideologia, pragmatisme, psicoanàlisi, semiòtica i teoria política. També hi ha vídeos classificats per autors, com Aristòtil, Chomsky, Deleuze, Derrida, Dewey, Foucault, Hegel, Heidegger,

Kant, Kierkegaard, Leibniz, Nietzsche, Nozick, Plató, Rousseau, Sartre, Schopenhauer, Spinoza i Zizek.

Però la visió proporcionada en aquest estudi seria errònia si es pensàs en la joventut unidimensionalment, com a consumidora passiva de continguts filosòfics, perquè els joves filòsofs també són protagonistes en la creació de continguts, a través de col·lectius com *Mentes Inquietas*, que defineix la seva activitat com a filosofia de joves per a joves i que té un enfocament crític de la filosofia, perseguint que els joves pensin per si mateixos, animant-los a desconfiar d'allò que escolten i llegeixen i s'empoderin. Per aconseguir aquests fins, el col·lectiu madrileny *Mentes Inquietas* imparteix tallers filosòfics per a adolescents, utilitzant recursos propis de la cultura pop, com sèries, pel·lícules o mems; i ofereix el seu entorn virtual per compartir relats filosòfics, reflexions sobre temes d'actualitat i creacions.

Hi ha joves filòsofs que exerceixen professionalment com a influenciadors, utilitzant les eines digitals que tenen al seu abast. Cal destacar, en aquest sentit, la tasca divulgativa de Nerea Blanco a través de la plataforma *Filosofers*, des d'on reivindica la necessitat que la filosofia tingui presència al carrer. Des d'aquesta plataforma, organitza reunions per debatre «entre cerveses, tallers i conferències», trobades de filopoesia i cursos en línia sobre història de la filosofia en format podcast. Blanco (30 de març de 2021) explica en una entrevista concedida a la revista *Yanmag*, el perquè decideix posar en marxa *Filosofers* fent una encertada crítica a un tipus de filosofia ràpida i d'autoajuda:

«Estaba harta de las tazas de *Mr. Wonderful* y ese mundo de *coaches* que solo buscan recetas fáciles para problemas difíciles. También me hartaba el cinismo y la crítica constante. Así que decidí crear un espacio para intentar llevar la filosofía a su lugar: a las calles y sacarla de las aulas; un lugar desde el que pensar con más calma, con más humor, con cierto aire canalla. Un espacio para disfrutar de la filosofía en comunidad.»

Blanco ha col·laborat en el programa de ràdio *Esto me suena* de Ràdio Nacional, amb una secció titulada «Microfilosofía». També ha publicat un llibre titulat *Filosofía entre líneas* (Grijalbo, 2020) i ha promogut una tenda digital de productes dissenyats per ella mateixa, inspirats en la filosofia i la cultura pop. Aquestes iniciatives han d'anar molt alerta perquè poden convertir la filosofia ràpidament en un producte de mercat més, fent-la fàcilment consumible per part d'un públic entès únicament com a consumidor d'entreteniment, en una societat que té la tendència a transformar en mercaderia qualsevol esdeveniment o succés.

Els docents de filosofia més joves també contribueixen a expandir la filosofia a través d'Internet, adaptant, de manera molt natural, el llenguatge filosòfic a les característiques de les xarxes socials, a través de perfils de Twitter, com *Pienso, luego tuiteto* i *Filosofía-digital*, que donen nova vida als aforismes filosòfics a través de pensaments breus i sintètics que s'ajusten als cànons d'economia del llenguatge, de lectura ràpida i fragmentària, que formen part dels hàbits i les exigències de la joventut.

Philos Sophia és un projecte multimèdia de divulgació de la filosofia pro-

mogut per Marcos Jiménez i Raquel Moreno (RD Morliz), que consisteix en l'elaboració de publicacions breus, notícies, anàlisi filosòfica de pel·lícules, exposició de temes, obres i autors de la història de la filosofia, a través de vídeos divulgatius i podcast que comparteixen a través d'un bloc i altres canals d'Internet i xarxes socials. Cada setmana elaboren un àudio nou que comparteixen en el seu propi canal a la plataforma iVoox que du per nom *A la sombra de Minerva* i que s'ha anat emetent a través de La Isla, una emissora de ràdio local de la ciutat andalusa de San Fernando. El 2019, Moreno decideix donar un impuls nou al seu projecte de divulgació filosòfica, transformant *Philos Sophia*, en una plataforma multimèdia que anomena *Entelekia FilosófiK*, i que consisteix en un bloc, un canal de YouTube amb audiollibres, ressenyes, resums i comentaris de llibres, i recomanacions de lectura, directes i vídeos dedicats a autors i temes proposats pels seus seguidors, i altres continguts compartits a través de plataformes socials, com Twitter i Facebook. La col·laboració de Moreno amb ràdio La Isla, ha passat per diverses etapes i formats. A la sombra de Minerva va ser substituït per Onda FilosófiK, un nou format en el qual ha abordat temes com l'amistat en sentit aristotèlic, la vigilància digital, el cervell humà, la ignorància i la dificultat de conèixer. Des del 15 d'octubre de 2021, el seu programa de ràdio ha passat a anomenar-se "No ni ná?", i en el qual a més de la filòsofa gaditana hi col·labora Joaquín García, i que es defineix per reivindicar la filosofia com a rialla, afirmació de la vida i portaveu del pensament políticament incorrecte, trets que segons Moreno, coincideixen amb la manera de ser i el caràcter andalus.

El programa pretén recuperar el diàleg maièutic i la seva ironia per filosofar amb personatges destacats del món de la cultura. Els episodis de les diverses etapes del programa, es poden escoltar a través del canal iVoox.

Una altra experiència destacada és *Filosofia de bolsillo*, una acadèmia virtual per aprendre filosofia impulsada per Diego Civilotti, que ofereix eines per llegir i interpretar textos filosòfics de la tradició occidental, a través d'episodis de podcast. Durant la primera temporada, Civilotti ha dedicat la majoria dels episodis a tractar el pensament de Plató (8) en diàleg amb el d'Aristòtil (11), i el pensament de Descartes (10) en diàleg amb el de Hume (10). La segona temporada ha estat dedicada principalment a tractar la filosofia política, començant per fer una genealogia, introduint la concepció de la política de Maquiavel i desglossant la filosofia de Hobbes, Rousseau i altres filòsofs contractualistes moderns. A més del tema principal, els podscasts inclouen referències a novetats editorials.

Hi ha professors de filosofia que han recuperat la manera antiga de fer filosofia, desplaçant les preguntes importants per a la vida, fora de les aules, i han trobat una especial connexió amb la joventut, usant canals informals de comunicació com Twitter, a través dels quals fan circular en un llenguatge comprimit, píndoles exitoses de pensament. És el cas dels coneguts *Filoreptes* del filòsof Eduardo Infante, uns reptes filosòfics en els quals planteja als seus seguidors preguntes que ajuden a pensar la política, la ideologia, la felicitat, la naturalesa humana, l'amor, l'educació, la llibertat, la guerra, la veritat o l'art, demanant-los, per exemple, si existeix alguna bandera

que ens faci lliures? en què consisteix la llibertat? o per què existeix un abisme entre el que l'home hauria de ser i el que realment és? Altres preguntes que ha anat formulant recentment són: és possible satisfer la sensació de buit que sentim els humans? quin és el plaer més elevat, el cessament d'un dolor o allò que genera un goig intens? una ideologia pot matar? i si ha de protegir-nos l'estat de la desinformació? A vegades, les preguntes van precedides d'alguna cita filosòfica, que les contextualitza, i sovint comparteix les experiències i els aprenentatges que li proporcionen els diàlegs amb els seus alumnes de filosofia i que ha sabut adaptar també en forma d'exercicis per pensar en el llibre *Filosofía en la calle* (Ariel, 2019), en el qual es troben algunes de les preguntes filosòfiques relacionades amb la vida quotidiana, acompanyades d'algunes possibles respostes. Molt recentment, un dels reptes filosòfics d'Infante sobre la meritocràcia aplicada a l'educació ha estat adaptat i inclòs en la part pràctica de l'examen de filosofia, en la convocatòria d'oposicions de 2021, per exercir com a docent de filosofia a les Illes Balears. Aquest exemple il·lustra perfectament la connexió existent entre la filosofia acadèmica i la filosofia popular, i sobretot permet observar el camí d'anada i de tornada que fa la filosofia, des de les aules al carrer, per retornar de nou a les aules. Es pot dir que Infante ha fet un esforç molt valuós per connectar la filosofia acadèmica amb Twitter i les xarxes socials en general, entenent encertadament que són les noves places públiques, les àgores del segle XXI i els espais virtuals privilegiats en les quals habita la joventut durant el seu temps d'oci. En aquest sentit, pot esdevenir

aclaridor citar la visió d'Infante sobre la necessitat de recuperar la dimensió pràctica de la filosofia a través del diàleg mediat per les noves tecnologies i, en aquest cas, pels mòbils. A la introducció del seu llibre, Infante (2019, 14-15) deixa una imatge molt clara sobre com la veu dels filòsofs pot escoltar-se fora de les aules, a través del ressò i la connectivitat que proporcionava, en el seu moment, el megàfon i, ara, el telèfon mòbil:

«En los años setenta, un fotógrafo tomó la imagen del filósofo francés Michel Foucault con un altavoz en la mano frente a la fábrica de Renault, haciendo filosofía con los trabajadores que se encontraban en huelga por la muerte de su compañero Pierre Overney, asesinado por repartir panfletos. Foucault nos enseñó así que la filosofía también debe estar presente en los nuevos espacios. Hoy nuestros teléfonos móviles pueden convertirse en el megáfono que en 1972 sacó la filosofía a la calle tras escaparse por las ventanas de las aulas de la Universidad de París.»

Encara que la tasca de divulgació de la filosofia a través de YouTube té un caràcter molt individual. A principis de gener de 2018, un grup de filotubers va organitzar un curiós esdeveniment col·lectiu, el *Tag de filosofia*, consistent en el repte de respondre quatre preguntes comunes i una cinquena que anava canviant i que estava formulada per la persona que etiquetava a una altra i la feia participar en el repte. Les preguntes comunes eren: per a què serveix la filosofia? quin és el filòsof o la filòsofa que més t'ha influenciat? es necessita un títol universitari de filosofia per ser considerat filòsof o filòsofa? i quin futur esperes

que tingui la filosofia? En aquesta iniciativa hi han participat els canals *Filosofía para náufragos*, *Martes 19*, *El Picalibro*, *Adictos a la Filosofía*, *Leyendo Historia de la Filosofía*, *Unboxing Philosophy*, *Esquizofrenia Natural* i *Transvaloración del Pensamiento*, *Monitor Fantasma*, *Lluna Pineda* i *Filosofía de Película*.

El desenvolupament de la filosofia a través dels canals digitals ha despertat l'interès de l'acadèmia, fins el punt que la Universitat de Guadalajara (Mèxic) ha organitzat un Congrés de Divulgació de la Filosofia a les xarxes socials, celebrat el maig del 2021 i que ha comptat amb la participació de Nerea Blanco, responsable de la plataforma *Filosofers*, Darin McNabb, de la *Fonda filosófica*, i Darío Stanjnsrajber, de *Mentira, la verdad*.

Els projectes i les accions de filosofia pràctica estan desbordant els límits públics i acadèmics coneguts, i permeten a la filosofia expandir-se també en territoris poc explorats, que corresponen a l'àmbit privat i empresarial. Així, la filosofia esdevé un instrument útil per ajudar les empreses a millorar l'organització, l'ambient laboral, i reflexionar sobre el lideratge i la participació, a més de proporcionar eines i estratègies per avançar en la resolució de conflictes i la presa de decisions. Un exemple representatiu d'aquesta confluència entre filosofia i empresa és el projecte «Equánima», impulsat per la filòsofa María Ángeles Quesada. «Equánima» introdueix la filosofia en activitats no filosòfiques, com un tast de vi o la formació empresarial. La seva oferta d'activitats inclou també tallers de formació i d'autoconeixement, així com retirs i estades en el camp per meditar. Els retirs estan destinats a empreses i particulars que vulguin fer una estada de cap de setmana per reforçar els vincles d'amistat a través d'exer-

cicis espirituals, caminades i passeigs, tasts socràtics, cuina filosòfica en directe i festes gregues, en entorns rurals que proporcionen calma i tranquil·litat. A Mallorca, l'associació loga i Filosofia segueix aquesta mateixa tendència, organitza retirs espirituals, en els quals es combina la pràctica del ioga per a adults i la meditació per a infants, amb tallers d'autoco-neixement i la pràctica del diàleg socràtic. Seguint aquesta mateixa línia de professionalització de la filosofia fora de classe, es va fundar a Mallorca el 2010 «Consulta filosòfica», a càrrec de la filòsofa Soledad Hernández Bermúdez. Aquest tipus d'ajut personalitzat es dirigeix a totes les franges d'edat i a l'àmbit familiar, veïnal, laboral, social i mèdic, i evita entrar en conflicte amb psicòlegs, psicoanalistes i entrenadors personals, en la mesura que no pretén fer un diagnòstic ni aplicar cap tipus de teràpia, sinó únicament confrontar «el client» amb la seva realitat personal, els seus conflictes i inquietuds existencials. L'associació d'assessorament filosòfic d'Hernández és també la promotora de cursos d'iniciació a la pràctica filosòfica, del programa de ràdio *Filosofía en la onda*, tallers de filosofia per a infants, cafès filosòfics amb adults, passeigs i excursions filosòfiques, i consultes individuals; i disposa d'una botiga en línia a través de la qual comercialitza les pròpies publicacions. El 2014 neix a Mallorca el projecte «Slow thinking», una assessoria filosòfica en línia i presencial, promogut per Cristina Avilés, professora de filosofia de secundària, amb un enfocament sapiencial inspirat en les ensenyances de Mónica Cavallé i en les pròpies experiències com a docent.

Les transformacions tecnològiques han afectat també les tradicionals revistes especialitzades en filosofia, però no

acadèmiques, com *Filosofía&co*, que, a més de digitalitzar els continguts, ha introduït una secció anomenada «Filco+», amb continguts exclusivament sonors i audiovisuals, que permet accedir tant als vídeos de filosofia de Maria Ángeles Quesada; com als podcast sobre filo-conceptes, com el primer motor immòbil d'Aristòtil, les mònades leibnizianes, el *conatus* d'Spinoza o l'alienació en Marx, explicats pel jove filòsof Miguel Antón Moreno. Aquesta secció de la revista inclou també converses imaginàries amb Buda, cíborgs o filòsofs com Immanuel Kant i Simone Weil, guionitzades pel filòsof Carlos Javier González Serrano. Cal tenir en compte que alguns d'aquests continguts estan restringits als subscriptors i són de pagament.

El retorn de la filosofia a la plaça pública, el lloc originari que no hauria d'haver abandonat mai, no seria possible sense l'acció de col·lectius com Filosofia en la Calle. Aquesta associació cultural va començar a funcionar el 2015 amb l'objectiu d'humanitzar la filosofia i promou diversos projectes, entre els quals destaquen el programa de ràdio *Talentos, kiros Ediciones*, una editorial sense ànim de lucre, que edita la revista *Cuadernos de Filosofía pràctica* i gestiona un bloc.

Des del 2014 ençà s'estan consolidant dos festivals filosòfics a Madrid i Barcelona, «Más filosofía» i «Barcelona piensa», respectivament, que duen la filosofia més enllà de les aules, desenvolupant activitats totalment gratuïtes i obertes a tot tipus de públic, com ara tallers, cinefòrums, projeccions de pel·lícules, concursos fotogràfics, presentacions de llibres, col·loquis, conferències, cafès i combats filosòfics, exposicions, vinyetes, representacions dramàtiques, concerts, activitats en fa-

mília, a locals i espais emblemàtics de les ciutats, fora del marc de l'acadèmia, però amb suport de les facultats de filosofia o directament promoguts per elles, i amb molta participació jove. El festival «Barcelona pensa» té la particularitat de transformar-se biennalment, en una marató filosòfica de vint-i-quatre hores seguides d'esdeveniments relacionats amb la filosofia. Andalusia té el seu propi festival de filosofia, «Andalusia pensa», organitzat pel col·lectiu Filosofía en la Calle i la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED), de la mateixa manera que València disposa del seu propi festival anomenat «Avivament». Les organitzadores del Festival de Filosofia de Saragossa, en la seva primera edició, varen resumir en aquesta frase «Volem pensar com pensar», un dels objectius d'aquests esdeveniments, segons recull Garcés (2016, 40). Malauradament, aquests festivals s'estan institucionalitzant i depenen cada vegada més de la iniciativa i del finançament de les facultats i dels departaments de filosofia de les universitats i els estudiants van perdent protagonisme. Sigui com sigui, són una oportunitat perquè la joventut s'apropi a les figures principals del pensament espanyol, com Víctor Gómez Pin, César Rendueles, Ramón Andrés, Jorge Riechmann, Chantal Maillard, Eduardo Infante o Manuel Cruz. A l'ombra d'aquests festivals han sorgit altres iniciatives més modestes a escala local, com «Inca pensa», festival promogut per un col·lectiu de professors de filosofia de secundària, que va poder comptar, en la seva primera edició de 2019, amb la presència de Laura Llevadot i Francesc Casadesús com a ponents, i que no ha tingut la conti-

nuitat esperada a causa de les restriccions imposades per la pandèmia. De la mateixa manera que també s'han vist interrompudes per l'emergència sanitària altres iniciatives de filosofia pràctica que es venien desenvolupant a Mallorca, que relacionaven la filosofia amb tallers de ioga, d'autoconeixement i gestió de les emocions.

«Filosofia per a pingüins» és un projecte divulgatiu impulsat per Joan Guardiola, filòsof i professor universitari de metafísica, en el qual hi col·laboren estudiants i que consisteix a fer esdeveniments, tertúlies i diàlegs filosòfics nocturns, organitzats de manera regular, al local del Club Cronopios, una associació cultural barcelonesa, amb gran participació de públic juvenil. Guardiola sovint es disfressa i adopta un to informal que acompanya d'una posada en escena teatralitzada, molt del seu gust. Les seves intervencions intenten pensar qüestions com la concepció del temps, la solitud, les carícies, la fi del capitalisme, a través del pensament d'autors de filosofia moderna i contemporània, com Hobbes, Rousseau, Marx, Simone de Beauvoir, Hannah Arendt, Heidegger, Foucault, Zizek, i inclouen tant elements musicals com audiovisuals, a la vegada que compten amb la col·laboració d'alumnes i joves interessats, aportant improvisacions i recitacions de poesia. Aquestes convocatòries presencials s'han vist molt afectades per la pandèmia, però s'han sabut adaptar a formats nous digitals i emissions participatives en reproducció en continu.

Progressivament, i a mesura que s'està deixant enrere la pandèmia, s'estan recuperant les activitats filosòfiques presencials que s'orienten al

públic més jove, a través del caràcter innovador i un fort atractiu temàtic i interactiu, com per exemple, el IV Festival de Filosofia de Màlaga, titulat «Indicis i trampes de la cultura contemporània», una mena de Cluedo filosòfic, amb diverses partides estructurades entorn a misteris i crims, organitzat pel Centre Cultural la Malagueta i la Diputació de Màlaga, i que recupera la visió detectivesca de la filosofia, que tenia Gilles Deleuze, i que és equiparable als estímuls que provoca la lectura d'una novel·la policíaca. Durant els tres dies de durada d'aquest Festival, els assistents han rebut pistes per resoldre enigmes i crims singulars, que són una excusa per reflexionar sobre l'opressió de les dones i dels animals, la banalització de la vestimenta, la mort de l'oci, el deteriorament de la conversa política, la usurpació digital de l'individu, el misteri de la naturalesa i la substitució de les utopies i les distòpies per un imaginari de col·lapse, i que han de resoldre aplicant l'enginy.

D'altra banda, l'Associació Filosòfica de les Illes Balears (l'AFIB), està treballant en l'organització d'un Festival de Filosofia d'àmbit interinsular per al 2022.

Finalment, és molt destacable la realització d'una sèrie de rutes filosòfiques guiades pels carrers de la ciutat de Barcelona, orientades a reflexionar sobre temes com el gènere, la democràcia, la bellesa i l'amor. Aquestes rutes estan promogudes per la Casa dels Clàssics, una institució cultural vinculada a la Fundació Bernat Metge, i que ja va tenir el seu primer precedent en les rutes peripatètiques del 2018.

Ben pensat, totes aquestes iniciatives que parlen a favor d'un interès mediàtic i d'un compromís social amb la

divulgació de la filosofia pressuposen també expectatives econòmiques entorn la filosofia i l'existència d'un públic interessat. Aquests exemples ens diuen clarament que s'està incrementant la presència de la filosofia en àmbits informals, en els mitjans de comunicació, etc. I això esdevé de manera inversament proporcional a la pèrdua de pes de la filosofia en l'àmbit educatiu. Es tracta d'una paradoxa que s'explica pel compromís i l'estima dels filòsofs i docents per la seva disciplina i per l'activitat de pensar, i per la mobilització dels col·lectius socials més sensibilitzats amb la funció crítica de la filosofia.

La presència de la filosofia al carrer, exemplificada per tot el conjunt d'exemples aportats, posa en dubte que la filosofia estigui en crisi o, en tot cas, demostra que, en èpoques de crisi, creix la demanda social de filosofia, la necessitat de pensar les coses, de trobar respostes i solucions als problemes vitals, d'explicar el perquè de les mateixes crisis. En qualsevol cas, és innegable que la Llei Wert ha anat en contra de la filosofia, potser per ideologia o potser només per alliberar hores per impartir història d'Espanya. El que està clar és que la filosofia resisteix tant a les aules com en àmbits on abans no tenia tanta presència ni dinamisme. També s'ha de dir que la pandèmia ha obligat la filosofia a canalitzar els esdeveniments dirigits a la joventut a través de canals digitals i que és una incògnita què passarà amb el terreny guanyat per la filosofia al carrer, amb l'impacte que pugui tenir en la filosofia, tant dins com fora de les aules, la nova llei educativa, LOMLOE, coneguda popularment com a Llei Celaá, el llinatge

de la ministra d'educació que en fou la impulsora de l'aprovació.

En conclusió, pens que hi ha motius per a l'esperança i que el major perill no són les amenaces polítiques sobre la filosofia i les humanitats, en forma de noves lleis educatives, sinó la incomprensió social del paper i de la tasca de la filosofia avui en dia. Per això són tan importants els esforços que es fan perquè la filosofia continuï present al carrer, com també les iniciatives que provenen de l'interior de l'acadèmia, encara que cal destacar el perill d'institucionalització excessiva de la filosofia. Sovint es pensa que només la suma d'esforços pot ajudar a donar ales de nou a la filosofia, encara que aquesta idea d'unitat no és desencertada, cal ser més agosarats i aspirar a iniciatives més autònomes del món acadèmic, que podrien anar encaminades a organitzar universitats populars, lliures, gratuïtes i obertes a tot el públic, imitant el model de la Universitat Popular de Caen, desenvolupat pel filòsof Michel Onfray i que tenen gran implantació en el territori francès. Un dels avantatges d'aquest tipus d'universitats és que contribueixen a rompre el monopoli educatiu i els plantejaments econòmics de les universitats convencionals, acostumades a adequar l'oferta formativa i els plans d'estudis a la demanda laboral, marginant la visió humanista de la filosofia, a favor d'altres disciplines i de l'adquisició de competències que permetin formar els estudiants per al mercat de treball.

La societat espanyola, en general, i la joventut, en particular, necessiten disposar d'una xarxa d'universitats populars que alliberi l'aprenentatge de la competitivitat i dels interes-

sos econòmics, i de la visió política que subordina els estudis superiors i l'adquisició de coneixements al rendiment i als resultats acadèmics, que condemna les institucions educatives a exercir una funció de cribratge i de selecció d'estudiants, aplicant un conjunt d'estratègies al servei de la meritocràcia social.

Per valorar l'estat de la filosofia, és necessari fer una autocrítica i no responsabilitzar únicament de la situació de la filosofia a les aules a l'Administració, o pensar que la solució passa únicament per les iniciatives que es puguin plantejar per atreure l'interès de la joventut per la filosofia fora de classe. Convé fer-se preguntes punyents, com sempre ha fet la filosofia: de la situació de la filosofia a les aules en tenen alguna culpa el professorat de filosofia? han tingut llibertat per ensenyar l'alumnat a pensar o s'ha vist obligat a explicar continguts i impartir assignatures? i la joventut, quin paper hi juga? el jovent cerca en la filosofia una eina per aprendre a pensar o l'objectiu és aprovar les assignatures i una vegada acabats els estudis, desentendre's de la capacitat natural de filosofar? pensar pot arribar a costar molt, tal vegada és millor que pensin uns altres? potser pensar porti a ser més infeliços? Moltes respostes a aquestes preguntes es troben en la pròpia filosofia i en l'actitud socràtica característica dels filòsofs, però que està a l'abast de qualsevol persona, sigui jove o vella, això pensava Epicur en la seva famosa *Carta a Meneceu*. Només filosofant serem capaços de donar rèplica a aquestes preguntes-obstacle, perquè com deia el poeta Antonio Machado: «caminante, no hay camino, se hace camino al andar».

Referències bibliogràfiques

- Blanco, N. (2020). *Filosofía entre líneas*. Barcelona: Grijalbo
- «Carlos Javier González Serrano. Director editorial, filósofo, profesor y asesor de comunicación» (2020). Recuperat 3 de juliol de 2021, de <http://www.yanmag.com/carlos-javier-gonzalez-serrano-director-editorial-filosofo-profesor-y-asesor-de-comunicacion/>
- Carrasco Conde, A. (14 de juny de 2019). «El arte de incordiar». Recuperat el 10 de juny de 2021, de <https://www.lamarea.com/2019/06/14/el-arte-de-incordiar/>
- Epicur (1995). *Sobre la felicitat. Carta a Meneceu i Màximes capitals*. Barcelona: Edicions 62
- Fornés, A. (2018). *Viaje a la sabiduría*. Madrid: Editorial Diéresis
- Fraguas, A. (3 d'abril de 2011). «La filosofía del "pienso, luego tuiteo"». Recuperat el 6 de juny de 2021, de https://elpais.com/diario/2011/04/03/cultura/1301781601_850215.html
- Garcés, M. (2016). *Fora de classe*. Barcelona: Arcàdia
- Guerrero, A. (17 d'abril de 2018). «La filosofía más allá de las aulas». Recuperat el 21 de juny de 2021, de <https://www.filco.es/filosofia-mas-alla-de-las-aulas/>
- Infante, E. (2019). *Filosofía en la calle*. Barcelona: Ariel
- LOMCE: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2013/BOE-A-2013-12886-consolidado.pdf>
- LOMLOE: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2020-17264
- Lozano, H. (2018). *Quan érem els peripatètics*. Barcelona: Columna
- Lozano, H. (2020). *Jo, Pol Rubio*. Barcelona: Columna
- Lozano, H.; Beltran, R. (2016). *El llibre de Merlí*. Barcelona: Rosa dels Vents
- Martínez Cantos, J. L.; Rodó de Zárata, M. (març de 2020). «El efecto Merlí: televisión y elección de grados universitarios relacionados con la filosofía». Recuperat el 20 de juny de 2021, de https://ddd.uab.cat/pub/athdig/athdig_a2020v20n1/athdig_a2020v20n1p2453.pdf
- Martínez, N. (23 d'octubre de 2016). *Merlí fa créixer l'interès per la filosofia entre els estudiants*. Recuperat el 15 de juny de 2021, de https://www.ara.cat/societat/merli-creixer-linteres-filosofia-estudiants_1_1453961.html
- «Nerea Blanco Marañón. Fundadora de Filósofers, escritora y divulgadora» (2021). Recuperat l'1 de juliol de 2021, de <http://www.yanmag.com/nerea-blanco-maranon-fundadora-de-filosofers-escritora-y-divulgadora/>

- Planas, M. (12 de setembre de 2015). L'enorme penis del Merlí. Recuperat el 14 de juny de 2021, de https://www.ara.cat/opinio/lenorme-penis-del-mer-li_129_1245843.html
- Rosende, D. (2019). *Filosofía para bípedos sin plumas*. Madrid: Editorial Martínez Roca
- Seguró, M. (2018). *La vida también se piensa*. Barcelona: Herder Editorial
- Pujol, C. (2021). Què és l'amor? *Sàpiens*, núm. 234, p.6.
- Bon dia: https://www.ivoox.com/podcast-bon-dia_sq_f1704467_1.html
- IV Festival de Filosofía de Madrid: <https://filosofia.ucm.es/iv-festival-de-filosofia-embaucadores-contra-perplejos>
- IV Festival de Filosofía de Màlaga: <https://cclamalagueta.com/cuarto-festival-de-filosofia/>
- Consulta filosòfica: <https://consultafilosofica.es/teacher/soledad-hernandez/>

Webgrafia

- Adictos a la Filosofía: <https://www.youtube.com/channel/UCBgi-68fpmF6yIEDO-qd4kPw>
- Amb filosofia: <https://www.ccma.cat/tv3/ambfilosofia/>
- Avivament: <https://www.avivamentfest.info/>
- Apuntes de sabiduría: https://www.ivoox.com/podcast-apuntes-sabiduria_sq_f197766_1.html
- Aquí, amb Josep Cuní: https://play.cadenaser.com/programa/aqui__amb_josep_cuni/?autoplay=false
- Barcelona Pensa: <https://www.barcelonapensa.cat/>
- Diálogos en la caverna: https://www.ivoox.com/podcast-podcast-dialogos-caverna_sq_f1157093_1.html
- Eduardo Infante, @eledututor: https://twitter.com/eledututor?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor
- El faro: https://play.cadenaser.com/programa/el_faro/
- El racó de pensar: <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/el-mati-de-catalunya-radio/el-raco-de-pensar/fitxa-programa/seccio/1566/5788/>
- El replà: <https://ib3.org/el-repla>
- El rincón de pensar: https://play.cadenaser.com/seccion/a_vivir_que_son_dos_dias_el_rincon_de_pensar/

- El vuelo de la lechuza: <https://www.circulobellasartes.com/radiocirculo/programas/el-vuelo-de-la-lechuza/>
- Entelekia Filosófik: <https://www.entelekiafilosofik.com/> i <https://www.youtube.com/c/PhilosSophia/featured>
- Equánima: <https://www.equanima.org/es> i <https://www.youtube.com/c/Equanima/featured>
- Espai en blanc: <http://espaienblanc.net/>
- Filoadictos: <https://twitter.com/filoadictos> i <https://www.youtube.com/AdictosalaFilosof%C3%ADa>
- Filosofers: <https://twitter.com/Filosofers> i <https://www.filosofers.com/>
- Filosofía de bolsillo: <https://www.filosofiadebolsillo.com/>
- Filosofía en la calle: <https://www.filosofiaenlacalle.com/> i <https://can-dilradio.com/programas/talentos/>
- Filosofía en Radio 3: <https://canal.uned.es/series/5a6f9be7b-1111f0b4c8b4569>
- Filosofía-Digital, @Philodigital: <https://twitter.com/PhiloDigital>
- Filosofía&co: <https://www.filco.es/>, <https://www.filco.es/filco-plus/podcasts/> i https://twitter.com/_filco
- Filosofía para pingüinos: <https://www.facebook.com/Filoso-f%C3%ADa-para-Ping%C3%BCinos-1236197469734207/> i <https://www.youtube.com/playlist?list=PL-CJFzfgCt9PdRAH5aalbbXuDJfn-zsF5VH>
- Filosofía para profanos: <https://filosofiaparaprofanos.com/>
- Grandes pensadores del siglo XX: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL9F313AD13CEC0220>
- L'àgora de Can Alcover: https://www.ivoox.com/podcast-l-ago-ra-can-alcover_sq_f1135350_1.html
- La aventura del saber: <https://www.rtve.es/play/videos/la-aventura-del-saber/>
- La filosofía en canal: https://www.youtube.com/channel/UCBz_dr-JLhp0NDJxNeigqMQ
- La fonda filosófica: <https://www.lafondafilosofica.com/> i <https://www.youtube.com/channel/UC6G-bAKHWYUJDWIkxY6HPIIlg>
- La linterna de Diógenes: https://www.ivoox.com/podcast-podcast-linterna-diogenes_sq_f136870_1.html
- La ventana de la filosofía: https://cadenaser.com/programa/la_ventana/la_ventana_de_la_filosofia/
- Las mañanas de RNE con Pepa Fernández: https://www.ivoox.com/podcast-mananas-rne-pepa-fernandez_sq_f1759769_1.html

- Lo intempestivo: <https://www.radionacional.com.ar/tag/dario-sz-tajnszrajber/>
- Los catedráticos: <https://tv.libertad-digital.com/los-catedraticos.html>
- Más Filosofía: <https://masfilosofia.com/>
- Más Platón y menos WhatsApp: https://play.cadenaser.com/seccion/la_ventana_mas_platon_y_menos_whatsapp/
- Mentes inquietas: <https://colectivomentesinquietas.com/>
- Mentira, la verdad: <https://web.archive.org/web/20130921233903/http://conectate.gov.ar/educar-portal-video-web/module/detalleRecurso/%20DetalleRecurso.do?modulo=masVotados&idRecurso=50585>
- Merlí: <https://www.ccma.cat/tv3/merli/>
- Merlí: Sapere aude: <https://merlis-apereaude.movistarplus.es/>
- <https://udg.mx/es/evento/congreso-de-divulgacion-de-la-filosofia-en-las-redes-sociales>
- Para todos la 2: <https://www.rtve.es/play/videos/para-todos-la-2/paratodosla2-despedida-20150630-1140/3192545/>
- Philos Sophia: <https://www.youtube.com/channel/UCtsyafz9IO-VEYpyle962IPQ>
- Pienso, luego estorbo: https://www.ivoox.com/podcast-pienso-luego-estorbo_sq_f1799077_1.html
- Pienso, luego existo: <https://www.rtve.es/play/videos/pienso-luego-existo/>
- Planta baixa: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/cercador/?text=planta%20baixa&profile=videos&perfil=relevancia>
- Polizón y naufrago: <http://polizony-naufrago.blogspot.com/> i <https://www.youtube.com/user/POLIZO-NYNAUFRAGO/featured>
- Slow Thinking: <https://asesoriafilosoficaslowthinking.com/>
- Solamente una vez: https://www.ivoox.com/podcast-solamente-vez_sq_f1759770_1.html
- Somos un incordio: https://play.cadenaser.com/seccion/hoy_por_hoy_somos_un_incordio/
- Unboxing Philosophy: <https://www.youtube.com/channel/UC5d5wLi2Feyd3FrBNye-EPgw>
- Viaje al centro de la noche: <https://www.rtve.es/play/audios/viaje-al-centro-de-la-noche/>
- Yoga y Filosofía: <http://www.yoga-mallorca.org/index.html> i https://www.youtube.com/channel/UC4ncgZXk5IHYYPEHmy-zr_Qg

MONOGRÀFIC:
Joves i vivències en
temps de covid

**Oci educatiu en temps
de Covid: estudi de les
activitats d'oci educatiu
durant l'estiu 2020
a les Balears**

**IÑAKI ILLÁN FERRAGUT
CARME MONER ENSENYAT
JOSEP LLUÍS RIERA MOLL**

Iñaki Illán Ferragut

Tècnic de l'Àrea de Participació, Instal·lacions i Formació de l'Institut Balear de la Joventut. Diplomat en Educació Social per la UIB, 2009. Actualment, és professor col·laborador del Grau d'Educació Social de la Universitat Oberta de Catalunya i compta amb àmplia experiència desenvolupant activitats d'oci educatiu en diferents activitats d'educació en el lleure i entitats juvenils i prestadores de serveis a la joventut.

Carme Moner Ensenyat

Carme Moner Ensenyat. Tècnica de l'Àrea de Participació, Instal·lacions i Formació de l'Institut Balear de la Joventut. Llicenciada en Filosofia i Lletres, secció Història, per la UIB, 1993.

Josep Lluís Riera Moll

Actualment és el Director de l'Oficina Balear de la Infància i l'Adolescència. Fou responsable de l'Àrea de Participació, Instal·lacions i Formació de l'Institut Balear de la Joventut. Formà part de diversos claustres de professors d'escoles d'Educadors de Temps Lliure i també fou President de la Fundació Maria Ferret -Escoltisme i Guiatge de Mallorca.

Resum

Després dels mesos de confinament hi havia una necessitat d'oferir als joves de les Balears l'oportunitat de participar i gaudir d'un oci educatiu, segur i de qualitat, que fomentàs la transmissió de valors com la cooperació, el compromís, la igualtat, el respecte a la natura i entre iguals.

L'estudi recopila dades de la campanya d'activitats de l'estiu 2020. Les escoles d'estiu i campus esportius suposaren més del 70 % de les activitats d'oci educatiu declarades l'any 2020. En general, s'ha observat un descens del 26,54 % d'activitats respecte de l'any 2019. A Mallorca (31,15 %), a Menorca (22,37 %) i a Eivissa (9,5 %) les activitats varen descendir, en canvi a Formentera el nombre d'activitats declarades s'incrementaren lleugerament.

El 61,5 % dels equips educatius assenyalaren que les dades de participació baixaren respecte dels darrers anys; un 18,4 % de les activitats varen mantenir els participants; i el 12,40 % registraren un increment. Segons les dades recollides, participaren un total de 29.387 infants i joves de les Illes Balears entre 3 i 17 anys i 2.641 persones treballaren en els equips responsables.

La incidència de la covid-19, segons les dades recollides a l'enquesta, va ser molt baixa, ja que només el 14,6 % dels enquestats activaren el protocol davant una sospita de contagi; es varen clausurar prematurament dues activitats (el 0,57 % del total), tres activitats varen tancar durant quinze dies (el 0,86 % del total) i es posaren en quarantena un total de cinc grups d'infants durant quinze dies.

Paraules clau

Covid-19 / Joventut / Oci educatiu

Resumen

Después de los meses de confinamiento había una necesidad de ofrecer a los jóvenes de Baleares la oportunidad de participar y disfrutar de un ocio educativo, seguro y de calidad, fomentando la transmisión de valores como la cooperación, el compromiso, la igualdad, el respeto a la naturaleza y entre iguales. El estudio recopila datos de la campaña de actividades del verano 2020.

Las escuelas de verano y campus deportivos supusieron más del 70 % de las actividades de ocio educativo declaradas en 2020. Se ha observado un descenso del 26,54 % de actividades respecto al año 2019. En Mallorca (31,15 %) y en Menorca (22,37 %) las actividades descendieron, en cambio en Ibiza y Formentera el número de actividades declaradas se incrementaron ligeramente.

El 61,5 % de los equipos educativos señalaron que los datos de participación bajaron respecto a los últimos años; un 18,4 % de las actividades mantuvieron los participantes; y el 12,40 % registraron un incremento. Según los datos recogidos, participaron un total de 29.387 niños y jóvenes de las Islas Baleares entre 3 y 17 años y 2.641 personas trabajaron dentro de los equipos responsables.

La incidencia de la covid-19, según los datos recogidos a la encuesta, fue muy baja, puesto que solo el 14,6 % de los encuestados activaron el protocolo ante sospecha de contagio; se clausuraron prematuramente dos actividades (el 0,57 % del total), tres actividades cerraron durante quince días (el 0,86 % del total); y se pusieron en cuarentena un total de 5 grupos de niños durante quince días.

Palabras clave

Covid-19 / Juventud / Ocio educativo

1. Introducció

Després del confinament establert per part de l'Estat i amb l'entrada en la nova normalitat hi havia un debat social sobre la demanda de donar resposta a les necessitats d'interacció social dels infants i joves de les Balears. Tornar a desenvolupar activitats i que aquestes fossin segures era una tasca que no va passar desapercebuda per a tots els agents implicats: entitats de lleure, administracions públiques i famílies. Per altra banda, «una vegada constatada la reducció de la propagació i el contagi de la covid-19 amb l'entrada de la nostra comunitat en la fase II del Pla per a la transició cap a una nova normalitat era necessari regular la reactivació progressiva de les activitats presencials suspeses», (Resolució de la consellera d'Afers Socials i Esports del 26 de maig de 2020).

Les diferents administracions competents en matèria d'activitats d'oci educatiu varen desenvolupar normatives, protocols, recomanacions, etc. La manca de temps i la poca experiència prèvia gestionant situacions semblants va limitar el temps per informar les famílies i la resta d'agents implicats. Durant aquest període de temps, les activitats que es feren hagueren d'aplicar de manera constant les mesures de prevenció i els protocols, moltes vegades complicats de complir, fet que va suposar un gran esforç per a tots els agents implicats.

Tot el que tenia relació amb la pandèmia rebia molta d'atenció mediàtica i es creava una gran alarma social cada vegada que se sentia parlar d'un brot. En aquest context, des de l'Àrea de Participació, Formació i Instal·lacions

de l'IBJOVE volíem conèixer quin era l'impacte real de la covid-19 en les activitats d'oci educatiu i avaluar l'eficàcia de les mesures preventives adoptades.

L'estudi es va iniciar al mes de setembre de 2020 amb la recopilació de dades i es va centrar en les activitats d'oci educatiu desenvolupades de juny a setembre del mateix any i que havien estat declarades als consells insulars segons la normativa vigent. És per això que volem agrair la col·laboració dels consells insulars i la participació de més del 70 % de les entitats que varen declarar activitats d'oci educatiu a les illes.

2. Objecte i metodologia de l'estudi

Els objectius que es marcaren per fer l'estudi varen ser els següents:

- Conèixer la realitat viscuda durant l'estiu 2020 en les activitats d'oci educatiu.
- Comparar les dades de l'estiu 2019 amb les del 2020.
- Analitzar l'impacte que tingueren les restriccions a causa de la pandèmia a cada illa i en cada tipus d'activitat.
- Veure el nivell d'incidència del virus en les activitats d'oci educatiu durant l'estiu 2020 a les Balears.
- Avaluar els principals problemes que varen tenir les entitats de l'àmbit de l'oci educatiu per implantar els protocols covid-19.

Per fer l'estudi es va enviar un qüestionari a totes les entitats promotores que declararen activitats d'oci educatiu durant l'estiu 2020 als consells insulars.

El qüestionari comptava amb un total de quinze preguntes de caràcter quantitatiu, qualitatiu i mixt. Els responsables de cada activitat havien d'emplenar un qüestionari per a cada acció desenvolupada, però algunes entitats en varen fer un per a totes les activitats que varen desenvolupar durant tota la campanya d'estiu. En aquests casos, es varen tractar les dades directament amb les entitats promotores.

En total s'envià el qüestionari als responsables de 342 activitats a les Illes Balears (30 d'Eivissa, 5 de Formentera, 249 de Mallorca i 58 de Menorca). Es reberen 185 respostes que, en total, representaren la valoració de 243 activitats (18 d'Eivissa, 3 de Formentera, 190 de Mallorca i 32 de Menorca). En general, es va rebre informació d'un 71 % de les activitats d'oci educatiu declarades que es desenvoluparen. Si ho desglossam per illa, rebérem resposta del 60 % d'activitats d'Eivissa, 60 % de Formentera, 76 % de Mallorca i 55 % de Menorca.

3. Activitats declarades per cada illa estiu 2020

Taula 1. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Illa	Nombre	%
Eivissa	38	10,7
Formentera	5	1,4
Mallorca	252	71,2
Menorca	59	16,7

Com es pot veure a la taula anterior, la majoria d'activitats declarades es dugueren a terme a Mallorca. A Mallorca es detectà que tres de les activitats declarades no es varen dur a terme i a Eivissa es varen tenir en compte els campaments organitzats pel Consell Insular d'Eivissa.

3.1. Per tipus d'activitat

Per delimitar els tipus d'activitat per estudiar es varen tenir en compte com a referència les definicions d'activitats d'educació en el temps lliure infantil i juvenil que estableix l'article 37.4 del Decret 23/2018, de 6 de juliol, pel qual es desplega parcialment la Llei 10/2006, de 26 de juliol, integral de la joventut:

«Escola d'estiu: Oferta combinada d'activitats d'educació en el temps lliure infantil i juvenil en època de vacances escolars, en general de dilluns a divendres, sense continuïtat durant l'any, amb una durada inferior a sis mesos i en la qual les persones participants no queden a dormir.

Acampada: Activitat que es fa a l'aire lliure i amb tendes de campanya o similars per passar-hi la nit, en zones condicionades per a campaments o en qualsevol altre terreny o instal·lació, sempre que aquesta activitat estigui permesa per la normativa aplicable.

Colònia: Activitat amb pernociació, siguin quines siguin la seva denominació i les seves característiques, en la qual l'estada es fa en un edifici, una casa o una instal·lació fixa, com poden ser albergs, residències, cases de colònies, granges escola o altres allotjaments similars.

Campus esportiu: Activitat que es desenvolupa en un poliesportiu, un gimnàs, instal·lacions esportives d'un centre docent o altres instal·lacions o a l'aire lliure, que té com a objecte bàsic la formació integral i la pràctica en una o diverses activitats esportives i que no estiguin excloses segons l'article 38 del decret 23/2018.»

Taula 2. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Tipus d'activitat	Nombre	%
Escoles d'estiu	199	56,2
Acampades i colònies	79	22,3
Campus esportius	46	13
Altres	30	8,5

Taula 3. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Campaments i colònies per illa		
Illa	Nombre	%
Eivissa	8	10,00
Formentera	0	0,00
Mallorca	61	76,25
Menorca	11	13,75

Taula 4. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Escoles d'estiu per illa		
Illa	Nombre	%
Eivissa	18	9,00
Formentera	2	1,00
Mallorca	154	77,40
Menorca	25	12,60

Taula 5. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

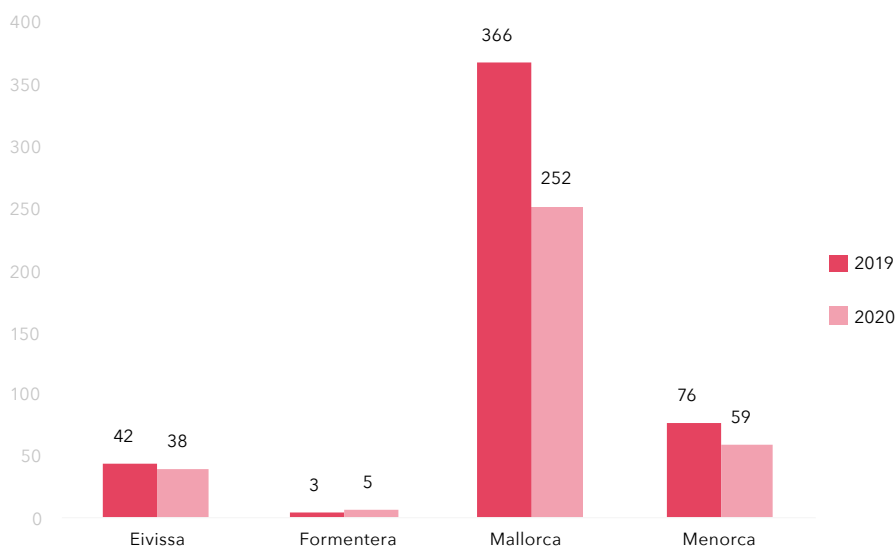
Campus esportius per illa		
Illa	Nombre	%
Eivissa	9	19,57
Formentera	3	6,52
Mallorca	20	43,48
Menorca	14	30,43

Més del 70 % de les activitats que es feren a les illes, per les seves característiques i horaris, eren per conciliar la vida familiar i laboral. En comparació, durant l'any 2019 aquest tipus d'activitats suposaren un 57,54 % del total i, per tant, la proporció va augmentar considerablement. Aquest fet es constata amb més intensitat a Formentera.

4. Comparativa estius 2019 i 2020

4.1. Activitats declarades per illa estius 2019 i 2020

Gràfic 6. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Com es pot observar en el gràfic anterior, el descens d'activitats més pronunciat es va donar a Mallorca amb una caiguda del 31,14 % respecte de l'any anterior.

4.2. Variacions a Mallorca per tipus d'activitats

Taula 7. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Mallorca	%
Escoles d'estiu	-13,64
Acampades i colònies	-56,93
Campus esportius	-45,95
Altres	12,50

Per tipus d'activitat, a Mallorca, els campaments varen ser els que més varen davallar amb una abaixada de més del 56 %. El fet que les mesures sanitàries implantades l'any 2020 suposaven una reducció del nombre de persones que podien pernoctar per tenda de campanya va fer inviable, en molts casos, desenvolupar aquestes activitats.

4.3. Variacions a Menorca per tipus d'activitats

Taula 8. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Menorca	%
Escoles d'estiu	-10,71
Acampades i colònies	-63,33
Campus esportius	133,33
Altres	25,00

A Menorca s'incrementaren els campus esportius i altres tipus d'activitats, però varen davallar les acampades i colònies i les escoles d'estiu.

4.4. Variacions a Eivissa i Formentera per tipus d'activitats

Taula 9. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Eivissa	%
Escoles d'estiu	0,00
Acampades i colònies	0,00
Campus esportius	200,00
Altres	0,00

A Eivissa i Formentera es realitzaren més activitats de caire esportiu, com es pot observar als gràfics anteriors.

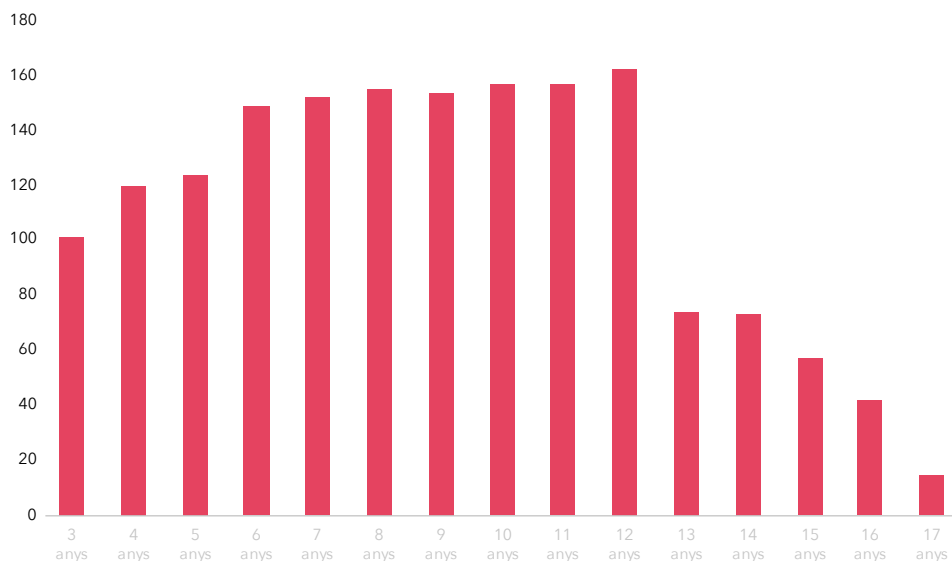
Taula 10. Elaboració pròpia amb informació dels consells insulars. Juny-setembre 2020

Formentera	%
Escoles d'estiu	-33,33
Acampades i colònies	0,00
Campus esportius	300,00
Altres	0,00

5. Explotació de dades de l'estudi

5.1. Oferta d'activitats per edat a les Balears

Gràfic 11. Elaboració pròpia amb dades de l'estudi realitzat per l'IBJOVE. Setembre 2020

A la gràfica anterior observam com la gran majoria de les activitats ofertes l'any 2020 varen anar adreçades a infants de 6 a 12 anys. Entre els 3 i 5 anys també es veu una oferta àmplia, encara que menor a la franja anterior, i l'etapa dels 13 als 17 anys és on es va observar una oferta menor. Aquestes dades són semblants a les d'altres anys per la qual cosa les edats dels participants no es varen veure afectades per la pandèmia.

La gràfica anterior mostra la quantitat d'activitats ofertes per a cada grup d'edat i no el nombre de participants segons edat.

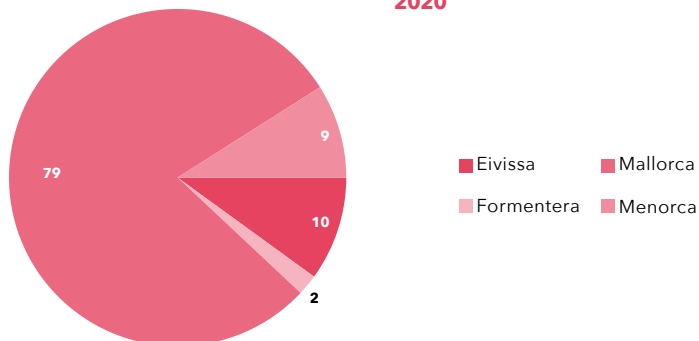
5.2. Nombre de participants i professionals

Les dades d'aquest apartat s'han recollit a través de l'estudi fet per l'IBJOVE i les dades recollides pels consells insulars.

5.2.1 Professionals dels equips educatius

L'estiu de 2020 formaren part dels equips responsables educatius de les activitats d'oci educatiu un total de 2.641 persones. Al gràfic següent es pot observar com es repartiren els equips per illes.

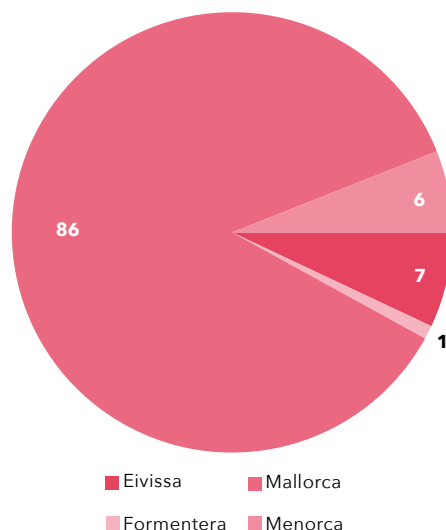
Gràfic 12. Elaboració pròpia amb dades dels estudis d'IBJOVE i Consell de Mallorca. Setembre 2020

5.2.2. Participants

L'estiu de 2020 es comptabilitzaren un total de 29.387 participants. Al gràfic següent es pot observar com es varen repartir els participants a les diferents illes.

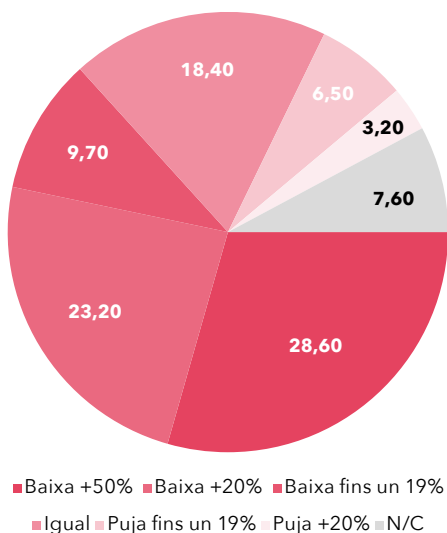
Gràfic 13. Elaboració pròpia amb dades dels estudis d'IBJOVE i Consell de Mallorca. Setembre 2020

5.2.3 Nivell de participació respecte altres anys

Segons les respostes obtingudes, la majoria d'activitats varen patir una davallada de la participació. El 61,5 % dels enquestats assenyalaren que les dades de participació varen abaixar respecte als darrers anys, destacant els que consideraren que les dades de participació minvaren més d'un 50 %, amb un 28,6 %, i més del 20 %, amb un 23,2 %. Per altra banda, podem veure que un 18,4 % de les activitats mantingueren els participants i el 12,40 % guanyaren participants respecte als darrers anys. Finalment, el 7,6 % manifestaren no saber si les quantitats varen pujar o baixar.

Gràfic 14. Elaboració pròpia amb dades de l'estudi fet per l'IBJOVE. Setembre 2020

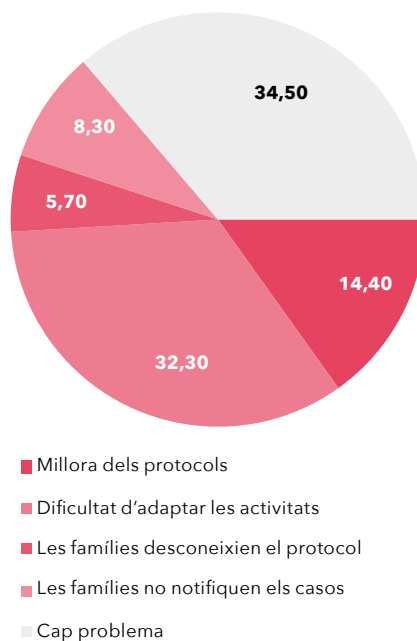
6. Principals problemes a l'hora de fer activitats

Per analitzar aquesta qüestió es va incloure al qüestionari una pregunta

amb resposta tancada múltiple i amb possibilitat d'afegir-hi opcions que no eren al llistat. De les respostes, s'han extret les conclusions següents:

El 82,7 % de les respostes es varen concentrar en dues opcions: el 42,7 %, varen dir que no tingueren cap problema per fer activitats l'estiu 2020, i el 40 % manifestaren que va ser difícil adaptar les seves activitats als nous protocols covid-19.

Gràfic 15. Elaboració pròpia amb dades de l'estudi fet per l'IBJOVE. Setembre 2020

Segons les opinions que reflectiren les entitats, els protocols funcionaren correctament i només el 17,84 % dels enquestats consideraren que s'haurien de millorar. Pareix que hi va haver, també, una bona cooperació per part de les famílies, ja que sols el 17,30 % dels enquestats manifestà que hi havia hagut problemes associats a les famílies.

La informació publicada sobre els protocols va funcionar perquè només el 12,97 % dels enquestats manifestaren que havien tingut problemes i al 5,95 % els va costar trobar la informació pertinent.

El 5 % dels enquestats varen triar l'opció «D'altres» i proposaren una opció que no era a la llista. A continuació detallam algunes aportacions:

- «Dificultat per interpretar els protocols i saber si s'estaven aplicant correctament.»
- «Necessitat d'adaptar més els protocols a les diferents edats dels participants.»
- «Dificultat per trobar espais aptes per desenvolupar les seves activitats.»
- «Inquietud a l'hora de compartir els espais amb altres activitats d'altres entitats.»
- «Simplificar la normativa, decrets i material pedagògic per implantar-los.»

Per finalitzar, algunes de les propostes que varen fer les entitats respecte a la millora dels protocols són les següents:

- «Poder tenir els monitors experts fora dels grups bimbolla.»
- «Valorar l'espai disponible per a les instal·lacions que poden acollir a més de 100 alumnes, s'ha tengut en compte la mateixa ràtio sense tenir en compte els metres quadrats disponibles a les instal·lacions.»
- «Reescriure els apartats que resulten ambigus.»
- «Creim que s'haurien d'adaptar una mica a les necessitats dels infants i tenir en compte les característiques

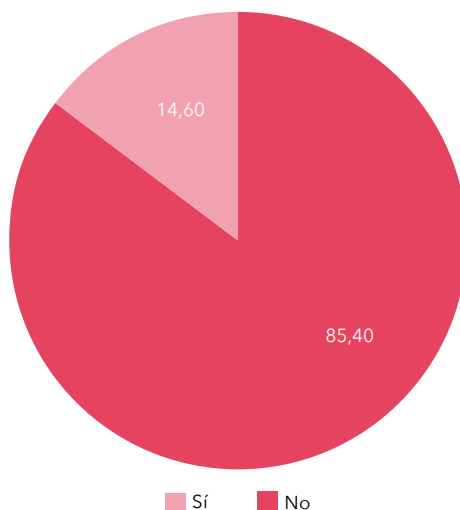
dels llocs on es fan les activitats, no generalitzar per a tots igual.»

- «Definir actuacions per a famílies i monitors i fer proves de detecció ràpides»

Una vegada analitzades les dades amb més profunditat, es detectà que les respostes d'entitats que varen haver d'activar el protocol de sospita de covid declararen majoritàriament la necessitat de millorar els protocols. A més, notificaren desinformació a l'hora de saber com actuar davant un positiu o una sospita de contagi.

7. Activacions del protocol de sospita de contagi covid

Gràfic 16. Elaboració pròpia amb dades de l'estudi fet per l'IBJOVE. Setembre 2020

La incidència de la covid-19 a les activitats d'oci educatiu va ser molt baixa, ja que només el 14,6 % dels enquestats manifestaren haver hagut de posar en marxa el protocol davant sospita de contagi.

Segons les dades aportades pels enquestats, que representen un 71 % de les activitats declarades a les Balears, es va activar el protocol per a 60 persones amb sospita de contagi, de les quals, només 16 donaren positiu. En total, es varen haver de suspendre temporalment 3 activitats, confinar fins a 5 grups i tancar definitivament 2 activitats de manera prematura.

8. Conclusions

L'informe de la Joventut d'Espanya 2020 de l'Institut de la Joventut d'Espanya publicat l'any 2021 assenyalà que «els i les joves se senten insegurs davant el seu futur» i que «aquesta percepció és rellevant, ja que pot afectar negativament la seva salut física i mental, i reduir-ne el rendiment professional. En general, se senten pessimistes.»

Per altra banda, l'Observatori català de la Joventut al seu informe *Condicions de vida, ocupació i desigualtats en salut de la població jove davant la COVID-19* de l'any 2021 indicà que els efectes de la crisi de la covid-19 han posat de manifest «l'acumulació de desavantatges i l'eixamplament de les desigualtats socials en el marc d'aquesta crisi, així com la debilitat del sistema, abocant la població jove a una situació de vulnerabilitat, d'inseguretat, davant la contingència i de risc d'exclusió social» i que tot això tindrà «implicacions clares per a la salut física i mental.»

És per aquesta raó que cal agrair l'esforç, la cura i el temps dedicat a totes les parts implicades per superar les problemàtiques derivades de la situació de la crisi sanitària i afavorir

la recuperació de la convivència presencial entre els infants i joves de manera segura a través d'activitats d'oci educatiu.

Sense aquest esforç i sacrifici no hauria estat possible garantir, una vegada més, opcions d'oci que afavoreixen el desenvolupament integral dels infants i joves de les nostres illes, ja que les activitats d'oci educatiu generen contextos per reorientar els i les joves gràcies a la seva capacitat de promoure «el desenvolupament personal i social des de l'àmbit de l'oci i la vivència dels seus valors» (Cuenca M. 2011).

Les dades de l'estudi fet reflecteixen que a les activitats d'oci educatiu, l'estiu 2020, hi va haver un índex baix d'incidència de la covid a les Balears. Aquesta tendència es va poder veure també a Catalunya on, segons dades de la Generalitat, de les 6.353 activitats de lleure educatiu que es varen dur a terme, només a 27 es varen registrar casos positius de covid-19, amb un total de 38 contagiats (Ramos A. 2020).

L'any 2020 posar en marxa les activitats d'oci educatiu va suposar un gran repte. Es varen haver d'adaptar a una gran quantitat de normatives i recomanacions que sorgiren en els àmbits nacional i autonòmic. Aquesta tasca de prevenció que dugueren a terme les entitats, famílies i organismes públics implicats va fer possible, una vegada més, gaudir d'una oferta d'oci de qualitat i segur.

9. Bibliografia

- Acord del Consell de Govern de 19 de juny de 2020 pel qual s'aprova

- el Pla de Mesures Excepcionals de Prevenció, Contenció i Coordinació per Fer Front a la Crisi Sanitària Ocasionada per la COVID-19, una vegada superada la fase 3 del Pla per a la transició cap a una nova normalitat (2020). *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 112, sec. I, de 20 de juny de 2020, 19060 a 19112. <https://www.caib.es/eboibfront/ca/2020/11216/636001/resolucio-per-la-qual-s-aprova-en-l-ambit-de-mallo>
- Cuenca M. (2011). L'oci com a àmbit d'Educació Social. *Revista de Educación Social*, 47, 25-40. <https://rb.gy/dporew>
 - Decret 23/2018, de 6 de juliol, pel qual es desplega parcialment la LLei 10/2006, de 26 de juliol, integral de la joventut (2018). *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 84, sec. I, de 7 de juliol de 2018, 23151 a 23204. <https://www.caib.es/eboibfront/pdf/ca/2018/84/1012733>
 - Decret 3/2020, de 7 de juny, de la presidenta de les Illes Balears pel qual s'estableixen mesures de flexibilització, regulació i graduació de determinades restriccions en l'àmbit de les Illes Balears establertes durant la declaració de l'estat d'alarma, en aplicació de la fase III del Pla per a la transició cap a una nova normalitat. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 104, sec. I, de 7 de juny de 2020, 17141 a 17165. <https://www.caib.es/eboibfront/ca/2020/11204/634979/decret-3-2020-de-7-de-juny-de-la-presidenta-de-les>
 - Instituto de la Juventud de España. (2021) Informe Juventud en España 2020. http://www.injuve.es/sites/default/files/adjuntos/2021/03/informe_juventud_espana_2020_0.pdf
 - Observatori Català de la Joventut. (2021) Condicions de vida, ocupació i desigualtats en salut de la població jove davant la COVID-19. <https://rb.gy/xl0yfw>
 - Ramos A. (2 de setembre 2020). El Govern treu pit de la «baixa» incidència de la covid-19 en les activitats de lleure d'aquest estiu. *Catalunyadiari*. <https://catalunyadiari.com/actualitat/baixa-incidencia-covid-19-activitats-lleure-estiu-catalunya>
 - Reial decret llei 21/2020, de 9 de juny, de mesures urgents de prevenció, contenció i coordinació per fer front a la crisi sanitària ocasionada per la covid-19 es tradueixen (2020). *Butlletí Oficial de l'Estat*, 163, sec. I, de 10 de juny de 2020, 38723 a 38752. <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2020/06/09/21>
 - Recomenacions del Ministeri de Sanitat per a la recuperació de les activitats de temps lliure adreçades a la població infantil i juvenil. Edició 2, 16 de juny de 2020. https://www.msbs.gob.es/profesionales/saludPublica/ccayes/alertasActual/nCov/documentos/Recomendaciones_Actividades_tiempo_libre_infantil_y_juvenil.pdf

- Resolució de la consellera d'Afers Socials i Esports de 26 de maig de 2020 per la qual s'ordena l'inici del procediment per modificar el Decret 23/2018, de 6 de juliol, pel qual es desplega parcialment la Llei 10/2006, de 26 de juliol, integral de la joventut, i es dicten mesures provisionals mentre es tramita, per pal·liar els efectes de la covid-19 (2020). Butlletí Oficial de les Illes Balears, 95, sec. III, de 28 de maig de 2020, 15388 a 15457. <https://www.caib.es/eboibfront/ca/2020/11193/634542/resolucio-de-la-consellera-d-afers-socials-i-espor>
- Resolució per la qual s'aproven en l'àmbit de Mallorca les mesures relatives a les condicions en què s'han de desenvolupar les activitats de temps lliure destinades a la població infantil i juvenil durant l'estiu 2020 arran de la situació derivada de la covid-19 (2020). Butlletí Oficial de les Illes Balears, 117, sec. III, de 2 de juliol de 2020, 21409 a 21445. <https://www.caib.es/eboibfront/ca/2020/11216/636001/resolucio-per-la-qual-s-aprova-en-l-ambit-de-mallo>

**Participació dels
alumnes
de secundària
en temps
de pandèmia**

MARTA ESCODA TROBAT

Marta Escoda Trobat

Llicenciada en pedagogia per la UIB. Actualment és la cap del Servei d'Atenció a la Diversitat de la Direcció General de la Primera Infància de la Conselleria d'Educació i Formació Professional i professora del Màster de Formació del Professorat i del curs oficial de Formació pedagògica i didàctica equivalent de la UIB. Especialitzada en convivència escolar, resolució de conflictes i inclusió social. Col·laboradora del grup d'investigació GIFES. Té experiència en l'àmbit social i educatiu, ha treballat com a educadora i pedagoga al centre socioeducatiu Es Pinaret i també ha estat coordinadora del programa «Alter», orientadora educativa de centres de primària i de secundària, docent associada a la UIB i directora de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar. Membre de l'Associació de Justícia i Pràctica Restaurativa de les Illes Balears i del Comitè d'Experts d'assetjament escolar de la Fundació FC Barcelona. Condecorada el 2020 amb la Creu al Mèrit Policial amb Distintiu Verd, per la seva col·laboració en el programa de «Policia tutor».

Resum

Aquest article analitza el grau de participació de l'alumnat adolescent i jove dels centres educatius de les Illes Balears. La literatura científica i la normativa vigent estableixen clarament la importància d'eliminar les barres que permeten l'expressió i la implicació de l'alumnat. D'una banda, la participació de l'alumnat és un tema pendent, tant pel que fa referència a la creació i a la permanència de les associacions d'alumnes com a la participació de l'alumnat en els consells escolars. Així, es valora molt positivament que algunes de les associacions d'alumnes hagin estat capaces de mantenir-se i sobreviure, fins i tot a la pandèmia. D'una altra banda, es veu amb optimisme que els membres dels consells escolars que representen l'alumnat augmentin cada any. A més, amb la crisi sanitària provocada per la covid-19 s'ha fet un esforç en certs programes, sobretot en els que fan referència al treball de les emocions, a través de metodologies que faciliten l'expressió i la comunicació.

En aquest sentit, s'ha analitzat, d'una banda, el nombre total de centres de secundària que tenen associacions d'estudiants i el seu nivell d'activitat; d'altra banda, el nombre de membres dels consells escolars dels instituts de secundària que representen l'alumnat. I, finalment, l'article també analitza la participació dels alumnes de secundària i d'adults en els programes en els quals poden expressar-se i participar, és a dir, en els programes basats en les pràctiques restauratives, l'educació emocional o altres.

Paraules clau

Participació / Associació d'alumnes / Consell Escolar / Educació emocional / Pràctiques restauratives

Resumen

El presente artículo analiza el grado de participación del alumnado adolescente y joven de los centros educativos de las Islas Baleares. La literatura científica, regulada por la normativa vigente establece claramente la importancia de eliminar las barreras que permiten la expresión y la implicación del alumnado. La participación de los alumnos y las alumnas es un tema pendiente, tanto en lo referente a la creación y permanencia de las asociaciones de alumnos como en la representación del alumnado en los Consejos Escolares. Así, se valora muy positivamente que algunas de estas asociaciones hayan sido capaces de mantenerse y sobrevivir incluso a la pandemia. Por otra parte, se ve con optimismo que los miembros de los Consejos Escolares que representan a los alumnos y a las alumnas, aumenten cada año. Con la crisis sanitaria provocada por la Covid 19 se ha hecho un esfuerzo en ciertos programas educativos, sobre todo en los que hacen referencia al trabajo de las emociones a través de metodologías que facilitan la expresión y la comunicación.

En este sentido, el artículo analiza por un lado, el número total de centros de secundaria que tienen asociaciones de estudiantes y su nivel de actividad, y por otra, el número de miembros de los Consejos Escolares de los Institutos de Secundaria Obligatoria que representan al alumnado. Finalmente, el artículo también analiza la participación de los alumnos de secundaria y de adultos en los programas en los que pueden expresarse y participar, es decir, en los programas basados en las prácticas restaurativas, en la educación emocional, u otros.

Palabras clave

Participación / Asociación de alumnos / Consejo escolar / Educación emocional / Prácticas restaurativas

1. Contextualització i fonamentació teòrica

Els països que formen part de les Nacions Unides s'han proposat avançar cap a un món capaç d'erradicar la pobresa, lluitar contra la desigualtat i la injustícia i posar fre al canvi climàtic. Així, l'objectiu 4 de l'Agenda 2030 aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides cerca «garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge durant tota la vida» (Assemblea General de les Nacions Unides, 2015).

El triomf de qualsevol procés educatiu requereix la participació de tots els agents de la comunitat educativa. En aquest sentit, els adolescents i joves del sistema educatiu tenen un paper prioritari a l'hora de compartir les seves necessitats a través dels òrgans de participació establerts. Per tant, és imprescindible que els centres i l'Administració puguin potenciar l'accés de l'alumnat als òrgans de govern, corresponsabilitzar-se d'assolir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i afavorir, així, la lluita contra les desigualtats de la societat.

1.1 Disseny universal d'aprenentatge i de participació

Aconseguir l'equitat des del sistema educatiu implica marcar objectius i actuacions dirigides a les persones i grups que es trobin en situació de vulnerabilitat socioeducativa i cultural. Es tracta d'eliminar les barreres que limiten l'accés, la presència, l'aprenentatge i la participació en el sistema educatiu. En aquest sentit, els darrers anys es parla del marc del disseny universal

d'aprenentatge (DUA), que es fonamenta en la investigació neurocientífica i que proporciona pautes basades en tres principis que han de marcar qualsevol acció educativa (Alba, Sánchez y Zubillaga, 2014; Alba, 2016):

- Principi I. Proporcionar diferents formes de representació (què aprendre). No hi ha un mitjà òptim de representació per a tots els estudiants, ja que els alumnes difereixen en la forma en què perceben i comprenen la informació que se'ls presenta. Així, l'aprenent expert disposa de recursos i coneixements que l'ajuden a transformar la informació nova en un coneixement significatiu i útil.
- Principi II. Proporcionar múltiples formes d'acció i expressió (com aprendre). Els estudiants difereixen en les formes en què poden navegar per un entorn d'aprenentatge i expressar el que saben. Per la qual cosa, cal donar opcions per a l'acció i expressió. En aquest sentit es cerquen aprenents experts que formulin plans estratègics d'aprenentatge i que reconeguin les pròpies forteses i debilitats.
- Principi III. Proporcionar múltiples formes d'implicació (el perquè de l'aprenentatge). El component emocional és un element essencial per aprendre i sovint l'alumnat difereix en els models en què poden implicar-se o motivar-se. La participació de l'alumnat en el seu aprenentatge és cabdal, així, es fa necessari oferir formes múltiples per afavorir la implicació en

l'aprenentatge i donar a conèixer els seus interessos individuals i grupals. Els aprenents experts són aquells que estan motivats per l'aprenentatge en si, saben com mantenir l'esforç i la resistència necessària per arribar a les metes, i saben com poder controlar o regular les reaccions emocionals que puguin ser impediments o distraccions per a un aprenentatge exitós.

Des d'aquesta perspectiva, hi ha certs aspectes a treballar de forma prioritària: d'una banda, el foment de metodologies i programes amb espais on es treballi l'expressió i la comunicació; i de l'altra, donar valor al lideratge de l'alumnat en l'exercici del dret a la participació. Per això, s'han de potenciar els programes que fomenten l'ús del diàleg i la comunicació, com les pràctiques restauratives, els programes de mediació i de resolució de conflictes, els programes basats en el suport mutu o mentories (cibermentors, tutoria entre iguals, etc.), els programes d'educació emocional i aquelles metodologies que fomenten espais democràtics on expressar l'opinió (com els debats, les assemblees d'aula o els cercles). També es fa necessari afavorir i posar en valor els espais on l'alumnat participa expressant l'opinió del grup, formant part d'òrgans de govern del centre, com els delegats i les delegades d'aula, les assemblees de delegats i delegades, el Consell Escolar, les associacions d'alumnes (d'ara endavant AA) i les federacions o confederacions d'estudiants.

1.2 Aspectes normatius sobre participació

L'article 27 de la Constitució espanyola indica que tots els espanyols tenen dret a l'educació, que ha de tenir com a objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i a les llibertats fonamentals. A més, afegeix que els poders públics garanteixen el dret a l'educació, mitjançant una programació general de l'ensenyament, amb participació efectiva de tots els sectors afectats, i que els professors, els pares¹ i, si escau, els alumnes intervenen en el control i en la gestió de tots els centres sostinguts per l'Administració amb fons públics, en els termes que la Llei estableix (Constitució espanyola, 1978 pàg. 29.318).

Així, des d'un punt de vista legislatiu, la participació en el funcionament i el govern dels centres públics i privats concertats es regula per primera vegada en l'article 7 i la disposició final primera de la Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (d'ara endavant LODE) i es concreta en el Reial decret 1532/1986, d'11 de juliol, pel que es regulen les associacions d'alumnes que, d'acord a la LODE i amb els principis de participació i representació democràtiques, es constitueixen en els centres docents, públics o privats, que imparteixen ensenyances d'educació general bàsica, batxillerat i formació professional. Aquest Reial decret regula la finalitat de les AA, els estatuts, el dret a

1 Entenem que la Constitució espanyola de 1978, quan parla de pares, es refereix a pares, mares, tutors o tutores legals.

poder celebrar reunions en locals dels centres en els quals cursen estudis, la possibilitat de federar-se localment i confederar-se, la participació de les AA com a membres representants dels alumnes en els consells escolars i la concessió d'ajuts econòmics del Ministeri d'Educació.

La Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la que es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (d'ara endavant, LOMLOE), en els articles 118 i 119 tracta sobre la participació entesa com a valor bàsic per a la formació de ciutadans autònoms, lliures, responsables i compromesos. A més, posa en mans de les administracions educatives l'obligació de fomentar l'exercici efectiu de la participació de la comunitat educativa, en les qüestions rellevants de l'organització, el govern, el funcionament i l'avaluació dels centres, fomentant aquesta participació especialment en el cas de l'alumnat, com a part del procés de formació. En aquest sentit, indica que la participació de l'alumnat en el funcionament dels centres es fa a través dels delegats de grup i curs, i dels seus representants en el Consell Escolar. També incorpora la participació en el funcionament dels centres, a través d'associacions d'alumnes a les quals s'ha d'informar i formar per part de les administracions educatives.

La LOMLOE afegeix en l'article 8 de la LODE un paràgraf: «A fi d'estimular l'exercici efectiu de la participació dels alumnes en els centres educatius i facilitar el seu dret de reunió, els centres educatius establiran, quan elaborin les normes d'or-

ganització i funcionament, les condicions en les que els seus alumnes puguin exercir aquest dret. En el termes que estableixin les administracions educatives, les decisions col·lectives que adoptin els alumnes, a partir del tercer curs de l'educació secundària obligatòria, respecte a l'assistència a classe no tendran la consideració de faltes de conducta ni seran objecte de sanció, quan aquestes hagin estat resultat de l'exercici del dret de reunió i siguin comunicades prèviament a la direcció del centre.» (LOMLOE, 2020)

1.3 Suport de l'Administració educativa a la participació

El Decret 187/2003, de 28 de novembre, pel qual es regulen les associacions d'alumnes, i les federacions i les confederacions d'associacions d'alumnes, estableix que s'han de tenir comptabilitzades les associacions d'alumnes dels centres educatius de les Illes Balears. El Servei de Comunitat Educativa de la Conselleria d'Educació i Formació Professional disposa d'un cens d'aquestes associacions, federacions i confederacions. A més a més, aquestes associacions disposen d'ajudes, com la Resolució del conseller d'Educació, Universitat i Recerca, de 27 de juliol de 2020, per la qual es convoquen ajuts per a despeses de funcionament i activitats de les associacions de pares i mares d'alumnes (APIMA), les seves federacions i confederacions, les associacions d'alumnes (AA) i les seves federacions i confederacions.

Aquestes ajudes varien, l'import total de 2020 fou de 200.000 euros. D'aquest import es destina un 75 % a

cobrir despeses de les associacions de pares i mares d'alumnes, i d'alumnes i el 25 % restant es destina a les seves federacions i confederacions.

Malauradament cap AA ha sol·licitat la subvenció que es convoca anualment. En aquest sentit, es fa necessari revisar els motius pels quals cap associació d'alumnes demana la subvenció existent; una hipòtesi és la manca d'informació o de coneixements per dur a terme la sol·licitud i una altra, que l'associació no estigui activa o no existeixi. En qualsevol cas, davant la necessitat de donar suport a aquestes associacions, s'han de fer accions per millorar-ne la creació, el manteniment i la formació, per poder sol·licitar aquestes subvencions o altres ajuts que poden ser necessaris per a la seva existència.

2. Participació de l'alumnat adolescent i jove durant la crisi sanitària ocasionada per la covid-19 en els centres educatius de les Illes Balears

La crisi sanitària viscuda els cursos 2019-20 i 2020-21 per la covid-19 ha tengut un gran impacte en tots els aspectes de la vida i l'àmbit educatiu no n'és una excepció. En aquest apartat s'estudien els canvis produïts en la participació de l'alumnat al llarg dels darrers cursos. D'una banda, es recull el cens de les associacions d'alumnes i s'analitzen aquestes dades corresponents a centres educatius amb alumnat adolescent o jove i també s'analitza la presència d'alumnes en els consells escolars dels instituts de secundària obligatòria.

2.1 Les associacions d'alumnes en els centres educatius de les Illes Balears

2.1.1 El cens de les associacions d'alumnes

El curs 2020-21 a la Conselleria d'Educació i Formació Professional hi ha registrades 39 associacions d'alumnes² dels centres educatius de les Illes Balears.

La majoria d'aquestes associacions corresponen als IES, amb un 69,23 % del total d'associacions censades. També hi ha representats els centres d'educació de persones adultes (CEPA), amb 6 associacions (15,38 % del total). Pel que fa als centres amb estudis artístics superiors, n'hi ha 3 que tenen AA, tant el Conservatori d'Estudis Superiors de les Illes Balears (CESIB), com l'Escola Superior d'Art Dramàtic de les Illes Balear (ESADIB), com l'Escola d'Art i Superior de Disseny de les Illes Balears (EASDIB). Finalment, existeixen dues associacions de centres concertats i una d'un centre integrat de formació professional.

Per illes, la majoria de les associacions, 31, corresponen a Mallorca (79,48 %), seguides de les 7 associacions d'alumnes d'Eivissa (17,94 %) i 1 de Menorca (2,56 %).

Davant la necessitat d'actualitzar les dades d'aquestes associacions en el cens existent, s'ha contactat amb les associacions per confirmar-ne l'existència, per saber si l'associació està activa o no. La majoria ha respost que l'associació no està operativa fa anys o no han fet activitats a causa de les especials dificultats del curs 2020-21.

² Dades cedides pel Servei de Comunitat Educativa de la Direcció General de Primera Infància, Innovació i Comunitat Educativa.

Taula 1. Centres educatius amb associació d'alumnes registrada

Centres educatius que tenen associació d'alumnes	Mallorca	Eivissa	Menorca	TOTAL
Instituts de secundària obligatòria (IES)	22	5		27
Centres d'educació de persones adultes (CEPA)	3	2	1	6
Centres amb estudis artístics superiors	3			3
Centres concertats	2			2
Centres integrats de formació professional	1			1
TOTAL	31	7	1	39

Font: Elaboració pròpia

La pandèmia ha estat un detonant a l'hora de fer desaparèixer l'activitat d'algunes de les AA, però, malgrat les dades, s'han pogut recopilar algunes bones pràctiques d'associacions d'alumnes que, tot i el temps viscut, han seguit fent activitats. S'ha de posar en valor la feina feta per algunes associacions com, per exemple, l'AA de l'IES Algarb o la de l'IES Mossèn Alcover, que han sobreviscut fins i tot a la pandèmia.

L'Associació d'Alumnes de l'IES Algarb està representada, generalment, pels alumnes de 4t d'ESO que renoven els càrrecs de l'associació d'alumnes a començament de cada curs. Jordi Lluy Riera, secretari de l'associació d'alumnes de l'IES Algarb, explica que les funcions principals d'aquesta associació són establir una via de comunicació senzilla i organitzada entre l'alumnat i l'equip directiu i la recaptació de sous per al viatge d'estudis de fi de curs. A més a més, exposa que el curs 2020-21 les activitats que els hauria agradat

proposar al centre han estat limitades per les restriccions imposades a causa de la pandèmia. La idea era fer disfresses per a Halloween i Carnestoltes i activitats per al dia del centre i per al Dia de la Dona. Malgrat això, a causa de la cancel·lació dels viatges organitzats per les escoles i la prohibició de venda de productes, organitzar aquests esdeveniments suposava una pèrdua de temps i material. És per això que l'activitat que han pogut proposar i organitzar ha estat un calendari setmanal de disfresses per a Carnestoltes, com un acte simbòlic i de diversió sense cap mena de recaptació.

Les sensacions de futur, però, són positives i segurament els propers cursos podran exercir el dret a participar més activament.

2.2 La participació de l'alumnat en els consells escolars dels IES

La participació de l'alumnat és el principal òrgan de govern dels

IES, és a dir, el Consell Escolar de Centre, està regulada pel Decret 120/2002, de 27 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament orgànic dels instituts d'educació secundària, que en l'article 9 estableix que el Consell Escolar dels instituts està compost, entre altres, per tres representants de l'alumnat.

La incorporació de l'alumnat en els consells escolars de centre s'ha anat fent de forma progressiva. Així com es recull en la taula núm. 2 sobre l'evolució de la representació de l'alumnat en els consells escolars dels IES de les Illes Balears registrats en el GestIB, el primer curs on trobam dades és el 2015-16, en el qual hi havia 19 IES amb representants d'alumnes (25 % dels centres); els cursos 2016-17 i 2017-18 el percentatge puja al 50 %, amb 39 centres respectivament; el curs 2018-19 un 52 %, amb 40 IES; i un 70 % el curs 2019-20, amb 56 IES. En aquest sentit, no és d'estranyar que el nombre total d'alumnes mem-

bres dels consells escolars de centre hagi anat augmentant fins a arribar als 134 alumnes el curs 2019-20, darrer any analitzat.

Tot i que l'evolució de la participació de l'alumnat en els consells escolars és progressiva i positiva, el curs 2019-20 encara trobam 26 centres que no tenen cap alumne o alumna entre els seus membres, 3 IES que només compten amb un membre del col·lectiu d'alumnes i 19 IES que només disposen de dos alumnes, quan en realitat la normativa marca que els consells escolars dels IES han de tenir entre els seus membres 3 representants de l'alumnat, preferentment membres d'associacions d'alumnes.

Es fa necessari donar compliment a la normativa i facilitar l'accés i la permanència dels representants dels alumnes en les properes eleccions dels consells escolars, tant de centre, com municipals, insulars o de les Illes Balears.

Taula 2. Centres amb representació d'alumnat en els consells escolars dels IES registrats en el GestIB

Curs	sense al.	amb 1 al.	amb 2 al.	amb 3 al.	Total centres amb al.	Total representants d'al.
2014-15	79	0	0	0	0	0
2015-16	60	4	8	7	19	41
2016-17	40	19	15	5	39	59
2017-18	39	16	20	4	40	68
2018-19	39	7	11	22	40	95
2019-20	26	3	19	31	53	134

Font: Elaboració pròpia

3. Foment de la participació a través de programes basats en la comunicació i l'expressió

Segons el marc del disseny universal d'aprenentatge, com s'ha comentat anteriorment, els centres han de proporcionar formes múltiples d'acció, d'expressió i d'implicació. Les metodologies emprades dins l'aula basades en l'expressió, la comunicació i la contribució justa de tot l'alumnat ofereixen una font riquíssima d'aprenentatge de convivència. Sovint l'alumnat té tendència a callar i deixar-se dur, per introversió, perquè pensa que el problema que s'exposa no va amb ell, perquè pensa que tanmateix no se l'escoltarà i no es tindrà en compte la seva opinió, etc. Aquesta tendència es pot rompre quan l'alumnat disposa d'espais organitzats dins l'aula i el centre per expressar-se i aprendre a argumentar; per escoltar-se i aprendre a empatitzar, a conèixer i a comprendre la resta de persones; per fer acords quan hi ha discrepàncies i per aprendre a pactar i negociar; en definitiva, quan l'alumnat dis-

posa d'espais organitzats per conèixer en un entorn més just i democràtic.

3.1. Augment de programes preventius en els centres

«Convivèxit» analitza cada curs les memòries de convivència de tots els centres de les Illes Balears. Els centres que remeten les memòries de convivència són, principalment, centres d'educació infantil i primària (CEIP), centres d'educació secundària (IES) o centres concertats d'aquestes etapes (CC). Així, segons la darrera memòria de «Convivèxit» les dades del curs 2019-20 no són comparables amb cursos anteriors, a causa de l'impacte de la pandèmia. El confinament decretat el març de 2020 va suposar l'aturada de les classes presencials durant el darrer trimestre del curs 2019-20, i el fet que la convivència no fos possible durant pràcticament tres mesos dificulta la comparativa de dades amb els cursos anteriors. («Convivèxit», 2021)

Taula 3. Comparativa dels programes preventius de convivència de tots els centres

Programes preventius de convivència	Curs 2018-2019	Curs 2019-2020	Variació
Metodologies avançades	305 (79,84 %)	225 (84,90 %)	+5,06 %
Programes d'acollida	261 (68,32 %)	200 (75,47 %)	+7,15 %
Foment de la cohesió dels grups	240 (62,8 %)	180 (67,9 %)	+5,1 %
Programes per al bon ús de les tecnologies i Internet	207 (54,18 %)	142 (53,58 %)	-0,6 %
Educació social i emocional	190 (49,73 %)	159 (60 %)	+10,27 %
Pràctiques restauratives	186 (48,69 %)	165 (62,26 %)	+13,57 %
Tutories entre iguals	157 (41,09 %)	115 (43,39 %)	+2,3 %
Mediació entre iguals	108 (28,27 %)	92 (34,71 %)	+6,44 %
Cibermentors	30 (7,85 %)	24 (9,05 %)	+1,3 %

Font: Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, 2021

Malgrat tot, es destaca que els programes preventius de convivència més nombrosos en els centres educatius són els de metodologies avançades, seguits dels d'acollida i els de foment de la cohesió de grups. A més, es destaca l'increment notable de programes, en relació amb el curs 2018-2019, relacionats amb les pràctiques restauratives, que és el que més creix (13,57 %), seguit dels d'educació social i emocional (10,2 %). Això vol dir que el curs 2019-2020 els centres educatius prioritzen, amb gran diferència, totes aquelles pràctiques relacionals, comunicatives i restauratives per acollir l'alumnat i que estan dirigides al seu benestar emocional, tant personal com social. (Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, 2021)

Els centres que només imparteixen docència en l'adolescència o la joventut d'ençà que es disposa de dades són 52 instituts de secundària obligatòria (IES) i 2 centres integrats de formació professional (CIFP). No s'han tengut en compte els centres concertats, per la impossibilitat de diferenciar si els programes van dirigits a infantil i primària o secundària. Aleshores, comparant

les dades dels programes preventius de convivència d'aquests centres (IES i CIFP) amb les mitjanes globals, amb l'excepció dels programes basats en metodologies avançades, veim que a secundària es fan més programes preventius relacionats amb la convivència escolar que la mitjana global.

D'una banda, els programes que més es fan a secundària (IES i CIFP) són els programes d'acollida (88,88 % dels centres), els que fomenten la cohesió del grup (75,92 % dels centres), els basats en metodologies avançades (75,92 % dels centres) i els de pràctiques restauratives (75,92 % dels centres). D'una altra banda, els programes amb més diferència percentual respecte les mitjanes globals són: els programes de mediació entre iguals, que es fan al 64,81 % dels IES i que són un 30,1 punts més que la mitjana global; els programes de cibermentors, que es fan al 29,62 % dels IES, amb 20,57 punts més que el global; els programes d'acollida, que es fan al 88,88 % dels centres, amb 13,41 punts més; i les pràctiques restauratives, amb 11,81 punts més que la mitjana general.

Taula 4. Programes preventius de convivència en els centres de secundària de les Illes Balears

Programes preventius de convivència	Curs 2019-2020	Variació respecte de la mitjana global
Metodologies avançades	41 (75,92 %)	-8,98 punts
Programes d'acollida	48 (88,88 %)	+13,41 punts
Foment de la cohesió dels grups	41 (75,92 %)	+8,02 punts
Programes per al bon ús de les tecnologies i Internet	30 (55,55 %)	+1,97 punts
Educació social i emocional	34 (62,96 %)	+2,96 punts
Pràctiques restauratives	40 (74,07 %)	+11,81 punts
Tutories entre iguals	26 (48,14 %)	+4,75 punts
Mediació entre iguals	35 (64,81 %)	+30,10 punts
Cibermentors	16 (29,62 %)	+20,57 punts

Font: Elaboració pròpia

S'ha de ressaltar la importància dels recursos externs al centre educatiu per dur endavant alguns d'aquests programes, especialment el programa de cibermentors que ha duit a terme l'Institut Balear de la Joventut (IBJove) en el 93,75 % dels centres que l'han fet. Els programes per al bon ús de les tecnologies i d'Internet es fan per recursos externs en el 88,33 % dels centres; en aquest sentit es disposa d'IBJove, el programa de «Polícies tutors», la «Consulta Jove» dels centres, el pla director de la Guàrdia Civil i de la Policia Nacional, el programa «Palma Educa» (Ajuntament de Palma), el Centre de Prevenció de Conductes Addictives (CEPCA) del Consell d'Eivissa, educadors socials dels serveis socials municipals, Creu Roja i Projecte Jove. Finalment, els programes d'educació emocional s'han treballat en el 61,76 % dels centres amb el suport de recursos externs, com els centres de formació del professorat, «Convivèxit», el Servei d'Innovació Educativa, el programa de «Policia tutor», «Palma Educa» a l'Ajuntament de Palma, el Xiringuito Teatre a Eivissa, serveis socials municipals, ponents contractats per les APIMA...

De nou, els centres educatius de secundària perceben la necessitat d'aprofundir en activitats basades en l'expressió, la comunicació i el coneixement mutu, aspectes bàsics si volem potenciar la participació de l'alumnat.

3.2. Els programes d'educació emocional com a eina principal per afrontar la crisi sanitària

L'adolescència és una època de canvis físics i hormonal, una època on es reajusta l'autoconcepte i l'autoesti-

ma, augmenta l'oposició cap a les figures adultes de referència i existeix més inseguretats respecte al futur. La crisi sanitària viscuda, amb normes i prohibicions afegides, impossibilitat de socialitzar, inseguretats sobre què vendrà, etc. també té un impacte emocional afegit cap aquest col·lectiu, de per si vulnerable. El grup és un dels elements principals en aquest moment evolutiu. La necessitat de compartir temps amb les amistats, la necessitat d'aprovació social i de ser un membre més, la necessitat de pertinença, en aquesta edat esdevé un factor clau en el procés de socialització.

Així, els centres docents inicien el curs 2020-21 amb un pla de contingència que cerca donar resposta a les necessitats derivades de la pandèmia, entre aquestes la necessitat de treballar el possible impacte emocional patit. Les orientacions per a l'elaboració del pla de contingència previstes en l'annex 10 de la Resolució conjunta del conseller d'Educació, Universitat i Recerca i de la consellera de Salut i Consum, de 6 de juliol de 2020, per la qual s'aproven les mesures excepcionals de prevenció i de contenció, de coordinació i d'organització, i de funcionament per fer front a la crisi sanitària ocasionada per la covid-19 per als centres educatius no universitaris de la comunitat autònoma de les Illes Balears per al curs 2020-2021, estableixen que els centres han de preveure, entre d'altres accions, el pla d'acollida de l'alumnat i el personal del centre al setembre, la redistribució dels espais en cada escenari, el pla de contingència digital... En aquestes instruccions, i altres que es desenvolupen al llarg del curs, s'observa un interès palès en l'acollida de l'alumnat, en la tutoritza-

ció i en el treball de les emocions per paliar els possibles efectes del confinament i de la pandèmia.

D'una banda, el funcionament dels centres a través de grups bombolla, que impossibiliten l'intercanvi amb altres grups d'alumnes, dificulta les relacions i els programes que s'han donat a conèixer a través de la memòria de «Convivèxit», comentades anteriorment. D'una altra banda, les mesures de protecció, com la mascareta, la impossibilitat de tocar-se i abraçar-se, també han afectat les metodologies que s'empraven per treballar aspectes socioemocionals.

En aquest sentit, ha estat un repte modificar les barreres socials que la situació sanitària ha provocat, però també ha estat una oportunitat per gaudir d'eines noves de comunicació, com les eines digitals. La revolució tecnològica ha estat palesa i s'han produït grans avenços.

«Convivèxit» aportà una capsa d'eines disponible al web per al Pla de Retorn a les Activitats Presencials; una capsa plena de recursos útils per a l'atenció psicossocial (Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, 2020), entre altres:

- Cercles per elaborar normes en temps de covid-19
- Cercles per treballar en el claustre
- Cercles per fer amb l'alumnat per expressar
- Cercles per fer amb l'alumnat per compartir
- Cercles per fer amb l'alumnat per fer comunitat
- Recomanacions per a l'autocura del professorat
- Activitats per treballar les emocions generades durant la pandèmia

Tot i les dificultats, els centres han continuat treballant la competència socioemocional. A l'IES Son Rullan, per exemple, s'ha continuat amb el programa de competència social i emocional als cursos de 1r, 2n i 3r, un programa que es fa des de fa 5 cursos. Candida Enciso, orientadora d'aquest centre de secundària, explica que aquesta matèria es fa a les hores de lliure configuració i que aquest curs, més que mai, ha estat prioritari. L'orientadora exposa que als alumnes els ha agradat poder parlar d'emocions i aprendre a gestionar-les millor. També han agafat més confiança a l'hora de poder expressar el que senten. A més a més, el tipus d'activitats que s'han anat treballant els ha ajudat a integrar-se en el grup i a conèixer millor tots els companys de la classe, també els ha ajudat a empatitzar amb els companys i a entendre i acceptar les errades dels altres, i han après a resoldre els problemes entre ells.

3.3. Unes pràctiques restauratives renovades

L'Associació de Justícia i Pràctica Restaurativa de les Illes Balears, creada el 2013 amb la finalitat de promoure la Justícia Restaurativa i la seva aplicació pràctica a diversos àmbits de la comunitat es mostra més activa que mai durant la crisi sanitària. Les reunions mensuals, el grup de WhatsApp, el web i altres canals de comunicació d'aquesta associació ajuden a fer grup i a crear comunitat. També serveixen per aprendre mútuament, practicant dinàmiques i estratègies restauratives, així com per compartir recursos, dubtes, idees, reflexions, etc. i genera coneixement a diari, amb un augment de crea-

tivitat que creix dia a dia. Des d'aquest grup, amb 71 docents participants de diferents centres, s'ha aportat multitud de coneixement respecte com adaptar les estratègies restauratives, des de com passar el testimoni sense tocar-lo amb les mans, com fer les activitats si no es poden fer dins l'aula, quins cercles, activitats o programes desenvolupar per treballar les emocions generades per la pandèmia, etc. El suport mutu que s'ofereix amb les iniciatives d'aquest grup és increïble.

No és estrany que el curs 2020-21 s'iniciï amb imatges noves sobre l'acollida de l'alumnat, el Facebook de l'IES Porreres, per exemple, mostra una acollida de l'alumnat diferent als altres anys. El director del centre, Joan R. Xamena, i el coordinador de convivència, Xisco Melià, comenten que fa anys que treballen amb metodologies basades en les pràctiques restauratives. El curs 2020-21, a causa de la pandèmia, s'han hagut de fer adaptacions importants, per exemple, s'ha donat la benvinguda al pati per poder fer cercles i mantenir la distància. Expliquen que per al centre era important acollir bé l'alumnat de nova incorporació, però també la resta, sobretot després de tants mesos sense anar a l'escola. L'alumnat agraeix molt aquest tipus de metodologies per poder expressar-se.

4. Conclusions i discussió

Com s'ha comprovat, la literatura científica i la normativa vigent incideixen en la importància d'afavorir la participació de l'alumnat en la vida quotidiana i la gestió dels centres educatius. Així, tots els centres edu-

catius han de tenir representants d'alumnes entre els membres dels consells escolars, i preferentment s'han d'elegir d'entre els integrants de les associacions d'alumnes.

També s'ha vist que existeixen molt poques associacions actives, per la dificultat de mantenir-se en el temps a causa de la mobilitat dels membres, per la manca de cultura davant la participació social i, aquest curs, per les circumstàncies sobrevingudes per la crisi sanitària actual. Així, fórmules com la que planteja l'Associació d'Alumnes de l'IES Algarb, poden ser una solució, ja que els membres són alumnes de quart d'ESO i es renoven anualment. Un altre aspecte de millora és la necessitat que els centres, a través dels consells escolars, impulsin l'activitat d'aquestes AA i participin en les subvencions que es convoquen a través de les diferents administracions.

Si la normativa específica que els consells escolars de centre han d'estar integrats per membres representants de l'alumnat, especialment de les AA, i aquestes AA no estan actives o no existeixen, es genera una dificultat afegida a l'hora de representar aquest grup en els consells escolars. L'Administració i els centres educatius tenen un paper important a l'hora de donar a conèixer aquestes i altres oportunitats que es generen amb la creació i el manteniment de les AA en els centres i, per tant, és necessari donar suport a les associacions d'estudiants perquè estiguin en funcionament.

Tot i que la normativa estableix clarament que els IES han de tenir tres representants d'alumnes en el Consell Escolar, hem pogut constatar que, el

curs 2019-20, hi ha 26 IES en els quals no consta que hi hagi representativitat d'alumnat; tot i això, aquests membres es van incorporant progressivament i, el curs 2019-20, la majoria de centres (el 70 % en concret) tenen qualche alumne o alumna en representació de l'alumnat entre els membres del Consell Escolar de centre.

S'ha de posar en valor l'increment de programes per treballar aspectes socioemocionals, des dels quals l'alumnat aprèn, pot expressar-se, implicar-se i conèixer-se. Són espais que fomenten el sentiment de comunitat i avancen cap a models de vida democràtics, equitatius i inclusius. Els centres que atenen alumnat adolescent i jove impulsen, clarament, aquest tipus de metodologies, que en el temps que els ha tocat viure són més que necessàries.

No podem obviar que els centres educatius treballen pel present i futur de l'alumnat i que la inclusió i l'equitat educativa passa per escoltar les necessitats dels protagonistes; adolescents i joves són els que estan en la millor posició per resoldre aquestes necessitats. Correspon a qui té el poder d'organitzar les estructures de govern i les metodologies d'aprenentatge tenir-ho en compte.

Agraïments

Vull agrair l'aportació de dades cedides i el suport de la cap del Servei de Comunitat Educativa, Maria Magdalena Quetglas, i dels directors i de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar, del Jaume Font i d'Aina Amengual.

Així mateix, també vull agrair especialment a tots els centres i a totes les associacions que han fet aportacions;

a Xisco Melià, coordinador de convivència de l'IES Porreres; a Candida Enciso, orientadora de l'IES Son Rullan; a Jordi Lluç, secretari de l'AA de l'IES Algarb; a l'AA de l'IES Mossèn Alcover; a l'AA Sindicat d'Estudiants de l'IES Binissalem; al CC Es Liceu; a l'AA d'alumnes i exalumnes del CEP Pitiüses; a l'AA Sindicat d'Estudiants de l'IES Balàfia; a AA Tots contra la Brutícia de l'IES Sineu; a l'IES Calvià; a l'IES PortoCristo; a l'AA d'IES Sa Colomina; a l'APIMA de Guillem Colom Casasnovas de Sóller; a l'IES Son Pacs; a l'APIMA de l'IES Berenguer d'Anoia i a l'IES Clara Hammerl.

Finalment, vull agrair especialment el suport a l'Associació de Justícia i Pràctica Restaurativa de les Illes Balears, per la inspiració, el suport i l'aportació d'informació constant.

Referències bibliogràfiques

- Associació Justícia i Pràctica Restaurativa (2020) <http://web.practicarestaurativa.org/contacte/>
- Alba Pastor, C. (coord.) (2016). *Diseño universal para el aprendizaje. Educación para todos y prácticas de enseñanza inclusivas*. Madrid: Ediciones Morata.
- Alba, C.; Sánchez, J. M.; Zubillaga, A. (2014). *Diseño universal para el aprendizaje. Pautas para su introducción en el currículo*. Madrid: Edelvives.
- Asamblea General de las Naciones Unidas (2015). *Objetivos de desarrollo sostenible*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

- Constitució espanyola (1978). (BOE núm. 311, de 29 de desembre).
- Decret 120/2002, de 27 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament orgànic dels instituts d'educació secundària (BOIB núm. 120, de 5 d'octubre de 2002).
- Decret 187/2003, de 28 de novembre, pel qual es regulen les associacions d'alumnes, i les federacions i les confederacions d'associacions d'alumnes (BOIB núm. 169, de 6 de desembre de 2003).
- Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar (2020). Pla de Retorn a les Activitats Educatives Presencials. Recursos per a l'atenció psicosocial. <https://view.genial.ly/5ece345e92dd1e0d828dc297/horizontal-infographic-diagrams-pla-atencio-psicosocial>
- Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar (2021). Memòria de l'Institut per a la Convivència i l'Èxit Escolar 2019-20. https://www.caib.es/sites/convivexit/ca/estudis_publicacions_i_avaluacions/
- Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (BOE núm. 159, de 4 de juliol de 1985).
- Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la que es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (BOE núm. 340, de 30 de desembre de 2020).
- Reial decret 1532/1986, d'11 de juliol, pel que es regulen les associacions d'alumnes (BOE núm. 180, de 29 de juliol de 1986).
- Resolució del conseller d'Educació, Universitat i Recerca de 27 de juliol de 2020, per la qual es convoquen ajuts per a despeses de funcionament i d'activitats de les associacions de pares i mares d'alumnes (APIMA) i les seves federacions i confederacions, i les associacions d'alumnes (AA) i les seves federacions i confederacions (BOIB núm. 148, de 27 d'agost de 2020).

**Joves,
pobresa i
covid-19**

TERESA VALLESPÍR ACOSTA

Teresa Vallespir Acosta

Llicenciada en Ciències del Treball i especialista universitària en ocupació i desenvolupament local. La primera experiència vinculada amb la joventut va ser en el 2002, en què va treballar d'informadora i orientadora laboral. Posteriorment, com agent d'ocupació i desenvolupament local ja més dedicada al disseny, la coordinació i la gestió de diferents projectes vinculats a la inserció laboral de la població jove per a entitats públiques i privades. Actualment, és directora general de Serveis Socials, a la Conselleria d'Affers Socials i Esports del Govern de les Illes Balears.

Resum

Aquest article pretén fer un diagnòstic sobre la pobresa juvenil a les Illes Balears i analitzar l'impacte social que la pandèmia provocada per la covid-19 ha deixat en la joventut il·lenca.

El col·lectiu jove per les seves precàries condicions laborals és un dels que més pateixen la situació d'exclusió social i de pobresa.

L'elevada taxa de temporalitat, les contractacions a temps parcial i l'elevada rotació laboral de les persones amb contracte temporal és un tret característic de la precarietat juvenil, agreujat ara a més, per la crisi de la covid-19.

S'analitzen, entre d'altres indicadors, el percentatge de població juvenil amb edats compreses entre el 18 i els 30 anys que són titulars de la renda social garantida, per posar de manifest la importància de determinats mecanismes de protecció social que tenen per objectiu protegir les persones aturades que a causa del binomi temporalitat-parcialitat no tenen dret a prestacions contributives ni per desocupació i requereixen d'altres mecanismes de lluita contra la pobresa i l'exclusió social.

Paraules clau

Joves / Pobresa / Covid-19 / Renda social garantida / RESOGA

Resumen

Este artículo pretende hacer un diagnóstico sobre la pobreza juvenil en las Islas Baleares y analizar el impacto social que la pandemia provocada por la covid-19 ha dejado en la juventud isleña.

El colectivo joven por sus precarias condiciones laborales es uno de los que más sufren la situación de exclusión social y de pobreza.

La elevada tasa de temporalidad, las contrataciones a tiempo parcial y la elevada rotación laboral de las personas con contrato temporal es un rasgo característico de la precariedad juvenil, agravado ahora además, por la crisis de la Covid-19.

Se analizan, entre otros indicadores, el porcentaje de población juvenil con edades comprendidas entre el 18 y los 30 años que son titulares de la renta social garantizada, para poner de manifiesto la importancia de determinados mecanismos de protección social que tienen por objetivo proteger a las personas paradas que debido al binomio temporalidad-parcialidad no tienen derecho a prestaciones contributivas ni por desempleo y requieren otros mecanismos de lucha contra la pobreza y la exclusión social.

Palabras clave

Jóvenes / pobreza / Covid-19 / Renta social garantizada / RESOGA

Contextualització

El darrer *Informe Juventud España 2020* de l'Institut de la Joventut (INJUVE), sobre la joventut espanyola d'avui, dona llum a la dura conclusió que pot extreure's de l'anàlisi d'una joventut a la qual se li està complicant el futur després d'encadenar dues crisis seguides (la financera i la de la pandèmia) i sobre la qual, si no s'hi posen les mesures adequades, un problema estructural es pot acabar convertint en un problema sistèmic.

La joventut, l'any 2020, encara arrossegava els efectes de la crisi econòmica del 2008, de la qual encara no s'havia recuperat, tal i com també mostra l'Observatori d'Emancipació elaborat pel Consell de la Joventut d'Espanya.

Sense haver superat del tot les cicatrius per la crisi esmentada, la crisi del coronavirus ha contribuït a aprofundir les desigualtats i la pobresa entre el col·lectiu jove.

El 32 % de la població d'entre 20 i 29 anys està en risc de pobresa o exclusió social, el més alt de tots els col·lectius d'edat. Entre les causes, hi ha el mercat de treball, precari des de fa dècades, i, entre les conseqüències, que dos de cada tres joves visqui amb els seus pares.

Espanya avui és un país molt millor que fa 30 o 40 anys. Els joves viuen en una societat més rica que la dels seus pares o els seus padrins, més sana, més cosmopolita i molt més lliure. Però aquest progrés no impedeix assenyalar el que no funciona: la joventut espanyola afronta problemes que s'arrosseguen des de fa dècades, com la desocupació o l'abandonament escolar, i d'altres que s'han agreujat últi-

mament, com haver d'anar a viure amb els pares.

Trets característics de la joventut en risc de pobresa o exclusió social

Algunes dades que sintetitzen la precària situació en què es troba la joventut d'avui dia.

1. El jove és ara un col·lectiu en risc de pobresa. És la prova de com ha canviat el repartiment de les rendes entre les generacions: el grup d'edat amb més persones vulnerables econòmicament ja no són els majors o els jubilats, sinó els joves entre els 20 i els 29 anys.

El canvi s'ha produït en la darrera dècada. En aquest període, el percentatge de persones en edat de jubilar-se que viuen amb rendes relativament baixes o en risc d'exclusió s'ha reduït a la meitat, passant del 31 % al 16 %. Però amb els joves ha passat justament el contrari, que han empitjorat. Avui en dia, un de cada tres adults d'entre 20 i 29 anys viuen en situació de vulnerabilitat.

A més, hi ha subgrups en pitjor situació, com subratlla Pablo Simon, editor de l'informe *Juventud en España*, «Els joves no són un tot homogeni, no tots són igual de vulnerables». El risc de pobresa o exclusió és el triple per a la gent que no va acabar l'institut que per als universitaris; encara que és més probable que tenguis una bona feina si els teus pares també la varen tenir. Un altre cas extrem són els joves d'origen immigrant, perquè quasi la meitat estan en risc de pobresa (un 45 %, davant el 20 % dels nascuts a Espanya).

I en tot això, hi ha una causa, que es configura com a la principal, i és:

2. Un mercat de treball que no funciona. Espanya pateix una desocupació anormal a Europa. Venia sent un assumpte recurrent, però ara, a més, la pandèmia l'ha empitjorat. El nostre país té les xifres d'atur i de temporalitat més dolentes del continent. També per als joves. Quan s'enfronten al món laboral, quasi el 40 % dels nostres joves que volen treballar estan a l'atur. Un percentatge que duplica la mitjana europea situació que ve arrossegant-se des d'abans fins i tot de la crisi financera del 2008. Els joves que treballen tenen una incidència de temporalitat del 66 % i de temps parcial del 39 %, el triple que la resta de la població activa. Un 36 % de joves menors de 30 anys a Espanya no tenen cap ingrés laboral.

En termes regionals, també hi ha grans diferències. A les Illes Balears, si al juny del 2021 la taxa d'atur era del 15,18 %, segons la darrera EPA, la taxa d'atur entre les persones més joves era del 43,44 %.

Si bé encara no és possible conèixer l'abast complet de la crisi que ha provocat la covid-19, tant a nivell sanitari com socioeconòmic, aquesta comparació de dades a nivell nacional ens permet avançar que, sens dubte, la joventut illenca serà una de les grans perjudicades i que ja comença a patir-ne les conseqüències.

3. Els joves viuen amb els seus pares cada vegada més temps. Formen una llar i una família molt més

tard i amb moltes més dificultats que abans o que els seus homòlegs europeus. En les xifres relatives a l'emancipació, Espanya torna a destacar i no per bé, precisament. Fa 15 anys, la meitat dels joves d'entre 25 i 29 anys vivia amb els seus pares. Una xifra alta, però que des de llavors ha augmentat fins al 65 %. És a dir, que dos de cada tres joves viuen amb els seus pares. A Europa sols tenen xifres pitjors Itàlia, Grècia i alguns països balcànics com Montenegro. Queden llunyíssim els països nòrdics, on quasi ni el 5 % dels joves segueixen en la llar familiar, però també països pròxims com França (17 %), Regne Unit (25 %) o Alemanya (30 %).

Un motiu per aquest retard són els doblers. Ho posen de relleu els propis joves: el 75 % confirma que si no se n'ha anat de casa és per manca d'estabilitat econòmica, segons l'enquesta de l'INJUVE de 2019. I sabem, per estadístiques oficials, que molts dels que aconseguen emancipar-se ho fan amb ingressos baixos: el 32 % dels joves que s'han independitzat estan en risc de pobresa, davant el 18 % dels que segueixen amb els seus pares. Els que sí han marxat, quan se'ls demana, expliquen que ho feren perquè tenien mitjans o perquè se'n anaven a estudiar a fora. És una dada evident, però que de nou ens recorda que entre dels joves també hi ha classes. I és que el còctel de la manca de treball, la precarietat i el preu de l'habitatge fa que els i les joves retardin els seus projectes de vida, situant en els 29 anys l'edat

mitjana en què els espanyols se'n van de casa dels pares.

4. Les llars joves s'han empobrit. La covid-19 ha vingut a empitjorar indicadors que ja eren dolents per a la joventut.

Les persones adultes d'entre 16 i 29 anys estan pagant els plats trencats de les darrers dues grans crisis, la del 2008 i la del 2020. Encara que a dia d'avui no comptam amb dades oficials per conèixer l'impacte real de la pandèmia fins al 2022, la xarxa pública de serveis: socials, de joventut, d'ocupació, etc., registren a diari un empitjorament preocupant de la situació de la joventut donada la seva situació laboral precària, els seus baixos ingressos, la bretxa digital i/o les dificultats d'accés a l'habitatge que fan que la emancipació es converteixi en un vertader privilegi, un somni ajornat, no assolible per a la majoria de la població jove d'Espanya.

Segons l'Observatori d'Emancipació Juvenil del Consell de la Joventut, l'any 2020 es va tancar amb una de les pitjors xifres registrades a Espanya de les darreres dues dècades, i en uns moments clarament marcats per la crisi sanitària i econòmica de la covid-19.

En l'àmbit de les Illes Balears, la regió més cara de l'Estat, juntament amb Catalunya, amb un salari mitjà de 969,51 euros nets al mes i un increment del preu de lloguer desorbitat, un jove assalariat d'entre 16 i 29 anys, hauria de destinar el 115 % del seu salari net a les despeses de lloguer d'habitatge. En el cas dels joves d'entre 30 i 34 anys,

aquest percentatge minva un poc, però tot i així se situaria en el 82 % del salari net mitjà. Tot això fa que l'emancipació, allò tan bàsic per a qualsevol jove que vol iniciar el seu projecte de vida, sigui pràcticament una quimera per a la majoria de la joventut illenca.

5. Les llars joves existeixen.

Són diversos els organismes que, a través dels seus representants, donen visibilitat a un problema greu que pateix aquest col·lectiu i que dificulta –si no impedeix– el desenvolupament normal de la joventut, l'elaboració d'un projecte vital i la incorporació al mercat laboral, a més de generar notables distorsions en la salut mental.

Són, d'una banda, Elena Ruiz Cebrián, presidenta del Consell de la Joventut d'Espanya qui ha assenyalat que «les persones joves es troben en una situació d'emergència social que exigeix implementar mesures per no deixar enrere tota una generació» i alerta d'una situació «que no sols perjudicarà el col·lectiu jove, perquè, una vegada que sortim a la vida adulta, ens condicionarà».

De l'altra banda, María Teresa Pérez, directora del INJUVE adverteix que «El gran repte que afronta el nostre país és incorporar els joves al mercat de treball; hem d'aprofundir en la línia de la protecció social i laboral que garanteixi unes condicions dignes i una qualitat de vida per al col·lectiu jove».

Si bé les causes estructurals que generen la pobresa juvenil són múltiples (preu de l'habitatge,

precarietat laboral, etc.) i, per tant, diverses les polítiques públiques que es podrien engegar (facilitar l'accés a l'habitatge, impulsar l'ocupació de qualitat) també és urgent prendre mesures que ajudin a paliar la situació de pobresa de les persones joves mentre es resolen les causes estructurals que duen a aquesta situació.

Un autèntic estat de benestar no pot delegar la protecció dels joves de vint-i-cinc, trenta anys, als pares, perquè siguin les famílies les que assumeixin la cura dels seus fills una vegada aquests han aconseguit emancipar-se, entre d'altres raons perquè no tots els pares tendran coixí econòmic per fer-ho.

Sistemes de garantia d'ingressos. La Llei de la renda social garantida

Actualment hi ha diversos mecanismes que tracten de paliar la pobresa com a element perenne de la societat en general i de la joventut en particular. En l'àmbit estatal, el Congrés va aprovar l'ingrés mínim vital (IMV) concebut com a una prestació que vol frenar la pobresa en les llars que pateixen pobresa severa en aquest país.

Per altra banda, en l'àmbit de la nostra comunitat, un dels principals mecanismes de lluita contra la pobresa del que disposam des de fa ja més de cinc anys és la renda social garantida, RESOGA.

Aprovada per la cambra autonòmica el 5 d'abril de 2016, es tracta d'una prestació social de caràcter econòmic periòdica per cobrir les situacions de

vulnerabilitat social derivada de la carença de recursos econòmics de les persones, les famílies o altres nuclis de convivència.

Des que es va aprovar, una vintena de milers de persones i famílies, que es trobaven en situacions de precarietat econòmica, se n'han pogut beneficiar.

L'entrada en vigor, l'1 de juny de 2020, del Reial decret llei 20/2020, de 29 de maig, pel qual s'estableix l'ingrés mínim vital, IMV, com a mesura de seguretat social, obligà a replantejar l'escenari de polítiques de lluita contra la pobresa de que disposaven les comunitats autònomes.

Així el 16 de juny de 2020, s'aprova a les Illes, el Decret llei 10/2020, de 12 de juny de 2020, que estableix i regula el conjunt de prestacions socials de caràcter econòmic en aquesta comunitat autònoma, alhora que actualitzà la RESOGA fent-la subsidiària de l'IMV i dedicant-la a la població amb dificultats econòmiques i que no tenen la cobertura de l'IMV per no complir els requisits que estableix la norma estatal.

Així, podem dir que actualment, la RESOGA i l'IMV coexisteixen com a programes de garantia d'ingressos a la Comunitat Autònoma de les Illes. El manteniment dels dos programes garanteix que es doni cobertura a una ventall més gran de situacions de necessitat.

L'objecte de la RESOGA és una prestació social de caràcter econòmic dirigida a situacions de vulnerabilitat econòmica i a cobrir les despeses bàsiques de les persones o unitats de convivència que es trobin en situació de pobresa.

- a. És una prestació de caràcter finalista que queda exclosa de l'àmbit d'aplicació de la normativa general de subvencions.
- b. És una prestació subsidiària de l'ingrés mínim vital i de la resta de prestacions finançades per l'Administració General de l'Estat.
- c. És un dret subjectiu de totes les persones que compleixen els requisits previstos en el decret llei i, per tant, la seva concessió no està condicionada a disponibilitat pressupostària.
- d. Garanteix un nivell mínim de renda mitjançant la cobertura de la diferència existent entre els recursos econòmics de la unitat de convivència i la quantia de renda social garantida per a la unitat de convivència sol·licitant.
- e. És intransferible.
- f. S'articula com una prestació no condicionada a l'obligació de participar en activitats d'inserció social o laboral, sense perjudici del dret de les persones beneficiàries de la renda a participar-hi.
- g. Un dels seus objectius és empoderar les persones i millorar les condicions de la vida que els han dut a requerir la prestació.

Poden ser beneficiaris de la renda social les persones en situació de vulnerabilitat que no tinguin dret a percebre l'IMV, ni cap altra pensió contributiva o no contributiva i que siguin majors de 23 anys o majors de 18 anys, si tenen menors o persones amb discapacitat al seu càrrec.

Consisteix en una paga mensual que s'incrementa segons el nombre i

la composició dels membres que conformen la unitat de convivència i que va des dels 469,93 euros en el cas d'una persona sola, fins a un màxim de 1.033,85 euros en el cas de dos adults i tres, o més, menors.

La prestació es manté mentre subsisteixen les causes que en motivaren la concessió i les persones estan obligades a comunicar qualsevol alteració en la unitat de convivència.

Tot i que la percepció de la renda no està condicionada a participar en programes o activitats d'inserció social i laboral, i amb l'objectiu de no desincentivar la recerca de feina o l'acceptació d'ofertes de treball adequades, aquesta prestació pot complementar els ingressos derivats d'activitats laborals o professionals sempre que no se superi el màxim del 150 % del barem de la renda social, inclosa la quantia de la prestació. En cas que se superi, es redueix la quantia de la prestació en la proporció necessària per no superar el llindar de la renda.

Pel que fa als perfils socials més predominants, aquests són els de les unitats de convivència formats per una o més persones adultes que tenen menors a càrrec, tot i que en el darrer any s'ha detectat un increment important de població jove, menor de 30 anys que demanaven per primera vegada en la seva vida la renda social garantida.

Evolució de la RESOGA des de l'inici de la pandèmia

Si analitzam el perfil dels beneficiaris de la RESOGA del darrer any, concretament, el període que va des del segon trimestre del 2020, al segon trimestre del 2021, i ho feim

per trams d'edat, es veu que el grup d'edat que ha crescut en nombre de beneficiaris de manera molt considerable i molt per damunt de la resta de grups d'edat ha estat el format pels joves d'edats compreses entre els 18 i els 29 anys.

Aquest fort increment en el darrer any fa palesa la situació que està vivint tota la població de forma generalitzada, però molt especialment la població més jove. Població que s'ha vist greument afectada per la precarietat laboral i que, per tant, no ha tingut accés a les prestacions dels sistemes de protecció a la desocupació: ERTO o prestacions extraordinàries a treballadors fixos discontinus, entre d'altres.

Aquesta és la principal raó per la qual s'ha multiplicat per cinc el nombre de joves, menors de 30 anys que des de fa un any es beneficien de la RESOGA. El 83,10 % dels quals era la primera vegada que sol·licitaven aquesta prestació social de caràcter econòmic. Es tracta, quasi en tots els casos, de joves, en un 61,15 % dones i en un 38,85 % homes, alguns d'ells amb càrregues familiars, que tenen una situació laboral precària, amb activitat laboral discontinua, amb entrades i sortides de la feina, sense accés a prestacions d'atur i intercalant ajudes i prestacions socials, en una part dels casos.

Però, què hi ha darrera d'aquestes xifres?

Hem anat a cercar testimonis que ens volguessin contar de primera mà, què els ha suposat aquesta pandèmia. N'hem volgut parlar, per saber com es troben, saber què era de les seves vides abans de la pandèmia, quina és

la situació actual, quins els desitjos i quines les expectatives.

Tant de bo, sigui aquest, el punt de partida, d'una anàlisi interessant i necessària i que es mereix la joventut de les nostres illes.

Testimonis en primera persona

Tot són joves, ni tan sols tenen 30 anys.

Alguns d'ells ja coneixien i cobraven la prestació des d'abans de la pandèmia, però, per a la gran majoria, és la primera vegada.

A tots se'ls va denegar l'ingrés mínim vital. El principal motiu: haver superat el llindar d'ingressos en haver fet feina durant l'any anterior a la data de la sol·licitud. En altres casos, tot i que més residuals, per errades i deficiències administratives, la majoria de les quals tenen a veure amb la domiciliació i l'empadronament.

Cas A (28 anys)

Des de feia molts anys, feia feina cada any, en feines de temporada. En els sectors del comerç i l'hoteleria. D'ençà que va esclatar la pandèmia li està resultant molt complicat reincorporar-se. A la darrera empresa on va estar contractada, enguany no hi ha pogut fer feina, perquè tot just han contractat la plantilla fixa.

No té formació. No li anaven bé els estudis i es va posar a fer feina ben jove. Ara està esperant per saber si l'agafen per fer un curs de perruqueria amb el qual es mostra molt il·lusionada.

Està inscrita al SOIB com a demanant de feina, a portals d'internet, etc., però les feines que surten són d'unes condicions molt precàries amb jorna-

des de feina terribles, contractes temporals d'un, dos mesos com a molt, amb contractes a temps parcial i jornades eternes.

Li agradaria trobar una feina mínimament digna, però no surt res. Mentrestant, subsisteix amb la RESOGA que destina a pagar el lloguer de l'habitació, del pis que comparteix des de fa cinc anys, i per la qual paga 400 euros, a més del menjar. Si no li basta per arribar a finals de mes, els pares l'ajuden, en el que poden.

Fins fa un any no sabia res d'aquesta prestació, no l'havia hagut de mes-ter mai, però reconeix que si no fos per la RESOGA, no sap com se n'hauria sortit aquest darrer any. Els doblers que ha rebut li han permès viure amb un mínim de dignitat, mantenir la seva pròpia autonomia i no haver de tornar a viure a cals pares. Ara sols espera que la situació millori i se'n pugui tornar a sortir per ella mateixa al més aviat possible.

Cas B (28 anys)

Fa temps que es troba fora feina. N'està cercant, li és igual de què, però no troba res.

Els anys anteriors a la pandèmia s'havia dedicat a feines eventuais de ferralleria i venda ambulat, ajudant el seu padrí, que tenia problemes de mobilitat, amb el transport.

La seva parella treballava a l'hoteleria fent nèt habitacions fins que ho va haver de deixar per fer-se càrrec de la cura dels seus infants.

Amb la RESOGA tenen cobert tot el relacionat amb la manutenció, les despeses de la llar, roba i material escolar per als infants.

Cas C (26 anys)

Graduat universitari, des de fa mesos que no atura en la recerca de feina, però sense èxit. Està vivint moments molts complicats emocionalment.

L'arribada de la pandèmia ho ha agreujat tot. Manifesta estar bastant cansat de tota aquesta situació. Sent que li han robat un any de la seva vida, en què les relacions socials han quedat molt malmeses i que mai més no podrà tornar a recuperar. Pel que fa a projectes de futur, ara mateix veu molt lluny un escenari de millora i possibilitats reals d'emancipació efectiva.

Cas D (27 anys)

No sap què seria de la seva vida si no fos per la RESOGA. No s'havia trobat mai en la situació d'haver de demanar una prestació.

Amb experiència en el sector de la mecànica de cotxes, on treballava des de feia un temps, la pandèmia el va agafar d'imprevist. Sense contracte i treballant per hores en l'economia informal. Des de llavors està inscrit en el SOIB com a demandant de feina i com a demandant de cursos de formació. Mira a diari si hi ha novetats, però diu que no surt res.

Cas E (26 anys)

Està a punt de tirar la tovallola i acceptar qualsevol tipus de feina. Les poques ofertes que li han arribat, no tenen res a veure amb la seva formació; però, a això, diu ja hi està avesat. El que afirma que s'ha agreujat d'ençà de la pandèmia són les condicions dels llocs de feina que s'oferten.

Titulat superior, ha decidit començar a estudiar per opositar ja que en un futur més immediat no confia en treballar en el sector privat.

Als joves, considera, hi ha que donar-los eines perquè puguin construir una vida independent. Manquen salaris dignes i polítiques que n'afavoreixin l'emancipació.

Cas F (28 anys)

La pandèmia ja la va agafar sense feina.

Amb dos infants petits, sense estudis i amb molt poca experiència, reconeix que hi ha molt poques oportunitats per a ella en el mercat de treball.

La seva parella també és a l'atur, és a fora tot el dia cercant feina, però no surt res.

Viuen amb la sogra, el que més desitjaria seria trobar una feina i poder tenir casa pròpia.

Està inscrita en els serveis d'ocupació fent recerca activa de feina i apuntant-se per poder accedir a algun curs de formació. Ara és hora de formar-se, no en queda d'altra.

La RESOGA la destinen a comprar el menjar i roba per als infants.

Cas G (29 anys)

Després d'uns anys de feina en el sector de la restauració, i cansat de les llargues i intenses jornades de feina amb un sou que de cada vegada anaven a menys, va decidir posar-se a estudiar i fer un grau de formació professional de jardineria, àmbit que de sempre li havia agradat molt. Tot el temps que va estar fent el grau, estudiava i feia feina de re-

partidor. La pandèmia va esclatar tot just quan havia de començar a fer les pràctiques del grau de jardineria, en una empresa on li asseguraren que tenia moltes possibilitats de seguir treballant després de les pràctiques. Unes setmanes abans havia deixat la feina de repartidor perquè el seu horari no era compatible amb el de la formació.

Ara ja disposa del títol de formació professional en l'àmbit de la jardineria, però li manca experiència, la qual cosa, assegura li dificulta trobar feina en aquest de moment.

Mentrestant, ha començat a estudiar oposicions. No és que li entusiasmi massa, però es mostra cansat i ha decidit apostar per a una feina que li doni certa estabilitat.

Gràcies a la RESOGA pot viure amb un mínim de dignitat. Li permet arribar a finals de mes perquè assegura ser molt organitzat i perquè en oci, hi inverteix de fa temps, zero.

Cas H (27 anys)

La pandèmia l'ha tocat de ple. Feia anys que treballava totes les temporades en el sector de l'hoteleria, aproximadament 8-9 mesos, però sempre amb contractes temporals.

Els mesos d'hivern vivia dels estalvis de l'estiu i alguns anys del subsidi o de l'atur.

Al 2020, esclatà la pandèmia quan s'havia d'incorporar i, des de llavors ençà, està fora feina. A l'hotel on treballava enguany sols han cridat el personal fix.

Davant la manca de feines i les poques oportunitats que veu al mercat de feina si no es té formació, va decidir

apuntar-se a l'escola d'adults i actualment estudia per treure's l'ESO.

La RESOGA li permet pagar les despeses del lloguer, la manutenció i el material d'escola per a la seva filla.

Conclusions

Aquesta realitat ens està interpel·lant no sols des d'un punt de vista socioeconòmic, sinó també psicoevolutiu.

Perquè cap país es pot permetre el luxe de deixar enrere els seus joves, cal cercar solucions per als casos esmentats abans.

Si de bon de veres volem que els joves enforteixin les seves oportunitats, si volem reforçar la seva autonomia, si volem que tinguin més possibilitats d'inserció, en definitiva, si volem capacitar-los per construir el seu projecte personal i professional, com a societat no ens queda altra opció que respondre col·lectivament a les necessitats d'aquests joves.

Pos l'accent al terme «col·lectivament» perquè alguna de les coses que ens ha mostrat la pandèmia és, precisament, l'immens valor social de la resposta col·lectiva. Als problemes col·lectius no se'ls pot donar resposta des de la individualitat, sinó que s'ha de fer com a societat en el seu conjunt i des d'uns serveis públics forts i consolidats.

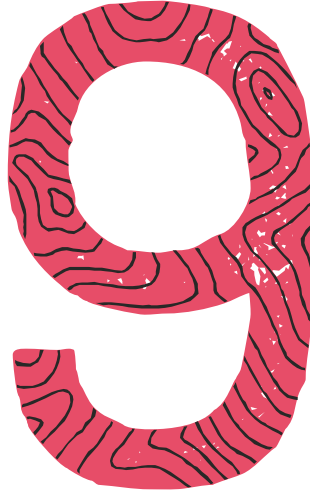
I en uns mesos ja serem al 2022. El 2022 ha de ser, precisament, l'any que faci de plataforma de sortida, de palanca, cap a la recuperació i la reconstrucció d'aquest país després d'aquesta terrible pandèmia. L'arribada de finançament europeu, paquets de fons generosos que poc tenen a veure amb les faixes monetaristes de

la crisi anterior i que va devastar les classes mitjanes i que aprofundiren en la desigualtat social d'aquest país fins a extrems inaudits, ha de permetre el canvi de rumb que cal a la joventut i ha de donar resposta a les necessitats d'aquest sector de la població que tenen com a principal preocupació instal·lar-se en la vida mitjançant una feina digna, accedir a un habitatge, en definitiva, prosperar.

Enllaços i referències bibliogràfiques

- ASENJO, A. (2021, 20 juny). *Los sueldos de los jóvenes han caído un 5 % desde 2011*. <https://www.elindependiente.com/economia/2021/06/20/los-sueldos-de-los-jovenes-han-caido-un-5-desde-2011/>
- BERMEJO, I. (2021, 17 juny). *Sin trabajo y sin ayuda: el Ingreso Mínimo de Escríva discrimina a los jóvenes precarios*. <https://www.larazon.es/economia/20210617/4t3yztz-bp5ainmjaok6sl644yi.html>
- Decret Llei 10/2020, de 12 de juny, de prestacions socials de caràcter econòmic de les Illes Balears. <http://www.caib.es/sites/institutestudisautonomics/f/343658>
- DE LEÓN, B. GARCÍA, J. MUÑOZ, S. LLOSA, JA. (2020) *Buenas prácticas, aprendizajes y retos de entidades sociales que desarrollan programas de educación y empleo con jóvenes vulnerables*. *Red Europea de lucha contra la pobreza y la exclusión social en el estado español*. www.eapn.es.

- https://www.eapn.es/ARCHIVO/documentos/documentos/1608720893_buenaspracticcas03.pdf
- Encuesta de Población activa (EPA). Dades 2021. https://www.ine.es/prensa/epa_prensa.htm
- Información estadística para el análisis del impacto de la crisis Covid-19. Instituto Nacional de Estadística INE (2021) https://www.ine.es/covid/covid_inicio.htm
- Informe sobre el mercat de treball de les Illes Balears. Any 2020. Observatori de treball de les Illes Balears. <http://www.caib.es/sites/observatorideltreball/ca/annuals-10654/>
- LLANERAS, K. (2021, 6 juny). *¿España deja atrás a sus jóvenes? Cómo han pasado a ser el grupo de edad con más pobres*. <https://elpais.com/espana/2021-06-06/espana-deja-atras-a-sus-jovenes-como-han-pasado-a-ser-el-grupo-de-edad-con-mas-pobres.html>
- Llei 5/2016, de 13 de abril de la Renda Social Garantida.
- <https://www.caib.es/eboibfront/es/2016/10475/578753/ley-5-2016-de-13-de-abril-de-la-renta-social-garan>
- LÓPEZ, j. (2020) *Juventud en riesgo: análisis de las consecuencias socioeconómicas de la Covid-19 sobre la población joven en España*. <http://www.cje.org/es/publicaciones/novedades/juventud-en-riesgo-analisis-de-las-consecuencias-socioeconomicas-de-la-covid-19-sobre-la-poblacion-joven-en-espana/>
- *Madre no hay más que una: monoparentalidad, género y pobreza infantil*. https://www.eapn.es/ARCHIVO/documentos/documentos/1614945415_informe-monoparentales-mini1.pdf
- MONTERO, S. (2021, 9 gener). *Menores de 23 años, sin trabajo, sin recursos y ahor también sin Ingreso Mínimo Vital*. <https://www.publico.es/sociedad/menores-23-anos-recursos-ingreso-minimo-vital.html>
- Observatorio emancipación de España. 2º semestre 2020. <http://www.cje.org/descargas/cje7663.pdf>
- PÉREZ, M., SIMÓN, P., CLAVERÍA, S., García, G., LÓPEZ, A., TORRE, M., (2021) *Informe Juventud en España 2020*. http://www.injuve.es/sites/default/files/adjuntos/2021/03/informe_juventud_espana_2020_0.pdf
- Real Decreto Ley 20/2020, de 29 de mayo, por el que se establece el ingreso mínimo vital. <https://www.boe.es/eli/es/rdl/2020/05/29/20/con>
- SÁNCHEZ DE UGARTE, I. (2021, 25 juny). *¿Faltan camareros o faltan salarios dignos después de la pandemia?*. https://www.eldiario.es/economia/faltan-camareros-faltan-salarios-dignos-despues-pandemia_129_8075997.html

Conseqüències
de la precarietat juvenil
en la participació a les
Illes Balears

IGNACIO MORA GUIJARRO

Ignacio Mora Guijarro

Màster en Joventut i Societat per la Universitat de Girona, la seva investigació per al treball de fi de màster s'ha centrat en la precarietat juvenil i l'impacte que té en la participació de les persones joves. Actualment, és assessor parlamentari en matèria de joventut a les Corts Valencianes. Ha estat gerent del Consell Valencià de la Joventut i la seva trajectòria associativa en l'àmbit de la joventut ha estat vinculada al treball amb joves, la formació de responsables i tasques de coordinació i representació en la Federació d'Escoltisme Valencià.

Resum

La joventut de les Illes Balears està condicionada per la precarietat, degut en gran part al model econòmic que afavoreix la temporalitat, i de forma més acusada des de l'inici de la crisi de 2008, una crisi de la que les persones joves no es varen recuperar i que s'ha concatenat amb la crisi de la covid-19. Aquesta crisi permanent que pateix la joventut genera un estat estructural de dependències econòmiques, inestabilitat laboral, atur i insuficiència d'ingressos. Aquest fet, sumat a la incidència escassa de les polítiques de joventut per facilitar les condicions de vida i acompanyar la seva participació social, té un impacte en el desenvolupament personal i social de les persones joves. A partir d'una anàlisi de la situació socioeconòmica i de les polítiques públiques respecte a les persones joves, identifiquem les conseqüències que operen i que dificulten a la joventut involucrar-se en la vida pública, i participar en la societat, amb els perills que això comporta per a la pròpia democràcia.

Paraules clau

Juventut / Precarietat / Participació / Democràcia
/ Illes balears

Resumen

La juventud de las Islas Baleares está condicionada por la precariedad, debido en gran parte al modelo económico que favorece la temporalidad, y de forma más acusada desde el inicio de la crisis de 2008, una crisis de la cual las personas jóvenes no se han recuperado, y que se ha concatenado con la crisis de la covid-19. Esta crisis permanente que sufre la juventud genera un estado estructural de dependencias económicas, inestabilidad laboral, paro e insuficiencia de ingresos. Este hecho, sumado a la escasa incidencia de las políticas de juventud para facilitar las condiciones de vida y acompañar su participación social, tiene un impacto en el desarrollo personal y social de las personas jóvenes. A partir de un análisis de la situación socioeconómica i de las políticas públicas respecto a las personas jóvenes, identificamos las consecuencias que operan y que dificultan a la juventud involucrarse en la vida pública, y participar en la sociedad, con los peligros que eso comporta para la propia democracia.

Palabras clave

Juventud / Precariedad / Participación / Democracia
/ Islas balears

1. Contextualització, objectius i metodologia

La participació de les persones en la vida social, política i cultural d'una societat és un dels elements que sustenten la pràctica democràtica. La participació, com a pràctica, contribueix a millorar la qualitat de vida de les societats, aportant capital social, activant vincles entre les persones i augmentant la legitimitat política de la presa de decisions (Díaz García, 2015), i esdevé també un element que millora les capacitats dels individus que conformen aquestes societats.

D'acord amb Benedicto i Morán (2002), és en la joventut quan s'incorporen els recursos necessaris que fan possible l'exercici de la participació com a element substancial de la ciutadania, ja que durant aquesta etapa es reconeixen formalment i subjectivament els drets i les obligacions i, també, s'adquireixen les competències necessàries per sentir-se part d'una comunitat, per actuar davant les institucions socials i els altres, aspectes que passen per la implicació dels i les joves en contextos participatius.

Aquesta adquisició de pràctiques i processos participatius en els i les joves podria estar afectada i condicionada per l'estat de precarietat que pateix la joventut, i que s'ha agreujat especialment des de l'inici de la crisi econòmica de 2008, de la qual no es varen arribar a recuperar en termes socioeconòmics, i que ara s'ha concatenat amb una crisi encara més profunda en els seus efectes econòmics, socials i laborals: la de la covid-19.

En aquest article ens proposem analitzar l'evolució tant de la situació sociolaboral de la joventut com de les polítiques públiques en l'àmbit juvenil al llarg dels darrers anys i, especialment, analitzem les conseqüències d'aquestes en el desenvolupament i la participació dels i de les joves, considerant l'empitjorament evident tant de la situació socioeconòmica com de la inversió en política pública. Ha influït l'estat de precarietat juvenil i de les polítiques de joventut en la qualitat de la participació juvenil? Les persones joves en situació precària tenen més o menys possibilitats, voluntat o capacitats per participar en la vida social i col·lectiva? Aquestes són les preguntes que motiven la investigació.

Per abordar aquestes qüestions i altres reflexions associades a les conseqüències de la precarietat en l'estat personal i col·lectiu de la joventut, així com l'efecte en la seva pràctica i vivència participativa, utilitzarem una metodologia combinada. Analitzarem, en el context de les Illes Balears, les xifres macroeconòmiques del context juvenil a partir de dades quantitatives secundàries, i també el paper d'unes institucions públiques que no han acabat de respondre a la millora de les condicions vitals de les persones joves, a través de les dades dels pressupostos generals dedicades a joventut. Per abordar les conseqüències en la joventut a l'hora de participar en el seu entorn, a nivell col·lectiu i institucional, partim d'una investigació bibliogràfica i dels relats de quatre persones joves de les Illes Balears que estan involucrades en diferents espais col·lectius, obtinguts mitjançant una entrevista estructurada de forma individual.

2. Anàlisi

2.1 La precarietat de la joventut i la política juvenil precària: condicionants per al desenvolupament personal i social de les persones joves

La precarietat és un estat de manca de seguretat i estabilitat laboral (Standing, 2013) en la qual hi ha absència d'un o de diversos dels elements que constitueixen l'estabilitat laboral: seguretat de trobar treball decent, protecció davant els acomiadaments o regulacions arbitràries, seguretat per poder promocionar o moure's, prevenció de riscos laborals, formació i aprenentatges garantits, salaris estables i adequats, i representació col·lectiva.

Aquesta precarització impacta de forma directa en àmplies capes i grups socials, i de forma més concreta en la joventut com a grup social d'edat, on s'evidencia des de fa dècades, i de forma més acusada des de l'inici de la crisi econòmica de 2008, que les trajectòries d'inserció laboral lineals tradicionals en la joventut han deixat pas, en el marc d'una societat clarament postindustrial, a un ventall molt més ample i variat de trajectòries, moltes caracteritzades per la discontinuïtat i per un dèficit d'inclusivitat (Giménez Gual, 2003).

Factors com el «mileurisme», beques sense seguretat social, contractes temporals i de formació, i les agències de treball temporal, eren ja conceptes recurrents en l'escenari precrisi, que feia cada vegada més difícil disposar de condicions de treball dignes i estables, i més encara accedir a un habitatge digne i consolidar projectes emancipatoris (Alonso Benito & Fernández Rodríguez, 2008).

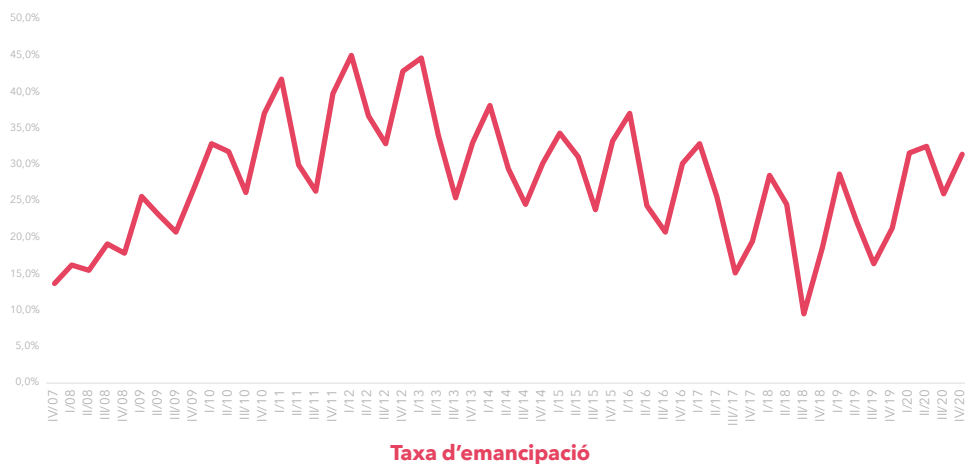
Per tant, ja abans de l'inici de la crisi de 2008, ens trobem amb persones joves que s'incorporen cada vegada més tard i més confuses al mercat laboral, mitjançant beques dubtoses o pràctiques en empreses, amb contractes de prova interminables que acaben en un acomiadament gratuït, amb la frustració i la inseguretat econòmica que això comporta, incapaces de projectar el desenvolupament d'una carrera o d'un itinerari vital (Standing, 2013).

Les dades sociolaborals de la joventut de les Illes Balears ja indiquen una situació prèvia a l'inici de la crisi (a finals de 2007) vinculada a una feina dividida entre el l'ocupació fixa i aquella més temporal vinculada al sector turístic (el 47 % dels contractes a joves eren temporals), en un model econòmic que propicia la temporalitat (com es pot comprovar en la taula 1) amb uns ingressos mitjans per persona jove treballadora de 1.204 € mensuals. Aquests elements s'han d'observar, en relació a les possibilitats per emancipar-se, amb el preu relatiu del lloguer, que en el mateix període se situava en un 94,5 % dels ingressos d'una persona jove, aspecte que dificultava l'emancipació. Com a resultat, la taxa d'emancipació juvenil se situava, el 2007, en un 32,9 %, és a dir, que només 3 de cada 10 persones joves s'emancipaven abans dels 30 anys. En aquest context, es posterga la construcció d'itineraris vitals propis en un context associat a la dependència familiar, i en el cas de les poques persones joves que es podien emancipar, marcat per alguna (o diverses) formes de precarietat.¹

1 Dades de l'Observatori d'Ocupació del CJE: Illes Balears, 4t trimestre 2007

Taula 1: Taxa d'atur juvenil a les Illes Balears, evolució per trimestres des de setembre 2007 fins a desembre 2020

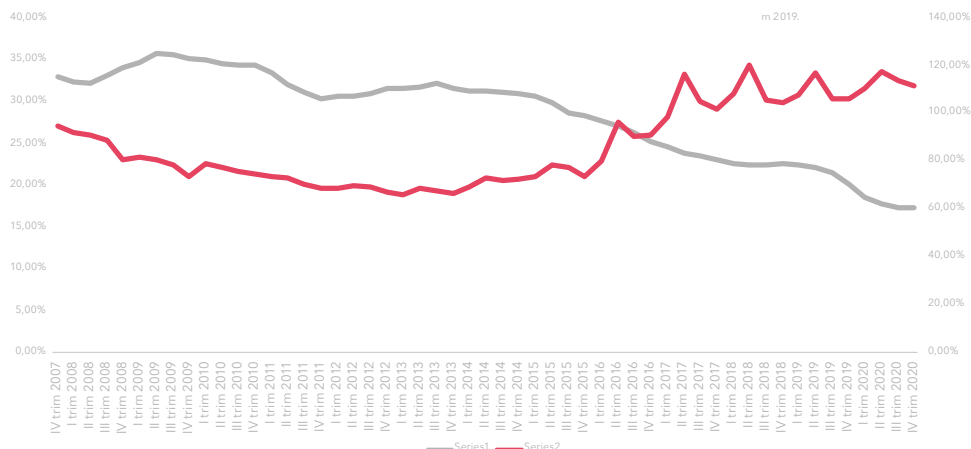
Font: Observatori d'Emancipació, Consejo de la Juventud de España.

Taxa d'emancipació

Taula 2: Evolució de la taxa d'emancipació juvenil i del preu de lloguer en relació al salari jove del 4t trimestre 2007 al 2n trimestre 2019.

Font: Observatori d'Emancipació, Consejo de la Juventud de España.

Preu lloguer en relació al salari jove

Aquesta situació es va agreujar, de forma molt evident, durant la crisi econòmica, i les dades respecte al segon semestre de 2019 (les últimes abans de la irrupció de la crisi sanitària, social i econòmica de la covid-19), ens mostren un panorama general de major precarietat juvenil en tots els indicadors: més desocupació (un 21,3 %, 7,6 punts més), major temporalitat (50,2 %, 3 punts més) i salaris sensiblement inferiors (salari mitjà jove de 899,55 €). És important ressenyar que la comparativa la fem en un moment, a finals de 2019, en què s'afirma, a nivell polític, econòmic i social, que la crisi està totalment superada, i que les xifres macroeconòmiques i d'ocupació així ho demostren. La realitat és que, pel que fa a la joventut, la situació era, en tots els indicadors, pitjor. D'aquesta forma, amb les dades de finals de 2019, només un 20 % de joves s'emancipen abans del 30 anys, un 10 % menys que abans de l'inici de la crisi.²

Amb la irrupció de la crisi de la covid-19 aquestes dades s'agregen més encara, i tot i que es mantenen els cicles de baixada i d'augment de l'ocupació durant l'estiu, ens trobem a finals de 2020 amb una taxa d'atur juvenil del 31,5 %, més de 10 punts superior a l'any anterior. La taxa d'emancipació juvenil cau, en aquest exercici 2020, al 17,3 %, 3 punts menys que en 2019.

Aquesta dificultat creixent per emancipar-se indica l'empitjorament de les condicions materials i socials de les persones joves. Una dada que resumeix aquesta situació té a veure amb la pobresa: 1 de cada 5 persones joves (el

18,2 %) és pobre, a les Illes Balears. S'ha d'apuntar que el model econòmic balear fonamentat en el turisme ofereix més oportunitats laborals al jovent que en altres autonomies de l'Estat. Unes ocupacions, però, molt estacionals, amb itineraris laborals molt desestructurats, i amb salaris molt fluctuants. Aquest fet explica que les dades d'ocupació juvenil tenen una evolució millor a les Balears durant el procés de recuperació econòmica entre 2015-2019, però també mostren que l'impacte de la crisi, en les persones joves, es va fonamentar, en aquest cas, en les retallades de salaris. Aquest fet, unit a l'increment desorbitat dels preus de lloguer, dificultat i impossibilitat, en molts casos, els projectes emancipadors (taula 2).

Analitzant la sèrie històrica, es veu com l'evolució dels preus del lloguer, unida a la devaluació generalitzada dels salaris de les persones joves, afecta de forma clara la taxa d'emancipació, de manera que a major preu del lloguer i salaris pitjors, menys persones joves s'emancipen.

La regla generalitzada és, per tant, la dependència de l'economia familiar i la inestabilitat laboral a l'inici de la vida laboral, que tindrà conseqüències durant les seues trajectòries de vida, el que es denomina «efecte cicatriu» (Olías, 2019). Aquesta vivència de la precarietat es pot identificar en la percepció de la pròpia joventut:

Nos han dejado una educación que hay que comprar a plazos (créditos), mercado inmobiliario que nos impide el acceso a una vivienda decente, sistema financiero que no nos ofrece ninguna posibilidad, tener que elegir entre empleo de mierda o ningún empleo (Standing, 2013).

² Dades de l'Observatori d'Emancipació del CJE: Illes Balears, 2n semestre 2019

Ens trobem, per tant, amb unes generacions de joves que han viscut en crisi permanent, i que han vist com, mentre els mercats i les institucions anunciaven l'arribada de la «recuperació», les seues perspectives no tenen gaire per celebrar (Oliás, 2019). Ho hem vist, de nou, amb les conseqüències de la crisi econòmica derivada de la pandèmia de la covid-19, les dades de la qual apunten que la destrucció d'ocupació ha afectat, de nou, de manera més directa la població jove ocupada. La reducció d'hores de feina per expedients d'ocupació o per atur tècnic durant el segon semestre de 2020, per la pandèmia, va afectar el 40 % de joves ocupats a les Illes Balears.³ És a dir, que 4 de cada 10 joves treballadors van perdre la feina o van veure reduïdes les seves jornades laborals i els seus ingressos; és la dada més alta de tot l'Estat, causada en gran part per la particularitat del model econòmic i laboral vinculat al turisme. Aquesta és una evidència més que l'espai laboral expulsa amb més facilitat les persones joves, dificultant trajectòries estables i condemnant-les a la fragilitat.

En aquesta anàlisi de la situació socioeconòmica de la joventut s'ha de considerar, també, el paper de les institucions i de les administracions públiques. Quan s'observa quina ha estat l'aposta pública quan la joventut més ho requeria, les dades mostren que les institucions s'han comportant com la pròpia situació juvenil durant la crisi, és a dir, agreujant la seva situació precària. Parlem de precarietat institucional, pel que fa a les polítiques de jo-

ventut o de suport a la ciutadania jove, perquè aquestes han estat finançades insuficientment, poc organitzades i no han comptat amb un suport clar dins de l'engranatge públic.

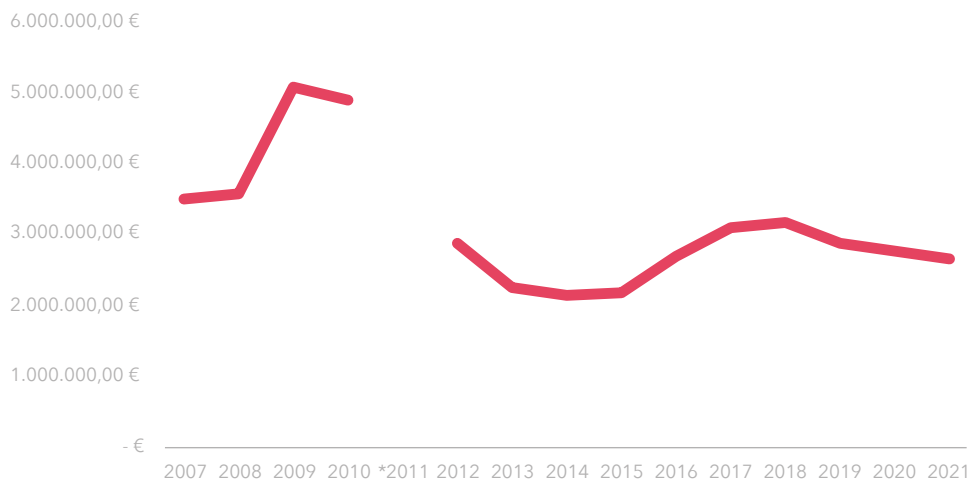
El que ens trobem quan analitzem el paper dels poders públics és un marc institucional que no ha oferit solucions als problemes de la joventut com a col·lectiu (Benedicto & Morán, 2003b), que ha estat poc sòlid pel que fa a la millora de les condicions de vida de la joventut (Santos Ortega & Martín Martín, 2012), i que ha incidit poc en els aspectes nuclears d'aquestes condicions (Soler Masó, Planas Lladó, & Feixa Pampols, 2013).

Observant el tractament de la inversió en polítiques de joventut a nivell autonòmic durant la crisi, podem comprovar com la retallada del pressupost global de la Direcció General de Joventut⁴ va ser del 60 %, passant d'una inversió de 5M € el 2009, a 2,1M € el 2014. El programa en qüestió és el destinat a la «promoció i foment de la integració i participació social de la joventut», és a dir, aquell amb els recursos, mitjans, ajuts i transferències per a afavorir espais participatius per a la joventut, per garantir la seva implicació social i per donar suport al teixit associatiu juvenil. Aquestes retallades van afectar greument la capacitat del govern per poder desenvolupar polítiques concretes en aquest sentit. De fet, la pròpia Direcció General de Joventut va passar durant el període de crisi per diferents conselleries i va ser suprimida fins i tot com a direcció pròpia durant diversos pressupostos.

3 Informe Juventud en Riesgo (Consejo de la Juventud de España).

4 Pressupostos de Govern de les Illes Balears

Taula 3: Evolució dels pressupostos del programa de joventut del Govern de les Illes Balears
Font: Pressupostos del Govern de les Illes Balears. Any 2011 sense dades al portal de pressupostos de la CAIB.

Aquestes retallades en els programes de joventut responen a aquesta visió de la política de joventut com a «secundària» o «no essencial», però tenen conseqüències en els processos d'emancipació juvenil, en els projectes i les estratègies per afavorir la ciutadania activa entre la joventut, i en estratègies conjuntes amb altres departaments pel que fa a polítiques d'educació, inclusió social, salut o habitatge. Les retallades en les polítiques de joventut només es van començar a revertir l'any 2015, i no de forma completa. S'ha d'especificar, però, que des de l'any 2017 el Govern balear transfereix part de les competències en joventut, i el pressupost, als consells insulars de cada illa, aspecte que afecta els recursos econòmics destinats a nivell autonòmic.

Aquesta austeritat en els programes de joventut ha tingut conseqüèn-

cies professionals respecte de les persones que desenvolupen el treball social amb joves. La recensió de contractes, l'ampliació de competències d'altres àrees per estalviar recursos o la reducció de jornades han afectat greument les intervencions en joventut, que es redueixen, i que dificulten o impossibiliten realitzar projectes amb recursos públics, derivant aquests projectes a la privatització o suprimint-los directament.

L'exemple determinant que mostra la manca de suport a l'associacionisme i la participació juvenil va estar en la retallada i supressió, directament, del Consell de la Joventut de les Illes Balears l'any 2012 durant les greus retallades comeses en aquell exercici pressupostari. Així, es va eliminar l'organisme de representació, organització i dinamització de les entitats juvenils de les Illes i que, a

hores d'ara, no s'ha recuperat com a organisme independent, amb el seu propi pressupost i independència jurídica i organitzativa.

D'alguna manera, com afirmen Planas Lladó, Soler Masó, i Feixa Pàmpols (2014), la imposició de les retallades i l'austeritat ha fet que el discurs sobre les polítiques integrals de joventut que començava a incorporar-se en l'Administració en la primera dècada del segle XXI a Espanya no s'hagi correspost amb la pràctica, que s'ha basat en l'escàs impuls per millorar les condicions de vida de les generacions joves.

2.2 Conseqüències per al desenvolupament personal i social de persones joves, i de la seva participació

La principal causa de la situació de precarietat permanent que impacta en la joventut és la consolidació d'un mercat laboral basat en feines amb poca protecció, poques expectatives i salaris insuficients per una autonomia vital, amb l'acceptació conseqüent de condicions de feina cada vegada menys dignes.

Aquesta vivència de la precarietat condueix a la joventut a un sentiment de frustració generalitzat, marcat per l'absència de perspectives socials per al futur, per la desregulació de les trajectòries vitals i de desestandardització d'itineraris biogràfics, amb un trencament amb els models anteriors de pas a projectes de vida independents i un desmantellament de les estructures laborals, habitacionals, econòmiques, polítiques i socials que facilitaven aquests itineraris (Santos Ortega & Martín Martín, 2012).

Pere, 26 anys:

«Ara mateix just estic finalitzant uns estudis de màster i estic en recerca activa de feina [...] Vaig decidir dedicar-me plenament als estudis de màster, ja que compatibilitzar la feina i els estudis vaig considerar que podria ser molt dur.»

Mariona, 23 anys:

«Estic estudiant i treballant. [El sou] em permet mantenir-me molt justa i tirant d'estalvis alguns mesos. El lloguer [...] em resta una gran part del meu sou.»

Jorge, 27 anys:

«Estic treballant i estudiant, ja que tinc un contracte [...] per a estudiar doctorat. [...] Podria tenir un salari millor [...] em permet mantenir-me, però seria més fàcil amb més salari.»

Cata, 23 anys:

«Estic acabant la carrera i he estat també fent feina fins al final de curs.»

Els relats d'itineraris formativo-laborals de joves ens mostren que, l'any 2021, hi ha en les persones joves una barreja entre períodes formatius i períodes laborals, tots amb un alt grau de temporalitat o provisionalitat que impacten de ple en les possibilitats d'emancipar-se. Giménez Gual (2003) entén l'emancipació com l'adquisició de la capacitat d'autodeterminació o decisió sobre l'evolució de la pròpia vida. Un conjunt considerable de persones joves, per la situació socioeconòmica que hem observat, i exemplificada en aquests relats, no compta amb les condicions necessà-

ries per emancipar-se, ja que fer-ho com a membre de la ciutadania implicaria decidir plenament i amb autonomia i independència la pròpia trajectòria vital.

Més enllà de l'emancipació, altres conseqüències, menys visibles, estan configurant un model per a la joventut marcat per la pèrdua de control del temps, l'individualisme, i l'apatia, aspectes que afecten de forma directa les possibilitats, motivacions i capacitats de les persones joves per participar en la vida social i col·lectiva.

Jorge, 27 anys:

«Has de fer una passa endavant per invertir el teu temps, quan es viu en una societat on no és habitual invertir el teu temps.»

Mariona, 23 anys:

«No tenc gaire més temps. La feina, els estudis i la dansa m'ocupen gran part del meu temps.»

Els i les joves tenen molt difícil mantenir un control del seu temps. D'acord amb Standing (2013), hi ha una pressió sobre el temps, no només de feina, sinó de formació, de recerca de feina, de treball reproductiu, etc. que generen tensió, i que s'uneix a la pròpia vivència del treball, amb condicions insegures, remuneració incerta i alt cost d'oportunitat. Aquesta dificultat per gestionar el temps té un impacte directe en l'accés a les condicions de ciutadania. Aquesta pèrdua de control del temps impacta en el temps disponible d'oci, ja que la diferenciació entre l'espai de feina/formació (espai productiu) i l'espai de des-

cans i oci, que abans estava prou delimitada, ha desaparegut degut, d'una banda, a l'extensió del temps no-oficial de feina i, de l'altra, per la precarització de les relacions laborals i de la condició laboral. En els discursos s'observa com el temps és un impediment per a l'exercici d'una ciutadania activa, participació col·lectiva i la dedicació. La limitació del temps disponible esdevé una clara dificultat per poder participar, per poder vincular-se a projectes col·lectius, i per poder involucrar-s'hi a llarg termini.

Mariona, 23 anys:

«Des de fa molt temps he prioritzat el meu temps de participació juvenil al meu temps lliure. [...] Tot i així, feina, estudis, participar... molta organització. Una agenda apretada i partir ansietat sovint.»

Cata, 23 anys:

«M'agradaria tenir una participació més lineal, però crec que el temps que hi dedico està bé, tot i que en algunes ocasions m'agradaria tenir-ne més.»

Una de les conseqüències derivades de l'anàlisi anterior és la fragilitat de xarxes estables per una participació més enllà de la individualitat, i l'abandonament d'aquests espais quan el context sociolaboral o econòmic es torna complex.

La persona que està en precari no té control sobre el seu temps i, en conseqüència, opera a curt termini, per una incapacitat de planificar a llarg termini, la qual cosa implica una baixa probabilitat per progressar. En la joventut es consolida una cultura caracteritzada per l'«aquí i ara», i per la

recerca d'interessos particulars amb immediatesa (Grupo de investigación PSICOSOC, 2011). La manca de control del temps fa que la joventut s'allunyi d'aquells àmbits, tasques, espais, projectes i ocis que suposen dedicació, constància i implicació a llarg termini, optant per espais de socialització en el temps lliure vinculats a l'oci de consum, on les tecnologies de la informació i comunicació ocupen un espai central (Giménez Gual, 2003).

Mariona, 23 anys:

«Ara mateix, degut a la meua realitat vital, estic començant a deixar de participar en espais on participava.»

Jorge, 27 anys:

«Ara mateix [particip] poc. Les obligacions vitals [...]aporten dificultats de participar en espais de voluntariat.»

Pere, 26 anys:

«Als meus inicis, quasi tot el meu temps lliure es dedicava a l'associacionisme [...]. En certs moments de la meua vida, ha estat difícil compaginar amb altres coses, aleshores gran part de la meua vida era allò. [...]. Ara mateix m'organitz millor, ja que la meua dedicació és menor a la que tenia fa uns anys.»

Aquest temps sense control, unit a la dependència econòmica i vital afecten clarament la capacitat de participar i d'involucrar-se en projectes autònoms. La immediatesa, la pèrdua de control del temps i el pensament a curt termini influeixen en els projectes vitals: les relacions, la participació en la vida social, la forma d'or-

ganitzar el temps, ja no es vehicula qüestionant-se la direcció i valor que tenen, sinó quant de temps duraran. En paraules de Garcés (2017) estam passant de preguntar-nos «cap on», a preguntar-nos «fins quan»:

Fins quan tindrè feina? Fins quan viuré amb la meua parella? Fins quan hi haurà pensions? Fins quan Europa continuarà sent laica, blanca i rica? Fins quan hi haurà aigua potable? Fins quan creurem encara en la democràcia? Des de les qüestions més íntimes fins a les més col·lectives, des de l'àmbit individual fins a l'escala planetària, tot es fa i desfà sota l'ombra del «fins quan» (Garcés, 2017).

Ens trobem en un context on les condicions i perspectives vitals són cada vegada més inestables, i també ho acaben sent les nostres xarxes d'amistats i familiars, la posició social en què ens trobem i l'autoestima i la confiança en nosaltres mateixos que en deriven (Bauman, 2017). Es produeix una erosió dels processos d'interacció relacional entre les persones, i com que afecten les necessitats personals, socials i, fins i tot, les fisiològiques, impacten en la nostra motivació cap allò col·lectiu.

Els entorns de flexibilitat i inseguretat posen en perill la predisposició que tenim les persones per confiar i cooperar (Standing, 2013), ja que els individus temen comprometre's o involucrar-se en pautes de comportament a llarg termini. Les persones joves, en aquest sentit, no desitgen veure's encadenades per projectes compartits que puguin suposar una vinculació econòmica o que generen una dependència temporal que pugui pertorbar encara més el descontrol sobre el temps disponible.

S'està donant lloc, fruit de la situació precària de la joventut, a una creixent individualització i a una competitivitat entre les persones, aspectes que afecten de forma directa la voluntat per involucrar-se en projectes col·lectius i per participar en la vida social i comunitària. Hi ha una tendència a fer que cada persona assumeixi les seves trajectòries com a conseqüència directa de les seves opcions i actes, és a dir, com a èxits i fracassos personals (Giménez Gual, 2003). Això vol dir una individualització dels riscos, sense tenir en compte el context socioeconòmic i les dificultats que genera, sense recolzar-se en una xarxa relacional que doni suport, i sense plantejar-se una resposta o solució col·lectiva als problemes.

Això contribueix encara més a fragmentar les estructures socials, a debilitar les identitats col·lectives i a perdre la noció de classe. A més, d'aquesta individualització es desenvolupa l'egoisme que impregna la societat d'avui dia, el de col·locar el «jo» i les meves comoditats al front de tota decisió (Trueba, 2018). Aquesta individualització del risc pel que fa a la dimensió col·lectiva de la vida (Giménez Gual, 2003), comporta un debilitament de vincles interpersonals i la pèrdua d'identitats col·lectives.

L'estat de fragilitat i debilitat que deriva de la precarietat i que impedeix que les metes, expectatives de vida i anhels es realitzin, genera una frustració existencial constant que envaeix cada moment i cada activitat (Grupo de investigación PSICOSOC, 2011).

Pere, 26 anys:

«Em sent malament, ja que pens en tota la meva formació, la meva participació

en entitats i moviments socials i, per una part, pens que estic suficientment qualificat i amb experiències personals i professionals, però, per l'altra, em sorgeixen inseguretats i pors.»

Mariona, 23 anys:

«Perquè per estar fent feina, activisme a la feina, estudiar i intentar dedicar-me professionalment a la dansa he hagut de deixar els altres espais [...]. Necessitava dedicar-hi menys temps perquè m'estava afectant la salut.»

Cata, 23 anys:

«No em sent malament [pel fet de no tenir feina] perquè n'he estat fent fins poc, però ja m'agobia no trobar feina quan tiri els CV.»

La situació de precarietat consolidada en la qual està immersa la joventut i l'absència d'unes polítiques de joventut amb el pressupost i personal suficient per actuar amb profunditat, tenen conseqüències en la cultura participativa de les persones joves; en la definició dels valors, les actituds i les dinàmiques pròpies de la ciutadania activa.

A banda de les dependències econòmiques i manca de control del temps hi ha factors socials i polítics, vinculats a les vies, espais i estructures de participació, que afecten la participació juvenil. Trobem, en aquest sentit, uns processos de participació, basats en una alta reglamentació i acreditació de processos, que exigeixen a qui pren part una experiència, un coneixement dels codis, aportació de garanties, estabilitat en el temps (Francés García, 2008), fac-

tors que generen una distància i dificulten l'accés a les persones immerses en dinàmiques vitals inestables i mòbils.

Hi ha una limitació i, en molts casos, manca d'aposta de les administracions públiques i dels processos educatius en l'escola per generar processos participatius que realment involucrin les persones.

Pere, 26 anys:

«L'escola, en aquest aspecte, no ha fomentat en cap cas la meua curiositat o inquietud per voler participar en espais de participació juvenil, sinó que tot s'ha produït dins l'àmbit de l'educació no formal.»

Jorge, 27 anys:

«[...]Mai per l'escola, a l'escola mai ens han ajudat a participar d'aquests tipus de projectes.»

Mariona, 23 anys:

«M'he anat interessant per aquests espais perquè de nina ja anava de campanyes [...] l'escola no hi ha jugat cap paper.»

Si a això hi sumem les retallades generalitzades que han patit les estructures, organismes i processos participatius, especialment de joventut, i les figures tècniques d'acompanyament de joves per a la seva participació en aquest processos, el resultat és una disminució de la participació juvenil en aquestes vies i estructures.

Pere, 26 anys:

«Pens que la repercussió [de les administracions públiques envers la participació juvenil] és mínima, tot i que, en alguns ca-

sos, ho poden promocionar, la participació funciona perquè hi ha persones motivades i que volen tirar les coses endavant.»

Jorge, 27 anys:

«Crec que sí, però es podria fer més.»

Mariona, 23 anys:

«L'ideal seria que la gent no hagués de fer feina o patir per pagar-se els estudis. Així tot seria diferent.»

Cata, 23 anys:

«Crec que [les administracions] moltes vegades intenten donar una mà, però aquesta ve, en certa manera, per fer política i aquesta ajuda acaba sent fins i tot negativa [...] no hi ha una bona comunicació perquè els joves ho sàpiguen.»

Com a conseqüència, les condicions personals minvades cap a la participació estable i d'uns espais de participació altament burocratitzats i amb poc suport, la participació juvenil es desplaça, ja des de fa temps, cap a contextos informals, més vinculats a espais quotidians (Francés García, 2008), i no tant a projectes a llarg termini. Un bon exemple el trobem en els moviments socials sorgits en l'última dècada, caracteritzats per presència juvenil, i per una flexibilitat d'estructures, assemblearisme, major adaptació a ritmes i formes de vida actuals, i amb identitats pròpies de societats postindustrials (Giménez Gual, 2003).

La reducció de temps disponible i l'absència d'escenaris de futur provoquen pràctiques participatives vinculades a metes més immediates,

realitzables i assolibles (Francés García, 2008). Els projectes, per tant, són a curt i molt curt termini, molt aferrats al present, donant lloc a formes poc institucionalitzades de participació, més individualitzades i reivindicatives (Planas Lladó, Soler Masó, & Feixa Pàmpols, 2014). Les motivacions per participar són més utilitaristes (Agudo, Martín, & Tovar, 2011), consolidant uns estils participatius marcats per la desafecció, no convencionals (García Albacete, 2008), i desviant el potencial cap a activitats estrictament socials, d'oci, o vinculades a la «nova política» (Benedicto & Morán, 2003b).

Els moviments de protesta i reivindicació més espontanis i reivindicatius que sorgiren al començament de la dècada per denunciar condicions d'explotació a diferents nivells, com ara el moviment 15M o Juventud Sin Futuro (Santos Ortega & Martín Martín, 2012), van esdevenir el revulsiu per a una nova lluita de classes, l'apropiació per part de la joventut dels seus drets sociopolítics, i la demanda d'unes condicions materials de vida decents. Aquests moviments estaven conformats per joves a qui afectava la crisi de primera mà i reclamaven solucions a necessitats bàsiques com l'ocupació o l'habitatge per poder emancipar-se (Planas Lladó, Soler Masó, & Feixa Pàmpols, 2014). Són moviments, però, més inestables, amb menys trajectòria, per la inestabilitat que marca el context socioeconòmic de les persones que en formen part, i per la fragilitat de les estructures –al marge de la pràctica participativa institucionalitzada– en les que es mouen.

D'aquest impuls de l'«ara o mai», fruit de com es desdibuixa el futur, neixen els moviments en els últims anys de protesta, d'autoorganització de la vida en comú, d'intervencions en les guerres i contra les guerres, de transició ambiental, de cultura lliure, i els nous feminismes (Garcés, 2017). Moviments que sorgeixen, d'una banda, perquè la seva existència al marge de canals tradicionals permet una flexibilitat major, una immediatesa, desregulació d'estructures acord amb els interessos i una disponibilitat de les persones que hi participen; i, de l'altra, per l'immobilisme de les estructures públiques i de certes estructures associatives que continuen operant amb una visió adultocràtica que espera que les persones joves s'hi adaptin mitjançant l'assimilació de les seves formes i els seus tempos.

La modificació d'aquestes estructures, o el seu replantejament, està limitada per factors que hem analitzat: les retallades en programes de joventut que han disminuït considerablement les capacitats de les entitats i estructures de participació de replantejar-se canvis en el model, ja que han estat, i estan, més centrades en garantir la seva pròpia supervivència.

Conclusions

Ens trobem amb un conjunt de factors socioeconòmics i institucionals que estan generant un escenari de precarietat amb greus efectes en la joventut, com a grup d'edat social més feble i vulnerable (Soler Masó, Planas Lladó, & Feixa Pampols, 2013). Aquests factors, com hem observat, operen no només en l'àmbit sociolaboral, sinó

també vital. No parlem ja de precarització de l'espai laboral, sinó d'una precarització de la vida (Alonso Benito i Fernández Rodríguez, 2008).

Aquests factors, com hem analitzat, impacten en les capacitats transformadores de la joventut, que veu limitada la seva acció participativa, portant-la, de forma inevitable, a un qüestionament, a autoinculpar-se de la seva situació, autoexcloent-se dels assumptes i espais, i observant com a espectadors desinteressats en lloc d'assumir una postura crítica (Agudo, Martín, & Tovar, 2011).

Assistim, en conseqüència, a un debilitament dels vincles humans, provocat pel desmantellament creixent de les possibilitats i els mecanismes que tenim per relacionar-nos i defensar-nos col·lectivament (Bauman, 2017), fet que ens condueix a l'individualisme i a preocupar-nos només per la nostra immediatesa, deixant de banda assumptes col·lectius, renunciant a la participació:

Parece que hemos dejado de tener el control como individuos, como grupo y como colectivo. Para empeorar aún más la situación, carecemos de las herramientas que puedan elevar la política hasta el lugar en el que ya se ha instalado el poder, algo que nos permitiría reconquistar y recobrar el control de las fuerzas que conforman nuestra condición compartida, y definir así nuestro abanico de posibilidades y los límites de nuestra libertad de elección; un control que en algún momento se nos ha escapado (o nos han arrebatado) de las manos. (Bauman, 2017).

A aquest fet, s'hi suma la manca de temps, a la incapacitat per organitzar la

pròpia vida, en un context social en el que cada vegada és més difícil gestionar l'excés d'informació que ens bombardeja. Una combinació que dona lloc, en paraules de Garcés (2017), a un «analfabetisme il·lustrat»: al fet de delegar la nostra intel·ligència, és a dir, la nostra capacitat d'acció, quedant com a observadores de l'esdevenir social.

La renúncia a l'espai col·lectiu i la delegació de la nostra capacitat d'acció ciutadana, a més d'empobrir la vida comunitària, té importants conseqüències per a la pròpia democràcia, provocades per aquesta individualització de la vida.

La «limitació» de drets de ciutadania (que tot i que es conserven intactes en el plànol formal, en la pràctica no es poden exercir completament) s'uneix a una pèrdua de respecte a la participació i un privatisme civil que condueix a un afebliment democràtic i a una mercantilització de la política (Standing, 2013). El distanciament i el rebuig de les institucions és un senyal clar d'advertència, unida a l'atracció creixent pels populismes i pels missatges neofeixistes, amb una propensió a donar cabuda a veus extremistes o fanàtiques.

Aquesta deslegitimació de les estructures de poder transita sobre una pèrdua de control creixent dels processos socials, en favor de poders globalitzats, impactant directament sobre la construcció d'identitats i la construcció de la pròpia ciutadania (Giménez Gual, 2003).

Com respondre a aquests fets evidents que estam observant? Com afavorir la participació? La resposta es troba en la generació, en allò local, de les condicions per exercir la ciutadania. Els drets de ciutadania, en parau-

les de Bauman (2017) estan lligats, tant els personals com els polítics, i només poden ser conquerits junts. La protecció de les persones i la seva seguretat són condicions indispensables perquè aquestes puguin lluitar amb eficàcia pel dret a la participació política.

La clau està, per tant, en garantir un context on les persones tinguin recursos, disponibilitat i espais perquè les condicions de ciutadania siguin possibles, on es pugui generar un procés d'apoderament de la ciutadania, amb especial èmfasi en la joventut com etapa d'entrada a l'exercici ple dels drets col·lectius, generant processos deliberatius que aprofundeixin en vincles de reciprocitat, sociabilitat i solidaritat, afavorint la confiança i la connectivitat social (Cefaï, 2003).

La precarietat de les persones joves, ocasionada pel marc social i per la concatenació de crisis genera una sèrie de tensions a l'hora de participar en espais col·lectius, alhora que les polítiques públiques no acompanyen de manera suficient aquesta participació. Les propostes d'actuació possibles haurien d'anar encaminades a revertir les causes per les quals la participació juvenil està afectada, tant a nivell socioeconòmic com institucional:

Es poco probable que la salvación provenga de un Estado político que no sea también, al mismo tiempo, un Estado social. Sin derechos sociales para todos, un gran número de personas encontrará que sus derechos políticos son inútiles y carentes de interés. Del mismo modo que los derechos políticos son indispensables para instaurar derechos sociales, también los derechos sociales son indispensables para man-

tener operativos los derechos políticos. Ambos derechos se necesitan para sobrevivir (Bauman, 2017).

Cal abordar, en conseqüència, tant propostes estructurals com mesures palliatives, al mateix temps que ampliem considerablement l'acció de l'Administració per garantir estructures i processos participatius, i per millorar sistemes educatius i formatius, competències en les quals les institucions sí que tenen una ample marge de maniobra.

La clau es troba en impulsar l'autonomia de la ciutadania perquè pugui participar en l'esfera pública i reclami el seu protagonisme en els processos sociopolítics, i això passa, en paraules de Benedicto i Moran (2003b) per aconseguir una joventut que estigui present, garantint-los la presència amb un entorn social i econòmic que els permeti accedir i exercir els seus drets. I una joventut que sigui protagonista, que pugui intervenir activament i tingui la capacitat d'influir sobre el desenvolupament dels processos socials i polítics.

Referències bibliogràfiques

- AGUDO, Y., MARTÍN, E. I TOVAR, F. (desembre 2011). *Revista estudios de Juventud* (95).
- ALONSO BENITO, L. E. I FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, C. J. (2008). «Jóvenes: precariedad laboral, precariedad de vida». *Gaceta Sindical: reflexión y debate* (10), 67-84.
- BANGO, J. (1991). «Participación juvenil e institucionalidad pública de juventud, al rescate de la diversidad». *Última Década* (10), 1-8.

- BAUMAN, Z. (2017). *Tiempos Líquidos. Vivir en una época de incertidumbre*. Barcelona: Tusquets Editores.
- BENEDICTO, J. I MORÁN, M. L. (2002). *La construcción de una ciudadanía activa entre los jóvenes*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- ¾ (2003a). *Aprendiendo a ser ciudadanos. Experiencias sociales y construcción de ciudadanía entre los jóvenes*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- ¾ (2003b). «Los jóvenes, ¿ciudadanos en proyecto?» A: J. BENEDICTO I M. L. MORÁN, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 39-64). Madrid: Instituto de la Juventud.
- CANAL RODRÍGUEZ, P. (2014). «Recensión: Informe de Juventud en España 2012». *Metamorfosis. Revista del Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud*, 112-118.
- CEFAÏ, D. (2003). «Acción asociativa y ciudadanía común: ¿La sociedad civil como matriz de la res pública?» A: J. BENEDICTO I M. L. MORÁN, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 91-115). Madrid: Instituto de la Juventud.
- FRANCÉS GARCÍA, F. J. (2008). El laberinto de la participación juvenil: estrategias de impliación ciudadana en la juventud. *OBETS*, 35-51.
- GARCÉS, M. (2017). *Nova il·lustració radical*. Barcelona: Anagrama.
- GARCÍA ALBACETE, G. (2008). «¿Apatía política? Evolución de la implicación de la juventud española desde los años 80». *Revista Estudios de Juventud*(81), 133-158.
- ¾ (octubre 2019). «Política: producto del tiempo que les ha tocado vivir». *Sueños y pesadillas de la juventud en España*(25), 18-19.
- GIMÉNEZ GUAL, L. (2003). «Las políticas de juventud: hacia unas políticas emancipatorias». A: J. M. BENEDICTO, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 159-180). Madrid: Instituto de la Juventud.
- Grupo de investigación PSICO-SOC. (diciembre 2011). «El sentido de la vida en los jóvenes: redes sociales, relaciones significativas y actividades de ocio». *Revista Estudios de juventud* (95), 59-72.
- LLAMAS SÁNCHEZ, F. (2003). «Jóvenes, desarrollo sostenible y nueva gobernabilidad en lo local: apuntes para un debate». A: J. BENEDICTO I M. L. MORÁN, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 181-191).
- LÓPEZ JIMÉNEZ, Á. (2003). «Cultura e identidades juveniles modernas. Consciencia generacional de los jóvenes españoles». A: J. BENEDICTO I M. L. MORÁN, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 17-38). Madrid: Instituto de la Juventud.
- LUQUE, E. (2003). «Cómo se forman ciudadanos: de la confianza a los saberes». A: J. Benedicto i M. L.

- Morán, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 65-89). Madrid: Instituto de la Juventud.
- MERINO, L. (diciembre 2011). «Jóvenes en redes sociales: significados y prácticas de una sociabilidad digital». *Revista Estudios de Juventud* (95), 31-43.
 - OLÍAS, L. (octubre 2019). «Trabajo: los que solo conocen la precariedad laboral». *Sueños y pesadillas de la juventud en España*(25), 20-22.
 - PEDRÓ, F. (2003). «¿Dónde están las llaves? Investigación politológica y cambio pedagógico en la educación cívica». A: J. BENEDICTO I M. L. MORÁN, *Aprendiendo a ser ciudadanos* (p. 235-257). Madrid: Instituto de la Juventud.
 - PLANAS LLADÓ, A., SOLER MASÓ, P. I FEIXA PÀMPOLS, C. (2014). «Juventud, políticas públicas y crisis en España ¿Triángulo mágico o triángulo de las Bermudas?» *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*, 12(2), 551-564.
 - SÁNCHEZ ALONSO, M. (2000). *La participación. Metodología y pràctica*. Madrid: Editorial Popular.
 - SANTOS ORTEGA, A. I MARTÍN MARTÍN, P. (2012). «La juventud española en tiempos de crisis. Paro, vidas precarias y acción colectiva». *Sociología del trabajo*(75), 93-110.
 - SOLER MASÓ, P., PLANAS LLADÓ, A. I FEIXA PAMPOLS, C. (2013). «Jóvenes y políticas de juventud en tiempos de crisis: El caso de España». A: S. TORÍO LÓPEZ, O. [et al.], *La crisis social y el Estado del Bienestar: Las respuestas de la Pedagogía Social* (p. 347-353). Oviedo: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo.
 - STANDING, G. (2013). *El precariado. Una nueva clase social*. Barcelona: Pasado y Presente.
 - TRUEBA, D. (2018). *La tiranía sin tiranos*. Barcelona: Anagrama.

**Joves i ocupació
en temps de
pandèmia**

**YOLANDA CALVO RODRÍGUEZ
EVA BEATRIZ CERDEIRIÑA OUTEIRAL**

Yolanda Calvo Rodríguez

Yolanda Calvo Rodríguez és diplomada en Magisteri i llicenciada en Ciències Biològiques. Actualment treballa com a responsable de la Secretaria d'Ocupació i Formació a la CS CCOO Illes Balears. Compta amb experiència vinculada a la joventut com a professora de formació professional, tant a la Comunitat de Madrid com a les Illes Balears a l'ensenyament concertat i públic. Actualment fa feina, entre d'altres, en temes relacionats amb la formació professional per a l'ocupació dels joves de la nostra comunitat i la seva ocupabilitat.

Eva Beatriz Cerdeiriña Outeiral

És diplomada en Magisteri i Treball Social, i Màster en Intervenció Social amb Població Immigrant. Actualment treballa com a responsable de la Secretaria d'Acció Sindical i Polítiques Socials a la CS CCOO Illes Balears. Compta amb experiència vinculada a la joventut com a professora d'EGB i de nins i nines amb necessitats educatives especials. Actualment fa feina, entre d'altres, en temes relacionats amb la formació professional per a l'ocupació i en polítiques d'inserció laboral de la població jove de la nostra comunitat.

Resum

La crisi sanitària provocada per la COVID-19 ha donat lloc a una recessió econòmica que s'ha vist reflectida en la gran pèrdua d'ocupació que s'ha produït a les nostres Illes. Els joves són el grup que més afectat s'ha vist per la desocupació, ja que la pandèmia els ha deixat sense ocupació i n'està soccavant les perspectives professionals i vitals. Si bé l'ocupació dels joves ja suposava un repte per a la nostra societat per les seqüeles que havia deixat la crisi del 2008, en aquest moment, correm el risc que l'ocupació jove sofreixi conseqüències greus i duradores originades per la pandèmia.

L'article pretén mostrar la situació sociodemogràfica i laboral de la població jove a les Balears durant l'any 2020, i obtenir així la fotografia que ens permeti observar com la crisi econòmica originada per la pandèmia de la covid-19 ha afectat aquest grup poblacional. També comentam les perspectives de futur del col·lectiu en aquest nou escenari.

La població objecte d'anàlisi és la compresa entre els 16 i els 29-34 anys resident a les Balears, ja que és el rang d'edat en què les diferents fonts estadístiques disponibles situen el col·lectiu de persones joves.

Paraules clau

Abandonament escolar / Certificat de professionalitat (CP) / Juvenicidi moral i econòmic / Generació del confinament / Efecte cicatriu

Resumen

La crisis sanitaria provocada por la COVID-19 ha dado lugar a una recesión económica que se ha visto reflejada en la gran pérdida de empleo que se ha producido en nuestras islas.

Los jóvenes son el grupo que más se ha visto afectado por el desempleo, ya que la pandemia ha acabado con sus empleos y está socavando sus perspectivas profesionales y vitales. Si bien el empleo de los jóvenes ya suponía un reto para nuestra sociedad por las secuelas que había dejado la crisis del 2008, en estos momentos corremos el riesgo de que el empleo joven sufra consecuencias graves y duraderas originadas por la pandemia.

El artículo pretende mostrar la situación sociodemográfica y laboral de la población joven en Baleares durante el año 2020, y obtener así la fotografía que nos permita observar cómo le ha afectado la crisis económica originada por la pandemia de la COVID-19. También comentamos las perspectivas de futuro del colectivo en este nuevo escenario.

La población objeto de análisis es aquella comprendida entre los 16 y los 29-34 años residente en Baleares, ya que es el rango de edad en que las diferentes fuentes estadísticas disponibles sitúan el colectivo de personas jóvenes.

Palabras clave

Abandono escolar / Certificado de profesionalidad (CP) / Juvenicidio moral y económico / Generación del confinamiento / Efecto cicatriz

1. La població jove a les Balears

1.1. Dades demogràfiques

Taula 1. Dades demogràfiques

Font: elaboració pròpia segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE)

	Població jove 16-29 anys resident a les Balears 1r semestre de 2020	Població de totes les edats resident a les Balears 1r semestre de 2020
Homes	94.445	607.951
Dones	91.289	607.223
Total	185.734	1.215.174

La població compresa entre els 16-29 anys representa el 15,28 % del total de les persones residents de la nostra comunitat. És un percentatge molt similar al registrat el 2019, 15,25 %. Si feim una comparació amb el percentatge de població jove en l'àmbit estatal, un 14,43 %, s'observa el pes més gran d'aquest grup poblacional a la nostra comunitat, tendència que es produïa igualment en anys previs. Una població jove repartida de forma molt equitativa entre els dos sexes, en què els homes són el 50,84 % i les

dones, el 49,15 %. Cal destacar que, tal com assenyala el mateix Institut Nacional d'Estadística (INE), les Balears són la comunitat que experimenta un creixement més gran de població en el primer semestre del 2020: entre gener i juny d'aquest any augmenta un 0,37 % (en xifres totals, 4.449 residents més).

1.2. La joventut i l'ocupació a les Balears el 2020

1.2.1. Taxa d'activitat

Taula 2. Taxa d'activitat
Font: Institut Balear d'Estadística (IBESTAT)

2020 Mitjana anual	De 16 a 24 anys (%)	De 25 a 34 anys (%)
Ambdós sexes	36,6	81,93
Homes	42,04	84,33
Dones	30,89	79,54

Taula 3. Taxa d'ocupació

Font: IBESTAT

2020 Mitjana anual	De 16 a 24 anys (%)	De 25 a 34 anys (%)
Ambdós sexes	21,39	64,52
Homes	25,5	68,16
Dones	17,06	60,09

Taula 4. Taxa d'atur

Font: IBESTAT

2020 Mitjana anual	De 16 a 24 anys (%)	De 25 a 34 anys (%)
Ambdós sexes	41,57	21,24
Homes	39,33	19,17
Dones	44,77	23,43

La destrucció d'ocupació derivada de la covid-19 ha estat especialment cruel entre la població jove a la nostra comunitat, fet que es reflecteix de manera contundent en les taxes d'activitat i ocupació. En la franja d'edat de 16-24 anys, la taxa d'activitat dels dos sexes experimenta un descens interanual de -9,33 punts percentuals (a partir d'ara, *pp*); en el tram 25-34 anys, la caiguda és de -3,92 *pp*. Destaca especialment la baixada de la taxa d'activitat femenina: -12,75 *pp*.

1.2.2. Taxa d'ocupació

Respecte a la taxa d'ocupació, la dinàmica és similar: en el tram de 16-24 anys en ambdós sexes, si l'any 2019 la taxa era de 32,53, el 2020 descendeix -11,14 *pp*. Aquesta baixada es produeix igualment en la franja 25-34 anys, en què la taxa cau en comparació interanual -10,11 *pp*. Si observem les taxes

per sexe i independentment dels grups d'edat, en totes elles el percentatge de descens oscil·la entre el -9,68 *pp* i el -10,49 *pp*, amb l'excepció, novament, de les dones d'entre 16-24 anys, que experimenten una caiguda encara més gran de la taxa d'ocupació: -12,68 *pp*.

1.2.3. Taxa d'atur

En comparació interanual, la taxa d'atur, en estreta relació amb les dades exposades, puja en tots els grups d'edat i en els dos sexes. Però l'ascens és especialment acusat en la franja d'edat 16-24 anys: en els dos sexes augmenta un +12,39 *pp*; en homes un +12,46 *pp* i en dones +12,93 *pp*. Aquestes taxes d'atur, d'altra banda, són semblants a les registrades l'any 2014 (44,43 *pp*). En el tram de 25-34 anys la pujada se suavitzta, però encara així és alta: un +8,5 *pp* en els dos sexes, un +6,54 *pp* en homes i +9,84 *pp* en dones.

Taula 5. Contractació registrada
Font: IBESTAT

2020 Mitjana anual	De 16 a 24 anys	De 25 a 34 anys
Ambdós sexes	45.966	77.142
Homes	24.390	42.237
Dones	21.576	34.905

1.2.4. Contractació registrada

El descens en la contractació arriba a xifres molt elevades: en el tram d'edat de 16-24 (ambdós sexes), el descens és de -61,24 pp i entre els 25-34 anys d'un -51,45 pp. Són percentatges similars a la baixada que, en conjunt, ha tingut la contractació l'any 2020: 51,70 pp, si bé en el grup d'edat més jove el percentatge és, fins i tot, més alt. En la franja 16-24 anys, el descens en percentatge en la contractació dels homes és d'un -62,64 pp enfront d'un -59,90 pp en les dones. En el tram de 25-34 anys es produeix la situació inversa, ja que la contractació de dones disminueix percentualment més que la dels homes: -53,45 pp enfront de -49,13 pp.

2. Formació professional

Aquest panorama desolador plantejat per la pandèmia ha provocat que molts dels nostres joves no tinguin possibilitat de trobar un lloc de treball. D'una banda, per la falta d'activitat econòmica i, de l'altra, per l'escassa formació rebuda. Per això, molts d'ells han decidit tornar a formar-se amb la finalitat de poder adquirir recursos

nous amb els quals enfrontar-se a un mercat laboral cada vegada més exigent en alguns sectors i, sovint, estacional i precari.

La formació professional (FP) es mostra com una de les opcions preferides per obtenir la formació necessària; de fet, la taxa d'atur dels joves amb titulació d'FP és inferior a la mitjana. El 2020 s'hi han matriculat 15.974 alumnes, 2.451 més que el 2019. Així i tot, tenim una proporció baixa de matriculats en programes d'FP, en comparació amb altres països de l'OCDE.

L'FP preferida pels joves de les Illes són les grau mitjà (GM) i grau superior (GS), especialment, aquesta darrera, que ha experimentat un augment de matrícula del 23,52 % enfront del 20,1 % del GM. L'FP bàsica (FPB) no només no ha augmentat la matriculació, sinó que s'ha reduït en 59 homes matriculats menys. Quant a l'FP dual, si bé no tenim dades relatives al curs 2019-2020, estam en condicions d'inferir per estadístiques prèvies que és una opció que l'alumnat de cada vegada demana més, ja que es considera que l'aprenentatge directe a l'empresa és la millor oferta formativa.

Taula 6. Alumnes matriculats a FP
Font: elaboració pròpia segons dades de la Conselleria d'Educació

	Any 2019		Any 2020	
	Dones	Homes	Dones	Homes
FPB	528	1.344	529	1.283
GM	2.778	3.943	3.522	4.550
GS	2.343	2.587	2.889	3.201
Total	5.649	7.874	6.950	9.024

Una altra opció formativa és l'obtenció d'un certificat de professionalitat (CP) que habilita per exercir una professió, que té una durada menor que la dels títols d'FP. És una modalitat que ara comença a tenir un nombre més alt de seguidors atesa la necessitat de formació ràpida per accedir en el menor termini possible al mercat de treball. Sabem que hi ha un nombre important de menors de vint-i-nou anys que cursen CP a les nostres Illes i que enguany ha augmentat, però ha resultat impossible obtenir la dada de la Conselleria de Treball i de la d'Educació.

Com se sap, l'acreditació de l'experiència professional és el camí directe que poden triar els joves d'avui dia per obtenir una certificació oficial dels coneixements que han adquirit a través de l'exercici d'una professió o de vies de formació no formals. És cert que encara que són pocs els joves que tenen l'experiència necessària per recórrer a aquesta via, actualment la Conselleria d'Educació ha facilitat

aquest procés possibilitant que es presentin sol·licituds de manera permanent sense necessitat d'esperar que s'obrin les convocatòries relacionades amb cada professió.

L'oferta formativa d'FP ha de donar resposta a les demandes del mercat laboral quant a sectors productius nous i a la digitalització. Si no s'ofereixen cicles nous i no s'adapten els cicles que ja hi ha a les situacions noves que vivim, difícilment es pot formar adequadament els joves que necessiten adquirir coneixements per trobar un lloc de treball.

Seguint aquesta línia de millora i d'actualització de l'FP, recentment, s'ha presentat l'esborrany de la Llei d'ordenació i integració de la formació professional, que pretén integrar l'FP reglada o educativa (cicles formatius d'FPB, de GM i de GS) amb la formació professional per a l'ocupació (CP i acreditació de l'experiència professional). La intenció és crear un sistema únic que doni resposta a les necessitats de formació, d'actualització

i de reciclatge de totes les persones, i que permeti la inserció en el mercat laboral, així com el progrés professional de les treballadores i dels treballadors, tant joves com de més edat.

Amb aquesta FP nova, totes les persones i, especialment, els joves poden anar-se formant al seu ritme i en funció de les necessitats i circumstàncies personals i laborals. És un sistema en què es podran fer microformacions, cicles d'FP i, fins i tot, cursos d'especialització coneguts com a *màsters d'FP*.

Tot això implica disposar de recursos tant personals (professorat, personal formador, etc.) com materials, que si no es calibren bé, poden fer fracassar el projecte, de manera que al final l'FP es continuï limitant als mateixos cicles i CP que ja existeixen, i per als quals ja es compta amb el personal i les instal·lacions muntades.

Si no es tenen en compte aquests problemes i altres que poden sorgir en la implementació d'aquesta FP, no es podrà donar resposta a les necessitats formatives i d'inserció laboral dels joves.

3. Abandonament escolar

Quan parlem d'abandonament escolar prematur, feim referència a les persones d'entre 18 i 24 anys que no han completat el nivell d'estudis d'educació

secundària (segona etapa) i no segueixen cap mena d'educació o de formació.

L'Estratègia Europa 2020 es va proposar com a objectiu prioritari reduir al 10 % l'abandonament escolar prematur en el conjunt d'Europa. A Espanya, per la taxa elevada de partida, es va concretar en el 15 % i enguany se situa en el 16 %, per la qual cosa podríem dir que s'han fet els deures en l'àmbit estatal.

Quan feim referència a les Illes Balears, la qüestió canvia bastant, ja que el 2020 la taxa d'abandonament escolar se situa en el 21,3 %. Un abandonament que ve donat perquè el mercat de treball es basa en el turisme i la construcció, dos sectors que fins al moment han permès a la població jove accedir ràpidament a l'ocupació, sense cap titulació ni presentada ni exigida.

Si observam l'evolució d'aquesta taxa entre el 2019 i el 2020 a les nostres Illes, podem veure com es redueix 2,86 pp i passar del 24,16 % del 2019 al 21,3 % del 2020. Aquesta disminució va ser causada per la impossibilitat de trobar un lloc de treball en els sectors del turisme i la construcció, que són els nostres principals jaciments d'ocupació. Tant la pandèmia com les mesures de protecció han reduït i, fins i tot, impedit la mobilitat i, per tant, l'arribada de turistes a les nostres illes. Una de les conseqüències indirectes ha estat afavorir la tornada a la formació de molts d'ells.

Taula 7. Taxa d'abandonament escolar
Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

	Ambdós sexes (%)	Homes (%)	Dones (%)
2020	21,3	29,37	12,40
2019	24,16	28,06	20,29

La taxa masculina augmenta lleugerament, però és la taxa femenina la que es redueix en major proporció (7,98 pp). A més, la diferència entre la taxa masculina i la femenina passa de 7,77 pp el 2019 a 16,97 el 2020, motivada per un augment de la participació de les dones en processos formatius.

4. Població jove (de 15 a 29 anys) que no estudia ni rep formació i que està desocupada (ni-nis)

Fins ara, quan habitualment ens referíem als joves que no estudien ni treballen, es parlava de joves que, per decisió pròpia, ni estudiaven ni treballaven. No obstant això, actualment, s'hi inclouen joves que ja han acabat els estudis i no troben feina per falta d'oportunitats laborals. Són els denominats *ni-nis* (*NEET en anglès*).

Aquesta falta d'oportunitats laborals pot ser l'autèntic motiu pel qual el 2020 es produeix aquest augment important en la taxa de joves que no estudien ni reben formació i que estan

desocupats; un augment que en l'àmbit estatal és de 2,4 pp, però que a les Illes Balears és de 5,8 punts. La limitació de la mobilitat i, per tant, l'absència de turisme pràcticament tot l'any 2020, fa que molts joves en acabar els estudis no trobin un lloc de treball i, per tant, que aquesta taxa creixi d'una manera tan important. Així doncs, el 2020 no s'ha pogut aconseguir la meta 8.6 dels objectius de desenvolupament sostenible, que consistia a reduir substancialment la proporció de joves que ni estudien ni treballen.

No podem oblidar que un nombre important de *ni-nis* té una formació escassa, la qual cosa podria afavorir que, malgrat l'absència de correlació entre formació objectiva i condicions de treball, els ocupadors es resisteixin a oferir-los un lloc de treball i ni tan sols els trien com a aprenents. Això fa que la contractació d'aquestes persones també suposi accedir a contractes temporals, estacionals i en ocupacions de valor afegit escàs i que van acompanyats de salaris baixos.

Taula 8. Població jove (de 15 a 29 anys) que ni estudia ni treballa (ni-nis)
Font: Ministeri d'Educació i Formació Professional

	Total (%)		Inferior a la 2a etapa d'educació secundària (%)		2a etapa d'educació secundària i superior (%)	
	2020	2019	2020	2019	2020	2019
Ambdós sexes						
Total	17,3	14,9	21,1	18,9	14,5	11,9
Illes Balears	21,4	15,6	25,0	19,1	18,4	12,2
Homes						
Total	17,3	14,4	21,1	18,0	14,0	11,1
Illes Balears	22,2	14,5	25,3	17,2	18,9	11,5
Dones						
Total	17,3	15,4	21,1	20,1	15,0	12,5
Illes Balears	20,6	16,7	24,5	21,6	18,0	12,9

On més augmenta aquesta taxa és en el grup que té estudis de segona etapa d'educació secundària i superior, precisament per la dificultat de trobar un lloc de treball que han tingut els joves que han acabat els estudis i, per això, s'englobarien en la categoria dels que «ni estudien ni treballen». Per sexes, augmenta més la taxa d'homes amb estudis inferiors a la segona etapa d'educació secundària i la de dones amb estudis de segona etapa d'educació secundària i superior.

5. L'ocupació de la població jove en temps de covid-19

Repasant la premsa d'aquests darrers mesos, trobam aquests titulars cridaners com: «El Banc d'Espanya alerta del llegat econòmic que hereten els joves», «Joves, pobresa i covid», «La crisi reduirà fins a un 40 % el salari dels joves», «Joves en barrera salarial»¹. Són només una mostra de les conseqüències greus, de l'impacte que la covid-19 té en una joventut que, ja abans d'aquesta crisi nova, tenia una situació precària no solament en l'ocupació, sinó també en altres aspectes, com l'habitatge. Les dades exposades en l'àmbit laboral mostren un augment de l'atur, una caiguda de l'ocupació i una baixada en picat de la contractació, una alta temporalitat i una parcialitat no desitjada (subocupació). Podem afirmar que, fins i tot, abans del 2008 es va donar una certa exclusió de les persones joves del mercat laboral. De manera recurrent, en els escenaris de

crisis s'accentuen les situacions de precarietat dels grups més vulnerables, entre els quals destaca la joventut. Si bé la magnitud de la crisi actual és encara difícil de calibrar, s'albira amb certesa que les persones joves estan entre els col·lectius més afectats. Joves que, d'altra banda, ja fa temps que s'incorporen al mercat laboral amb les regles de joc de la flexibilitat i la desregulació de l'ocupació, la qual cosa els fa sofrir nivells alts d'inestabilitat i inseguretats econòmica i laboral que no es limita a les primeres experiències en el treball. Als salaris baixos cal sumar-hi l'alta rotació laboral a la qual es veuen abocats, a causa, fonamentalment, d'una temporalitat contractual excessiva, que es consolida al llarg dels anys i que situa, des de fa temps, el col·lectiu en una posició desfavorable i en desavantatge clar en el mercat laboral.

En el dossier «L'impacte de la covid-19 en les desigualtats a Espanya» (Caixa Bank Research, novembre de 2020), es recull textualment que «l'edat és, sense cap dubte, una de les dimensions en les quals més s'accentuen les diferències entre els diferents grups de població. Els joves d'entre 16 i 29 anys tenien, de partida, un nivell d'ingressos clarament inferior al de les persones de més edat i són els que estan experimentant més deterioració entre febrer i abril (2020), i abans de tenir en compte les transferències del sector públic, el pes del grup de joves sense ingressos va augmentar en 24 pp, enfront de l'increment de 15 pp que observam en el conjunt de la població. A més, els joves que abans de la pandèmia tenien uns ingressos més baixos són un dels col·lectius que més estan sofrint la crisi. Concretament, un

1 Diari El País, 27 d'abril de 2021. Diari El Economista, 30 de març de 2021. Diari El Mundo, 12 d'abril de 2021. Diari El Periódico, 17 de març de 2021.

42 % dels joves que tenien ingressos mitjans abans de la pandèmia varen passar a tenir un nivell d'ingressos baixos o a quedar sense ingressos i, entre els que tenien uns ingressos baixos, el 44 % va quedar sense ingressos. Quan analitzam aquestes dinàmiques per al conjunt de la població, amb un impacte també molt inflat, és 10 punts inferior a la dels joves». Recentment (maig de 2021), l'entitat es reafirma en aquest mateix sentit i assenyala que, en els tres darrers trimestres de 2020, afectats per la pandèmia, la caiguda interanual dels ingressos va ser molt més acusada per a la població jove, la compresa entre els 18 i 29 anys, que per als adults i sèniors. I una conseqüència d'aquesta disminució d'ingressos ha estat, lògicament, menys capacitat de consum.

Per part seva, l'informe «**L'evolució de l'ocupació i de la renda juvenil**» (Fundació d'Estudis d'Economia Aplicada, març de 2021) remarca com una de les conclusions més destacables el fet de la senda negativa dels ingressos de la població jove: el 2019, la mitjana del salari mensual real dels joves d'entre 18 i 35 anys era més baixa que el 1980, amb caigudes que van des del 26 % per als que tenen edats entre 30 i 34 anys i fins al 50 % per als que tenen entre 18 i 20 anys. Entre les causes d'aquesta minva salarial important s'assenyalen una reducció molt acusada de la durada dels contractes i un augment de l'ocupació a temps parcial. L'informe també destaca que, durant les recessions, s'observa una gran caiguda de la renda laboral mitjana dels joves en el seu primer any en el mercat de treball; a més, les cohorts que entren en els anys posteriors a cada

recessió ho fan en condicions similars o, fins i tot, pitjors. És el denominat *efecte cicatriu*: després d'un període de crisi no es reverteix la deterioració produïda en les condicions inicials de la població jove. El mal adquireix així la categoria de tendència consolidada, no conjuntural. Podríem afegir, a la vista d'aquestes conclusions, que els problemes als quals s'enfronta la població jove no són un mer efecte dels períodes de recessió, que certament els ha agreujat, sinó que s'han gestat en les darreres dècades, com indica la constatació d'un retard ja assentat en el seu calendari d'emancipació. Tot això apuntaria a causes més estructurals de la posició de les persones joves en el mercat de treball i, consegüentment, de les possibilitats reals d'accés a béns bàsics duradors.

Una anàlisi en termes similars es fa en l'estudi «**Joves i mercat de treball a Espanya**», elaborat pel Consell Econòmic i Social d'Espanya (novembre de 2020). En aquest document, s'assenyala que el jovent que treballa presenta uns nivells salarials mitjans molt diferents entre els diferents subgrups del col·lectiu i clarament diferenciats dels del col·lectiu de treballadors més grans. Guanyats a la baixa en el període de crisi anterior (2008), però que gairebé no es varen refer en els anys de recuperació (a partir del 2014). A més, si observam aquesta trajectòria salarial des d'una perspectiva de gènere, les dones joves presentaven un salari mitjà inferior al dels homes coetanis: diferències salarials per sexe que s'observen en tots els grups d'edat i de manera exponencial quan l'edat augmenta.

La conclusió és evident: l'impacte de la crisi financera i econòmica del període 2008-2013 va ser més profund en els salaris de les persones joves i la recuperació sols s'albirava i, consegüentment, el col·lectiu va patir més de forma diferenciada els efectes de la recessió no sols en l'ocupació, sinó també en les condicions de treball.

La situació d'alta precarietat laboral que es reflecteix en els nivells de pobresa, un indicador clau de la desigualtat social, recau de manera intensa en el col·lectiu de joves. Un percentatge elevat de la joventut actual, hereva de la recessió del 2008, ha viscut en situacions de vulnerabilitat social bona part de la vida. La pobresa s'arrossega, i no en poques ocasions, des de la infància, i perviu al llarg del seu cicle vital. El risc de pobresa i d'exclusió social ha marcat les etapes de creixement i desenvolupament personal i professional de bona part de la població jove; molt probablement això deixarà cicatrius en el seu desenvolupament professional futur, igual que en altres àmbits clau de la vida i en el seu benestar econòmic i social en general. Davant aquesta situació, els mecanismes de protecció social han tingut i tenen efectes molt limitats per reduir els nivells de pobresa (amb l'excepció, potser, de les situacions més severes).

Una mostra del nivell d'accés baix d'aquest grup poblacional als sistemes de protecció social es reflecteix en les dades de perceptors de l'ingrés mínim vital (IMV) del mes de maig d'enguany a les Balears: d'un total de 3.236 titulars de l'IMV, un 18,60 % (602 en total) són menors de 35 anys; però si ho desagregam per subgrups d'edat, els menors de 24 anys són tan

sols un 1,32 % (43) i el subgrup de 24 a 35 anys aconsegueix un percentatge del 17,27 % (559). Són els dos grups de població que, conjuntament amb el de majors de 65 anys, tenen el pes més reduït en el total de titulars; de fet, la mitjana d'edat és de 45,49 anys.

6. Receptes velles i noves per afrontar un problema estructural

En les dècades prèvies a la crisi de 1980, el sistema tradicional d'inserció professional de la població jove treballadora va consistir en l'aprenentatge: pràctiques no remunerades en les empreses, amb la dosi d'explotació i abús corresponent. A partir del període de crisi dels anys 80, aquest sistema es desmunta, fet que va derivar en un retard en l'edat d'incorporació a la primera ocupació i una desregulació del procés d'inserció laboral. Tot això es va produir, a més, en un context de canvi en l'ètica del treball dels joves, que va reemplaçar l'ètica puritana (el treball com a font de dignitat) per una ètica del consum (el treball com a font de recursos i satisfacció). Aquests processos s'han intensificat al llarg de les dues dècades del segle XXI i en els quals han entrat en joc factors nous, com el retard del primer treball, flexibilització, robotització... Un dels efectes d'aquest marc ha estat la fractura del sentit tradicional del treball per als joves com a carrera, com a ascens social i personal, i l'emergència de trajectòries laborals discontinües, inestables i, fins i tot, descendents.

És a partir d'aquest escenari quan sorgeix el concepte de *juvenicidi* moral i econòmic per referir-se a l'exclusió social programada de la joven-

tut durant la crisi financera posterior al 2008. Si bé inicialment el terme *juvenicidi* va ser proposat per l'antropòleg José Manuel Valenzuela per descriure i comprendre els processos de desaparicions forçades de persones joves a Ciudad Juárez (Mèxic), diversos autors l'han adaptat i reinterpretat i han qualificat el juvenicidi moral com la reducció de les expectatives vitals d'aquest col·lectiu, dels seus projectes de futur i del seu lliure desenvolupament com a persones, una situació pròpia també d'alguns països centrals, on es produeix un procés d'exclusió social programada de la joventut. Exclusió que es mostra en dos fronts: d'una banda, la destrucció i precarització de l'ocupació juvenil (*juvenicidi econòmic*) i, d'altra banda, l'estigmatització mediàtica i cultural de la població jove (vessant simbòlic). La convergència d'aquests dos processos té com a resultat el juvenicidi moral. El treball remunerat ja no representa per a la joventut l'obtenció d'una autonomia econòmica, no suposa aquest moment clau de transició a la vida adulta i no permet l'emancipació. I aquesta tendència té una trajectòria llarga al nostre país, prèvia, fins i tot, a la crisi del 2008.

La crisi del 2008 va suposar, a més, una accentuació de la flexibilització de les regles del mercat de treball al nostre país, que es va traduir en taxes més altes de precarietat laboral, entenent la precarietat laboral com la suma d'un conjunt de factors: dificultat d'accés al mercat de treball, temporalitat dels contractes de treball, involuntarietat en la jornada a temps parcial, sobrequalificació, salaris baixos i protecció social escassa; condicions laborals que varen afectar grups

amplis de població treballadora, entre ells, la joventut.

L'oferta educativa i formativa que havia aconseguit resultats acceptables fins al punt d'aconseguir rebaixar les taxes d'abandonament escolar i millorar els nivells educatius intermedis va perdre força. I la mesura política que es va posar en marxa com la «garantia juvenil», l'expectativa inicial de la qual es va sobrevalorar com a solució (màgica) davant les taxes elevades de desocupació juvenil, no va contribuir a afavorir l'estabilitat en l'ocupació. Altres mesures, com el contracte en pràctiques i el contracte per a la formació, tampoc no han incidit en l'objectiu de formar i inserir en el mercat laboral persones joves sense uns nivells de qualificació adequats per aconseguir una ocupació i, ateses aquestes tres variables (joves/inserció/qualificació), els fets mostren uns resultats que s'allunyen i difereixen molt dels que s'esperaven, amb un cost alt d'ineficàcia i ineficiència en la utilització dels recursos públics. Sense anar gaire lluny, la reforma laboral de la Llei 3/2012 va reduir, entre altres qüestions, el temps de formació i va augmentar el dedicat al treball; va eliminar els límits del nombre de contractes: va fer possible fer diferents contractes a una mateixa persona en la mateixa empresa o en una de diferent per a ocupacions diferents; o va eliminar el requisit que una empresa, per poder aplicar-se les reduccions en les quotes a la Seguretat Social, havia d'augmentar la plantilla.

Una altra de les tendències per augmentar l'ocupabilitat de les persones joves es basa en el paradigma

de l'activació, que posa l'èmfasi en la responsabilització individual dels problemes davant l'ocupació. I aquí sorgeix amb força l'emprenedoria com una alternativa estrella davant la falta d'ocupació i la seva precarietat creixent: per ser, fer-se ocupable: ja no són suficients l'adquisició i actualització d'uns coneixements i unes competències adaptades a les demandes laborals, cal sumar-hi la motivació per cercar ocupació, les capacitats per saber cercar-ne, la disposició a adquirir la informació necessària per millorar les mateixes competències com a treballador o treballadora i, a més, tenir una actitud positiva, autodisciplina, afany de superació, confiança en un mateix i saber-se vendre. És l'abecé de la persona emprenedora. El rol d'emprenedor adquireix cada vegada més protagonisme, dins i fora de l'empresa.

En aquest context i sense perdre de vista aquestes premisses i antecedents, el Govern posarà en marxa en els pròxims mesos una bateria de mesures i d'actuacions. Recentment, el Consell de Ministres ha aprovat el Pla de Garantia Juvenil Plus 2021-2027, una eina que s'insereix en l'estratègia denominada Joventut Avança, el finançament de la qual ascendeix als 4.950 milions d'euros en els pròxims anys, pressupost que es nodreix en gran manera del Fons Social Europeu. El Pla de Garantia Juvenil conté 69 mesures que giren sobre tres eixos: en primer lloc, l'orientació i el seguiment personalitzat de totes les actuacions de suport als joves; en segon lloc, la formació dirigida a l'adquisició de competències, en funció de les necessitats de transformació del model

productiu, i, en tercer lloc, la millora de les oportunitats d'ocupació a través d'incentius dirigits, especialment, a les persones que necessiten una consideració especial. Un pla que s'articula a través de sis eixos d'actuació: orientació, formació, oportunitats d'ocupació, igualtat d'oportunitats en l'accés a l'ocupació, emprenedoria i marc institucional.

Una segona actuació és el Pla d'Ocupació Jove, que començarà proximitament. És una de les mesures presentades pel Ministeri de Treball davant la Comissió Europea per al seu finançament mitjançant el Pla de Reestructuració, Transformació i Resiliència. El Pla gira entorn de tres programes que es basen fonamentalment a col·locar la població jove d'entre 16 i 29 anys en ocupacions públiques. El primer programa, «Jove Tàndem», alternarà formació i ocupació, especialment en projectes d'interès públic i social, i es prioritzarà l'adquisició de competències digitals i les relacionades amb l'economia verda. Un segon programa és «Investic», destinat a joves investigadors i tècnics per a la inserció laboral tant en l'Administració pública com en l'empresa privada o en fundacions. El tercer programa, «Primera experiència professional», promourà la inserció professional en qualsevol nivell de l'Administració, mitjançant una contractació temporal la durada de la qual oscil·larà entre els 10 i 12 mesos.

Serà imprescindible fer un balanç sobre aquestes projeccions de futur, sobre el seu impacte a mitjà i a llarg termini en el treball de la població jove, tant en l'ocupació com en les condicions de treball. Hi ha la possi-

bilitat que el jovent pugui veure revalorada la seva «ocupabilitat» i trobar, almanco temporalment, una inserció laboral més senzilla. Però, perquè es compleixi aquesta profecia, és imprescindible abordar reformes estructurals del mercat de treball, en què s'ha de prioritzar l'ocupació de qualitat i s'ha de posar un èmfasi especial en les ocupacions del futur: essencials, verdes i tecnològiques.

Conclusions

Els moments de recessió econòmica com el que estam vivim posen de manifest les febleses d'un mercat laboral basat en la fragilitat de l'ocupació, molt desigual i fragmentat, que precaritza i expulsa de manera recurrent els segments de població més desfavorits o vulnerables. Les persones joves amb una alta temporalitat en les ocupacions han vist com els seus contractes temporals s'han extingit i no han estat renovats al llarg d'aquest període de crisi. Les persones que cerquen ocupació han hagut de postergar les expectatives laborals, ja de partida minvades per la crisi anterior, davant la impossibilitat o la dificultat enorme de trobar una ocupació en aquest moment de recessió econòmica. Precisament sectors en els quals es recorre a la contractació, moltes vegades de caràcter estacional, de persones joves, com el turisme, l'hostaleria o el comerç, són sectors en els quals es preveu una recuperació lenta de l'activitat. En aquest escenari, la necessitat de mesures extraordinàries en matèria d'ocupació és fonamental. Però, que calgui atendre uns certs col·lectius,

com per exemple el de les persones joves, de manera urgent perquè l'impacte de la crisi sobre ells serà més gran, evidencia les desigualtats que existien prèviament en el mercat laboral. Un escenari post-covid-19 és el moment per excel·lència per treballar en la millora de les condicions laborals, en la qualitat de l'ocupació i en l'ampliació dels drets laborals i socials per als que tenen una situació de més vulnerabilitat i desprotecció en el mercat laboral. En conseqüència, l'Estat ha d'assumir un paper més protagonista en la consecució d'aquests objectius, una intervenció major i més despesa pública, tal com es reclama des de diferents fronts, entre els quals hi ha les organitzacions sindicals. D'això dependrà en gran part que les condicions laborals postcovid de la població jove no fluctuïn entre la precarietat i el treball invisible, caracteritzades per la fugida del treball per compte d'altri i la cronificació de les condicions de treball precàries: dificultats en l'accés a l'ocupació, volatilitat de la durada de la relació laboral, disponibilitat total, control empresarial quasi absolut, salaris baixos.

En el cas de la nostra comunitat autònoma, la crisi sanitària provocada per la covid-19, que ha donat lloc a una crisi econòmica mundial, ha afectat de manera especial les Illes Balears. Una crisi en la qual les restriccions de la mobilitat han impedit l'activitat turística, que és la nostra principal font d'ingressos i en la qual troben ocupació molts dels nostres joves. Conseqüentment, s'ha produït un augment de la desocupació juvenil, una disminució de la taxa d'activitat i una disminu-

ció de la contractació, que afecta sobretot els més joves dels joves, és a dir, els que oscil·len entre els 16 i els 24 anys. D'altra banda, es constata una disminució de la taxa d'abandonament escolar prematur, ja que les persones joves han decidit reprendre la seva formació davant la impossibilitat de trobar un lloc de treball. Així ho indica l'augment en la matriculació en FP que s'ha donat per al curs 2020-2021. D'altra banda, l'augment dels ni-nis estaria més relacionat amb la dificultat que han trobat les persones joves per inserir-se en el mercat laboral i que han acabat la seva formació.

Per tant, la crisi produïda per la covid-19 ha creat encara més dificultats perquè els joves s'insereixin en el mercat laboral. Però no podem oblidar que, abans de la pandèmia, ja tenien problemes seriosos per trobar un lloc de treball que, de fet, s'arrosseguen des de la crisi del 2008 i, fins i tot, d'abans. Aquesta situació de precarietat que viu la població jove i que s'ha vist agreujada per la crisi sanitària pot tenir conseqüències greus i prolongades; població a la qual es comença a denominar *la generació del confinament* (OIT 2020a). Si no prenem mesures urgents per millorar la formació i l'ocupabilitat dels nostres joves, correm el risc de socavar-ne les perspectives professionals i personals, amb les conseqüències que això comporta per a la nostra societat.

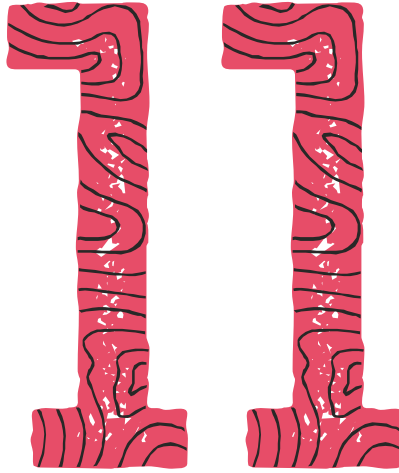
És urgent i necessari que s'elaborin plans de formació i d'inserció laboral per a totes les persones joves. Per a això, és imprescindible afrontar de manera immediata mesures de

recuperació dels drets generals dels treballadors i treballadores, començant per la derogació de la reforma laboral. És una tasca de tots i totes col·laborar perquè els nostres joves es puguin realitzar com a persones i com a treballadors i treballadores en una societat en la qual la desigualtat i la falta de cohesió comencen a ser elements persistents.

11. Bibliografia

- ALVAREZ CANTALAPIEDRA, S. *et al.* (2014). «Por una economía inclusiva. Hacia un nuevo paradigma sistémico». *Revista Economía Crítica*, núm. 14, 277-301.
- BENTOLILA, S. F. *et al.* (2021). «Lost in Recesion: Youth Employment and Earnings in Spain». FEDEA núm. 2021-12.
- CARBAJO, D. i KELLY P. (2019). «Juventud, precariedad y gramáticas globales del emprendimiento: Algunas provocaciones preliminares». *Recerca: Revista de Pensament i Anàlisi*, 24, 61-91.
- Consell Econòmic i Social d'Espanya. *Informe Jóvenes y Mercado de Trabajo (02/2020)*. Col·lecció «Informes».
- FEIXA, C. (2017). «Podem parlar de juvenicidi moral dels joves?» *Perspectiva*, 9. Barcelona CCOO. Recuperat de: <https://perspectiva.ccoo.cat/>.
- IBESTAT. Disponible a: <https://ibestat.caib.es/>

- INE. Disponible a: <https://www.ine.es/me-mercadotrabajo-estatal-jovenes.html>
- MINISTERI D'EDUCACIÓ I FORMACIÓ PROFESSIONAL. Disponible a: <http://estadisticas.mecd.gob.es/EducaDynPx/educabase/index.htm?type=pcaxis&path=/laborales/epa/aban&file=pcaxis&l=s0>
- OIT. *Tendencias mundiales del empleo juvenil 2020*. Disponible a: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_737662.pdf
- OIT. *Los jóvenes y la pandemia de la COVID-19: efectos en los empleos, la educación, los derechos y el bienestar mental*. Disponible a: https://www.ilo.org/global/topics/youth-employment/publications/WCMS_753054/lang--es/index.htm
- SEPE. *Informe del Mercado de trabajo de los jóvenes*. Disponible a: <https://sepe.es/HomeSepe/que-es-el-sepe/comunicacion-institucional/publicaciones/publicaciones-oficiales/listado-pub-mercado-trabajo/infor->
- SERRANO, A. (2000). «El concepto de empleabilidad en la estrategia europea de lucha contra el desempleo: una perspectiva crítica». *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, 21.
- Úbeda, M; CABASÉS, M. A. i PARDELL, A. (2020). «Empleos de calidad para las personas jóvenes: una inversión de presente y de futuro», *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 38 (1), 39-57.
- D. A. (IM noviembre 2020). *El impacto de la Covid-19 en la desigualdad en España. Distribución de los ingresos salariales después de las transferencias del sector público*. (Dossier). Caixabank Research, núm. 456.
- D. A. (IM maig 2021). *Consumo en pandemia: una radiografía por generaciones. Ingresos y gastos entre generaciones en tiempos de pandemia*. (Dossier). Caixabank Research, núm. 450.

Emancipar-se
en temps de la
covid-19

CATALINA MIRALLES BAUZÁ
LAURA NICOLAU ROJO

Catalina Miralles Bauzá

Llicenciada en Psicologia per la Universitat de Barcelona. Màster en Intervenció Socioeducativa amb Menors i Família per la Universitat de les Illes Balears. Màster en Acolliment, Adopció i Postadopció per la Universitat de Barcelona i la Universitat Ramon Llull. Cofundadora de la Fundació Mallorca Integra.

Ha treballat com a docent universitària i a diferents entitats en projectes adreçats a la infància i joventut a l'àmbit de l'acolliment familiar, l'educació, la inserció laboral i l'esport, entre d'altres. Actualment, forma part de l'equip tècnic de la Fundació Mallorca Integra.

Laura Nicolau Rojo

Estudiant del grau d'Educació Social a la Universitat de les Illes Balears.

Ha realitzat les seves pràctiques a la Fundació Mallorca Integra, on ha participat en el Servei d'Orientació i Intermediació Laboral adreçat a joves extutelats.

Resum

El jovent extutelat ha de fer front a un procés d'emancipació que té una data límit i és molt més precipitat i primerenc que el d'altres joves. En circumstàncies normals aquesta transició ja resulta complicada degut a les incerteses, pors i falta de xarxa de suport natural i, en les circumstàncies actuals, marcades per la crisi sanitària, social i econòmica, encara ho és més pels seus efectes sobre el mercat de treball. Per saber com ha afectat la situació viscuda des de febrer de 2020 al col·lectiu de joves extutelats de Mallorca en el procés d'inserció laboral, s'ha fet una anàlisi de la informació recollida a través d'una enquesta (18 respostes) i de les dades del Programa Fly (40 persones ateses), el Servei d'Orientació i Intermediació Laboral que la Fundació Mallorca Integra ofereix a aquests joves. Les dades indiquen que aquesta situació ha afectat greument aquest grup de joves, que va veure les seves possibilitats d'inserció laboral molt limitades entre febrer de 2020 i 2021: s'aconseguien només 6 contractes de curta durada, amb jornades parcials, que permeteren guanyar experiència laboral, però no plantejar-se la possibilitat real d'emancipar-se. En molts casos, la dificultat d'aquesta situació s'ha aprofitat per reprendre o continuar amb formacions reglades, el que, sens dubte, facilitarà les possibilitats d'inserció futures. Entre el març i maig de 2021 es comença a observar una millora en les possibilitats d'aquest grup de joves com indica el fet que en aquests mesos s'hagin aconseguit 5 contractacions.

Paraules clau

Covid-19 / Joventut extutelada / Emancipació, Inserció laboral

Resumen

La juventud extutelada tiene que hacer frente a un proceso de emancipación que tiene una fecha límite y es más precipitado y precoz que el de sus iguales. En circunstancias normales esta transición ya resulta complicada debido a las incertidumbres, miedos y falta de red de apoyo natural y, en las actuales circunstancias, marcadas por la crisis sanitaria, social y económica, todavía lo es más por sus efectos sobre el mercado de trabajo. Para saber cómo ha afectado la situación vivida desde febrero de 2020 a los y las jóvenes extutelados de Mallorca en su proceso de inserción laboral, se ha hecho un análisis de la información recogida a través de una encuesta (18 respuestas) y de los datos del Programa Fly (40 personas atendidas), el Servicio de Orientación e Intermediación Laboral que la Fundació Mallorca Integra ofrece a estos y estas jóvenes. Los datos indican que esta situación ha afectado gravemente a este grupo de jóvenes, que vio sus posibilidades de inserción laboral muy limitadas entre febrero de 2020 y 2021, consiguiendo solo 6 contratos de corta duración y con jornadas parciales, que permitieron ganar experiencia, pero no plantearse la posibilidad real de emanciparse. En muchos casos, la dificultad de esta situación se ha aprovechado para retomar o continuar con formaciones regladas, lo que, sin lugar a dudas, facilitará las posibilidades de inserción futuras. Entre marzo y mayo de 2021 se empieza a observar una mejora en las posibilidades de este grupo de jóvenes, como indica el hecho de que en estos meses se hayan conseguido 5 contrataciones.

Palabras clave

Covid-19 / Juventud extutelada / Emancipación, Inserción laboral

Contextualització

En la nostra societat hi ha adolescents que, per diverses circumstàncies, no arriben a la majoria d'edat dins el seu nucli familiar i que tenen una manca de suports naturals durant el procés de transició cap a la vida adulta. Parlem del jovent que compleix els 18 anys dins el sistema de protecció a la infància i adolescència i, per tant, sota una mesura administrativa de protecció, que en la nostra comunitat ha estat el cas de més de 100 joves l'any, durant els darrers tres anys (Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies, 2021).

Malgrat això, no fan sols aquest camí de transició cap a l'adulthood, sinó que compten amb una xarxa de suport creada per equips multidisciplinaris del sector social. Per una part, en els centres de protecció de menors, a partir dels 12 anys, inicien programes de Preparació per a la Vida Independent, que es converteixen en un eix primordial de la intervenció dels educadors i educadores, ja que tenen com a objectiu donar suport als adolescents perquè desenvolupin habilitats per a una vida autònoma, que els ajudin a estar integrats social i laboralment a la comunitat (Direcció Executiva de Protecció al Menor i Atenció a la Família, 2011). Una vegada s'ha sortit del centre de protecció de menors i sempre que aquesta persona compleixi amb el pla d'autonomia, acordat en cada cas particular, aquest suport pot continuar en diferents formats a través d'entitats socials amb projectes de suport a l'emancipació del jovent extutelat o a través d'algun dels suports oferits des de la Xarxa d'Emancipació, posats en marxa l'any 2016 i recollits en l'actual Pla Estratègic d'Autonomia Personal de les persones

joves extutelades de les Illes Balears (Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies, 2021; Direcció General de Menors i Famílies, 2016):

- Prestació social de tipus econòmic (renda d'emancipació), que es pot rebre durant un màxim de 36 mesos entre els 18 i 24 anys i que, durant l'any 2020, reberen 330 joves.
- Accés a habitatges per a l'autonomia personal, amb servei d'acompanyament, on es pot estar durant un màxim de 48 mesos fins als 24 anys sempre que hi hagi plaça. Durant el 2020, 142 joves feren ús d'aquest servei.
- Servei d'acompanyament per a joves que no resideixen en un habitatge per a l'autonomia, que compta amb 210 places.
- Participació en accions de formació i inserció laboral específiques per a les seves característiques i necessitats.

Tot i que aquestes accions ofereixen un marge addicional de temps per poder continuar desenvolupant l'autonomia personal de la joventut, no hem d'oblidar que són suports temporals i, per tant, existeix una gran necessitat per part del jovent extutelat de poder entrar en el mercat laboral en un període relativament curt de temps. Tant professionals com joves són conscients de les dificultats que suposa el procés d'emancipació i que un accés estable al món laboral als 18 anys és molt poc probable, ja que està condicionat pel context social i econòmic en què es troben i per les pròpies característiques individuals. És innegable que els reptes propis d'aquesta etapa s'in-

crementen en el cas del jovent extutelat, que han d'afrontar l'emancipació de manera accelerada, forçosa, a curt termini i de manera més arriscada que el seu grup d'iguals (Caro i de la Cruz, 2020), carregant la motxilla emocional que suposa haver viscut una infantesa i/o adolescència marcada per la manca d'estabilitat i per la incertesa del que vindrà (Ballester i Oliver, 2016).

La inserció en el mercat de treball incideix directament sobre la probabilitat d'emancipació de les persones i és un dels factors principals (però no l'únic) de què depèn l'èxit d'aquest procés. Les persones joves històricament s'han endinsat dins un món laboral marcat per les condicions precàries (contractacions temporals, jornades laborals parcials i baixa remuneració) i s'han vist altament afectats per les crisis econòmiques (López, 2020a). Després d'una crisi econòmica s'observa una tendència en augment del marge d'edat entre la finalització dels estudis i la inserció al món laboral i, consegüentment, disminueixen les probabilitats d'emancipació (Tejerina, 2020). Durant la crisi del 2008-2014 el nombre de joves que es trobaven en situació d'atur va augmentar de manera notable i, tot i que en el transcurs dels darrers anys –especialment a partir de 2019– aquesta xifra havia anat disminuint, la situació d'emergència sanitària i econòmica viscuda des de març de 2020 a conseqüència de la covid-19 ha suposat una nova recessió en l'atur juvenil, que ha estat un dels grups més afectats per aquesta crisi (Ministeri de Treball i Economia Social, 2021; Torre, 2000). Així ho demostra, per exemple, el fet que, durant els dos darrers trimestres del 2020 no-

més una de cada tres persones joves d'entre 16 i 29 anys tingués feina –incloent aquelles persones en situació d'ERTO– (López, 2020b) i que la taxa d'ocupació de joves de 16 a 25 anys es reduís d'un 23,22 % durant el primer trimestre de 2020 a un 19,60 % durant el mateix període al 2021 (Institut Nacional d'Estadística, 2021).

En el cas de les Illes Balears, aquesta situació ha suposat una forta caiguda en l'ocupació juvenil degut, principalment, a la seva estreta relació amb el sector turístic, que s'ha vist greument afectat per la pandèmia (Consell de la joventut de les Illes Balears, 2020). Si comparem les dades de contractació i atur de les persones d'entre 16 i 24 anys de la nostra comunitat del febrer de 2020 i el febrer de 2021, observem com s'han reduït les contractacions, que baixen de 5.312 a 2.345, i hi ha hagut un augment del nombre de joves en atur, que puja de les 6.878 persones a les 10.522 (Observatori de Treball de les Illes Balears, 2021 i 2020).

Aquestes xifres posen en relleu l'impacte que la crisi del coronavirus ha tingut en la joventut i, per això, no estranya que quasi 4 de cada 10 joves considerin molt improbable trobar feina durant l'any 2021, el que suposa un empitjorament en les seves expectatives laborals i d'emancipació en una nova situació marcada també per les conseqüències que tot aquest procés ha tingut sobre la salut psicològica i emocional de les persones (Torre, 2020).

A aquest escenari de crisi econòmica i del mercat laboral se li ha d'afegir un altre factor que té una gran incidència sobre les possibilitats d'emancipació: l'accés a un habitatge digne. Ens trobem davant un mercat immobiliari

excloent a causa de la impossibilitat d'accedir a l'habitatge amb els ingressos mitjans de què disposa el jovent, ja que per poder fer front a un lloguer seria necessari un 117,1 % del sou d'un jove (Consell de la joventut de les Illes Balears, 2020). La taxa d'edat d'emancipació a les Illes Balears mostra tendència a endarrerir-se, és a dir, les persones cada vegada s'emancipen a una edat més tardana. Durant els primers mesos de 2020 tan sols un 17,8 % del jovent entre 16-29 anys tenia recursos per poder emancipar-se i, d'aquest percentatge, tan sols un 4,8 % es troben al grup d'edat dels 16 als 24 anys (Consell de la joventut de les Illes Balears, 2020), edat aproximada en què al jovent extutelat li toca emancipar-se.

Durant els darrers mesos s'ha analitzat la situació del jovent arran de les conseqüències econòmiques, socials i laborals de la covid-19 de manera general, però, ateses les característiques particulars del procés d'emancipació del jovent extutelat, creiem que és necessari analitzar la seva situació en particular per poder atendre les noves necessitats que sorgeixin derivades d'aquesta situació. Per aquest motiu, en els propers apartats centrarem la mirada en com han viscut el procés d'inserció en el món laboral i en l'impacte que ha tingut la situació viscuda en el seu pla formatiu.

2. Objectius i metodologia

El present article té l'objectiu d'analitzar com ha influït la situació d'emergència sanitària, econòmica i social en el procés d'emancipació de les persones joves extutelades de Mallorca,

posant l'èmfasi en l'impacte sobre el procés d'inserció laboral i sobre el pla formatiu d'aquest col·lectiu. Durant aquesta anàlisi ens centrarem en aspectes com la percepció dels obstacles per a una inserció laboral efectiva del jovent, les possibilitats d'accés que han tingut a entrevistes i ofertes de feina, l'acompanyament que han rebut durant aquest procés i la detecció de noves necessitats formatives, entre altres.

Per tal d'aconseguir aquest objectiu, s'han dut a terme dues accions. Per una banda, s'ha fet una recerca bibliogràfica per conèixer quina era la situació "pre-covid" (tant del jovent, en general, com de l'extutelat) en aquesta àrea i quina és la situació actual del col·lectiu, en general, respecte al mercat de treball i l'emancipació. Aquesta informació, bolcada principalment en la contextualització, s'ha obtingut de diferents informes i dades estadístiques per organismes oficials, així com d'articles sobre el tema, publicats en els darrers cinc anys, principalment.

Per altra part, s'analitzaran en els propers apartats dades (referents al període que va de febrer de 2020 a maig de 2021) sobre el procés d'emancipació del jovent extutelat de Mallorca obtingudes de dues fonts: les dades corresponents al Programa Fly, el Servei d'Orientació i Intermediació Laboral adreçat a joves extutelats que la Fundació Mallorca Integra ofereix i la informació recollida a través d'una enquesta enviada a joves que reben suport de la Xarxa d'Emancipació de les Illes Balears. Aquesta enquesta, d'elaboració pròpia i anònima, es va distribuir en format digital a les persones ateses al Programa Fly i a les entitats que formen part de la

Xarxa d'Emancipació de les Illes Balears per tal que en fessin difusió entre les persones a les quals proporcionen atenció directa. L'enquesta va estar habilitada durant 10 dies i 18 persones hi participaren.

En aquest punt creiem convenient aclarir que les mesures previstes tant a l'anterior Pla Estratègic d'Autonomia Personal de les persones joves extutelades de les Illes Balears com en l'actual estan adreçades preferentment al jovent extutelat que ha complit la majoria d'edat subjecte a una mesura de protecció, però també hi poden accedir les persones joves que hagin estat subjectes a una mesura de justícia juvenil, si necessiten el suport (Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies, 2021; Direcció General de Menors i Famílies, 2016). Per tant, en l'anàlisi de la informació posterior es parlarà de joves que es troben en qualsevol d'aquestes dues situacions, ja que fan ús dels mateixos recursos durant el seu procés d'emancipació.

A partir d'aquesta informació, s'espera fer un primer apropament a les conseqüències d'aquesta nova crisi social i econòmica i a les noves necessitats que hagin pogut sorgir.

3.1 Anàlisi de dades

3.1 La visió i l'experiència del jovent extutelat de Mallorca

Com hem comentat, 18 persones contestaren l'enquesta anònima enviada: 15 dones i 3 homes d'edat compresa entre els 18 i 23 anys. La major part va accedir als serveis d'emancipació arran d'una mesura de protecció a la infància i adolescència; només hi

ha un cas d'una jove que ho ha fet per una mesura de justícia juvenil.

A l'actualitat, totes aquestes persones reben diferents tipus de suport de l'Administració autonòmica: en 8 casos es té plaça a un pis d'emancipació, cobren la prestació econòmica i tenen acompanyament; en 5 casos es té únicament acompanyament; en 3 casos es resideix a un pis d'emancipació i es té acompanyament; i en 2 casos hi ha acompanyament i es cobra la prestació econòmica.

Aquest grup de joves té un nivell formatiu molt variat. El nivell màxim d'estudis finalitzats en l'actualitat va des de l'educació primària (1) fins a l'educació secundària obligatòria (6), certificats de professionalitat de nivell 1 (1) i 2 (1), batxiller (4) i estudis de formació professional de grau bàsic (2) i superior (3). Durant l'any 2020, tothom es decantà per la formació: 12 joves continuaren estudis iniciats l'any anterior, 2 havien acabat un curs i iniciaren uns estudis nous i 4 que no estudiaven començaren a estudiar de nou. Durant l'any 2021, trobem que 7 persones no estudien i la resta ha continuat formant-se: idiomes (1), certificat de professionalitat de nivell 1 (2) i 2 (1), formació professional de grau mitjà (4) i estudis universitaris (3).

Pel que fa a la situació i experiència laboral, ens trobem que 15 persones han treballat en alguna ocasió amb contracte formal i 10 han treballat en algun cas sense contracte. La major part de joves han fet front a la recerca de feina durant aquest període de temps amb el suport d'un servei d'orientació laboral, mentre que 6 ho fan de manera autònoma o sense suport formal. A la taula 1 es mostra un re-

Taula 1. Accés a entrevistes de feina i contractacions

Font: elaboració pròpia

	2020 (gen.-des.)	2021 (gen.-maig)
Recerca activa de feina	8	18
Entrevistes de feina	17	18
Cap	9	6
Una	5	8
Dues	2	2
Tres	1	2
Contracte de feina	5	8

sum de les oportunitats d'accés a entrevistes de feina i contractacions que aquest grup de joves ha tingut.

Durant l'any 2020, només 8 d'aquestes persones es trobaven en recerca activa de feina, 4 aconseguiren contractes de feina temporals d'entre 2 i 4 mesos i una, un contracte de major durada, però de poques hores. Les entrevistes de feina es varen dur a terme, principalment, a l'inici (gener i març) i a final d'any (setembre i novembre) i es varen aconseguir: fent arribar el currículum a ofertes publicades per empreses (5), a través de l'educador o educadora (2), per mitjà d'un servei d'orientació (2) o a través de familiars i/o amics (1).

En aquest moment (maig de 2021), 7 joves treballen i tota la resta està en cerca activa de feina. Les contractacions que s'han aconseguit són recents, concretament dels mesos de març (1), l'abril (1) i el maig (5). Tot i que hi ha alguns contractes de curta durada per reforçar l'activitat d'estiu (dos a tres mesos), en 4 casos són de 6 mesos o més. Les entrevistes de feina durant aquests primers mesos de 2021 s'han

concentrat, majoritàriament, als mesos de abril (5) i maig (9) i s'hi ha pogut accedir enviant el currículum a ofertes publicades per empreses (5), per mitjà d'un servei d'orientació (5), realitzant autocandidatures (3) o a través de familiars i/o amics (1).

Amb relació als facilitadors i obstacles que perceben per trobar feina, reporten les dades incloses a la taula 2.

3.2 L'experiència des del Programa Fly

El Programa Fly és el Servei d'Orientació i Intermediació Laboral adreçat a jovent extutelat que la Fundació Mallorca Integra posà en marxa fa dos anys. Des de principi d'enguany, 2021, i gràcies a la col·laboració de la Conselleria d'Afers Socials i Esports del Govern de les Illes Balears, l'accés a aquest servei es regula a través de les entitats que conformen la Xarxa d'Emancipació de les Illes Balears, convertint-se d'aquesta manera en un dels recursos de suport que es posen a l'abast del jovent extutelat durant el procés d'emancipació.

Taula 2. Percepció de facilitadors i obstacles per a la recerca de feina
Font: elaboració pròpia

	A principi del 2020	Actualitat (2021)
Sobre la formació:		
És molt important per trobar feina.	15	18
És important, però hi ha altres coses més importants.	2	0
No té relació amb la recerca de feina.	1	0
Sobre els obstacles percebuts:		
Ser una persona jove	8	6
Falta d'informació i d'orientació	3	2
Desconeixement d'eines per cercar feina	2	1
Falta d'experiència	17	14
Falta de formació i de coneixements específics	12	7
Condicions laborals (salari, tipus de jornada, etc.)	2	2
Limitacions de disponibilitat horària	1	4
Conseqüències econòmiques i en el mercat laboral de la covid-19	N/A	5
Altres:	0	
Ser dona, en determinats llocs de feina		1

Des de febrer de 2020 fins a maig de 2021 s'han atès un total de 40 joves a través d'aquest servei: 26 dones i 14 homes d'edat compresa entre els 18 i 24 anys. La gran majoria han accedit als recursos de la Xarxa després d'haver passat pel sistema de protecció a la infància i adolescència (32), mentre que només en 7 casos les derivacions s'han produït des del sistema de justícia juvenil. Pel que fa als suports rebuts, en el moment de la derivació, la major part de joves tenen acompanyament, cobren la prestació econòmica i resideixen en un

pis d'emancipació (20), mentre que la resta tenen acompanyament i prestació econòmica (11), acompanyament i plaça en el pis d'emancipació (5), o acompanyament (4).

Arran de la col·laboració de la Conselleria d'Afers Socials i Esports accedeixen per primera vegada al servei joves que arribaren al sistema de protecció com a menors migrats no acompanyats (MMNA), el que suposa que en 4 casos ens trobem amb joves que sumen al seu procés d'inserció la dificultat de no tenir permís de treball en vigor.

tació El grup de joves que s'ha atès té un nivell formatiu molt variat. El nivell màxim d'estudis finalitzats en el moment de l'accés al servei anava des de l'educació primària (13) fins a l'educació secundària obligatòria (14), certificats de professionalitat de nivell 1 (3), programes de qualificació professional inicial (1) i estudis de formació professional de grau bàsic (5), mitjà (2) i superior (2). Durant el curs acadèmic 2020/2021, la gran majoria (33) ha decidit continuar o tornar a formar-se: 9 joves continuaren estudis iniciats l'any anterior, 5 havien acabat un curs i iniciaren estudis nous i 14 no estudiaven i començaren a estudiar de nou.

A l'actualitat, 23 d'aquests 40 joves es continuen trobant d'alta en el servei i rebent suport en matèria d'orientació laboral, d'adquisició d'habilitats prelaborals i de competències transversals, i d'intermediació amb empreses de la comunitat. Les persones que han causat baixa entre gener de 2020 i maig

de 2021 ha estat per incompliment d'assistència reiterada (6), per canvis en el programa educatiu individual que no prioritzen la recerca de feina (6), per incorporació al món laboral (4) i per canvi de residència (1). Les dades analitzades a continuació faran referència a la totalitat de joves que han passat pel servei durant aquest període de temps.

Pel que fa a la situació i experiència laboral, ens trobem que en el moment de la derivació al servei 24 joves havien treballat alguna vegada, 12 cercaven la seva primera feina i 4 treballaven, però volien millorar de feina. A la taula 3 es mostra un resum de les oportunitats d'accés a entrevistes de feina i contractacions que aquest grup de joves ha tingut.

Durant l'any 2020 hi havia d'alta al servei 23 joves que cercaven feina de manera activa, però només arribaren a treballar durant l'any 6 persones amb contractes de feina temporals

Taula 3. Accés a entrevistes de feina i contractacions de les persones ateses al Programa Fly
Font: elaboració pròpia

	2020	2021
Recerca activa de feina	23	31
Entrevistes de feina	9	36
Cap	15	16
Una	7	8
Dues	1	9
Tres	0	2
Quatre	0	1
Contracte de feina	6	7

Taula 4. Percepció d'obstacles per a la recerca de feina del jovent que accedeix al Programa Fly
Font: elaboració pròpia

	2020	2021
Núm. de joves incorporats al servei	23	17
Sobre els obstacles percebuts:		
Ser una persona jove	11	5
Falta d'informació i d'orientació	2	4
Desconeixement d'eines per cercar feina	2	3
Falta d'experiència	12	10
Falta de formació i de coneixements específics	10	8
Condicions laborals (salari, tipus de jornada, etc.)	3	0
Limitacions de disponibilitat horària	7	1
Conseqüències econòmiques i en el mercat laboral de la covid-19	0	2
Altres:		
Falta de mitjà de transport propi	1	
Falta d'habilitats per superar una entrevista de feina	1	
Imatge personal (pearcings i tatuatges)	1	
No tenir permís de treball en vigor		1

d'entre 2 i 4 mesos. D'aquestes contractacions, una es va fer per intermediació i les altres foren fruit de la cerca pròpia. Cal destacar que, per mor de l'inici de l'estat d'alarma el març del 2020, es varen paralitzar dues contractacions per intermediació que s'havien de firmar aquella mateixa setmana. Les entrevistes de feina tingueren lloc durant els primers mesos de l'any (gener a març) i a partir de l'estiu i foren motivades per: intermediació (4), enviament del currículum a ofertes publicades per empreses (4) o a través de familiars i/o amics (1).

En aquest moment (maig de 2021), 7 joves han aconseguit alguna contractació: dos ja han finalitzat el contracte i quatre continuen treballant. La resta de joves cerca de manera activa

feina. Les contractacions que s'han aconseguit són recents, concretament dels mesos d'abril (2) i maig (4). Tot i que alguns són de curta durada per realitzar substitucions breus, en 4 casos són de 6 mesos o més. Les entrevistes de feina durant aquests primers mesos de 2021 s'han concentrat, majoritàriament, als mesos de març (4), abril (11) i maig (21) i s'hi ha pogut accedir per intermediació (22), gràcies a l'enviament del currículum a ofertes publicades per empreses (12) o a través dels educadores i educadores (2).

A la taula 4 s'exposen els obstacles que percebia aquest jovent en relació amb la incorporació al món laboral, segons l'any d'incorporació al servei.

A més de l'atenció directa a aquest jovent, el servei també du a terme

una tasca de sensibilització i captació d'empreses socialment compromeses del nostre entorn que donin oportunitats d'accés a entrevistes a les persones que atenem. Durant l'any 2020 se signaren 4 nous convenis de col·laboració amb empreses i es reberen 4 ofertes de treball, mentre que des de gener fins a maig de 2021 s'han signat 14 convenis de col·laboració nous, s'han rebut 8 ofertes de feina per a incorporacions immediates i s'ha donat accés a diverses persones que venen al servei a dues preseleccions de personal per a borsa de feina.

4. Conclusions i discussió

La crisi sanitària, social i econòmica de la covid-19 ha tingut un gran impacte en el jovent extutelat que ha afectat negativament les perspectives d'accés al món laboral (entre altres coses), però positivament en la seva trajectòria formativa.

Si ens centrem en les seves conseqüències sobre el procés d'inserció laboral, ens trobem amb que han hagut de fer front a un mercat pràcticament aturat. En un 41.4 % dels casos analitzats no es va tenir oportunitat de realitzar cap entrevista de feina durant l'any 2020 i durant aquest any tampoc n'han realitzades en un 37.9 % dels casos, tot i que tot-hom està en recerca activa de feina. Malgrat aquest baix índex d'accés a entrevistes de feina, sorprèn comprovar que només un 12 % d'aquests joves creuen que entre les dificultats d'accés al món laboral es troben les conseqüències a nivell econòmic i laboral de la covid-19. És un signe de falta de maduresa pròpia de la seva etapa vital? O és una banalització de

la situació viscuda i el seu impacte? En qualsevol dels casos, aquest fet determina actualment la realitat del mercat laboral i ho farà durant una temporada, deixant un gran impacte en els processos d'emancipació al crear un entorn laboral de incertesa, com ja s'ha viscut en crisis anteriors (Tejerina, 2020). Això fa que sigui primordial que el jovent entengui la seva magnitud per tal d'ajustar la recerca de feina i entendre la importància d'aprofitar al màxim les oportunitats que arribaran.

Les insercions laborals també han estat escasses durant l'any 2020, on només un 19 % dels joves aconseguiren algun contracte de feina i, a més, dues persones que estaven a punt de firmar-lo es va interrompre per la declaració de l'estat d'alarma. Aquestes xifres se situen per davall de les observades de manera general entre les persones joves menors de 25 anys, que asseguraven que una de cada tres persones havia fet feina durant el 2020 (Consell de la joventut de les Illes Balears, 2020; López, 2020b). Les contractacions aconseguides foren, principalment, de temporada i, per tant, amb poques perspectives que hi pogués haver una continuïtat, situació habitual en la inserció laboral de les persones joves. Els contractes anaren de les dues setmanes als tres mesos, aproximadament, i es feren en els sectors de la restauració, atenció al client, comerç i vendes, neteja i construcció. Només en un cas l'experiència laboral va tenir lloc en el sector professional en el qual la persona volia desenvolupar la seva carrera professional. Per tant, en la major part de casos es tractava de feines "de pas".

La crisi en el mercat laboral que ha provocat la covid-19 ha estat el detonant perquè molts decidissin centrar-se a ampliar la seva formació i, basant-nos en les dades analitzades, així ha estat en el 76 % dels casos. La inversió que han fet en els estudis en aquest temps de crisi és un dels aspectes positius que es troben amb vista a la seva inserció laboral futura, ja que les persones amb millor nivell educatiu tenen més possibilitats d'accedir al mercat laboral (Consell de la joventut de les Illes Balears, 2020). Les dades sobre el 2021 que hem obtingut a través de l'enquesta i de l'anàlisi de casos del Programa Fly assenyalen cap a la mateixa direcció, ja que el 84.6 % d'aquests joves que han aconseguit un contracte tenen finalitzats, com a mínim, estudis de batxiller o formació professional.

Durant els primers mesos de 2021, especialment a partir de març, s'ha observat un canvi en el mercat laboral que els ha permès tenir major èxit en el procés d'inserció; 15 joves han aconseguit una contractació durant aquest període. Un 60 % de les insercions, a més, s'han produït a sectors professionals alineats amb els seus interessos a través de contractacions de 3 a 6 mesos i amb major probabilitat de donar-hi continuïtat posteriorment o, com a mínim, de cercar amb més èxit una nova feina dins el sector. Les contractacions s'han produït a restauració, administració, educació, tercer sector, sanitat i serveis. Això demostra, una vegada més, que la formació és un aspecte clau per poder aconseguir una inserció laboral amb millors condicions i, d'aquesta manera, poder plantejar-se fer una primera passa cap a l'emancipació.

Part d'aquestes insercions laborals s'han realitzat a través de programes d'inserció sociolaboral i intermediació amb les empreses, que és un dels factors clau que pot ajudar aquest jovent a fer una entrada acompanyada al món laboral que no només suposi iniciar o ampliar la seva experiència, sinó que també esdevingui un procés educatiu i d'aprenentatge de com funciona l'entorn laboral. El jovent extutelat, tal com ho percep, es troba amb obstacles propis de la seva etapa vital en el seu camí cap al món laboral: són molt joves, tenen falta d'experiència i formació limitada, cosa que en ocasions pot tirar enrere les empreses a l'hora de seleccionar-los o, fins i tot, convocar-los per a entrevistes. Tenir el suport d'un servei d'aquest tipus pot ajudar a facilitar aquella primera entrevista que té el potencial de convertir-se en una oportunitat de futur. Com ja assenyalaven Ballester i Oliver (2016), potenciar aquests tipus de programes ha de ser una prioritat.

Menció a part s'ha de fer a la situació que viuen les persones que estigueren sota la tutela de l'Administració com a menors migrants no acompanyats i que no disposen de permís de treball en vigor. Els durs requeriments fixats per poder contractar-los fan gairebé impossible que la contractació pugui ser una realitat en la situació actual. L'obstacle principal, en aquest cas, és la necessitat d'un contracte a jornada completa i de, com a mínim, un any de durada. Tenint en compte les característiques de la contractació juvenil i les conseqüències de la covid-19 en l'economia i les empreses, no és d'estranyar que les possibilitats d'inserció d'aquestes persones, molt difícil

abans de la pandèmia, hagi empitjorat dràsticament.

El panorama social que ha deixat la covid-19 ha fet sorgir (i farà sorgir) noves necessitats, entre les quals ampliar i perllongar els suports que aquest jove rep de l'Administració i de les entitats. Si ja es tenia clar que aconseguir una emancipació plena a l'edat que toca fer-ho era una situació utòpica per aquests joves (Ballester i Oliver, 2016), fer-ho en l'actual situació és encara més difícil, ja que aconseguir una inserció laboral estable i en bones condicions i tenir ingressos suficients per fer front al mercat immobiliari és el gran repte al qual s'enfronta el jove des de fa anys.

Una altra necessitat que es detecta, especialment per part de l'equip tècnic del Programa Fly, és que cal obtenir més recursos que proporcionin suport psicològic. A la societat, que una persona jove compleixi els 18 anys és un motiu de celebració i no significa que hagi d'estar preparada per emancipar-se però, en el cas del jove extutelat aquesta pressió sí existeix i sol venir acompanyada d'angoixa, ja que el procés i els suports tenen data límit. El camí cap a l'emancipació es fa amb una motxilla emocional molt carregada per les vivències personals i familiars i, tot i que en alguns casos s'arriba a aquesta etapa de manera natural i amb cert èxit (potser el jove més resilient?), en altres casos aquest camí és ple d'obstacles que dificulten el procés d'inserció laboral.

En aquest sentit, ens trobem amb joves als quals s'ofereixen oportunitats i acompanyaments que no són capaços de valorar i/o aprofitar, ja sigui dins el propi Programa Fly o des d'altres entitats del sector. S'han de-

tectat, principalment, tres possibles causes que poden intervenir en el procés d'emancipació i impedir que avanci. En alguns casos, aquesta situació es conseqüència del malestar emocional o problemes de salut mental. En altres, es detecta por i incertesa sobre com fer front al futur fora de l'emparament de l'Administració o de les entitats socials. En un darrer grup, es veuen conductes i actituds que podrien estar derivades del procés que han viscut durant la seva infància i adolescència, com és la recerca de gratificacions immediates, la percepció que no s'aconsegueixen les metes per factors externs o certa dependència institucional. A això se li suma la càrrega emocional derivada de les vivències d'aquests darrers 14 mesos, que han deixat empremta en cada un i una de nosaltres i que entre la gent més jove s'ha traduït en sentiments de soledat, estrès, depressió i baixa moral i estat d'ànim (Torre, 2020).

Disposar de més suport psicològic durant aquests processos, reforçar els programes d'habilitats per a la vida adulta i oferir més estabilitat en el dia a dia d'aquestes persones podria ajudar a fer front a aquest procés des d'una millor situació personal i amb major maduresa.

5. Referències bibliogràfiques

- Ballester, L. i Oliver, J. L. (2016). Emancipació dels joves extutelats: situació actual i reptes de futur. *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 2016, p. 281-295.
- Caro, A. i De la Cruz, L. (2020). *Emplea't jove: un programa d'inter-*

- vençió sociolaboral amb joves en situació de vulnerabilitat. *Anuari de la joventut de les Illes Balears, 2020*, p. 57-74.
- Consell de la Joventut de les Illes Balears (2020). *Observatori d'emancipació de les Illes Balears (Primer semestre 2020)*. Consejo de la Juventud de España, Gobierno de España.
 - Direcció Executiva de Protecció al Menor i Atenció a la Família (2011). *Manual d'Intervenció del Servei de Protecció al Menor*. Institut Mallorquí d'Afers Socials, Consell de Mallorca.
 - Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies (2021). *2n Pla estratègic d'autonomia personal de les persones joves extutelades de les Illes Balears 2021-2025*. Conselleria d'Afers Socials i Esports, Govern de les Illes Balears.
 - Direcció General de Menors i Famílies (2016). *1r Pla estratègic d'autonomia personal de les persones joves extutelades de les Illes Balears 2016-2020*. Conselleria Afers Social i Esports, Govern de les Illes Balears.
 - Institut Nacional d'Estadística (2021, 24 maig). *Tasas de empleo*. <https://www.ine.es/infografias/tasasepa/desktop/tasas.html?t=1&lang=es>
 - López, J. (2020a). *Juventud en riesgo: análisis de las consecuencias socioeconómicas de la COVID-19 sobre la población joven en España. Primer informe*. Instituto de la Juventud, Gobierno de España.
 - López, J. (2020b). *Juventud en riesgo: análisis de las consecuencias socioeconómicas de la COVID-19 sobre la población joven en España. Segundo informe*. Instituto de la Juventud, Gobierno de España.
 - Ministeri de Treball i Economia Social (2021). *Informe Jóvenes y mercado de Trabajo*. Govern d'Espanya.
 - Observatori de Treball de les Illes (2020). *Nota de coyuntura laboral en las Islas Baleares. Febrero 2020*. Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball, Govern de les Illes Balears.
 - Observatori de Treball de les Illes (2021). *Nota de coyuntura laboral en las Islas Baleares. Febrero 2021*. Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball, Govern de les Illes Balears.
 - Tejerina, B (2000). Juventud y crisis. Una introducción a la identidad construida y vivida precariamente. *Revista Española de Sociología* 23 (3, supl. 2), p. 1-9. <https://doi.org/10.22325/fes/res.2020.71>
 - Torre, M. (2020). El mercado de trabajo y los jóvenes: desempleo, precariedad y segregación ocupacional. En M.T. Pérez (Dir.), *Resumen ejecutivo: Informe de Juventud en España 2020*, p. 13-16. Instituto de la Juventud, Gobierno de España.

**Estudiar a la universitat
durant la pandèmia de
la covid-19, una visió
estudiantil**

**PAU ROIG MAS
RAQUEL SEBASTIÁN HERNÁNDEZ
AZAHARA PEÑA DE LA FUENTE**

Pau Roig Mas

Palma, 1999. Graduat en pedagogia (2021) per la Universitat de les Illes Balears. President del Consell d'Estudiants, vicepresident segon encarregat d'incidència política del Consell de la Joventut de les Illes Balears i membre del Consell Escolar de les Illes Balears. President de l'associació IDEES (Iniciativa d'Estudiants d'Esquerres) (2017-2019).

Raquel Sebastián Hernández

Palma, 2000. Estudiant d'infermeria a la Universitat de les Illes Balears. Secretària del Consell d'Estudiants, alumna col·laboradora de la facultat d'infermeria i fisioteràpia i membre de l'associació IDEES. Monitora de temps lliure pel Centre d'Estudis de l'Esplai i participant del voluntariat europeu «Un estiu solidari a Eivissa».

Azahara Peña de la Fuente

Eivissa, 1996. Estudiant d'educació social a la Universitat de les Illes Balears. Vocal de relacions externes i igualtat del Consell d'Estudiants, vocal de l'associació IDEES. Directora i monitora del centre S'Espurna, escola de temps lliure i animació.

Resum

En aquest estudi s'explica l'impacte que ha tingut la pandèmia ocasionada per la covid-19 per als estudiants de la Universitat de les Illes Balears (UIB) i de l'educació secundària en general del nostre territori. Des del confinament resultant de l'entrada en vigor de l'estat d'alarma declarat pel Govern d'Espanya fins l'actual curs acadèmic 2020/2021, aquest treball fa un recorregut pels efectes de l'adaptació telemàtica, pel que fa a les classes i avaluacions, la representació estudiantil i el seu paper en la defensa dels drets de l'alumnat, la salut mental d'estudiants i com va afectar el confinament i la continuïtat acadèmica en la nova normalitat, fent incidència en la presencialitat adaptada.

Paraules clau

Alumnat / Avaluació / Educació en línia

Resumen

En el presente estudio se explica el impacto que ha tenido la pandemia por COVID-19 para los estudiantes de la Universidad de las Islas Baleares (UIB) y de la educación secundaria en general de nuestro territorio. Desde el confinamiento resultante de la entrada en vigor del Estado de Alarma declarado por el Gobierno de España hasta el actual curso académico 2020/2021, el presente trabajo hace un recorrido por los efectos de la adaptación telemática en cuanto a las clases y evaluaciones, representación estudiantil y su papel en la defensa de los derechos del alumnado, la salud mental de los y las estudiantes y cómo afectó el confinamiento y la continuidad académica en la nueva normalidad haciendo incidencia en la presencialidad adaptada.

Palabras clave

Estudiantes / Evaluación / Educación en línea

Introducció

Ens trobam davant d'un estudi que es focalitza en la realitat estudiantil a la Universitat de les Illes Balears durant la pandèmia de la covid-19, declarada per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) l'11 de març de 2020, tal com es recull en *El País* (2020) i en el portal La Moncloa (2020). Després d'aquest anunci la ciutadania d'arreu de l'Estat espanyol se n'anava a dormir amb la declaració de l'estat d'alarma del Govern d'Espanya, fet que suposava durant quinze dies buidar els carrers, iniciar el confinament i posar en marxa sancions per a totes aquelles persones que decidien sortir al carrer sense una causa justificada, fet que suposava un incompliment explícit de la norma i la posada en perill de la salut pública.

Es tancaren les fronteres, els comerços abaixaren la persiana, així com restaurants, gimnasos i tota mena d'establiments que tenien la consideració de no essencials. I, entre tant de moviment de pany i clau, es tancaven també les portes de tots els centres educatius.

En primera instància, i donant per fet que només es tractaria de dues setmanes, que alguns alumnes assumiren com a vacances, la majoria dels estudiants feren un alè al rebre la notícia, perquè per fi es donava una resposta a la situació d'incertesa esdevinguda de la pandèmia que envoltava l'assistència a classe i el risc de contagis i la possible suspensió d'activitats acadèmiques, com els exàmens.

Però, a mesura que passaren els dies, la situació sanitària distava molt d'estabilitzar-se i les declaracions d'estat d'alarma es convertiren en quinzenals un cop es va veure que el

confinament duraria més de l'esperat. L'alumnat va començar a continuar les activitats acadèmiques de forma telemàtica des de ca seva i s'obrí, així, un incert i nou escenari

Inici de l'educació a distància

L'adaptació a la docència en línia va ser un repte per a tots els agents implicats: alumnat, professorat i personal d'administració i serveis. Per als estudiants, l'educació a distància ens suposava un canvi radical en les nostres vides. No només es perdia l'activitat lectiva, sinó també la vida social dins la universitat que, més enllà de les activitats acadèmiques, és un pilar fonamental de la vida universitària.

Canviar a la modalitat en línia posà de manifest la poca preparació del sistema educatiu pel que fa a les TIC i la necessitat d'anar cobrint totes les realitats que s'anaven detectant. D'aquesta manera, la Conselleria d'Educació (2020) comprà 3.000 Chromebook per a alumnat no universitari i la UIB (2020) intensificà el servei de préstec de material informàtic, perquè l'alumnat pogués seguir amb el curs acadèmic. Les pantalles s'havien convertit en l'única sortida al món que tenia l'alumnat, però no només per fer classe, sinó també per connectar amb la vida social.

A més, en molts d'estudis, com poden ser els de ciències de la salut o d'educació, aquesta no presencialitat resultà una dificultat afegida, ja que segons l'estudi fet per Ardini [et al.] (2020) a l'Argentina, per a un 60,3 % dels estudiants enquestats era la primera vegada que utilitzaven espais virtuals per cursar els estudis, mentre que el 39,7 % restant ja havia usat al-

gun tipus de plataforma virtual per a l'aprenentatge.

Però el fet de poder seguir amb la docència a distància no només consistia en la possessió d'un ordinador, que moltes vegades arribaven a compartir entre tots els convivents d'un mateix nucli familiar, sinó que també implicava tenir un espai adient per a l'estudi, quant a mobiliari, condicions ambientals i entorn familiar. Una situació idònia que resultà inaccessible per a una part de l'alumnat.

S'afegia també la problemàtica per a totes aquelles persones que vivien en les zones rurals, de l'arribada esvaïda o bé manca de senyal d'Internet, una dificultat que intentà pal·liar la Conselleria d'Educació (2020).

Les persones afectades, però, no foren només les del col·lectiu estudiantil. Un 64 % dels participants en l'estudi fet per l'aplicació Kahoot (2020) en relació amb el cos docent, en general, «assegura que la part més difícil del canvi cap a una educació a distància fou la falta del contacte social amb els estudiants, així com veure'ls motivats». Encara així, un 75 % del professorat enquestat creu que l'alumnat treu alguna cosa positiva de la modalitat en línia.

De la mateixa manera, per al personal d'administració i serveis de la universitat la tasca cresqué, ja que van haver d'estar pendents de les aules virtuals, plataformes digitals i qualsevol incidència informàtica.

Videovigilància en els exàmens

En aquest sentit cal destacar la gran polèmica que es va generar entorn a la videovigilància durant els

exàmens del curs 2019-2020 i que encara compromet el curs 2020-2021. I és que el Pla de Contingència, publicat per la UIB el 15 de maig de 2020, va preveure la possibilitat que l'alumnat, sota requeriment del professorat, hagués de tenir la càmera encesa durant els exàmens en línia.

Aquesta comunicació provocà la reacció de la comunitat estudiantil encapçalada pel Consell d'Estudiants, que en un comunicat publicat el 26 de maig del 2020 es mostrà en contra d'aquesta mesura. En el comunicat es destacava que «aquesta avaluació videovigilada suposa una pressió psicològica afegida a la gran pressió a la qual estam sotmesos dia a dia, amb la incertesa i amb l'haver d'estudiar sense tenir unes instruccions clares que aportin tranquil·litat i seguretat». Al mateix temps que es titllà la mesura d'un «atemptat contra la intimitat i l'honor de l'estudiantat» i es demanà un major tarannà de diàleg per part de la Universitat.

Cal destacar que, com recull la SER (2020), el jutjat Contenciós Administratiu número 3 de Córdoba acceptà la denúncia d'un alumne, que alegava que la mesura viola el dret a la intimitat, tal com explicava el Consell d'Estudiants de la UIB. A més, el president del Consell d'Estudiants de Córdoba, Pedro Rivera, explicà que «perquè es produeixi aquesta videovigilància, l'alumne o alumna ha de donar primer el consentiment, quan es proposi utilitzar aquest sistema».

La Universitat no escoltà l'alumnat i se seguí amb aquesta pràctica. És més, un gran nombre d'alumnes es van haver de comprar càmeres web, ja que molts disposaven d'ordi-

nadors que no la tenien incorporada, fet que suposà una despesa més per a molts que no s'ho podien permetre en aquell moment, tal com recull el Consell d'Estudiants (2020) en un dels posicionaments i que es va publicar durant el confinament.

Queda clar que aquesta fou una de les polèmiques principals de l'adaptació en línia de l'educació universitària.

La salut mental de l'alumnat

En un estudi elaborat per la Confederació Estatal d'Associacions d'Estudiants (CANAE) (2021) es revela que el 72 % de l'alumnat considera la salut mental, a partir de la pandèmia, com la seva preocupació principal, només superada pels drets estudiantils (63,5 %) i els exàmens i les metodologies avaluadores (56 %). Aquesta preocupació neix a partir de la necessitat de crear mesures específiques per combatre la situació d'aïllament provocada per la pandèmia i els mesos de confinament.

El diari *Público* (2020) alertà també de la realitat del jovent LGBTI que vivia amb famílies que no els accepten i el doble confinament que això implicava, amb les conseqüències que suposava per a la seva salut mental.

La importància de la presencialitat

Durant aquests mesos ha quedat demostrat que les aules no són un punt de contagi i que tancar les aules no ajuda a seguir les classes, ja que aquest fet causa més ansietat i cansament a l'alumnat, i més dificultats i distraccions per seguir les classes a través d'una pantalla.

Tal com indicà el president de CRUE (2020): «no té sentit tancar l'activitat teòrica presencial en els campus quan és fora de la universitat on es produeixen els contagis. S'ha de saber diferenciar-ho.»

A més, la universitat no és sols un punt d'estudi, sinó un espai d'intercanvi d'opinió, d'experiència i de relació amb el grup d'iguals. Un lloc on es coneixeran les persones amb les quals compartir aula i projecte els anys que durin els estudis.

La representació estudiantil en pandèmia

Durant la pandèmia, la participació va apujar d'una manera notable, així com les reunions amb institucions i la direcció de la universitat, per tal de satisfer les necessitats de l'alumnat.

La comunicació amb l'alumnat, delegats i representants estudiantils és molt important per a un bon funcionament de les institucions educatives. I l'alumnat va reclamar aquest paper. D'aquesta manera, l'associació IDEES es va reunir amb la Conselleria d'Educació, després de passar una enquesta entre l'alumnat. A més, el SEPC començà una campanya a les xarxes socials amb les seves reivindicacions.

No només cresqué la representació, sinó que també en quedà acreditada la importància.

L'alumnat de ciències de la salut durant la pandèmia

Cal fer un esment als estudiants de ciències de la salut, en especial als d'infermeria i de medicina. En aquest sentit, cal destacar el paper de la De-

legació d'Alumnes de la Facultat de Medicina, que a l'inici de la pandèmia, i com recull el *Diario de Mallorca* (2020, aconseguí, a través d'una enquesta, que 400 alumnes es presentassin voluntaris per col·laborar en tasques diverses, com cuidar els fills del personal sanitari que feia front a la primera onada o dur la compra a casa de la gent més gran, i l'alumnat d'infermeria, de medicina i de fisioteràpia s'oferí a ajudar el servei públic de salut.

Així i tot, com explicà la degana de la facultat d'infermeria i fisioteràpia, Cristina Moreno, en la conferència «El impacto de la pandemia COVID en la formación sanitaria» (2021), a les Illes Balears es va arribar a l'acord que els estudiants de quart d'infermeria només anirien a ajudar el servei de salut de forma voluntària si fos estrictament necessari, a causa de la sobrecàrrega de feina i la falta de personal sanitari, de forma que es va anteposar la salut dels estudiants per damunt de tot.

A més, cal posar en valor la responsabilitat afegida dels estudiants de ciències de la salut com a persones joves la majoria, de la conscienciació en el compliment absolut dels protocols d'actuació ciutadana envers la covid-19, per no posar en perill, com a jovent, la salut de les persones usuàries dels centres sanitaris i, especialment, posant el focus en protegir les persones usuàries de les residències de gent gran.

Continuïtat acadèmica en la nova normalitat

La docència adaptada

El curs 2020-2021 va haver de ser adaptat a les circumstàncies i a la nor-

mativa marcada per les autoritats, i és per això que la UIB va aprovar un pla de contingència (2020-2021): menys presencialitat a les aules, grups reduïts, presencialitat intercalada i per torns (una part del curs assistia a l'aula i l'altra hi assistia de forma telemàtica). Les pràctiques en aules o en laboratoris es mantenien, però respectant els protocols.

Així doncs, segons aquesta normativa, quan l'alumnat entra en un edifici de la UIB ho ha de fer respectant la distància de seguretat, amb la mascareta cobrint boca i nas i s'ha de rentar les mans amb gel hidroalcohòlic, que es disposa a l'entrada principal de cada edifici. A més, es va introduir la figura de coordinador covid UIB i coordinador covid per edifici, «que eren els responsables de gestionar els protocols en cas d'un positiu o conèixer un estudiant amb símptomes» UIB (2020).

Per a tot aquell alumnat que es trobava en situació de confinament domiciliari, perquè eren positius, presentaven símptomes o bé perquè eren contacte estret amb un positiu, una vegada ho notificava a la universitat, el professorat tenia l'obligació d'adaptar les classes presencials (en cas de tenir-ne) i convertir-les en mixtes, perquè el confinament no suposàs un obstacle en la continuïtat acadèmica de l'alumnat.

Exàmens presencials

En aquest sentit, cal destacar que les facultats actuaren amb independència. Quan s'aixecà l'estat d'alarma l'alumnat de la facultat d'infermeria

i de fisioteràpia fou l'únic que va reprendre la presencialitat en les proves avaluatives. La resta de l'alumnat va haver d'esperar el curs següent per tornar a fer un examen presencial.

A més d'això, el personal d'administració i serveis quedà encarregat d'unes tasques que ningú els va assignar. Vigilar les aglomeracions d'un alumnat que estava nerviós i, a vegades, oblidava les mesures de seguretat.

El mes de gener, amb l'onada de contagis en la qual ens trobàvem, la polèmica relacionada amb aquest aspecte tornà. I és que, com recollí el diari Última Hora (2021), l'alumnat demanava seguir les classes i els exàmens de manera telemàtica, per tal d'evitar contagis.

En aquest aspecte cal destacar, però, la divisió que es generà en les xarxes socials i per part de la representació estudiantil. Així doncs, el Consell d'Estudiants (Cd'E) i el Sindicat d'Estudiants dels Països Catalans defensaren una mena de sistema mixt, amb mesures per extreure la seguretat sanitària. Mentre que l'associació IDEES defensà que, sempre que fos possible, es traslladassin els exàmens a la modalitat en línia.

Conclusions

A l'hora d'acabar el treball es pot concloure que, sens dubte, la covid-19 ha deixat entreveure la feblesa tecnològica del sistema educatiu i ha recordat que no tothom té els recursos disponibles i a l'abast per continuar l'educació de forma remota. No només es parla de dispositius electrònics, sinó d'espais personals adequats i confortables per seguir les classes en

línia i, en definitiva, una vida social davant la pantalla. El canvi de modalitat a tots els espais relacionals va difuminar els dies, que es van convertir en rutines monòtones.

I és que, a més, ha deixat clara una afectació alarmant de la salut mental del jovent que estudia o bé un agreujament d'aquesta derivada del confinament i l'aïllament físic. A més, s'hi han d'afegir les preocupacions constants a causa de la incertesa de les avaluacions i del progrés acadèmic. D'igual manera, la preocupació de l'alumnat va provocar que la participació estudiantil pugés de manera considerable en la defensa dels drets del col·lectiu estudiantil. Un col·lectiu que es va veure en una situació de desavantatge, al no participar directament dels espais de presa de decisions. Aquest fet feia més difícil que les seves reclamacions arribessin a port.

No obstant això, hi ha un col·lectiu al qual cal fer especial èmfasi, els estudiants de ciències de la salut, per l'afany i la predisposició a ajudar el servei de salut, i la coordinació del voluntariat universitari per dur a terme tasques per a la comunitat, a més de la responsabilitat afegida com a gent jove per protegir les persones usuàries durant les pràctiques clíniques.

La UIB va haver d'adaptar la docència per al curs 2019-2020, protocol que va arrossegar fins al present curs 2020-2021, al qual es van afegir altres modalitats, com són les classes mixtes i les classes en línia. A més, tot aquell alumnat que assistia a la UIB ho feia respectant els protocols establerts per la Conselleria de Salut.

Ningú es va imaginar que canviaria tot i es paralizzarien les nostres

vides i gestionar una situació completament nova no és fàcil. Aquest treball només mostra una part del total i s'expressa des de la visió estudiantil, sent aquesta, al mateix temps, una fortalesa i una debilitat.

La pandèmia ens ha deixat molts canvis; el temps serà el millor indicador de les seves conseqüències.

Referències bibliogràfiques

- ARDINI, C.; BARROSO, M. B.; CONTRERAS, L.; CORZO, L. (2020). «Estudiar durante una pandèmia: una mirada al rol del estudiante y la experiencia educativa en entornos virtuales en el marco del ASPO por la pandemia COVID-19». Publicació digital. Mutual Conexión. Facultat de Ciències de la Comunicació Universitat Nacional de Córdoba. Córdoba, l'Argentina. 2020.
- ASSOCIACIÓ IDEES. Instagram (s/f). (Recuperat 06/06/2021), d'Instagram.com. Lloc web: <https://www.instagram.com/associacioidees/>
- Blended learning on the horizon in the upcoming school year: Kahoot! EDU Survey (S/f-b). (Recuperat 08/06/2021), de Kahoot.com. Lloc web: https://kahoot.com/files/2020/08/Kahoot_EDU_Survey_Infographic_0820.pdf
- BERTACHINI, I. G. (01/03/2021). «Salud mental para estudiantes, una prioridad en tiempos de pandemia». (Recuperat 06/07/2021), de Canae.org. Lloc web: <https://canae.org/salud-mental-para-estudiantes-una-prioridad-en-tiempos-de-pandemia/>
- CADENA SER (ed.) (s/f). «Denuncian que la "videovigilancia" de los exámenes universitarios viola el derecho a la intimidad». https://cadenaser.com/emisora/2020/05/19/radio_cordoba/1589866575_022631.html
- CARMONA, J. (2020). Público.es. «El "doble confinamiento" de los jóvenes LGTB encerrados con padres que no les aceptan». Disponible des de <https://www.publico.es/sociedad/doble-confinamiento-jovenes-lgtb-encerrados-padres-no-les-aceptan.html>
- DIARIO DE MALLORCA (2020). «Más de 400 universitarios se ofrecen voluntarios para ayudar al IB-Salut». (04/07/2021), de *Diario de Mallorca*. Lloc web: <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2020/03/16/400-universitarios-ofrecen-voluntarios-ayudar-2796385.html>
- DIARI DE LA UIB (2020). «La UIB aprueba el Plan para la docencia presencial adaptada y el Plan de contingencia para el curso 2020-21». (03/07/2021), de la Universitat de les Illes Balears. Lloc web: <https://diari.uib.es/Hemeroteca/La-UIB-aprueba-el-Plan-para-la-docencia-presencial.cid639682>
- «Educació adquirirà 3.000 chromebooks per arribar a l'alumnat amb dificultats de connectivitat». (s/f). (Recuperat 30/06/2021), de Caib.es. Lloc web: <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/ca/fitxa-noticia/>

strongspan-stylecolor1c697dco-
vid-19spaneducacioacute-adqui-
rirgrave-3000-chromebooks-per-
-arribar-a-lrsquoalumnat-amb-difi-
cultats-de-connectivitatstrong0

- «Educación y distintas entidades garantizan la conectividad al alumnado de Baleares sin Internet». (s/f). (Recuperat 06/06/2021), de Caib.es. Lloc web: <https://www.caib.es/pidip2front/jsp/es/ficha-noticia/strongspan-stylecolor1c697dco-vid-19spaneducacioacuten-en-colaboracioacuten-con-distintas-entidades-garantiza-la-conectividad-al-alumnado-de-las-illes-balears-sin-internet-strong1>
- «El Gobierno decreta el estado de alarma para hacer frente a la expansión de coronavirus COVID-19». (s/f). (Recuperat 30/06/2021), de Gob.es. Lloc web: https://www.lamoncloa.gob.es/consejodeministros/resumenes/Paginas/2020/14032020_alarma.aspx
- «Els alumnes poden demanar material tecnològic en préstec a través d'UIBdigital» (S/f). (Recuperat 06/06/2021), d'Uib.cat. Lloc web: <https://coronavirus.uib.cat/Arxiu-de-noticies/Els-alumnes-poden-demanar-material-tecnologic-en.cid642828>
- «Els estudiants de la UIB no volem que es vulnerin els nostres drets gravant-nos als exàmens. Des del CEUIB volem expressar el següent: (s/f). Disponible des de: <https://blocs.uib.cat/blogcde/files/2020/05/ComunicatVideovigilancia.pdf>
- Instrucció de la Secretaria General sobre el protocol d'actuació per fer l'avaluació en línia a la Universitat de les Illes Balears (15/05/2020). Disponible des de: https://coronavirus.uib.cat/digitalAssets/602/602357_instruccio-avaluacio-en-linia.pdf
- JIMÉNEZ, E. (2020). «Los retos de la universidad ante la segunda ola de la pandemia». (03/07/2021) d'Educaweb. Lloc web: <https://www.educaweb.com/noticia/2020/10/21/retos-universidad-coronavirus-19337/>
- Propostes del Consell d'Estudiants per fer els exàmens del primer semestre del curs 2020-21. Disponible des de: <https://blogcde.uib.cat/files/2021/01/Propostes-mesures-examens-2.pdf>
- SEPC UIB Instagram. (s/f). (Recuperat 06/06/2021), d'Instagram.com. Lloc web: https://www.instagram.com/sepc_uib/
- SEVILLANO, E. (11/03/2020). «La OMS declara el brote de coronavirus pandemia global». *El País*.
- ÚLTIMA HORA (2021). «Alumnos de la UIB quieren las clases "online" como medida para prevenir los contagios». Disponible des de: <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2021/01/16/1230363/>

alumnos-uib-quieren-clases-online-como-medida-para-prevenir-contagios.html

- UIB. Protocol d'actuació de la UIB davant l'alerta sanitària pel coronavirus 2019 (SARS-CoV-2). (13/03/2020). Disponible des de: https://coronavirus.uib.es/digitalAssets/595/595995_protocoluib.pdf
- UIB. La UIB aprova el Pla per a la docència presencial adaptada i el Pla de contingència per al curs 2020-21. Disponible des de: <https://coronavirus.uib.cat/Arxiu-de-noticies/La-UIB-aprova-el-Pla-per-a-la-docencia-presencial.cid639876>
- VÍLCHEZ, M. A. (2020). «Denuncian que la "videovigilancia" de los exámenes universitarios viola el derecho a la intimidad». (04/07/2021), la SER. Lloc web: https://cadenaser.com/emisora/2020/05/19/radio_cordoba/1589866575_022631.html

Els reptes i canvis nous
en l'orientació per als
joves de les Balears en
temps de coronavirus

LOLA ÁLVAREZ DÍAZ
MIQUEL AMORÓS PUIG
FRANCESCA MARIA MOLINOS HOMAR
MARGALIDA PAYERAS LLODRÀ

Lola Álvarez Díaz

Professora de secundària en comissió de serveis en el Programa d'Orientació i Transició a la Universitat (PortUIB), lola.alvarez@uib.cat

Miquel Amorós Puig

Coordinador tècnic del Programa d'Orientació i Transició a la Universitat (PortUIB), miquel.amoros@uib.es

Francesca Maria Molinos Homar

Professora associada de la UIB i professora de secundària en comissió de serveis en el Programa d'Orientació i Transició a la Universitat (PortUIB), francesca.molinos@uib.es

Margalida Payeras Llodrà

Professora titular d'universitat, Departament d'Economia Aplicada de la UIB, directora acadèmica del Programa d'Orientació i Transició a la Universitat (PortUIB), marga.payeras@uib.es

Resum

A les Illes Balears, les dades sobre l'abandonament escolar prematur i dels estudis universitaris durant el primer any, publicades abans de la pandèmia generada pel coronavirus, no eren encoratjadores i ja posaven de manifest la necessitat de reflexionar sobre la importància de l'orientació professional adreçada al jovent com a element estratègic. En aquest context, consideram que una manera de redreçar aquesta realitat és bastir un sistema d'orientació acadèmica i professional correcte, que no es limiti a informar sobre els itineraris professionals o formatius. Així, seria adequat que s'assentàs sobre la vocació, la formació i la professió, el que podríem considerar com el triangle de l'elecció del futur formatiu: un veritable repte al qual s'enfronten els departaments d'orientació dels centres educatius de les Illes Balears.

La pandèmia covid-19 planteja previsiblement més reptes per a aquests professionals. Presentam aquest estudi amb l'objectiu de saber com convindria que fos l'orientació acadèmica i professional que haurien de rebre els joves en el moment de triar el futur formatiu i saber com aquesta orientació s'ha vist alterada per la irrupció de la pandèmia.

Paraules clau

Educació / Orientació / Acadèmica / Professional / Covid-19 / Balears.

Resumen

En las Illes Balears los datos sobre el abandono escolar prematuro y del abandono de los estudios universitarios durante el primer año, publicadas antes de la pandemia generada por el coronavirus, no eran alentadoras y ya ponían de manifiesto la necesidad de reflexionar sobre la importancia de la orientación académica y profesional dirigida a los jóvenes como elemento estratégico. En este contexto, consideramos que una forma de reconducir esta realidad es configurar un sistema de orientación profesional académica correcto, que no se limite a informar sobre los itinerarios profesionales o formativos. Por lo tanto, lo adecuado sería que se asiente en la vocación, la formación y la profesión, lo que podríamos considerar como el triángulo de la elección del futuro formativo: un verdadero reto al que se enfrentan los departamentos de Orientación los centros educativos de las Illes Balears.

La pandemia covid-19 plantea previsiblemente más retos para estos profesionales. Presentamos este estudio con el objetivo de conocer cómo debería ser la orientación académica y profesional que deberían recibir los jóvenes en el momento de elegir su futuro formativo y como ésta se ha visto alterada por la irrupción de la pandemia.

Palabras clave

Educación / Orientación / Académica / Profesional / Covid-19 / Baleares.

1. Contextualització i fonamentació teòrica

En una societat de cada dia més globalitzada i complexa com és l'actual i davant les transformacions contínues dels sectors econòmics, l'orientació acadèmica i professional té un paper fonamental. Aquesta orientació ha de tenir per objectiu facilitar que tot l'alumnat aconseguixi ésser autònom en les seves decisions i tingui els recursos necessaris per assolir-ne l'èxit, que, al final, reportarà en tota la nostra societat. En altres paraules, la nostra societat necessita disposar d'un sistema d'orientació acadèmica i professional que garanteixi als joves l'elecció adient dels seus itineraris formatius i professionals.

Tan important és aquesta orientació que, en el marc europeu, es considera un bé públic d'accés universal, com recull la Carta Social d'Europa de l'any 1961 (i en les revisions posteriors), quan indicava que «tothom té dret a disposar de mitjans apropiats d'orientació professional que l'ajudin a triar una professió d'acord amb les seves aptituds personals i interessos». Aquesta idea d'orientació ha estat concretada posteriorment pel Consell Europeu de Ministres (2008) en considerar que «[...]és un procés continu que permet els ciutadans, a qualsevol edat i durant tota la vida, determinar les seves capacitats, competències i els seus interessos; prendre decisions en matèria d'educació, de formació i de treball, i gestionar el recorregut de la seva vida personal respecte de l'educació i la formació, en el treball i en altres àmbits en què sigui possible adquirir o aplicar aquestes capacitats i competències». Aquesta orientació,

segons va reconèixer el Consell de la Unió Europea (2011), és molt important, no tan sols per a l'individu, sinó també per al conjunt de la societat, perquè contribueix a prevenir, detectar i reduir l'abandonament escolar i la desocupació, fomenta la participació de la població en processos de formació, qualificació i actualització professional per a l'aprenentatge durant tota la vida, i en millora, així, l'ocupabilitat actual i futura. Els beneficis d'una orientació acadèmica i professional ben fonamentada i de qualitat superen tot això. Ho recull l'«Investing in career guidance» (2019), manifest signat per la UNESCO, la Comissió Europea, l'OCDE, l'OIT, la Fundació Europea per a la Formació i el CEDEFOP, que reconeixen que una orientació professional eficaç ajuda les persones a assolir el seu potencial, que les economies puguin ser més eficients i les societats, més justes.

Segons les dades publicades recentment, en l'àmbit educatiu, les Illes Balears mostren mancances serioses, a pesar que els darrers anys n'hi ha algunes que han millorat notablement, entre les quals cal esmentar:

- Un nombre elevat d'alumnes abandonen prematurament l'educació. El 2020, a les Illes Balears, el percentatge d'estudiants de 18 a 24 anys que no havien completat la segona etapa d'educació secundària (FP de grau mitjà, bàsica o batxillerat) i que no seguien cap tipus de formació va ser del 21,3 per cent, xifra que situa les Illes Balears com la quarta comunitat autònoma espanyola amb l'índex d'abandonament escolar més

elevat, tot i el descens respecte del 24,2 per cent de l'any anterior. Aquestes xifres estan enfora de l'objectiu marcat per l'Estratègia Europa 2020, que establia reduir l'abandonament escolar prematur per sota del 10 per cent a la Unió Europea i del 15 per cent a Espanya.

- Una taxa d'abandonament dels estudis universitaris molt elevada. Un 24,8 per cent dels estudiants universitaris abandona el grau el primer any i un 11,5 per cent canvia d'estudis de grau en el primer any, segons dades del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats, 2020.

Aquestes xifres es reflecteixen en el mercat laboral. Així, doncs, podem destacar que a les Illes Balears hi ha:

- Un percentatge de desocupació d'un 25,75 per cent entre les persones de 16 a 24 anys, que equival a 11.000 joves que no tenen feina, d'acord amb les dades publicades per l'IBESTAT el darrer trimestre de 2019 (ens fixam en aquest any perquè la pandèmia ha distorsionat aquesta realitat).
- Un mercat de treball amb un biaix de gènere clar: les dones, encara que estan més preparades i qualificades que els homes, tenen un nivell retributiu i una qualitat de l'ocupació més baixos, segons les dades de l'INE referides a l'any 2020 (la bretxa salarial és que el sou que cobren les dones a les Illes Balears equival al 88 per cent del dels homes).

Aquestes dades són preocupants i afecten tant l'individu com el conjunt de la societat. Les conseqüències poden ser, entre d'altres, un mercat de treball que estigui en mans poc qualificades, desocupació, dificultats per accedir a mercats de treball, autoestima baixa, benestar emocional i psicològic pobre (Arhambault *et al.*, 2009; Cedefop, 2016; D'Angelo i Kaye, 2018) i, com reconeix la Comissió Europea (2019), societats menys equitatives. Des del punt de vista econòmic, també té un impacte destacat. Així, segons l'informe prospectiu publicat recentment, «Espanya 2050» (Oficina Nacional de Prospectiva i Estratègia del Govern d'Espanya, 2021), només que es reduís l'abandonament escolar primerenc i que passàs del percentatge estatal actual del 17 per cent al 3 per cent, les xifres de desocupació podrien abaixar 1,4 i 1,9 punts, i la productivitat de la feina podria augmentar entre un 7,7 i un 11,1 per cent. Aquesta requalificació de la població dels principals països europeus podria afegir dues dècimes anuals al PIB. Pel que fa a l'abandonament universitari, un informe recent de la CRUE (2020) quantifica el cost al voltant dels 399,1 milions d'euros.

Els percentatges elevats d'abandonament escolar prematur i universitari i el canvi d'estudis universitaris no responen a un sol factor, sinó a la concurrència de causes heterogènies relacionades entre si. Però hi ha molts experts i institucions (com la Fundació Bertelsmann) que estan convençuts que el desconeixement de l'alumnat respecte de les possibilitats que ofereix el mercat laboral i de les seves capacitats i vocacions té un paper de-

terminant en els percentatges elevats d'abandonament prematur del sistema educatiu, d'abandonament dels estudis superiors, de desocupació juvenil i de sobrequalificació, que caracteritzen la nostra realitat educativa i social.

L'orientació acadèmica i professional al nostre país és considerada un element important del sistema educatiu, des que s'aprovà la Llei general d'educació el 1970. Aleshores, es reduïa a una simple declaració d'intencions, i no va ser fins a la dècada dels vuitanta del segle XX quan es varen crear els primers equips o serveis d'orientació escolar i vocacional, coneguts com a SOEV, i equips multiprofessionals. La LOGSE de 1990 va introduir l'orientació educativa i professional, que va tornar a ser recollida per la LOE de 2006, la LOMCE de 2013 i que la LOMLOE de 2020, aprovada recentment, i que torna a considerar-se peça clau del nostre sistema educatiu.

La darrera legislació educativa, la LOMLOE, Llei orgànica de modificació de la LOE (Llei orgànica d'educació), recull en articles varis l'orientació educativa i intenta potenciar-la (Educaweb).

A pesar que actualment hi ha la idea que l'orientació acadèmica i professional requereix una intensificació i coordinació entre els agents implicats (orientadors, equips directius i claustre de professorat dels centres educatius, altres institucions, empreses, famílies...). Malgrat això, la realitat (Oliveras *et al.* (2018). *L'orientació, un repte de país. Reptes de l'educació. Anuari 2018*. Fundació Jaume Bofill) palesa que «aquesta tasca l'assumei-

xen bàsicament els tutors i tutores i el professorat, sense una formació específica, sense una dedicació horària determinada ni una presència específica en el currículum. La figura de l'orientador es dilueix en tasques d'atenció a l'alumnat amb dificultats d'aprenentatge i de suport als docents». Cal que ens demanem quina és la situació i com la covid-19 pot haver afectat aquesta tasca tan important per al futur dels joves de les Illes Balears. Amb aquesta finalitat feim aquest treball. Per poder respondre aquestes qüestions, en l'apartat següent exposam la metodologia que hem emprat per fer l'anàlisi. En el tercer apartat, presentam els resultats principals de l'estudi i, finalment, al darrer, les conclusions principals i un seguit de reflexions i recomanacions sobre el repte al qual s'enfronta la tasca de l'orientació acadèmica i professional en els centres educatius de les Illes Balears.

2. Objectius i metodologia

Amb l'objectiu de saber de quina manera ha afectat la pandèmia de la covid-19 la tasca d'orientació acadèmica i professional que duen a terme els departaments d'orientació dels centres educatius de les Illes Balears, dissenyarem un preqüestionari que remetèrem per correu electrònic inicialment a deu orientadors d'alguns centres educatius de les Illes Balears. Posteriorment, amb les seves aportacions, crearem el qüestionari definitiu, que trametèrem per correu electrònic a tots els equips d'orientació dels centres educatius de les Illes Balears, tant públics com concertats i privats, el mes de maig de 2021.

La versió definitiva del qüestionari constava de cent preguntes tancades (de resposta múltiple o d'escala de tipus Likert) i d'altres d'obertes, i les agruparem en onze blocs:

Bloc 1. Dades referides al centre educatiu (quatre preguntes)

Bloc 2. Dades dels membres que integren el Departament d'Orientació (d'ara endavant DO) del centre (quatre preguntes)

Bloc 3. Activitats desenvolupades pel DO (tretze preguntes)

Els blocs següents eren de preguntes que únicament es referien a tasques d'orientació acadèmica i professional (orientació de caire vocacional).

Bloc 4. Model d'orientació acadèmica i professional del centre (vuit preguntes)

Bloc 5. Valoració de la implicació de l'equip directiu i del claustre amb l'orientació acadèmica i professional (set preguntes)

Bloc 6. El paper de la família en l'orientació acadèmica i professional (deu preguntes)

Bloc 7. El paper dels professors tutors en l'orientació acadèmica i professional (deu preguntes)

Bloc 8. El paper de les empreses en l'orientació acadèmica i professional (set preguntes)

Bloc 9. Informació sobre futurs camins educatius i acadèmics per als estudiants (deu preguntes)

Bloc 10. Valoració dels recursos que el DO té a l'abast en relació amb la seva tasca d'orientació acadèmica i professional (denou preguntes)

Bloc 11. Valoració sobre com la covid-19 ha afectat la tasca com a orientadors acadèmics i professionals (vuit preguntes)

Quan haguérem arreglat els qüestionaris emplenats, en buidarem les dades, les verificarem i depurarem per poder fer-ne l'anàlisi estadística i obtenir els resultats que presentam en l'apartat següent.

Taula 1. Representativitat de la mostra
Font: Elaboració pròpia

	Mallorca	Menorca	Eivissa - Formentera
Grau de representativitat de la mostra per illes	43,4 %	33 %	35 %
	IES	Centres concertats o privats	
Grau de representativitat de la mostra per tipologia de centre	43 %	35 %	

Volem destacar que el percentatge de resposta de l'enquesta va ser del 41 per cent, dada que ens permet considerar que és una mostra suficientment àmplia per aportar credibilitat als resultats de l'estudi.

3. Anàlisi de dades: resultats

A Espanya, a partir de la LOGSE de 1990, es crearen els DO als instituts i centres educatius de secundària. D'aleshores ençà, la legislació posterior ha donat més protagonisme a una de les tasques encomanades a aquesta estructura organitzativa dels centres, com és l'orientació acadèmica i professional. No obstant això, hi ha autors (Oliveras, M. *et al.*, 2019) que afirmen que «aquesta tasca l'assumeixen bàsicament els tutors/es i el professorat, sense una formació específica, sense una dedicació horària determinada ni una presència específica en el currículum. La figura de l'orientador es dilueix en tasques d'atenció a l'alumnat amb dificultats d'aprenentatge i de suport als docents» i defensen que cal intensificar i coordinar l'orientació acadèmica i professional als centres educatius. Aquesta necessitat és bàsica per fer una diagnosi de com la pandèmia pot haver afectat la tasca d'orientació acadèmica i professional als centres educatius de les Illes Balears i que, d'acord amb la normativa, recau fonamentalment en els DO, encara que la legislació explícita que és una tasca de tot el professorat.

Els resultats principals de l'anàlisi de l'enquesta permeten extreure un seguit de conclusions que podem considerar preliminars, ja que només recull la percepció d'un col·lectiu implicat directament en l'orientació acadèmica i professional, com són els DO. Seria convenient que en un futur aquest estudi fos complementat amb la visió d'altres agents dels centres educatius que tenen també responsabilitat en l'orientació acadèmica i professional, com són els equips de direcció, tutors

i professorat, així com també amb la dels destinataris principals d'aquesta tasca, que són l'alumnat i les famílies. Fins i tot, aquest treball també s'hauria de complementar amb la visió del món empresarial i amb la d'altres institucions, com són els orientadors dels serveis d'ocupació.

Pel que fa a la composició del DO, una de les característiques principals és que, a les Illes Balears, els professionals que els integren són molt diversos: un 20,35 per cent de la mostra és professorat de l'especialitat d'orientació educativa i és el que principalment coordina i dinamitza l'orientació acadèmica i professional al centre; la resta són especialistes específics per a l'orientació i l'atenció educativa (mestre/a de l'especialitat de suport educatiu, audició i llenguatge (AL), professorat de pedagogia terapèutica (PT), professorat de l'àmbit científic i tecnològic (CT), professorat tècnic de l'àrea pràctica (P), professorat tècnic de serveis a la comunitat, auxiliar tècnic educatiu o fisioterapeuta). D'acord amb l'anàlisi, la ràtio d'atenció que han de cobrir els orientadors educatius és de 454 alumnes cada un, molt enfora de la quantitat que recomana l'Associació Americana d'Orientadors Escolars (que és de 250) en l'informe «Comprehensive School Counseling Programs», però millor que la de fa tretze anys, que era de 557 alumnes per especialista en orientació educativa (Bauzá, A., 2007).

D'acord amb les dades, el que és més habitual és que la tasca que desenvolupa el DO al centre educatiu sigui molt diversa. Així, dedica un 28 per cent del temps al pla d'orientació acadèmica i professional, i la resta del

temps és per donar suport al procés d'ensenyament i aprenentatge (36 per cent), al pla d'acció tutorial (27 per cent) i a altres qüestions com: problemes de tipus emocional, ansietat, etc. (29 per cent). Aquestes dades posen de manifest el fenomen, que ja descriueren autors com Sánchez i García (2005), d'hiperresponsabilització que assumeixen els orientadors als centres educatius.

Les dades de l'estudi posen de manifest que les famílies i els tutors de l'alumnat de FPB, FP i, especialment, de batxillerat recorren al DO per temes vinculats principalment a l'orientació del futur acadèmic i professional. Per part seva, les famílies i els tutors d'alumnes d'ESO acudeixen al DO, sobretot per resoldre problemes d'ensenyament i aprenentatge, i després, pels vinculats a l'orientació acadèmica i professional.

El motiu principal pel qual l'alumnat dels diferents nivells educatius acudeix al DO del centre és per rebre suport a l'hora de prendre decisions sobre el seu futur acadèmic i professional, especialment a quart d'ESO i durant el batxillerat.

Aquest assessorament relatiu a l'orientació sobre el futur acadèmic i professional sol concentrar-se, per part de tots els agents implicats, principalment al darrer curs d'ensenyament obligatori (quart d'ESO), a segon de batxillerat o en acabar els estudis d'FP. Veim, doncs, que mostren més preocupació respecte d'aquests temes en el moment de la transició a una altra possible fase formativa.

Així, l'anàlisi indica que el procés d'orientació acadèmica i professional, encara que seria aconsellable que es

pogués fer de manera gradual al llarg de tot el procés educatiu, es duu a terme en el moment en què hi ha la necessitat imminent de prendre decisions sobre els itineraris acadèmics que s'han de triar.

Respecte del model d'orientació acadèmica i professional que hi ha implementat als centres educatius, les dades constaten que, en quasi tots, aquesta orientació és un element clau del projecte educatiu. Cal destacar, això no obstant, que un 11,8 per cent dels enquestats sembla que no ho considera gaire rellevant.

Si bé les dades conclouen que la majoria dels DO dels centres tenen una intenció clara d'implicar-se en la tasca d'orientació acadèmica i professional, sembla que en alguns casos és més una intenció que altra cosa. Així, un nombre significatiu de DO de la mostra (un 15,7 per cent) no disposa d'un document que reculli un model de qualitat, i un altre percentatge elevat (32,8 per cent) reconeix que no el documenta mai o quasi mai de manera sistemàtica. Solament un 19,1 per cent assenjala que sempre comprova la consecució dels objectius plantejats per a aquesta tasca d'orientació i que disposa d'un procés de millora contínua en aquest àmbit. Finalment, un 20,1 per cent manifesta que mai no ho ha fet.

És important no solament que el DO faci una tasca d'orientació acadèmica i professional, sinó que també hi hagi canals de comunicació amb els agents que poden estar-hi implicats. L'anàlisi de les respostes ens permet confirmar que, en general, hi ha establerts sistemes de comunicació en els temes referits a l'orientació aca-

dèmica i professional, tant de manera interna com externa. Malauradament, un 7 per cent dels centres reconeixen que no disposen d'aquests canals de comunicació interna, i un 14,9 per cent no en té de comunicació externa.

La comunicació externa sol ser fonamentalment amb l'alumnat i famílies, i molts pocs centres ho fan amb l'AMIPA. Els centres que ofereixen estudis d'FP són els que mantenen, principalment, vincles de comunicació amb les empreses (és lògic, tenint en compte que l'alumnat ha de fer pràctiques).

A pesar que existeixen vincles de comunicació, hem de dir que hi ha relativament pocs centres educatius (un de cada quatre dels enquestats) que tenen en el web un espai específic on els estudiants i les famílies puguin consultar informació sobre els perfils professionals i les tendències del mercat laboral vinculada als estudis d'FP o als universitaris.

Els enquestats consideren que, en general, la direcció del centre s'implica tant en la planificació com en l'execució de les tasques d'orientació acadèmica i professional que duu a terme el DO. Tan sols un 7,3 per cent dels enquestats destaca que la direcció no s'implica gens ni mica en aquesta actuació.

És motiu de reflexió el nombre elevat de centres enquestats que manifesten que el claustre del centre s'implica poc en les tasques d'orientació acadèmica i professional. Així, les dades posen de manifest que el 61,7 per cent dels centres enquestats mai o pràcticament mai no crea una comissió de treball d'orientació que inclogui almenys un responsable de la direcció (per

exemple, el cap d'estudis), un orientador i un professor d'assignatura. En aquest sentit, un 44,1 per cent destaca que mai o pràcticament mai el claustre s'implica en l'orientació acadèmica i professional.

Pel que fa al paper dels professors tutors en l'orientació acadèmica i professional, la majoria dels centres enquestats destaquen el paper positiu que exerceix en el seu rol com a «aliat de l'orientació» i destaca que influeix en les eleccions futures dels joves. També hem de destacar que un 32,7 per cent de la mostra manifesta tot el contrari, quan contesta que mai o pràcticament mai no hi ha col·laboració articulada entre el DO del centre i el professorat en aquesta funció tan important que és l'orientació. Així mateix, un 41,8 per cent dels DO enquestats no veu mai o pràcticament mai el docent com un referent per als joves en el moment en què han de decidir sobre el seu futur acadèmic i professional.

Una possible via per intentar reforçar aquest vincle entre professorat i DO podria ser compartir trobades i/o que el DO preparàs material adient. En aquesta línia treballen un 47 per cent dels DO enquestats, que confirmen que preparen tallers, xerrades o material sobre competències i vocacions professionals. Cal esmentar, però, que són més els DO (el 53 per cent restant dels enquestats) que reconeixen que no fan aquesta tasca.

Avui en dia, hem de considerar el procés d'orientació acadèmica i professional no tan sols com un sistema per informar l'alumnat sobre itineraris acadèmics, sinó que també és imprescindible aconsellar-lo i formar-lo en competències que seran determi-

nants per al seu futur. Destacam que tots els centres organitzen activitats vinculades a autoconeixement a través de tests. En canvi, només aproximadament la meitat fa tallers d'entrenament de les competències i el 67,9 per cent en fa d'entrenament per prendre decisions. Sens dubte, hi ha unes competències que són transversals i necessàries, independent de quina sigui la tria formativa futura, com són els idiomes i els coneixements sobre el món econòmic i laboral. La percepció que es deriva de l'anàlisi de les dades aportades pels DO enquestats indica que es podrien esforçar més en aquest aspecte. Així, un 36,7 per cent indica que mai o pràcticament mai no destaquen a les aules la importància d'aprendre idiomes com a element rellevant en la inserció professional, i un 23,5 per cent considera que no es fa pràcticament mai. On es detecta una clara mancança és en el desenvolupament d'activitats específiques per potenciar les àrees de coneixement STEAM (de l'anglès *Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics*) entre els joves. Així, només un 10,1 per cent dels enquestats afirma que les han desenvolupades de manera assídua, mentre el 64,7 per cent confirma que no les han implementades mai, o, en tot cas, ho han fet de manera molt esporàdica. Cal apuntar que no solament es tracta d'habilitats necessàries per a aquelles persones que vulguin fer una carrera tècnica, sinó que són competències que es poden aplicar en qualsevol àmbit i que ajuden a desenvolupar altres habilitats tan importants com la creativitat, la innovació, la lògica i la capacitat de resoldre problemes, per posar-ne alguns exemples.

La literatura especialitzada considera imprescindible que, encara que l'orientació acadèmica i professional recaigui principalment sobre el DO, hi hagi sinergies i col·laboracions amb tots els agents que conformen l'entorn en què es desenvolupen els joves, destinataris de tot el procés. Un paper important el tenen les famílies. Si bé es mostren bastant proactives a l'hora d'obtenir informació que facilita el DO, seria aconsellable que aquesta relació fos més estreta i que els parents més directes de l'alumnat participassin activament com a ponents en xerrades i/o tallers organitzats pels DO. En aquestes activitats, podrien explicar les seves experiències professionals i laborals a l'alumnat del centre, i així contribuirien que els joves poguessin descobrir la seva vocació professional. Això no obstant, hi ha pocs DO que recorren a aquest actiu per organitzar aquestes activitats. Tan sols un 4,4 per cent de la mostra diu que ho fa de manera habitual, i un 33,8 per cent, de manera esporàdica.

Juntament amb les famílies, les empreses poden tenir un cert protagonisme a l'hora d'orientar vocacionalment i professionalment els joves. Així, empresaris i treballadors de diverses empreses i sectors productius podrien donar a conèixer a l'alumnat del centre educatiu quines són les competències i habilitats més valorades en el món laboral, les sortides professionals de l'FP o les dels estudis universitaris, entre altres aspectes. Malauradament, i d'acord amb les dades aportades per l'enquesta, no sembla que aquesta sigui la realitat de tots els centres; així, d'una ban-

da, un 12,5 per cent dels enquestats manifesta que no organitza cap tipus d'activitat informativa en aquest sentit. D'altra banda, pareix ésser que, entre els que sí que organitzen aquestes xerrades, la visió del ventall de l'oferta formativa i les possibles sortides professionals no és completa, si tenim en compte que en aquestes xerrades l'alumnat rep informació facilitada només per alguns agents. Aquesta és la conclusió que extreim quan demanem a l'enquesta qui participa activament en les xerrades adreçades a l'alumnat. De manera majoritària, són els membres del DO (en el 90 per cent dels centres enquestats), els tutors (en el 75 per cent) i l'equip directiu (en el 60 per cent dels centres de la mostra), per part del centre educatiu, i, com a personal extern, destaca la presència de la UIB (en el 95 per cent). Hi ha alguns centres que conviden altres agents a participar-hi, com són exalumnes, professionals o membres del món empresarial (aquests participen principalment en xerrades adreçades a l'alumnat d'FP), responsables de la Conselleria per a temes que fan referència a FP, familiars d'alumnat que aporten la seva visió com a treballadors o professionals. Així doncs, podem concloure que, de manera generalitzada, l'alumnat, quan assisteix a aquestes xerrades, rep una informació que podria ser millorada. A més, aquestes xerrades només són adreçades, en pràcticament tots els centres, a l'alumnat del darrer curs d'ESO i de batxillerat, i no als altres cursos ni a les famílies.

Aquestes xerrades són complementades pels centres educatius amb visites a fora, que majoritàriament

són a la UIB (el 80 per cent dels DO enquestats organitzen aquestes visites), i en molts pocs casos (un 17,2 per cent) es fan visites a empreses o institucions (com ara hospitals, Cambra de Comerç...). La UIB, coneixedora de l'importància de l'orientació, disposa del PortUIB, l'objectiu del qual és, entre d'altres, promoure accions relacionades amb el suport a la informació i a l'orientació útils als estudiants de secundària i al seu professorat (orientadors, tutors, etc.), especialment els que poden facilitar el procés de transició a la Universitat. Les dades registrades per la institució constaten que pràcticament tots els centres educatius participen en algunes de les activitats que s'hi organitzen.

De fet, la tasca que fa la UIB per estar al costat dels orientadors és reconeguda positivament. Així, la UIB és la institució més ben valorada en l'enquesta per part dels DO, els quals li atorguen, sobre una puntuació màxima de 4, un valor de 3,5; mentre que valoren el suport rebut per part del claustre del professorat amb un 2,97; el de les famílies, amb un 2,67; el de l'Administració pública, amb un 2,02, i, en darrer lloc, donen una valoració mitjana d'1,92 al suport rebut per part del món empresarial, el qual es concentra fonamentalment en els centres educatius que imparteixen formació professional.

Lògicament, la tasca que duen a terme els DO en l'orientació acadèmica i professional pot ser condicionada, entre altres factors, pels recursos de què disposen. Un percentatge elevat dels enquestats constaten que els recursos sobretot humans (61,6 per cent), materials (56,6 per cent) i de

formació (43,3 per cent) són gairebé insuficients.

La pandèmia de la covid-19 ha condicionat canvis en el model educatiu en general i en el de la tasca d'orientació acadèmica i professional, en concret. L'enquesta permet evidenciar que els DO n'han resultat afectats. Així, el 71,87 per cent dels DO de la mostra manifesta que ha dedicat menys temps a l'orientació vocacional; el 90,6 per cent no ha pogut organitzar gairebé cap activitat (xerrades, tallers...). Així mateix, pareix que tant les famílies com l'alumnat han sol·licitat menys informació sobre el futur acadèmic i professional. Al voltant del 60-65 per cent dels DO enqüestats considera que no ha rebut cap o pràcticament cap demanda d'informació sobre l'orientació vocacional per part de les famílies i l'alumnat, respectivament. Els centres, això no obstant, consideren que el suport rebut de la UIB ha estat fonamental. La UIB ha pogut adaptar el seu Programa d'Orientació i Transició a la Universitat a la nova realitat i no s'ha aturat d'oferir actuacions per acostar la realitat dels itineraris formatius, no solament a l'alumnat de secundària i de batxillerat, sinó que també ha continuat programant xerrades i tallers per a l'alumnat que acaba l'etapa de primària. En aquest context, no és d'estranyar que hi hagi preocupació sobre com aquesta menor tasca d'orientació acadèmica i professional que han rebut els joves de les Illes Balears els dos darrers cursos acadèmics pugui tenir conseqüències negatives en la tria sobre el seu futur acadèmic i professional. El temps i futurs treballs d'investigació ens permetran saber fins a quin

punt la situació provocada pel coronavirus ha tingut incidència sobre les dades del sistema educatiu de la nostra comunitat, especialment les referides a l'abandonament o al canvi d'estudis.

4. Conclusions i discussió

Les Illes Balears presenten percentatges elevats d'abandonament escolar prematur i universitari, la qual cosa té conseqüències negatives per al mercat laboral, com és la gran desocupació juvenil, que es fa més palesa en una situació de crisi econòmica com la que ha provocat el coronavirus.

Si bé les raons que hi ha darrere aquesta realitat són diverses, consideram que el model d'orientació acadèmic i professional implementat als centres educatius podria ser un factor important, sobretot perquè no es fa a causa de la manca de coordinació i suport per part del claustre i dels equips directius, que prioritzen principalment altres aspectes, com ara els estrictament curriculars.

A Espanya, la legislació en matèria educativa disposa una gran part de la responsabilitat d'aquesta tasca en els DO. A l'apartat anterior, hem presentat els resultats de l'anàlisi de l'actuació d'aquestes estructures organitzatives amb l'objectiu final de poder conèixer-ne la realitat i com la pandèmia de la covid-19 l'ha poguda afectar. Atès que són més els agents implicats en la funció d'orientació acadèmica i professional (equips directius, claustres, món empresarial, alumnat i família...) que els que hem analitzat en aquest estudi, és important considerar els resultats com a preliminars. Així i tot, en podem extreure algunes reflexions

i línies d'actuació per millorar aquesta tasca tan determinant per al futur dels joves i del conjunt de la societat en un moment que ja de per si és complex i al qual s'hi ha afegit la pandèmia.

Els resultats revelen que l'orientació acadèmica i professional és pràcticament nul·la a l'educació primària i que, en aquesta etapa, es concentra principalment en el darrer curs d'ESO i en el segon de batxillerat, cursos de transició d'etapes. És a dir, aquesta orientació es fa majoritàriament en el moment en què l'alumnat es veu amb la necessitat de decidir entre diferents vies acadèmiques i té una edat en què encara no és prou madur, circumstància que li pot provocar frustració, equivocar-se en la tria i, fins i tot, abandonar els estudis. Seria, per tant, necessari replantejar aquesta realitat i introduir l'orientació de caire acadèmic i professional en l'educació primària i no just en el moment en què l'alumne ja ha arribat al punt de la transició i se sent pressionat pel calendari, per haver de triar itineraris o transició d'etapes. L'orientació acadèmica i professional ja hauria de cobrir etapes prèvies, en què s'intentàs estimular la curiositat pel descobriment d'itineraris alternatius. Així, a primària seria important fomentar actuacions d'orientació acadèmica i professional en què l'alumnat, a més de prendre consciència de si mateix, iniciàs el procés d'autoconeixement i la primera exploració de les professions i ocupacions. És una etapa fonamental en la qual es pot treballar la necessitat de trencar estereotips associats a determinades professions i als itineraris formatius, així com la perspectiva de gènere. Aquestes actuacions ajuden

a preparar l'alumnat en el procés de transició a secundària amb totes les possibles opcions i sense cap autoexclusió. En aquest sentit, la UIB ha creat la Universitat dels Nins i de les Nines i, amb l'objectiu que coneguin més bé aquesta institució educativa, organitza un bon grapat d'activitats (tallers, xerrades, visites a la UIB, concursos...).

Un altre aspecte fonamental és quins agents estan implicats en el procés d'orientació acadèmica i professional, com estan coordinats i com és el model d'aquesta orientació que rep l'alumnat veritablement.

L'orientació acadèmica i professional hauria de tenir un caràcter integral, és a dir, hauria d'aglutinar tots els agents educatius, no únicament els membres del DO, sinó l'equip directiu, el professorat, la família, l'alumnat, les empreses i les institucions. Si bé l'anàlisi posa de manifest que els membres del DO fan un esforç titànic per poder dur a terme l'orientació acadèmica i professional, el seu dia a dia es veu desbordat, perquè tenen moltes tasques per fer i que no poden esperar. L'anàlisi mostra que els orientadors estan saturats amb moltes tasques, com ara l'atenció a la diversitat, l'avaluació psicopedagògica, la coordinació de plans d'acció tutorial, la resolució i prevenció de situacions vinculades amb la convivència escolar..., i s'entén que l'orientació acadèmica i professional no pugui rebre l'atenció necessària.

En aquest sentit, caldria actuar per aconseguir que en alguns centres el claustre s'impliqui més en les tasques que desenvolupa el DO i s'hi haurien d'involucrar més les famílies i el conjunt de la comunitat de manera més

sistèmica (i no només en el moment de la urgència per triar itineraris acadèmics), i aconseguir una coordinació i cooperació correctes entre tots els agents implicats (Administració, centres educatius, famílies, associacions sindicals, serveis d'ocupació patronals, empreses, institucions...). Una iniciativa possible seria crear xarxes de col·laboració entre professionals i agents d'àmbits diversos que permeti compartir pràctiques de referència i ser un lloc de trobada, discussió i aprenentatge. Aquestes xarxes permetrien que els membres del DO i el professorat tinguessin informació actualitzada sobre els perfils i la seva demanda laboral, la qual cosa contribuiria a planificar l'oferta formativa de manera coherent, sobretot si tenim en compte que el món laboral canvia a una gran velocitat i de manera asincrònica amb els ritmes del món educatiu. A més, aquesta estructura permetria fer un seguiment real dels itineraris i de les vocacions de la persona des que s'escolaritza fins que entra en el mercat laboral, i fins i tot acompanyar-la al llarg de tota la vida. Així doncs, s'aconseguiria un sistema integrat d'orientació acadèmica i professional, objectiu que és el desitjable.

Una línia d'actuació paral·lela que hauria de potenciar-se és la de les famílies. Les opinions i creences de les famílies, de vegades equivocades, pot fer que els joves triïn uns itineraris formatius i professionals no adients. Les dades manifesten que les famílies, en certs casos, mostren un cert rebuig per la formació professional, ja que no la veuen com un itinerari acadèmic adient per als fills. És ben sabut que a Espanya hi ha un proble-

ma cultural amb relació a aquest tipus d'educació, ja que s'associa una bona formació a una titulació universitària. Davant aquesta realitat, és necessari que, en l'orientació, la formació professional tingui un protagonisme important i es dignifiqui aquesta sortida entre l'alumnat i la família, perquè no vegin que triar aquesta opció formativa és un fracàs, sinó una via alternativa que els pot conduir a una formació acadèmica i professional de qualitat. Caldria insistir, fins i tot més, en la idea que pot ésser una etapa formativa envers la formació universitària. Per poder treballar en aquest àmbit, els DO podrien organitzar, a més de reunions informatives, que és la manera com han actuat fins ara, i coordinats amb altres agents, tallers i xerrades en què participassin agents del món educatiu i professional, perquè donassin a conèixer tot el ventall d'opcions, i, d'aquesta manera, que fossin aliats dels DO a l'hora de poder ajudar l'alumnat a triar la millor opció per al seu futur, adaptat a les característiques pròpies de cada jove. Cal esmentar que la UIB prepara xerrades amb aquest propòsit, coordinades amb la Conselleria d'Educació, per acostar aquesta realitat als joves i a les famílies.

Un altre aspecte que cal millorar és que no solament que hi hagi un model d'orientació acadèmica i professional, sinó que aquesta sigui de qualitat. Les dades de l'anàlisi especifiquen que hi ha centres que no disposen d'un document que reculli un model de qualitat o que ni tan sols comproven la consecució dels objectius plantejats respecte d'aquesta tasca d'orientació, mentre que d'altres sí que ho fan. En

aquest context, una actuació possible seria l'organització sistemàtica de seminaris de bones pràctiques, que es podrien anar introduint en tots els centres educatius. Amb la mateixa finalitat, es podrien crear plataformes digitals que arreglessin recursos i documentassin les millors experiències vinculades a l'orientació vocacional i també es podrien fer avaluacions del model implementat.

Generalment, l'alumnat que progressa adequadament rep una orientació basada fonamentalment en informació acadèmica més que de caire professional. L'anàlisi indica que la majoria dels centres organitzen xerrades informatives en què es descriuen els itineraris acadèmics, mentre que l'exploració de la realitat del mercat laboral no és gaire considerada. El procés d'autoconeixement, com que hi ha una gran diversitat d'alumnat, sol reduir-se a contestar qüestionaris que no van acompanyats de sessions d'interpretació dels resultats per poder complementar la tria que hagi fet l'alumnat. Per tant, és necessària una orientació individual per complementar el procés d'orientació acadèmica i professional.

Avui en dia, els professionals i especialistes en orientació coincideixen que caldria actuar tenint en compte que l'alumnat ha de ser l'agent actiu del seu propi procés; se li ha de potenciar l'autoavaluació, l'autoreflexió i l'autoresponsabilització, cosa que li permetrà tenir eines per prendre les millors decisions acadèmiques i professionals.

Per fer-ho possible seria necessari, d'acord amb les dades que presenta aquest estudi preliminar, potenciar al-

guns canvis a l'hora de planificar i dur a terme l'orientació acadèmica i professional, amb l'objectiu que l'alumnat sigui el vertader agent actiu en el seu procés d'orientació. Els resultats de l'enquesta mostren que els test són un element gairebé utilitzat per tots els DO de la mostra, mentre que no tots els centres educatius tenen implementades altres activitats importants en el procés de prendre decisions, com són tallers en què es treballin competències i habilitats. En aquest sentit, es podria considerar adient augmentar els programes d'educació per a la carrera, programes d'experiència laboral dissenyats perquè l'alumnat adquireixi un conjunt ampli d'habilitats, actituds, coneixements i experiències que li permeti prendre les seves pròpies decisions. Així mateix, convindria promoure l'autoavaluació en contrast amb l'avaluació de l'expert, i fomentar el que podem considerar l'educació cap a la iniciativa com una manera de desenvolupar l'autoconfiança i l'esperit d'iniciativa.

Per assolir aquests objectius no basta organitzar activitats, com ara xerrades i tallers, però amb un caire diferent del que ha tingut fins ara. Els centres enquestats majoritàriament organitzen xerrades o tallers vocacionals amb poca implicació del món empresarial o d'altres institucions. Els darrers anys, la UIB ha fet un veritable esforç, a través de PortUIB, per acostar la realitat de la formació universitària als centres educatius. Tot i això, és important incorporar-hi altres agents, com són els representants del món empresarial i de les institucions, així com convidar els orientadors dels serveis d'ocupació de les Illes Balears

(SOIB) a participar-hi, ja que poden presentar els serveis i la informació a l'alumnat dels centres educatius, i també es poden organitzar tallers conjuntament.

El procés orientador no s'esgota en la tasca de mostrar als joves els possibles itineraris formatius i les seves expectatives de feina. Hauria d'adoptar una dimensió més complexa i integradora; hauria d'analitzar les aptituds, els interessos i les potencialitats de cada persona amb l'objectiu de prendre la millor de les decisions per aprofitar els recursos de manera òptima. L'orientació no és un procés aïllat de la realitat en què es formen i viuen els joves. Les activitats i sortides extraescolars també són aspectes que permeten descobrir altres realitats i contribuir a adoptar decisions. S'haurien d'intentar fer sortides que permetin que l'alumnat descobreixi la seva vocació.

Si a tots els canvis, ja siguin demogràfics, tecnològics, etc., hi sumam la situació generada per la pandèmia, es fa més necessari que mai replantejar el model de l'orientació acadèmica i professional. En aquest context, resulta imprescindible que els orientadors i tot el professorat rebin una formació i una actualització contínues respecte dels itineraris acadèmics i formatius, així com també de la demanda i l'oferta del mercat laboral, els sectors emergents i les noves ocupacions, i en l'anàlisi del perfil de cada alumne (preferències, actituds, competències, valors...), les competències i habilitats.

El futur presenta un repte important per als professionals de l'orientació acadèmica i professional, però la seva gran experiència serà un element

que ben segur els ajudarà a saber com es pot redreçar aquesta tasca tan important per als joves i per al conjunt de la societat. Cal, però, que els altres agents (Administració, equips directius, claustre, famílies, alumnat, representants del món empresarial, universitats, serveis d'ocupació i altres institucions) s'hi impliquin activament i donin el suport necessari als professionals de l'orientació per poder aconseguir entre tots que els joves de les Illes Balears rebin una orientació acadèmica i professional que els garanteixi la tria adient dels itineraris formatius i professionals. El seu èxit serà l'èxit de tota la societat.

5. Referències bibliogràfiques

- Archambault, I.; Janosz, M.; Fulli, J.; Pagani, L. (2009). Student Engagement and its Relationship with Early High School I Dropout. *Journal of School Health*, 3(32)
- Bauzà, A. (2007). «L'orientació psicopedagògica en els centres d'educació secundària a les Illes Balears». *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*, 2007.
- Carta Social Europea (1961), <http://www.derechoshumanos.net/normativa/normas/europa/CSE/1961-CSE.htm>
- CEDEFOP (2016). *European Skills Index*. <https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/indicators/europeanskillsindex>
- Comissió Europea (2014). *Special Eurobarometer 417*. <http://ec.euro->

- pa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_417_en.pdf
- Comissió Europea (2008). Resolució sobre l'enfortiment de les polítiques, sistemes i pràctiques en matèria d'orientació permanent a Europa. <https://www.todofp.es/profesores/normativa/legislacion/normativa-europea/normativa-europea-de-orientaci-n.html>
 - Comissió Europea (2019). *Education and Training MONITOR*. Luxembourg publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf>
 - Consell de la Unió Europea (2008). *Resolució del Consell de Ministres sobre l'orientació al llarg de la vida (2008)*. <http://www.todofp.es/en/dam/jcr:2444de6de80e4353930ca28f003a7124/resolutiononllguidancelll21nov08pdf.pdf>
 - Consell de la Unió Europea (2011). *Council conclusions on the role of education and training in the implementation of the Europe 2020 strategy*. Council of the European Union (2011/C 70/01). <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:070:0001:0003:en:PDF>
 - CRUE (2020). «La universidad española en cifras». https://www.crue.org/Boletin_SG/2020/UEC%202020/UEC%20WEB.pdf
 - D'Angelo, A.; Kaye, N. (2018) *Disengaged students: insights from the RESL.eu international survey*, en: *Van Praag et al. (eds.). Comparative perspectives on Early School Leaving in the European Union. Taking a multi-methods approach towards a multi-level social phenomenon*. Londres-Nova York: Routledge.
 - Eurostat (2020). *Early leavers from education and training by sex*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_leavers_from_education_and_training
 - Educaweb. *La LOMLOE plantea una orientación inclusiva y no sexista*. <https://www.educaweb.com/noticia/2020/03/04/lomloe-apuesta-orientacion-inclusiva-no-sexista-19108/>
 - Fundació Bertelsmann (2018). *Guía de Orientación Profesional Coordinada. Manual práctico para una orientación profesional de calidad en el ámbito educativo*. 2a edició, revisada i ampliada. Fundació Bertelsmann.
 - Fundació Bertelsmann (2021). *Cómo ha afectado el confinamiento a la orientación académica y profesional*. https://www.fundacionbertelsmann.org/fileadmin/files/Fundacion/Publicaciones/Informe_final_Orientacio__n_en_tiempos_del_covid-19.pdf
 - IBESTAT. *Treball*. <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/>

economia/treball/2fe6e466-b655-45ab-9736-079b790589d2

- INE. *Brecha salarial de genero*. https://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INESeccion_C&cid=1259925408327&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios/PYSLayout
- Llei 14/1970, de 4 d'agost, general d'educació i finançament de la reforma educativa (LOGSE). <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1970-852>
- Llei 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1990-24172>
- Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació. <https://www.boe.es/buscar/pdf/2006/BOE-A-2006-7899-consolidado.pdf>
- Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la LOE de 2006. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2020/12/29/3>
- Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats (2020). Datos y Cifras del Sistema Universitario Español. https://www.universidades.gob.es/stfls/universidades/Estadisticas/ficheros/publicaciones_informes/Informe_Datos_Cifras_Sistema_Universitario_Espanol_2019-2020.pdf
- Oliveras, M.; Segú, J. L.; Amblas, S. (2018). «L'orientació, un repte de país». A: Riera, J. (dir.). *Reptes de l'educació a Catalunya*. Anuari 2018.
- Oficina Nacional de Prospectiva i Estratègia del Govern d'Espanya (2021). *Informe España 2050: Fundamentos y propuestas para una Estrategia Nacional de largo plazo*. Madrid. Ministeri de Presidència, 2021. https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Documents/2021/200521-Estrategia_Espana_2050.pdf
- Parras, A.; Madrigal, A. M.; [et al.] (2008). «Orientación educativa: fundamentos teóricos, modelos institucionales y nuevas perspectivas». A: Grañeras, M.; Parras, A. *Centro de Investigación y Documentación Educativa (CIDE)*. Ministeri d'Educació, Política Social i Esports.
- Resolució de la Comissió Europea sobre l'enfortiment de les polítiques, sistemes i pràctiques en matèria d'orientació permanent a Europa (2008). <https://www.todofp.es/profesores/normativa/legislacion/normativa-europea/normativa-europea-de-orientacion.html>
- Sánchez, E.; García, J. R. (2005). «Sobre la noción de asesoramiento colaborativo lo que se dice y lo que se hace». A: Monereo, C.; Pozo, J. *El asesoramiento de la práctica educativa a examen*. Graó.
- Subirana, J. F. (2013). «La orientación en Europa, un recorrido por la diversidad». https://iesaugustobriga.educarex.es/orienta/_arc

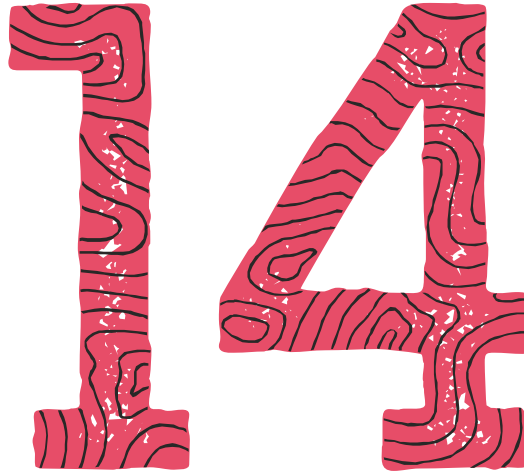
hivosPDF/016-032%20La%20orientaci%C3%B3n%20en%20Europa,%20un%20recorrido%20por%20la%20diversidad.pdf

- Trujillo, F.; Fernández, M.; [et al.] (2020). *Panorama de la educación en España tras la pandemia de covid-19: la opinión de la comunidad educativa (2020)*. Fundació d'Ajuda contra la Drogoaddicció (FAD). https://www.observatorio-delainfancia.es/ficherosoia/documentos/7138_d_COVID-INFORME-educacion.pdf

- UNESCO, la Comissió Europea, OCDE, OIT, Fundació Europea per a la Formació i CEDEFOP. (2019). «Investing in career guidance». https://www.cedefop.europa.eu/files/2227_en.pdf

Agraïments

Volem donar les gràcies als membres dels departaments d'orientació dels centres educatius de les Illes Balears per haver participat en l'enquesta i per l'ampli ventall de suggeriments i propostes que ens han aportat.

**Com és la salut mental dels
nostres infants
i joves en el període de
covid-19?**

**ISABEL FLÓREZ FERNÁNDEZ
MARTA BEDMAR-NOGUEROL
MARÍA CARRERA FERRER**

Isabel Flórez Fernández

Madrid (1964). Llicenciada en Medicina i Cirurgia per la Universitat Autònoma de Madrid (1988) i doctora en Ciències de la Salut a la Universitat Illes Balears. Psiquiatra (2012), formació MIR a l'Institut José Germain. Postgrau en Atenció a Immigrants. Màster en Gestió Clínica (EADA). Tutora de residents de psiquiatria des de 1995 fins a 2007. Treballa com a directora de l'Institut Balear de Salut Mental de la Infància i Adolescència des de 2016.

Participació en congressos nacionals i internacionals, sobretot en temes relacionats amb la psiquiatria transcultural i infantil. Sobre aquest tema va fer la tesi «Trastorns psiquiàtrics en infants immigrants llatins a Palma de Mallorca».

Marta Bedmar-Noguerol

Granada (1975). Llicenciada en Medicina i Cirurgia per la Universitat de Granada. Especialista en Psiquiatria via MIR a l'Hospital Clínic Universitari San Carlos de Madrid (2005). Doctora i suficiència investigadora per la Universitat Complutense de Madrid. Màster en Psicoteràpia, Perspectiva Integradora per la Universitat d'Alcalá de Henares. Membre d'IBSMIA (Institut Balear de Salut Mental de la Infància i l'Adolescència) des de la creació el 2008, amb una àmplia experiència clínica i docent. Tutora de residents de psiquiatria (2009-2012). Títol d'experta en Medicina del Son del SES. Investigadora principal del projecte «Son, pantalles i psicopatologia en la població infantil i juvenil a Balears».

Maria Carrera Ferrer

Madrid (1959). Llicenciada en Filosofia i Lletres, secció de Psicologia per la Universitat Autònoma de Madrid (1982). Especialista en Psicologia Clínica (2006). Coordinadora del Programa d'Atenció a Infants i Adolescents amb Trastorns de la Conducta Alimentària a l'Institut Balear de Salut Mental per a la Infància i l'Adolescència. És presidenta de l'Associació Espanyola per a l'Estudi dels Trastorns de la Conducta Alimentària. Professora associada del Màster de Trastorns de la Conducta Alimentària i Obesitat a la Universitat Europea de Madrid.

Ha participat en diversos congressos nacionals i internacionals. Les seves àrees d'estudi s'han centrat en el coneixement dels trastorns de la conducta alimentària i com millorar les tècniques del tractament d'aquests trastorns.

Resum

El març de 2020, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va declarar la situació de pandèmia a causa del coronavirus SARS-Cov-2 (COVID-19). Les mesures per frenar el contagi varen obligar a tancar les escoles i a prolongar el confinament domiciliari, la qual cosa va provocar canvis significatius en les rutines i els hàbits de vida dels infants i adolescents.

Els joves han estat menys vulnerables als efectes directes del virus COVID-19, però han estat especialment exposats als estressors biopsicosocials generats per la situació d'alarma per la pandèmia, amb repercussions en la seva salut mental.

En estudis fets a tot el món després de la primera fase de confinament, es varen detectar símptomes emocionals en el 80 % dels infants: dificultat per concentrar-se, avorriment, irritabilitat, sentiments de soledat, facilitat de discussió, ansietat, tristesa, por excessiva, problemes de son, etc. Es continuen estudiant els símptomes a mitjà i llarg termini.

El nostre objectiu era conèixer la situació de salut mental dels infants durant les fases inicials de la pandèmia i avaluar-ne l'evolució després d'un any d'estat d'alarma. Per a això, hem revisat la literatura científica i les dades sobre l'activitat assistencial en els dispositius de salut mental de la infància i l'adolescència a les Illes Balears.

Paraules clau

Salut mental / Nin / Adolescència / Covid

Resumen

En marzo 2020 la Organización Mundial de la Salud (OMS) declaró la situación de pandemia por el nuevo virus coronavirus SARS-Cov-2 (COVID-19). Las medidas para frenar el contagio obligaron al cierre de los centros educativos y a un confinamiento domiciliario prolongado, lo que supuso cambios importantes en las rutinas y en los hábitos de vida de los niños y de los adolescentes.

Los jóvenes han sido menos vulnerables a los efectos directos del virus COVID-19, pero han estado especialmente expuestos a los factores estresantes biopsicosociales generados por la situación de alarma por pandemia, con repercusión en su salud mental.

En estudios realizados a escala mundial después de la primera fase de confinamiento se detectaron síntomas emocionales en un 80% de los niños: dificultad de concentración, aburrimiento, irritabilidad, sensación de soledad, facilidad para discutir, ansiedad, tristeza, miedo excesivo, problemas de sueño, etc. Los síntomas a medio y largo plazo continúan estudiándose.

Nuestro objetivo fue conocer la situación en salud mental de los menores durante las fases iniciales de la pandemia y valorar la evolución tras un año de estado de alarma. Para ello hemos revisado la literatura científica y los datos de actividad asistencial en los dispositivos de salud mental de la infancia y adolescencia de Baleares.

Palabras clave

Salut mental / Niño / Adolescente / Covid

1. Introducció

Al març de 2020, l'Organització Mundial de la Salut (OMS) va declarar una situació de pandèmia causada pel coronavirus SARS-Cov-2 (covid-19). Els infants i joves semblaven menys vulnerables als efectes directes del virus covid-19, però es consideraven vectors importants de transmissió, de manera que les mesures per frenar el contagi eren especialment estrictes amb ells: cessar l'activitat docent presencial i prohibir sortir de casa. Els infants i adolescents, per tant, estaven especialment exposats als estressors biopsicosocials generats per la pandèmia.

En l'àmbit mundial, al voltant del 77 % dels menors de 18 anys (1.800 milions d'un total de 2.350 milions) han patit restriccions de moviment i mesures de confinament més o menys estrictes (Fore, H., Hijazi, 2020). Prop de 1.300 milions d'estudiants (gairebé el 74 %) no varen anar a escola. Per a molts d'infants, l'escola juga un paper fonamental en la nutrició, desenvolupament, salut, relació amb els companys i protecció. De vegades, en infants amb entorns desestructurats, la separació de les escoles significa no només no tenir classes, sinó també perdre la intervenció de mestres, treballadors socials, etc., que són els punts de protecció de l'infant.

A Espanya, segons el Ministeri d'Educació, l'escolarització no universitària en el curs 2019-2020 va ser d'uns 8.237.000 estudiants. Tant el tancament d'escoles com el retorn a la nova normalitat varen suposar canvis importants en les rutines i els hàbits de vida d'aquests infants i adolescents.

La pandèmia de la covid-19 ha tingut un efecte profund en tots els aspectes de la salut, inclosos els físics i mentals.

En qualsevol pandèmia, s'espera que els infants i joves puguin sentir-se estressats i preocupats. Les primeres respostes habituals solen ser: por d'emmalaltir i de morir, evitar anar als serveis sanitaris per por d'infectar-se en ser tractats, por de ser posats en quarantena, por de perdre éssers estimats pel virus, angoixa de separar-se'n, sentiments de desesperança, avorriment, soledat i tristesa.

Una altra mesura per fomentar el distanciament físic social, per evitar contagis, era imposar el teletreball. Sense classes presencials, els pares sovint han hagut de compaginar l'activitat laboral amb la cura dels fills i això ha generat situacions de més tensió. En altres casos, la pandèmia també ha provocat una crisi econòmica, amb la pèrdua de l'activitat laboral i el poder adquisitiu de moltes famílies, amb repercussions en la sensació de benestar familiar i un augment de les situacions de maltractament.

D'altra banda, els efectes de la pandèmia del coronavirus estan creant una crisi humanitària a molts països. Els avenços en diversos àmbits de desenvolupament, com la lluita contra la pobresa, la mortalitat infantil i l'educació, es veuen compromesos.

Tot i que s'ha fet recerca per conèixer l'efecte de la pandèmia en els primers mesos de confinament, considerem necessari conèixer l'evolució dels nostres joves i conèixer com la situació de la nova normalitat està afectant la salut mental dels infants i adolescents

de les Illes Balears després d'un any de pandèmia.

2. Objectius i metodologia

El present treball tenia com a objectiu conèixer l'efecte de la pandèmia en l'estat psicològic de la població infantojuvenil de les Illes Balears i detectar els factors de risc per poder desenvolupar accions protectores.

Durant els anys 2020-21 hem duit a terme una cerca de bases de dades d'articles publicats en revistes científiques sobre l'efecte en la salut mental de la pandèmia de covid-19 en infants i adolescents. S'introdueixen les paraules «salut mental», «infants», «covid», «adolescència». Hem trobat 540 articles. Filtrant perquè són metaanàlisis, ressenyes o revisions sistemàtiques, ens surten 59 articles i, si filtram per menors de 18 anys, en resulten 28. També es va fer una investigació específica sobre els hàbits de vida.

També presentam les dades obtingudes de la demanda assistencial de l'Institut de Salut Mental de la Infància i l'Adolescència (IBSMIA) que atén la salut mental dels menors de 18 anys de les Illes Balears.

3. Resultats

3.1 Efecte de la pandèmia en salut mental

L'abril de 2020, el Fons Internacional d'Emergència Infantil de les Nacions Unides (UNICEF) va fer una enquesta a 1700 infants i adolescents de 104 països per entendre com la pandèmia de la covid-19 afectava les

seves vides, particularment, la salut mental i el benestar psicològic. Infants i adolescents varen reportar nivells alts d'estrès (Fore, H., Hijazi, 2020).

Les pandèmies són precursoras del deteriorament de la salut mental (Meherali *et al.*, 2021). Els infants i adolescents pateixen estrès emocional, sentiments d'indefensió i por, que poden evolucionar cap a malalties mentals com l'ansietat, la depressió i els símptomes d'estrès posttraumàtic.

Ara tenim dades, amb prou evidència científica, sobre l'impacte que el confinament va tenir en infants i joves. En estudis fets a Espanya i Itàlia després de la primera fase de confinament, es varen detectar símptomes emocionals en el 80 % dels infants. Alguns d'aquests símptomes varen ser la dificultat per concentrar-se (76 %), l'avorriment (52 %), la irritabilitat (39 %), sentir-se sol (31,3 %), la facilitat de discutir, la tristesa, l'excés de por, els problemes del son (Orgilés *et al.*, 2020).

Al mateix temps, a causa de les circumstàncies socioeconòmiques de la pandèmia, s'espera que apareguin factors associats que també empitjorin la salut mental dels menors (preocupació familiar pel futur econòmic, atur, augment dels trastorns de salut mental en els pares...).

Els infants petits presenten més trastorns d'afecció, trastorns del son, malsons, falta de gana, inatenció i problemes importants de separació. En l'adolescència, però, s'observa més ansietat, depressió, irritabilitat, avorriment, autolesions, comportaments autolítics (Jiao *et al.*, 2020).

El gènere, el coneixement sobre la covid-19, el grau de preocupació per

la infecció epidemiològica i la confiança per superar el brot varen influir significativament en l'estat psicològic. Les adolescents varen mostrar nivells més alts de depressió i ansietat durant la covid-19 que els adolescents masculins (Liang *et al.*, 2020).

La metaanàlisi (Jones *et al.*, 2021) sobre l'efecte postpandèmia troba una evidència concloent de l'impacte negatiu de la pandèmia en la salut mental dels adolescents vulnerables. Troben una relació entre les habilitats negatives d'afrontament i el risc de depressió, estrès i trauma. Les persones amb habilitats positives d'afrontament tenen, però, més capacitat d'adaptació i menys patiment.

Una altra metaanàlisi (Nearchou *et al.*, 2020) va trobar que la majoria d'estudis varen mostrar que les reaccions emocionals relacionades amb la covid-19, com la preocupació, la por de contraure el virus i l'estrès, varen predir la depressió, l'ansietat, els símptomes de TOC, els símptomes somàtics i els problemes de comportament intensificats. La preocupació per tenir covid-19 es va associar positivament amb un risc més alt de símptomes depressius en infants, mentre que ser optimista era un factor protector.

Loades *et al.* (2020) varen fer una revisió sistemàtica de 63 estudis de 51.576 participants i varen trobar una associació clara entre la soledat i els problemes de salut mental en infants i adolescents, especialment amb la depressió en nines i l'ansietat social en nins. La soledat es va associar amb problemes futurs de salut mental fins a 9 anys després i, com més durava el confinament, més problemes causava. Per tant, és important tenir en compte aquesta variable a l'hora de prendre

mesures polítiques d'aïllament. Una altra variable descrita com a important és el suport social. Els que perceben el suport com a baix o moderat tenen un risc més alt d'ansietat i de depressió.

La ràbia, el trastorn d'estrès post-traumàtic i l'esgotament emocional també han estat molt comuns (Panda *et al.*, 2020). Es va trobar que, com a mínim, el 70-90 % dels infants havien empitjorat almanco en alguns aspectes del seu comportament i aquest empitjorament estava associat amb el fet d'estar en quarantena.

Una altra variable que també va influir va ser el grau d'internalització de les regles imposades. Els adolescents que varen participar en el distanciament social a causa de la pressió entre iguals varen reportar un augment dels símptomes depressius. Al contrari, si ho feien perquè consideraven que era la normativa dels pares o del govern, no va tenir tant impacte en la salut.

3.2 Impacte en infants i adolescents amb necessitats especials

Durant els primers mesos la societat va centrar la seva preocupació en els efectes emocionals de la pandèmia entre infants i joves amb alguna necessitat a causa de dificultats en el desenvolupament neurològic, conductual o emocional (Palacio-Ortiz *et al.*, 2020). Els infants amb necessitats especials es varen enfrontar a una situació que per a ells era molt estressant.

Els infants i joves amb trastorn de l'espectre autista sovint tenen dificultats per acceptar canvis. Alteracions inesperades en els seus hàbits poden provocar un augment dels problemes de conducta i actes d'autolesions. Les restriccions

imposades per la covid-19 varen trastocar la rutina de les famílies amb infants amb TEA. També els suports que havien cessat en molts casos, la qual cosa va dificultar enormement la gestió de la vida quotidiana en alguns moments. Presentaven un nivell més alt d'ansietat i augmentaven els estereotips. El doctor en Psicologia Antonio Narzisi, de la Universitat de Pisa, va publicar consells per ajudar les persones cuidadores d'infants amb TEA (Narzisi, A., 2020).

Els infants amb TDAH generalment tenien dificultats per mantenir-se confinats, tancats a casa seva, amb poca capacitat de moure's i la prohibició de tocar coses que poguessin infectar-los. Tot això, de vegades, els va provocar més hiperactivitat i menys capacitat de controlar els impulsos. El Grup Europeu d'Orientació del TDAH va publicar una guia en què recomanava que les famílies utilitzassin estratègies de gestió parental conductual per reduir comportaments disruptius (Cortese *et al.*, 2020).

Els infants amb discapacitat intel·lectual també eren més vulnerables al tancament de les escoles. No entenien què passava a causa de la pandèmia ni les instruccions que els donaven.

Els infants amb trastorns d'ansietat també varen experimentar dificultats per adaptar-se als canvis i la preocupació es va mantenir en les etapes posteriors. La Societat Pediàtrica del Canadà va oferir estratègies d'afrontament (Keyhan N., 2020).

3.3 Hàbits de vida en situació de pandèmia. Implicacions psicopatològiques

La situació de pandèmia per la covid-19 i les mesures per frenar-la varen

suposar canvis sobtats en els hàbits de vida de la població mundial (Balanzá-Martínez *et al.*, 2021; Orgilés *et al.*, 2020). Els menors espanyols varen romandre confinats durant sis setmanes. No podien sortir de casa de forma regular, excepte en casos molt concrets (menors amb discapacitat reconeguda i psicopatologia que poguessin justificar una sortida en un moment determinat).

En aquestes circumstàncies, aspectes com la superfície útil de la casa, la llum natural directa que entrava a l'habitatge, la presència d'un balcó o jardí, la provisió de mitjans electrònics de l'habitatge, varen agafar una rellevància inusual. Altres aspectes que sempre havien estat rellevants varen agafar encara més protagonisme en la situació de confinament, ja que no hi havia un efecte modulador de l'escola: estils educatius parentals, implicació parental, hàbits de vida familiar, nombre i edat dels convivents, etc.

3.3.1 Exercici físic

La situació de confinament va suposar un canvi radical en l'activitat física dels menors, pràcticament anul·lada. Alguns menors estaven actius a les seves cases supervisats pels pares, d'altres no tenien aquesta possibilitat i alguns no tenien espai per fer-ho.

Les implicacions de la restricció de l'exercici físic sobre la salut i la salut mental són rellevants (Janssen i Leblanc, 2010). L'exercici físic és un regulador del son, l'obesitat, el nivell d'ansietat i l'afecte, entre d'altres. La manca d'activitat física en la infància pot empitjorar els trastorns mentals com el TDAH, el TEA, l'ansietat.

3.3.2 El son

Els moduladors principals del rellotge biològic del son són, primer, la llum solar i, després, l'exercici físic. Els horaris de son regulars i adequats ajuden a mantenir el rellotge marcat. Durant el confinament s'han vist canvis d'hàbits i un augment dels trastorns del son. Els factors que hi podrien influir són els següents: menys exposició a la llum solar, més tendència a les pantalles d'abús, disminució de l'activitat física, canvi d'horaris i de rutines. A més, la presència d'estressors, ansietat i/o depressió estan relacionades amb una qualitat del son més pobre. Els pacients amb trastorn mental són més vulnerables a la patologia del son, amb diferents característiques en cadascun d'ells (TDAH, ansietat per TEA, trastorns afectius, esquizofrènia, trastorn bipolar) (Medina Ortiz *et al.*, 2007). La limitació o l'alteració del son en els pacients n'empitjora la clínica.

Un cop relaxades les mesures de confinament i amb el retorn a les rutines, s'estudia la persistència dels trastorns del son en la població general i en la població amb psicopatologia. És rellevant la implicació dels trastorns del son en la salut física i mental de la població. Afecta la concentració, l'aprenentatge i les emocions, però també l'obesitat, la immunitat, etc.

3.3.3 Pantalles

En general, durant el confinament, a causa de l'educació en línia, el manteniment de les relacions socials i familiars, i el temps d'oci, es va produir un gran augment de l'ús de pantalles que és probable que persisteixi en

poblacions vulnerables després del confinament. L'ús inadequat i/o l'abús de dispositius electrònics comporta riscos: disminueix l'activitat física, pot generar dependència i pot influir en la disminució del rendiment escolar. Els infants amb TEA i TDAH són població sensible per tenir problemes relacionats amb l'ús de la tecnologia (Ceranoglu, 2018). L'ús intensiu de pantalles en la primera infància s'ha associat amb TEA o TDAH (Harlé, 2019). En els casos de trastorn de la conducta alimentària, un factor de risc és l'ús de les xarxes socials en què la imatge i la recerca d'elogis tenen un paper prioritari.

3.3.4 Educació

El confinament va suposar el tancament abrupte dels centres educatius per a l'educació presencial. La transferència de coneixement es va veure afectada fins a cert punt. Moltes de les escoles i/o famílies no estaven preparades per fer les classes en línia de manera òptima. Hi varen influir factors com el nombre de dispositius electrònics familiars, la connexió a Internet, el temps i la formació de les famílies per donar suport als requisits tècnics i educatius, l'edat dels menors. També els coneixements i el suport tècnic del professorat per fer classe en línia.

La tornada al curs escolar en la nova normalitat també va ser un repte per a la comunitat educativa, que va haver d'adaptar-se a les mesures encaminades a minimitzar els contagis: reducció de les ràtios d'alumnes per classe per poder mantenir la distància física, grups bombolla estrictes, mascareta obligatòria a partir de sis anys,

diferents horaris d'entrada i de sortida per evitar aglomeracions, classes en línia, anul·lació d'extraescolars presencials, etc.

L'absència durant molt de temps d'un entorn estructurat com és l'escola presencial provoca interrupció de la rutina, avorriment i manca d'idees innovadores per participar en activitats acadèmiques (Lee, 2020).

S'ha demostrat que els infants són més dependents, presten més atenció als pares i l'aïllament pot tenir un efecte negatiu a llarg termini sobre el benestar psicològic (Singh *et al.*, 2020a).

D'altra banda, en l'escolarització parcial, els infants i adolescents incrementen l'ús d'Internet i les xarxes socials, la qual cosa fa que augmenti el risc d'aïllament i el desenvolupament de la dependència de les noves tecnologies.

3.4 Activitat assistencial en la nova normalitat

La fundació ANAR (2021) ha recollit que els principals motius de consulta el 2020 per problemes psicològics, ja sigui per telèfon o xat, han estat: ansietat (88,4 %), autolesions (4,4 %), trastorns alimentaris causats per mals hàbits alimentaris (1,8 %), falta d'exercici físic que condueix a una baixa autoestima (1,2 %), consultes per depressió i tristesa (3,9 %). Alguns varen desenvolupar obsessions, por, soledat i frustració. I les idees i els intents de suïcidi varen augmentar.

En centres sanitaris d'àmbit nacional com l'Hospital Sant Joan de Déu Barcelona, s'han atès un 47 % més d'urgències que l'any anterior i s'han duplicat les consultes d'autolesions i de trastorns alimentaris.

El mateix s'ha observat l'octubre de 2020 a les Illes Balears. La demanda d'atenció de l'IBSMIA ha augmentat tant pel que fa a consultes generals com d'urgències. Això s'ha traduït en un nombre més gran d'ingressos a la unitat d'hospitalització de psiquiatria infantil i juvenil de Son Espases: durant els primers cinc mesos de 2020, s'han produït 66 ingressos, enfront dels 116 dels mateixos mesos del 2021, la qual cosa suposa un increment del 75 %.

Els motius de consulta que han predominat en aquests mesos han estat l'autolesió, les conductes autolítiques i els trastorns alimentaris, sobre els quals tractarem a continuació.

3.5 Trastorns alimentaris (TCA)

S'ha descrit que la incidència de trastorns alimentaris està augmentant entre la població més jove dels països desenvolupats (Singh *et al.*, 2020a). Els efectes de la pandèmia de la covid, com l'augment de l'ansietat i la irritabilitat, han provocat un augment de les conductes restrictives i l'empitjorament dels símptomes d'infants i adolescents amb TCA.

Un estudi fet a Saragossa amb una mostra de 132 infants i adolescents amb TCA va confirmar un augment significatiu dels símptomes greus durant la pandèmia de covid-19 en comparació amb el mateix període de l'any passat (Samatán-Ruiz i Ruiz-Lázaro, 2021).

I què ha passat a les Illes Balears? Què hem pogut detectar des de la Unitat de Trastorns Alimentaris d'IBSMIA?

A l'inici del confinament, excepte pacients hospitalitzats o greus, atesos presencialment, els pacients estaven estables i així ho varen confirmar els seus

pares. A mesura que avançava el confinament, varen començar a presentar ansietat, dificultats per dormir, alguns havien invertit el son. Els pares varen començar a referir més problemes, com la necessitat de fer activitat física no regulada i dificultats per alimentar-se correctament, de manera equilibrada i suficient per mantenir el pes.

Quan els pares varen reprendre la feina i els menors varen quedar a casa, les dificultats es varen veure agreujades per la manca de supervisió. A final de maig, quan comencen les cites presencials, es va constatar que alguns pacients estables amb poca simptomatologia prèvia s'havien descompensat.

Comencen a venir menors amb pèrdues de pes molt significatives i amb tots els símptomes de TCA actius de nou. Així mateix, arriben peticions urgents d'atenció a menors no coneguts prèviament, amb pèrdua de pes severa que requereixen ingrés hospitalari i tractament intensiu en un hospital de dia.

Per tant, la crisi sanitària s'ha associat a un augment de casos de trastorns alimentaris, que debuten a una edat més jove i quan arriben als serveis sanitaris són més greus (Haripersad *et al.*, 2021).

El 2020 hem fet 44 ingressos a la unitat hospitalària d'IBSMIA per trastorns alimentaris, enfront dels 29 del 2019, és a dir, un 50 % més. Pel que fa a les consultes durant el 2020, s'han rebut un 42 % més de casos nous (81, 71 dones i 10 homes) respecte al 2019 (57).

A principi del 2021, continuen arribant i augmentant els casos: 23 ingressats en els cinc primers mesos.

Ara bé, què ha passat perquè aquestes patologies augmentin la incidència i la gravetat aquest any? Se sap que els TCA no s'inicien per una sola causa i que són molts els factors que n'afecten el desenvolupament (genètica, factors socioculturals, traumes, insatisfacció amb la imatge corporal, autoestima, trets de personalitat com el perfeccionisme i la rigidesa...).

Al llarg d'aquests mesos hem tingut cura de menors que s'han espantat, s'han avorrit molt, que han anhelat trobades amb els companys. Els més obsessius i perfeccionistes s'han centrat compulsivament en estudis en línia per la por de no passar el curs, d'altres s'han desvinculat amb la por posterior consegüent, alguns no han tingut accés a estudis per falta de dispositius electrònics. Alguns infants i adolescents han perdut els padrins o algú proper o estimat.

La majoria dels adolescents amb TCA han passat hores a les xarxes sense supervisió parental, visitant web o aplicacions i pensant, potser, que el seu cos no era l'adequat. També han tingut temps de cercar dietes miraculoses i molts han fet molt exercici físic, animats per les recomanacions, donades des de diferents àmbits, per fer front al confinament.

Tot i així, això per si sol no explicaria l'augment i la gravetat dels TCA. Podríem pensar en un grup d'adolescents molt vulnerables a l'estrès i amb les seves pròpies característiques personals i genètiques.

La comprensió de l'infant no es pot dur a terme sense tenir-ne en compte l'entorn. L'impacte de la pandèmia en els pares o les persones que els cuin

den també ha pogut impactar en la seva psicopatologia.

3.6 Recomanacions

Per millorar el benestar emocional dels infants en la situació actual de la nova normalitat, consideram necessari tenir en compte les recomanacions següents, que s'han d'implementar des de totes les àrees dels sistemes de suport a la infància (Singh *et al.*, 2020b).

3.6.1 Pares

- Impulsar un estil d'afrontament que la família com a equip estigui motivat a seguir.
- Ser el millor model per als fills en habilitats per a la vida.
- Mantenir rutines constants.
- Promocionar els comportaments saludables.
- Participar en la gestió dels problemes que sorgeixen.
- Evitar l'ús excessiu d'Internet.
- Abordar les necessitats pròpies de salut mental dels pares.

3.6.2 Professorat

- Recuperar les rutines escolars tan importants per a tothom i, especialment, per als joves amb problemes de salut mental (Lee, 2020).
- Minimitzar les desigualtats educatives entre infants de diferents estrats de la societat (Ghosh *et al.*, 2020).
- Educar i actuar de forma responsable davant la Covid-19.
- Formar en habilitats vitals.
- Promocionar la salut mental.

- Coordinar-se amb els pares.
- Derivar a recursos sanitaris.

3.6.3 Pediatres

- Educar els pares sobre les necessitats dels seus fills.
- Reconèixer les manifestacions d'estrès i malestar emocional en infants.
- Ajudar els infants i els pares a gestionar l'estrès i l'ansietat lleus.
- Introduir revisions de salut mental per a infants.
- Serveis de salut mental.
- Produir i difondre material relacionat amb la higiene de la salut mental, promoció de conductes saludables, així com material psicoeducatiu sobre malalties mentals.
- Oferir atenció de la salut mental innovadora i coordinada amb persones que juguen un paper important en l'atenció a la infància: pediatres, mestres, orientadors i altres membres de la comunitat.
- Desenvolupar intervencions psicològiques basades en la teleassistència.
- Millorar l'accés dels infants i adolescents als serveis de suport a la salut mental.
- Promoure mecanismes d'afrontament saludable durant la crisi.

4. Conclusions

- Tant la literatura científica com l'activitat assistencial confirmen l'impacte que la pandèmia de la covid-19 ha tingut en la salut mental dels infants i, especialment, dels adolescents.
- Les urgències psiquiàtriques i els ingressos hospitalaris entre menors han augmentat.

- Les demandes més freqüents han estat per autolesions, conductes autolítiques i trastorns alimentaris.
- Es recomana un enfocament integral des de tots els àmbits (família, escola, salut).

Bibliografia

- Balanzá-Martínez, V.; Kapczinski, F.; De Azevedo Cardoso, T.; Atienza-Carbonell, B.; Rosa, A. R.; Mota, J. C. i De Boni, R. B. (2021). «The assessment of lifestyle changes during the COVID-19 pandemic using a multidimensional scale». *Revista de Psiquiatria y Salud Mental*, 14 (1), 16-26. <https://doi.org/10.1016/j.rpsm.2020.07.003>
- Ceranoglu, T. A. (2018). «Inattention to Problematic Media Use Habits: Interaction Between Digital Media Use and Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder». *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* (vol. 27, Issue núm. 2, p. 183-191). W. B. Saunders. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2017.11.009>
- Cortese, S.; Asherson, P.; Sonuga-Barke, E.; Banaschewski, T.; Brandeis, D.; Buitelaar, J.; Coghill, D.; Daley, D.; Danckaerts, M.; Dittmann, R. W.; Doepfner, M.; Ferrin, M.; Hollis, C.; Holtmann, M.; Konofal, E.; Lecendreux, M.; Santosh, P.; Rothenberger, A.; Soutullo, C.; ... Simonoff, E. (2020). «ADHD management during the COVID-19 pandemic: guidance from the European ADHD Guidelines Group». *The Lancet Child and Adolescent Health* (vol. 4, núm. 6, p. 412-414). Elsevier B. V. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30110-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30110-3)
- Fore, H. i Hijazi, Z. (2020). «COVID-19 is hurting children's mental health. Here are 3 ways we can help». Fòrum Econòmic Mundial. <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/covid-19-is-hurting-childrens-mental-health/>
- Fundació ANAR (2021). <http://www.anar.org/fundacion-anar-preve-76-ni-nos-adolescentes-contacto-anar-durante-confinamiento-problemas-psicologicos-des-escalada/>
- Ghosh, R.; Dubey, M. J.; Chatterjee, S. i Dubey, S. (2020). «Impact of COVID-19 on children: Special focus on the psychosocial aspect». *Minerva Pediatrica* (vol. 72, núm. 3, p. 226-235). Ed. Minerva Medica. <https://doi.org/10.23736/S0026-4946.20.05887-9>
- Haripersad, Y. V.; Kannegieser-Bailey, M.; Morton, K.; Skeldon, S.; Shipton, N.; Edwards, K.; Newton, R.; Newell, A.; Stevenson, P. G. i Martin, A. C. (2021). «Outbreak of anorexia nervosa admissions during the COVID-19 pandemic». *Archives of Disease in Childhood*, 106(3), 2020. <https://doi.org/10.1136/archdisc-hild-2020-319868>
- Harlé, B. (2019). «Intensive early screen exposure as a causal factor for symptoms of autistic

- spectrum disorder: The case for "Virtual autism"». *Trends in Neuroscience and Education*, 17. <https://doi.org/10.1016/j.tine.2019.100119>
- Janssen, I. i Leblanc, A. G. (2010). «Systematic review of the health benefits of physical activity and fitness in school-aged children and youth». *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* (vol. 7). <http://www.ijbnpa.org/content/7/1/40>
 - Jiao, W. Y.; Wang, L. N.; Liu, J.; Fang, S. F.; Jiao, F. Y.; Pettoello-Mantovani, M. i Somekh, E. (2020). «Behavioral and Emotional Disorders in Children during the COVID-19 Epidemic». *Journal of Pediatrics* (vol. 221, p. 264-266. e1). Mosby Inc. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2020.03.013>
 - Jones, E. A. K.; Mitra, A. K.; Bhuiyan, A. R. i Dankulincova, Z. (2021). «Impact of COVID-19 on Mental Health in Adolescents: A Systematic Review». *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 2470. <https://doi.org/10.3390/ijerph18052470>
 - Keyhan, N. (2020). «Apoyar a los jóvenes con trastornos de ansiedad durante la pandemia de COVID-19». https://www.cps.ca/uploads/blog_uploads/Anxiety_and_COVID_PRINTABLE.pdf
 - Lee, J. (2020). «Mental health effects of school closures during COVID-19». *The Lancet, Child and Adolescent Health*. 2020, 4, 421.
 - Liang, L.; Ren, H.; Cao, R.; Hu, Y.; Qin, Z.; Li, C.; Mei, S. i Com, M. (2020). «The Effect of COVID-19 on Youth Mental Health». *Psychiatric Quarterly*. <https://doi.org/10.1007/s11126-020-09744-3>
 - Loades, M. E.; Chatburn, E.; Higson-Sweeney, N.; Reynolds, S.; Shafran, R.; Brigden, A.; Linney, C.; McManus, M. N.; Borwick, C. i Crawley, E. (2020). «Rapid Systematic Review: The Impact of Social Isolation and Loneliness on the Mental Health of Children and Adolescents in the Context of COVID-19». *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* (vol. 59, núm. 11, p. 1218-1239. e3). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.05.009>
 - Medina Ortiz, Ó.; Sánchez Mora, N.; Conejo Galindo, J.M; Fraguas Herráez, D. i Arango López, C. (2007). «Alteraciones del sueño en los trastornos psiquiátricos». *Revista Colombiana de Psiquiatría*, 36(4), 701-717. <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=80636410>
 - Meherali, S.; Punjani, N.; Louie-Poon, S.; Rahim, K. A.; Das, J. K.; Salam, R. A. i Lassi, Z. S. (2021). «Mental health of children and adolescents amidst covid-19 and past pandemics: A rapid systematic review». *International Journal of Environmental Research and Public Health* (vol. 18, núm. 7). MDPI AG. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073432>
 - Narzisi, A. (2020). «Handle the autism spectrum condition

- during coronavirus (Covid-19) stay at home period: Ten tips for helping parents and caregivers of young children». *Brain Sciences* (vol. 10, núm. 4). MDPI AG. <https://doi.org/10.3390/brainsci10040207>
- Nearchou, F.; Hennessy, E.; Flinn, C.; Niland, R. i Subramaniam, S. S. (2020). «Exploring the impact of covid-19 on mental health outcomes in children and adolescents: A systematic review». *International Journal of Environmental Research and Public Health* (vol. 17, núm. 22, p. 1-19). MDPI AG. <https://doi.org/10.3390/ijerph17228479>
 - Orgilés, M.; Morales, A.; Delvecio, E.; Mazzeschi, C. i Espada, J. P. (2020). «Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain Brief Title: Psychological effects of quarantine on youths».
 - Palacio-Ortiz, J. D.; Londoño-Herrera, J. P.; Nanclares-Márquez, A.; Robledo-Rengifo, P. i Quintero-Cadavid, C. P. (2020). «Psychiatric disorders in children and adolescents during the COVID-19 pandemic». *Revista Colombiana de Psiquiatría* (vol. 49, núm. 4, pp. 279-288). Elsevier Doyma. <https://doi.org/10.1016/j.rcp.2020.05.006>
 - Panda, P. K.; Gupta, J.; Chowdhury, S. R.; Kumar, R.; Meena, A. K.; Madaan, P.; Sharawat, I. K. i Gultaji, S. (2020). «Psychological and Behavioral Impact of Lockdown and Quarantine Measures for COVID-19 Pandemic on Children, Adolescents and Caregivers: A Systematic Review and Meta-Analysis». *Journal of Tropical Pediatrics*. <https://doi.org/10.1093/tropej/fmaa122>
 - Samatán-Ruiz, E. M. i Ruiz-Lázaro, P. M. (2021). «Trastornos de la conducta alimentaria en adolescentes durante pandemia covid-19: estudio transversal». *Revista de Psiquiatría Infanto-Juvenil*, 38(1), 40-52. <https://doi.org/10.31766/revpsij.v38n1a6>
 - Singh, S.; Roy, D.; Sinha, K.; Parveen, S.; Sharma, G. i Joshi, G. (2020a). «Impact of COVID-19 and lockdown on mental health of children and adolescents: A narrative review with recommendations». *Psychiatry Research* (vol. 293, p. 113429). Elsevier Ireland Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113429>

Joves, salut i prevenció:
algunes reflexions en
temps de la Covid-19

BELÉN PASCUAL BARRIO
CARMEN ORTE SOCÍAS
JOSEP LLUÍS OLIVER TORELLÓ
ROSARIO POZO GORDALIZA

Belén Pascual Barrio

Llicenciada en Sociologia (UCM) i doctora en Ciències de l'Educació (UIB). És professora del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB, imparteix diverses assignatures de grau i de postgrau vinculades amb la Sociologia de l'Educació i la Pedagogia Social, àmbits que integren les seves principals línies de recerca: prevenció familiar i de drogodependències, intervenció comunitària, inserció sociolaboral dels joves i anàlisi del sistema educatiu. Des de 2004 és membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social de la UIB (<http://gifes.uib.eu>). Entre 2009 i 2016 va ser vicedegana de la Facultat d'Educació de la UIB i cap d'estudis del grau d'Educació Social. Des de 2018 és membre del comitè executiu de la Sociedad Iberoamericana de Pedagogía Social (SIPS) i coordinadora de l'Anuari de la Joventut de les Illes Balears. Actualment és codirectora del màster d'Intervenció Socioeducativa amb Infància, Adolescència i Família.

Carmen Orte Socias

Llicenciada en Psicologia i doctora en Ciències de l'Educació. És Catedràtica d'Universitat des de 2006. Té sis quinquennis de docència reconeguts i cinc sexennis de recerca. Té activa l'excel·lència investigadora. És la IP en temàtiques de programes de prevenció familiar basats en l'evidència científica del Grup de Recerca i Formació Educativa i Social (GIFES), de la UIB. En l'àmbit de la formació al llarg de tota la vida, va crear la Universitat Oberta per a Majors (UOM) el curs 1997-1998 i l'ha dirigit fins al mes de juliol de 2013. En l'àmbit de l'educació familiar i en el de l'aprenentatge al llarg de tota la vida, té tres investigacions competitives actives, una de nacional i dues d'europpees. És la directora de la càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia personal, i la directora de l'Anuari de l'Envel·liment Illes Balears. És la directora del Laboratori d'Investigació sobre Família i Modalitats de Convivència (LIFAC).

Josep Lluís Oliver Torelló

Doctor en Ciències de l'Educació (UIB). Professor de Pedagogia Social. Imparteix classes a estudis de grau i màster. Especialista universitari en inadaptació social. Membre del Grup d'investigació i formació educativa i social (GIFES). Fou Vicedegà dels estudis d'Educació social i Degà de la Facultat d'Educació de la UIB. Membre del Consell de Direcció de l'Anuari de l'educació de les Illes Balears. Membre del Consell de Redacció de la Revista Paideutika (Universitat de Torí). Membre de la Sociedad Iberoamericana de Pedagogía Social (SIPS). Avaluador de l'Agència Catalana de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca, i de l'Agència Italiana d'Avaluació Universitària (ANVUR). Membre de la Junta directiva d'UNICEF-Balears. Experiència professional centrada en l'àmbit de la docència, de la investigació i dels serveis socials, treballant en diferents aspectes relacionats amb la protecció a la infància, la justícia juvenil, la intervenció socioeducativa en la família, la planificació i avaluació dels serveis socials.

Rosario Pozo Gordaliza

Doctora europea en Sociologia per la UGR (2011), diplomada en Educació Social (UVA) i llicenciada en Psicopedagogia (ULE) amb diverses especialitzacions de màster en problemes socials, metodologia de recerca social qualitativa, etnicitat i gènere, en l'àmbit nacional i internacional. En l'actualitat és professora en la UIB. És membre del Grup d'Investigació i Formació Educativa i Social (GIFES-UIB), on desenvolupa la seva labor investigadora sobre programes familiars d'intervenció socioeducativa basats en evidència i perspectives de gènere en problemàtiques socials.

Resum

El principal impacte de la Covid-19 sobre la salut mental dels joves ha estat l'estrès, l'ansietat, l'apatia, la preocupació pel futur o la incertesa per la feina. De fet, el discurs dels joves amb relació a aquest impacte se centra en l'àmbit laboral: preocupació per la inestabilitat del mercat laboral, pessimisme i incertesa sobre el futur que els espera. Aquesta percepció es correspon amb uns indicadors d'ocupació i atur que situen els joves en situació de vulnerabilitat. L'agreujament de les problemàtiques de salut mental que ja existien abans de la pandèmia fa imprescindible reforçar els recursos d'atenció i tractament, així com els recursos preventius. Els contextos relacionals, familiars, escolars i comunitaris es converteixen en àmbits prioritaris per a la prevenció, incorporant una perspectiva de gènere i atorgant un rol actiu al jovent. Des d'un enfocament integral i inclusiu, es recomana la promoció d'entorns i conductes saludables que permetin prevenir el rebuig, l'estigma, la marginació, la discriminació o la segregació. En aquest sentit, són precises accions formatives i de dinamització orientades a l'aprenentatge d'habilitats socials, a la millora de les relacions interpersonals i a la promoció de la participació activa dins la comunitat.

Paraules clau

Covid-19 / Salut mental / Joves / Prevenció

Resumen

El principal impacto de la covid-19 sobre la salud mental de los jóvenes ha sido el estrés, la ansiedad, la apatía, la preocupación por el futuro o la incertidumbre por el trabajo. De hecho, el discurso de los jóvenes en relación a este impacto se centra en el ámbito laboral: preocupación por la inestabilidad del mercado laboral, pesimismo e incertidumbre sobre el futuro que les espera. Esta percepción se corresponde con unos indicadores de empleo y paro que sitúan a los jóvenes en situación de vulnerabilidad. El agravamiento de las problemáticas de salud mental que ya existían antes de la pandemia hace imprescindible reforzar los recursos de atención y tratamiento, así como los recursos preventivos. Los contextos relacionales, familiares, escolares y comunitarios se convierten en ámbitos prioritarios para la prevención, incorporando una perspectiva de género y otorgando un rol activo a la juventud. Desde un enfoque integral e inclusivo, se recomienda la promoción de entornos y conductas saludables que permitan prevenir el rechazo, estigma, marginación, discriminación o segregación. En este sentido, son precisas acciones formativas y de dinamización orientadas al aprendizaje de habilidades sociales, a la mejora de las relaciones interpersonales y a la promoción de la participación activa en la comunidad.

Palabras clave

Covid-19 / Salud mental / Jóvenes / Prevención

1. Introducció

La incidència de la pandèmia de la Covid-19 sobre les persones joves coincideix amb una etapa vital del seu desenvolupament en què les relacions socials són imprescindibles per a l'adquisició d'autonomia i la construcció de la identitat. Durant el confinament, el temps disponible va incrementar les relacions a distància a través de les TIC i les xarxes socials i, encara que van trobar a faltar les activitats presencials, les persones joves es van sentir satisfetes amb les relacions d'amistat, amb la família i amb la parella. Com a contrapunt, les seves expectatives de futur eren poc optimistes i expressaven insatisfacció vital, motivada sobretot per la situació laboral, l'atur i la precarietat: només un de cada cinc se sentia satisfet amb la seva situació econòmica (Kuric et al., 2020).

Un informe recent sobre les persones joves de les Balears (Fundació Gadeso, 2021) també posa l'accent sobre la incertesa a mitjà termini: un 26% dels joves assegura no saber què passarà un any després, un 35% afirma que no viurà grans canvis i un 24%, que la seva situació personal serà millor. En aquest informe, l'atur i la precarietat laboral també encapçalaven el llistat de problemes (77%), seguits de la dificultat per accedir a un habitatge (67%) i dels problemes econòmics (35%).

Els factors de risc que conformen el discurs dels joves en relació amb l'impacte de la pandèmia sobre la seva salut són el baix nivell d'ocupació, la inestabilitat i l'empitjorament de les condicions laborals. Aquesta percepció es correspon amb uns indicadors d'ocupació i atur que po-

sen en relleu que "una vegada més, les persones joves són les que han experimentat amb més intensitat els efectes de la crisi econòmica després del confinament" (López Oller, 2020, p. 7). Abans de la pandèmia s'arrossegaven factors de risc associats amb la crisi econòmica anterior, situacions de pobresa com la precarietat i la inestabilitat laboral, que només eren pal·liats en casos de menys vulnerabilitat familiar (Consejo de la Juventud de España, 2018). Quan la societat encara no s'havia recuperat i es patien les conseqüències d'aquella crisi, va esclatar una altra crisi que sumà risc i vulnerabilitat sobre els més joves.

Les persones joves de Balears han patit directament aquestes circumstàncies i l'empitjorament d'un escenari laboral que, abans de la crisi econòmica provocada per la pandèmia, ja es caracteritzava per l'alta temporalitat. En aquest sentit, els joves conformen un col·lectiu en risc de pobresa i exclusió social. La Covid-19 empitjora els nivells d'ocupació, però també els d'emancipació i els de pobresa: un de cada tres joves d'entre 20 i 29 anys viuen en situació de vulnerabilitat (vegeu els articles sobre ocupació i pobresa d'aquest monogràfic).

2. La salut mental dels joves i la rellevància de la prevenció

La salut mental és una de les problemàtiques socials més importants a escala mundial i gairebé la meitat dels trastorns mentals entre els adults s'inicien entre els 12 i 18 anys (Casañas i Lluçat, 2018). Però quins han estat els principals impactes sobre la salut mental de la pandèmia? L'estudi publicat per The Lancet

(COVID-19 *Mental Disorders Collaborators*, 2021) associa l'impacte mundial de la Covid-19 amb un augment de la prevalença de trastorns depressius i d'ansietat: s'estima un creixement aproximat del 25%. Del conjunt, resulten més afectats els grups d'edat més joves i les dones. Les limitacions dels joves s'associen a les mateixes restriccions socials, el tancament dels centres educatius, la pèrdua dels espais d'aprenentatge, de contacte físic i de relació amb els iguals, així com l'impacte de l'atur sobre els joves (durant i després de la pandèmia). Altres aportacions:

- L'estudi de Kuric et al. (2020) sobre els joves espanyols entre 15 i 29 destaca com a impactes l'estrès, l'ansietat, l'apatia, la preocupació pel futur o la incertesa per la feina. Durant la pandèmia, la por ha estat present entre la majoria dels joves i només un de cada deu afirma no haver tengut por en cap moment.
- El treball de Gallo et al. (2020) apunta que la relació existent entre la salut mental i l'àmbit laboral és bidireccional. Les mancances en l'àmbit laborals'associen a un major risc de patologia mental com la depressió o l'ansietat; alhora, els joves amb aquestes patologies tenen més limitacions dins l'àmbit laboral, sumant-se a altres factors que augmenten el risc a l'exclusió social.
- L'informe d'Unicef España (2021) sobre joves entre 15 i 24 anys apunta que un 58,3% se sent "sovint" ansiós, nirviós i preocupat, i

el 36%, "de vegades". Més d'un de cada set adolescents de 10 a 19 anys a tot el món té un problema d'aquest tipus diagnosticat.

- Les dades dels serveis d'atenció específica de Balears (vegeu l'article sobre salut mental del monogràfic) confirmen aquest impacte sobre la salut mental dels adolescents de Balears. Les demandes més freqüents als serveis de salut mental han estat per autolesions, conductes autolítiques i trastorns alimentaris. Segons les dades de l'Observatori del Suïcidi¹, al darrer any s'estima un increment del 30% de les temptatives de suïcidi en la població infantojuvenil.

L'adolescència és una etapa de desenvolupament, descoberta i experimentació, i això implica no només oportunitats sinó també riscos. Alguns dels riscos associats amb aquesta etapa són els contactes afectivosexuals, el contacte amb alcohol i altres substàncies, l'experimentació de conductes potencialment addictives i la influència de l'entorn físic i digital. És una època de construcció de la identitat i el gènere, condicionada no només pels iguals sinó també, i de forma molt significativa, per les xarxes socials digitals (Renau, Carbonell i Oberst, 2012). L'augment de les addiccions comportamentals entre els adolescents (OEDA, 2020) està associat a l'ús de pantalles, l'ús compulsiu d'internet, els videojocs, el joc amb doblers o el consum de pornografia. La pornografia que es distribueix per internet està exercint una influència

¹ Pla Estratègic de Salut Mental de Balears (Conselleria de Salut del Govern de les Illes Balears).

decisiva sobre els patrons relacionals de la població en general i els adolescents i joves en particular, transmetent conductes de risc per a la salut i integritat dels joves (Ballester i Orte, 2019).

Les situacions d'assetjament o violència en parella (control de l'activitat, espiar el mòbil, aïllament de l'entorn social, etc.) són freqüents, així com les dificultats per viure la pròpia orientació sexual (Megías et al., 2021).

La influència de l'entorn i la vulnerabilitat davant els prejudicis és un altre factor a considerar. Una bona part dels joves entre els 15 i els 30 anys afirma ser conscient de rebre desvaloració mitjançant prejudicis (49% de forma freqüent). Les desvaloracions que són rebudes amb més freqüència tenen a veure amb la cultura de la imatge personal a projectar i afecten sobretot les dones, que se senten desvalorades sovint pel seu cos i aspecte físic. I un aspecte rellevant: les persones joves més exposades a les desvaloracions i els prejudicis també es mostren menys optimistes respecte al seu futur i el de la seva generació (Barral et al., 2021).

La necessitat de protecció durant l'adolescència converteix la prevenció en un aspecte essencial durant aquesta etapa de la vida. En l'àmbit de la prevenció de l'ús de substàncies i de conductes afectivosexuals de risc, es mostren eficaços els programes dirigits al desenvolupament d'habilitats socials, relacionals, maneig dels afectes, presa de consciència sobre estereotips i rols de gènere, pensament crític, comunicació, relacions familiars i comunitàries (Goldfarb et al., 2019, 2011).

Els factors de protecció davant les conductes de risc són l'autocontrol, la resistència a la pressió de grup, el vincle amb l'escola i la comunicació amb la família. La capacitat de relació amb el seu entorn és el millor amortidor en situacions de risc. Concretament, la família és la primera agència amb més influència. De fet, els comportaments de risc es produeixen en major mesura quan no hi ha comunicació efectiva amb els pares i mares (Prado et al., 2019). És precís, per tant, que les intervencions se centrin en la família, en tractar-se del principal agent socialitzador des d'edats molt primerenques. Davant conductes de risc, les famílies són agents de prevenció fonamentals, ja que tenen un paper significatiu en el desenvolupament socioemocional dels fills, la capacitat de relacionar-se, la presa de decisions dels adolescents (Prado et al., 2019; Scull et al., 2019), així com en la seva capacitat d'interacció amb els mitjans de comunicació i internet (Davis et al., 2019). Entenent que la família és un pilar fonamental de la salut mental, es recomana que qualsevol programa d'intervenció dirigit a la prevenció de problemes entre els adolescents inclogui la formació de les habilitats parentals entre mares i pares per promoure l'exercici parental positiu (Oliva et al., 2020; Caretti et al., 2019; Unicef España, 2021). A més, dues qüestions a tenir en compte:

- Les intervencions familiars que complementin les habilitats parentals amb habilitats dirigides als fills habilitats socials i de regulació, aconseguiran major eficàcia en

la prevenció de les addiccions (UNODC, 2015).

- La pràctica basada en l'evidència científica permet augmentar l'eficàcia de les accions preventives (Valero, 2019). En aquest sentit, els programes preventius han de comptar amb sistemes de qualificació i avaluació que garanteixin la seva eficàcia, i assegurin l'assoliment dels resultats previstos.

3. La promoció de la salut mental: àmbits i models d'intervenció socioeducativa

Una consideració integral de la salut mental contempla els factors biològics, psicològics i socials associats, i que tenen un origen individual, familiar i social. El benestar psicològic i mental està influenciat tant per les característiques individuals com pels condicionants de l'entorn (OMS, 2004). De fet, els factors que tenen un major impacte sobre la salut mental són l'atur, els problemes d'habitatge, d'entorn, i de suport afectiu i relacional. A més, aspectes com la procedència (ser una persona immigrant), el baix nivell d'estudis o l'estatus socioeconòmic baix també s'associen a la salut mental i, alhora, al grau d'inclusió/exclusió social de la persona jove.

Des de l'enfocament del cicle vital, es considera que les experiències vitals determinen la salut de les persones i aquestes experiències estan condicionades pel context socioeconòmic i cultural. Aquest context (factors familiars, ambientals i socials) condiciona la salut durant la infància i adolescència, determina un desen-

volupament òptim, i pronostica una vida saludable durant l'etapa adulta. La salut empitjora quan l'estatus socioeconòmic de la família és més baix, el nivell d'estudis dels progenitors és menor o quan els progenitors són immigrants. Les desigualtats socials en salut s'hereten entre generacions (González-Rábago et al., 2017).

D'acord amb aquesta consideració integral, les accions de promoció de la salut mental afavoreixen la creació de condicions individuals, socials i ambientals que permetin l'òptim desenvolupament psicològic i psicofisiològic dels joves. Aquestes accions no només han d'orientar-se des del punt de vista de les necessitats i característiques individuals (formes de pensar, sentir, aspectes emocionals i afectius de la persona), sinó també des de la perspectiva de la inclusió social, la participació activa dins la comunitat i les relacions interpersonals en centres educatius, laborals i entitats comunitàries. Tot plegat amb l'objectiu de prevenir aquells factors que poden fomentar el rebuig, l'estigma, la marginació, la discriminació, i la segregació educativa o laboral. Es necessita adquirir coneixements i habilitats per a fer front a l'estigma, per a afrontar l'abús de substàncies, les relacions sexuals de risc o el comportament agressiu. Es tracta de saber identificar a temps el problema, tenir cura d'un mateix i dels altres, així com accedir al suport professional quan és precís (Casañas i Lalucat, 2018).

Per tant, juntament amb els recursos terapèutics i programes de salut mental especialitzats, es necessiten recursos orientats a desenvolupar l'espai comunitari preventiu, confor-

mat principalment per la família, el barri i l'escola (COVID-19 *Mental Disorders Collaborators*, 2021, Unicef España, 2021, Caretti et al., 2019). L'alfabetització en salut mental contribueix al benestar emocional dels joves, sobretot a l'espai escolar, amb la coordinació amb els serveis sanitaris i comunitaris (Casañas i Lalucat, 2018). Aquest enfocament integral (família, educació, salut) facilita la coordinació entre les persones que conformen la xarxa d'atenció a la infància i els adolescents, i inclou tant els professionals de l'àmbit social i educatiu, com els progenitors i altres membres de la comunitat.

Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), la salut mental és l'estat de benestar en el qual la persona desenvolupa les seves capacitats i és capaç de fer front a l'estrès normal de la vida, de treballar de forma productiva i de contribuir a la seva comunitat. Inclou el benestar personal (autoestima, confiança en un mateix, optimisme, calma), interpersonal (àmbit relacional) i els coneixements i les capacitats d'aprendre, de prendre decisions positives, de respondre als reptes de la vida i d'expressar-se (Unicef España, 2021).

L'estudi d'Oliva et al. (2020) informa sobre la satisfacció dels adolescents pel que fa a les pròpies competències personals, i associa l'autocontrol i l'autoestima a un major benestar i una menor simptomatologia depressiva. Destaquen tres conclusions:

- El grau de satisfacció disminueix a mesura que augmenta l'edat: a partir dels 14 anys es dona un descens de la satisfacció vital i

l'autoestima, una tendència que es relaciona amb l'augment de l'autoexigència davant la pressió social i la imposició d'uns estàndards.

- La satisfacció amb la família, amb l'estil parental i amb l'escola també influeixen positivament en els nivells de benestar i de rendiment acadèmic. Concretament, la satisfacció amb la família influeix més que la satisfacció amb l'escola. Tot i l'aparent distància emocional amb els progenitors, els adolescents necessiten la seva comprensió i suport per sentir-se satisfets; reclamen més acceptació, respecte i acceptació dels seus gustos, amics i decisions, és a dir, una comunicació adequada a la seva edat (un aspecte no tan valorat pels pares i mares).
- Les al·lotes adolescents mostren nivells de satisfacció més baixos, més baixa autoestima, així com una valoració inferior dels seus actius, personals, familiars i escolars. Aquests resultats es relacionen amb un model interioritzat de perfecció i exigència social.

La família i l'escola es converteixen en factors clau de resiliència (Unicef España, 2021), ja que exerceixen una influència molt important sobre l'educació que reben els menors; es converteixen en els seus principals actius, juntament amb els seus recursos personals. El foment dels recursos personals, familiars, escolars i comunitaris contribueix a la prevenció de problemàtiques vinculades al desajust emocional i comportamental dels adolescents. S'han de desenvolupar factors de protecció i inclusió social, tant en el context escolar com comunitari,

promocionant accions preventives amb les famílies (Epstein, 2001; Collet i Tort, 2011), així com estratègies que fomentin el desenvolupament positiu i les competències personals dels adolescents (Oliva et al., 2020).

En el cas de Balears, el Pla Estratégic de Salut Mental (Conselleria de Salut del Govern de les Illes Balears, 2016) promou el desenvolupament de programes formatius per a professionals implicats en la detecció i maneig de situacions de risc en la població general i grups de risc (per exemple, ofereix suport a centres escolars per intervenir i donar pautes de detecció dirigides a familiars, alumnes i docents), però també promociiona recursos de prevenció i de suport en les fases inicials per disminuir el risc de desenvolupar problemes de salut mental a llarg termini.

Podem distingir dos models d'abordatge que representen formes diferents de considerar les persones joves i les pràctiques en salut: un primer model entén els joves com a objectes de protecció, i un segon model els considera com a subjectes de dret. Es tracta també de dos models d'abordatge de les pràctiques en salut: el de la prevenció de la malaltia i el de la promoció de la salut. Des d'una perspectiva convencional, els joves poden ser considerats com a objectes de protecció de la malaltia, mentre que, des d'una perspectiva de drets, el repte és la promoció de la salut entre els joves, considerant-los com a subjectes de dret. El

pas de la categoria "objecte" a la de "subjecte" aporta autonomia, evita la subordinació a la mirada adulta i reconeix la capacitat participativa, creadora i de cura de les persones joves (Augsburger i Fondato, 2020).

El reconeixement del paper preventiu que poden exercir els joves amb els seus iguals (Turner i Shepherd, 1999) es basa en la proximitat generacional entre iguals i l'avantatge comunicatiu del missatge preventiu (MacArthur et al., 2015). Les persones joves poden compartir i reconèixer les mateixes necessitats i el seu llenguatge. A més, la participació com a agents actius de prevenció els permet ampliar la seva capacitat de prendre decisions i d'iniciativa, adquirir coneixements, actituds, aptituds, valors i habilitats. La participació activa els obliga a la posada en pràctica de les seves capacitats i els permet un aprenentatge social significatiu (Soler et al., 2019), i així guanyar autoconfiança i empoderament.

El foment de l'empoderament i de les experiències que permeten viure i experimentar des de la pràctica, permet als joves l'exercici de les seves capacitats i un aprenentatge social significatiu (Soler et al., 2019). El repte de l'empoderament equitatiu i inclusiu és una de les finalitats del projecte HEBE. Arran d'aquest projecte, es va aprovar la Declaració sobre l'empoderament juvenil (2021)², que inclou una referència explícita al rol preventiu dels joves. La Declaració reivindica la necessitat

2 Declaració sobre l'empoderament juvenil, aprovada el mes de juliol del 2021 al Seminari Joventut, educació i poder: És l'empoderament juvenil una quimera?, celebrat com a cloenda del Projecte HEBE. Identificació de factors potenciadors i limitadors de l'empoderament juvenil: Anàlisi de discursos i pràctiques d'educadors. A la reunió hi van participar joves i professionals del treball juvenil i de les polítiques de joventut.

d'impulsar processos d'acció socioeducativa on es reconegui la importància de les dimensions comunitàries per a l'empoderament juvenil, centrant els processos no només en la pròpia persona jove, sinó també en el seu entorn i en el seu context. L'abordatge comunitari i, per tant, la feina de la identitat comunitària i l'arrelament de les persones al seu territori tenen una funció socioeducativa tant preventiva com reparadora de la individualitat de les persones joves en la seva individualitat. A la Declaració es proposen pràctiques de participació que fugin de l'adultocentrisme i fomentin que les persones joves protagonitzin l'acció socioeducativa, tant en les dinàmiques dels projectes socioeducatius com en la presa de decisions.

La promoció del potencial dels joves com a agents actius de prevenció és la finalitat del projecte *Youth Initiative*, una iniciativa de l'Oficina de Nacions Unides contra la droga i el delictes (UNODC, 2003) que pretén impulsar una estratègia de prevenció en què els joves siguin referents d'altres joves. En el marc d'aquesta iniciativa, la Universitat dels Illes Balears ha dissenyat un projecte que posa el focus en les oportunitats que ofereix la formació en prevenció per fomentar en l'alumnat universitari l'adopció d'un rol actiu i participatiu. La finalitat és el desenvolupament de processos formatius de l'alumnat d'Educació Social que aproximïn l'espai acadèmic a l'àmbit professional de la prevenció, mitjançant la seva formació pràctica com a joves educadors (Orte et al., 2020; Orte et al., 2021).

Juntament amb la qualificació acadèmica i professional, l'experiència pretén augmentar la motivació, el desenvolupament personal i social positiu, l'autoconfiança, la capacitat per expressar pensaments i opinions, l'assertivitat, les habilitats de comunicació i de treball en equip, i la consciència sobre el propi procés d'aprenentatge (Toumbourou, 2016; Backett-Milburn i Wilson, 2000).

També des de l'enfocament de la promoció de la salut, el moviment associatiu juvenil du a terme una feina de sensibilització de la població jove amb la finalitat de preservar el dret a la salut dels joves. Amb el lideratge del Consell de la Joventut d'Espanya, l'estratègia seguida (des de fa més de tres dècades) ha estat generar iniciatives d'educació entre iguals en l'entorn comunitari, sumant-se a altres espais preventius. Els joves que formen part de les entitats juvenils, com a mediadors i mediadores juvenils, intervenen en accions per a la promoció d'hàbits i estils de vida saludables. La proximitat generacional facilita que el missatge sigui més ben acceptat i assimilat. També els permet tractar les contradiccions existents entre la informació, les pautes i valors culturals, la pressió dels iguals i altres elements contextuais que afecten la seva salut, com els discursos sovint contradictoris. Per exemple, tenim, d'una banda, les campanyes institucionals per prevenir el consum d'alcohol i altres drogues i, de l'altra, les campanyes publicitàries que legitimen culturalment aquest consum (Consejo de la Juventud de España, 2021).

4. Elements clau a considerar per a l'abordatge de les accions preventives

Una lectura de gènere de les dades que aporten els estudis mostra actituds diferenciades entre les dones. S'identifiquen diferències associades al gènere pel que fa a nous patrons de consum d'addiccions comportamentals emergents que fan necessari un estudi i abordatge específic (Orte i Pozo, 2018). A més, les dones joves tenen molta més probabilitat que els homes de tenir una autopercepció de mala salut en general, i també de salut mental: hi ha una fractura de gènere en l'indicador de malestar psicològic i en les patologies de salut mental diagnosticades (Gallo et al., 2020).

Apuntàvem a l'apartat anterior que la Covid-19 ha augmentat la prevalença de trastorns depressius i d'ansietat, que afecten principalment les persones més joves i les dones (COVID-19 *Mental Disorders Collaborators*, 2021). Els dèficits de benestar subjectiu per part de les dones joves (menor autoestima, satisfacció vital, afecte positiu i negatiu, simptomatologia depressiva) fan precisa la intervenció a través d'estratègies preventives que ajudin a gestionar la pressió social exercida a través dels contextos escolars, comunitaris, presencials i virtuals, i que tendeixen a reproduir l'estereotip heteronormatiu i patriarcal. Encara que els models de socialització familiar respecte al gènere tendeixen a ser cada vegada més igualitaris, continuen vigents esquemes patriarcal i heteronormatiu (Oliva et al., 2020). És per això que es considera imprescindible incloure la perspectiva de gènere en els programes preventius

i d'intervenció socioeducativa per fomentar que les adolescents adquireixin aquelles competències necessàries per a un desenvolupament positiu i l'augment del seu benestar subjectiu (Oliva et al., 2020). La comprensió de la realitat de les persones joves s'ha de fonamentar des de la mirada de la pluralitat i heterogeneïtat, que permet evitar visions generalistes del jovent. En aquest sentit, són moltes les veus (entre elles destaca la dels consells de joventut i les entitats juvenils que representen) que recorden que la simplificació de la realitat és un biaix que no permet respondre a les seves necessitats (CJE, 2021). Davant la visió estereotipada de les persones joves, es fa precisa l'acció sobre la base de la visió analítica que proporciona el coneixement.

El coneixement científic redueix el risc a generalitzar, estigmatitzar i reproduir prejudicis en relació amb els joves. El coneixement de les seves necessitats implica una anàlisi sistemàtica de la seva realitat; la comprensió dels conflictes derivats de nous escenaris i problemàtiques emergents permet un abordatge crític i una proposta pedagògica en forma de noves estratègies per al desenvolupament de recursos personals i socials. És important que les institucions impulsin la recerca sobre joventut, comptant amb l'aliança entre el món acadèmic i professional. També, que els equips professionals han de ser capaços de transferir el coneixement que genera la recerca perquè la ciutadania sigui capaç d'entendre la realitat en totes les dimensions.

Una revisió crítica de la mirada sobre el jovent pot ajudar a reajustar

la concepció que es té sobre les persones joves i orientar les estratègies i recursos. Per exemple, en l'àmbit de les drogodependències, els consells de joventut reivindiquen que la millor manera de prevenir-les és conèixer els perquè del consum de drogues i afavorir processos de transició que comptin amb condicions favorables d'accés al mercat laboral, a un habitatge digne, possibilitats d'ús del temps lliure, més esperit crític, autonomia i valors basats en els drets humans (CJE, 2021). En aquest sentit, els principis bàsics que guien l'atenció a les demandes de salut de la joventut són: (1) l'equitat, atenent prioritàriament situacions de desavantatge social, (2) l'heterogeneïtat, considerant la diversitat de les persones joves, (3) la integralitat, incloent diversos àmbits de la vida i la salut, i (4) la participació, implicant els mateixos joves en les accions que es duguin a terme.

D'acord amb aquests principis, les polítiques de joventut passen a ser prioritàries si es considera la importància que, des de l'enfocament de la salut i el benestar, tenen les accions preventives de promoció de recursos i opcions que contribueixin a conformar una societat més inclusiva i equitativa. Es necessiten iniciatives que promoguin l'empoderament del jovent, la seva autonomia i capacitats. A més, les accions preventives i de promoció de la salut mental infanto-juvenil han d'estar integrades en les polítiques de joventut, educatives, socials i de suport a les famílies. De fet, les polítiques contra les desigualtats socials poden "redundar a llarg termini en un major accés dels individus a una millor convivència, treballs

millor remunerats i a una parentalitat responsable, amb mètodes de criança saludables, així com minimitzar l'exposició a esdeveniments estressants condicionats per un entorn social problemàtic. Només aquells casos en què es consideri sòlidament fonamentada una intervenció clínica preventiva haurien de mantenir la seva assistència als Centres de Salut Mental" (Caretti et al., p. 256).

5. Conclusions

La pandèmia ha afectat a tota la població i, de forma significativa, els adolescents i joves, en una etapa clau del seu desenvolupament psicosocial, d'adquisició d'autonomia i construcció de la seva personalitat. Les relacions socials i sobretot amb els iguals és la clau de l'experimentació i aprenentatge vital característics d'aquesta etapa. Després del confinament, els àmbits de l'oci i lleure del jovent han centrat el debat sobre l'ús de l'espai públic i l'incompliment de les normes de distanciament social, i això ha projectat un discurs generalitzat sobre la irresponsabilitat dels joves. Malgrat la rellevància dels conflictes originats en alguns espais d'oci, els resultats de la recerca científica no es corresponen amb aquesta idea estereotipada de despreocupació del jovent. Diversos estudis posen en relleu l'alta sensibilització dels adolescents cap a valors com la responsabilitat, la prosocialitat o el respecte a la diversitat; també la seva satisfacció pels vincles familiars i d'amistat, o la preocupació per la inestabilitat del mercat laboral, el pessimisme, la incertesa sobre el futur que els espera.

La crisi econòmica i laboral provocada per la Covid-19 és un nou episodi de retrocés en termes de benestar i salut després de la crisi del 2008: de nou els joves tornen a rebre les conseqüències que una crisi de tal magnitud suposa. La crisi es manifesta en forma d'un increment de l'atur, reducció de la feina disponible i empitjorament de les condicions laborals. Els indicadors laborals mostren un escenari que eleva el grau de vulnerabilitat ja existent abans de la crisi del coronavirus, i un notable increment de les desigualtats i de trajectòries de transició en què les oportunitats es vinculen al capital familiar i de l'entorn. La precarietat, la inestabilitat laboral es vinculen a processos d'exclusió social que només poden ser pal·liats quan els factors sociofamiliars actuen com a factors de protecció.

Al treball hem vist com la recerca posa l'accent sobre l'àmbit laboral com un dels factors que major influència té sobre la salut mental. Les dificultats laborals s'associen a major risc de problemàtiques de salut com la depressió o l'ansietat. En relació amb l'impacte sobre les persones joves i el seu abordatge, alguns dels punts tractats han estat:

- La infància i adolescència és una etapa de gran vulnerabilitat en la qual resulten determinants els condicionaments socials. L'estatus socioeconòmic de la família explica les desigualtats existents pel que fa a la salut: les mancances socials i materials (econòmiques, educacionals i ambientals) predisposen a tenir dèficits de salut en edats primerenques i al llarg de la vida.
- L'agreujament de les problemàtiques de salut mental que ja existien abans de la pandèmia fa imprescindible comptar amb la informació necessària que ajudi a orientar de forma efectiva els recursos d'atenció i tractament específic per part del sistema de salut.
- És imprescindible que les polítiques i accions assistencials i preventives siguin prioritàries entre els joves i adolescents. Hi ha tres aspectes a considerar en l'àmbit de la prevenció entre els joves: la necessitat (1) d'adoptar estratègies preventives amb els adolescents abans que es doni aquesta tendència, (2) considerar la importància de les relacions familiars i el context escolar i comunitari com a espais de prevenció i de desenvolupament primordial, i (3) incorporar una perspectiva de gènere.
- L'abordatge comunitari és essencial: han de preservar-se i generar-se espais de trobada i actuacions coordinades que responguin al caràcter multidimensional i interdisciplinari de la prevenció.
- Més enllà de la supervisió i el control parentals, les persones adultes han d'adquirir una mirada que els permeti reconèixer que els seus fills i filles passen a una nova etapa de trànsit a l'adulthood amb pors, dubtes i inseguretats; una millora de la comunicació amb ells i la identificació dels seus punts forts seran algunes de les estratègies que contribuiran a facilitar aquesta transició.

- Cal promocionar conductes saludables a través de recursos psicopedagògics i socioeducatius, de formació i dinamització, orientats a la millora de les habilitats socials de les persones joves.
- Es necessita un model d'abordatge de la prevenció juvenil basat en la consideració de les persones joves com a subjectes de dret, que els atorgui un rol actiu en el tractament de les problemàtiques i les estratègies d'acció preventiva.

Referències bibliogràfiques

- Augsburger, A.C., i Fondato, M. (2020) Salud y participación social: las y los jóvenes en las estrategias de promoción de la salud. KAIROS. Revista de Temas Sociales ISSN 1514-9331. Proyecto Culturas Juveniles. Publicación de la Universidad Nacional de San Luis. Año 24. N° 45. Julio de 2020. URL: <http://www.revistakairos.org>
- Ballester, L., i Orte, C. (2019). *Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales*. Red Jóvenes e Inclusión. Octaedro.
- Barral, L., Moraño, X., Barral, P., Guiteras, X. (2021) Desactiva tus prejuicios y piénsalo otra vez. Encuesta sobre prejuicios nocivos en la juventud española. Informe de Resultados. Fad: Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud. DOI: 10.5281/zenodo.4742074.
- Caretti, E., Guridi, O., i Rivas, E. (2019) Prevención en la infancia: no toda intervención hoy es más salud para mañana. Rev. Asoc. Esp. Neuropsiq. 2019; 39(135): 241-259 doi: 10.4321/S0211-57352019000100013
- Casañas, R., i Lalucat, Ll. (2018) Promoción de la salud mental, prevención de los trastornos mentales y lucha contra el estigma. Estrategias y recursos para la alfabetización emocional de los adolescentes. *Revista de Estudios de Juventud*, 121, 117-133.
- Consejo de la Juventud de España (2018) Estudio sobre pobreza juvenil. Consejo de la Juventud de España.
- Collet, J. i Tort, A. (2011) *Famílies, escola i èxit. Millorar els vincles per millorar els resultats*. Fundació Jaume Bofill.
- Consejo de la Juventud de España (2011) Salud Integral. ¿Cómo está el tema sobre salud integral? Consejo de la Juventud de España. Disponible en: <http://www.cje.org/es/en-que-trabajamos/salud-sida-y-drogas/como-esta-el-tema/como-esta-el-tema-sobre-salud-sida-y-drogas/>
- Conselleria de Salut del Govern de les Illes Balears (2016) Pla Estratègic de Salut Mental de Balears 2016-2022. Disponible a: <https://ibsalut.es/servei/organitzacio/coordinacions-autonomiques-sanitaries/137-co>

ordinacio-autonomica-de-salut-mental-de-les-illes-balears/2154-pla-estrategic-de-salut-mental-de-les-illes-balears-2016-2022

- COVID-19 Mental Disorders Collaborators (2021) Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. *Lancet*. Disponible a: https://www.eldiario.es/sociedad/pandemia-causo-depresion-ansiedad-129-millones-personas-estrago-invisible-revelado-macroestudio_1_8379771.html. DOI:10.1016/S0140-6736(21)02143-7.
- Davis, A.C., Wright, C., Curtis, M., Hellard, M.E., Lim, M.S., i Temple-Smith, M.J. (2019). 'Not my child': parenting, pornography, and views on education. *Journal of Family Studies*. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1657929>
- Epstein, J. (2001) *School, family, and community partnerships. Preparing educators and improving schools*. Westview Press.
- Fundació Gadeso (2021) Anàlisi de la realitat socioeconòmica de les Illes Balears, nº 407 / octubre 2021. Joves, continuen les incerteses. Quaderns Gadeso. Disponible a: www.gadeso.org
- Gallo, P., Mari-Klose, M., Cano, A., Escapa, S., Folguera, I., i Julia, A. (2020) "Millennials" ante la adversidad: Efectos de la crisis sobre la salud, los hábitos y la percepción de riesgos. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. DOI: 10.5281/zenodo.3712091
- Goldfarb, E., i Constantine, N. (2011) Sexuality Education in B.B. Brown & M. Prinstein (Eds.). *Encyclopedia of adolescence*. Academic Press.
- Goldfarb, E.S., Lieberman, L., Opthof, E., Mauro, K., i Strucinski, N. (2019) Evidence for affirmative approaches to sex education: uncovering the "missing pieces" of a systematic literature review of three decades of school-based sex education. *APHA's 2019 Annual Meeting and Expo*.
- González-Rábago, Y., Martín, U., Arribas, L., Esnaola, S., De Diego, M., Elorriaga, E., i Calvo, M. (2017) Estado de salud, determinantes sociales y desigualdades en salud de la población infantil y adolescente en la Comunidad Autónoma del País Vasco. Vitoria- Gasteiz Departamento de Salud.
- Kuric, S., Sanmartín, A., Ballesteros, J.C., i Calderón, D. (2020) Jóvenes en pleno desarrollo y en plena pandemia. Cómo hacen frente a la emergencia sanitaria. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. DOI: 10.5281/zenodo.4290170
- López Oller, J. (2020) Juventud en riesgo: análisis de las consecuencias socioeconómicas de

la COVID-19 sobre la población joven en España. Instituto de la Juventud / Consejo de la Juventud de España.

- MacArthur, G. J., Harrison, S., Caldwell, D. M., Hickman, M., i Campbell, R. (2016). Peer-led interventions to prevent tobacco, alcohol and/or drug use among young people aged 11-21 years: a systematic review and meta-analysis. *Addiction*, 111(3), 391-407. doi:10.1111/add.13224
- Megías, E., Rodríguez, E., Ballesteros, J. C., Sanmartín, A., i Calderón, D. (2021). Género, vivencias y percepciones sobre la salud: Informe de resultados. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad.
- Observatorio Español de las Drogas y las Adicciones (OEDA) (2020). *Informe 2020. Alcohol, tabaco y drogas ilegales en España*. Ministerio de Sanidad del Gobierno de España.
- Oliva, A., Povedano, A., Suárez, C., Antolín-Suárez, L., Rodríguez-Meirinhos, A., i Musito, G. (2020). Bienestar y desarrollo positivo adolescente desde una perspectiva de género. Un estudio cuantitativo. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. DOI: 10.5281/zenodo.3769013
- Organización Mundial de la salud (2004). *Promoción de la salud Mental. Conceptos. Evidencia Emergente práctica. Informe compendiado*, Ginebra.
- Orte, C., Toumbourou, J., Pascual, B., Amer, J., i Valero, M. (2020). La implicación de los jóvenes como agentes activos en prevención: un proyecto sobre *youth positive development*. En Orte, C.; Ballester, Ll.; Amer, J. (2020) Educación familiar. Programas e intervenciones basados en la evidencia. (pp. 119-132). Octaedro.
- Orte, C., i Pozo, R. (2018). *Género, adolescencia y drogas. Prevenir el riesgo desde la familia*. Octaedro.
- Orte, C., Valero, M., Vives, M., Pascual, B., i Sánchez-Prieto, L. (en prensa). Positive Youth Development: A Platform for a University Training Experience. En S. Mozes, y M. Israelashvili (Eds.), *Youth Without Family to Lean On*. Routledge.
- Prado, G., Estrada, Y., Rojas, L.M., Bahamon, M., Pantin, H., Nagarsheeth, M., Gwynn, L., Ofir, A., Forster, L.Q., Torres, N., i Brown, C.H. (2019). Rationale and design for eHealth Familias Unidas Primary Care: A drug use, sexual risk behavior, and STI preventive intervention for hispanic youth in pediatric primary care clinics. *Contemp Clin Trials*, 76, 64-71. doi:10.1016/j.cct.2018.11.005.
- Renau, V., Carbonell, X., i Oberst, U. (2012) Redes sociales *on-line*, género y construcción del *self*. Aloma. *Revista de Psicología*,

- Ciències de l'Educació i de l'Esport*, 30(2) | 97-107.
- Scull, T.M., Kupersmidt, J.B., Malik, C.V., i Keefe, E.M. (2018). Examining the efficacy of an mHealth media literacy education program for sexual health promotion in older adolescents attending community college. *HHS Public Access*, 66(3), 166-177.
 - Soler, P., Trull, C., Rodrigo-Moriche, M.P., i Corbella, L. (2019). El reto educativo del empoderamiento juvenil. En I. Alonso, K. Artetxe (Eds.), *Educación en el tiempo libre: la inclusión en el centro* (pp. 129-142). Octaedro.
 - Toumbourou, J. W. (2016). Beneficial action within altruistic and prosocial behavior.
 - *Review of General Psychology*, 20(3), 245-258. doi:10.1037/gpr0000081
 - Turner G., i Shepherd J. (1999) A method in search of a theory: peer education and health promotion. *Health Education Research*, 14, 235-247.
 - UNICEF España (2021) Salud mental e infancia en el escenario de la covid'19. Propuestas de Unicef-España. Disponible en: <https://www.unicef.es/publicacion/unicef-espana-frente-la-crisis-originada-por-el-covid-19>
 - United Nations Office on Drugs and Crime (2015). *Informe mundial sobre las drogas 2015*. Resumen Ejecutivo. Nueva York, Naciones Unidas European Monitoring Centre for Drug and Drug Addiction and Eropol.
 - Valero, M. (2019). *La eficacia de la prevención familiar del consumo de drogas en adolescentes* (Tesis doctoral). Universitat de les Illes Balears.

**Enganxar-se
al grup,
enganxar-se
al teatre**

NADIA BANEGAS FABREGAT

Nadia Banegas Fabregat

Nascuda a Barcelona el 1973. Vaig cursar estudis a la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona amb dues especialitzacions: Dibuix i Educació Artística.

La meua formació sempre ha estat dirigida al camp de l'educació i he fet diferents cursos relacionats amb la formació a secundària. A la vegada em vaig anar formant en el món del teatre i posant en pràctica tant la meua labor educativa teatral com la de la direcció escènica des de 1992.

El 2003 vaig crear l'escola de teatre Musicaldansa adreçada a joves d'entre 14 i 21 anys. Avui en dia l'escola continua abastant totes les edats d'on han sorgit diferents grups teatre com La Experimental i Tot Teatre. Al llarg de l'any l'escola representa una mitjana de vuit obres.

Amb el grup de Musicaldansa cada any ens presentem als Premis Nacionals de Teatre Jove de la Fundació Coca-Cola: Premis Buero Vallejo (en la fase nacional) i Premis Jaume Vidal Alcover (en la fase autonòmica a les Illes Balears) patrocinats pel Ministeri d'Educació i Ciència. Fins avui i des de 2005, ens han atorgat divuit mencions d'honor a la fase autonòmica, una vegada hem estat grup finalista i quatre vegades guanyadors en la fase no escolar. En la fase nacional ens han atorgat dues mencions d'honor i hem estat guanyadors una vegada en la mateixa categoria.

Resum

Adaptar-nos al canvi com a única solució per superar les diferents crisis per les quals travessa la nostra societat des de finals del segle passat fins ara. Una societat que cada vegada està més infantilitzada immersa en la cultura de l'eterna joventut, on les noves tecnologies sembla que ens absorbeixin i substituïxin tot contacte entre nosaltres a la manera tradicional, però on encara queden racons als quals aferrar-nos. Un espai on poder mirar-nos sense pantalles pel mig és primordial. On l'important és justament l'altre: el grup per sobre d'un mateix. I és al grup on els joves d'avui en dia s'agafen per poder ser ells mateixos i no haver-se de amagar de l'opinió pública, de l'opinió dels seus grups d'amics, de l'institut o els seus familiars. El teatre amb el seu contacte directe, on les emocions veritables són imprescindibles, on les mirades i les abraçades ens envolten com a mantes càlides en contraposició a la fredor dels nostres mòbils i de les promeses d'amistat convertides en likes de les xarxes socials més de moda.

Paraules clau

Canvi / Teatre / Adolescents / Joves

Resumen

Adaptarnos al cambio como única solución a la superación de las diferentes crisis que nuestra sociedad va sorteando desde finales del siglo pasado hasta ahora. Una sociedad que cada vez está más infantilizada imbuida en la cultura de la eterna juventud. Donde las nuevas tecnologías parecen absorbernos y sustituir todo contacto entre nosotros al modo tradicional pero en la que todavía quedan rincones a los que aferrarnos. Un espacio donde el poder mirarnos sin pantallas de por medio es primordial. Donde el importante es el otro: el grupo por encima de uno mismo. Y al que los jóvenes de hoy en día se aferran para poder ser ellos mismos y no esconderse de la opinión pública, de la opinión de su grupo de amigos del instituto o de sus familiares. El teatro con su contacto directo, donde las emociones verdaderas son imprescindibles, donde las miradas y los abrazos nos envuelven como cálidas mantas en contraposición a la frialdad de nuestros móviles y de las promesas de amistad convertidos en likes de las redes sociales más de moda.

Palabras clave

Cambio / Teatro / Adolescentes / Jóvenes

Enganxar-se al grup, enganxar-se al teatre

Fa anys, quan preparava el CAP¹ en el meu darrer any de carrera –un CAP específic per a l'assignatura d'arts a secundària–, vaig sentir per primera vegada que tota educació hauria de basar-se a preparar els alumnes per al canvi, ja que el nostre món està en mutació constant i aquesta és una veritat inalterable. Així doncs, l'alumne més preparat és aquell que sap adaptar-se a les circumstàncies el més ràpidament possible. I, en aquest context, l'alumne més flexible mentalment és el que aconsegueix acceptar els canvis que li vagin sorgint en la vida, sense quedar-se estancat o bloquejat.

En el llibre *Una educación para el cambio*, Andy Hargreaves diu: «en las sociedades occidentales, la adolescencia [...] es un tiempo de cambios rápidos, de tremendas dudas e intensa auto reflexión». I afegeix més endavant: «por extraño que parezca, a finales del s. xx, las sociedades occidentales también se hallan inmersas en cambios y transiciones turbulentos y plenos de incertidumbre. [...] en las sociedades industrializadas resulta que la vida social, económica y política se ve abocada a la impredecibilidad. Es como si las propias sociedades se vieran también condenadas a experimentar una especie de adolescencia. Al igual que los adolescentes, todos vivimos unos años, a la vez estimulantes y aterradores, de transición y agitación». (Hargreaves, Earl i Ryan, 1998, p. 13-14).

I envoltats de tota aquesta agitació arribem al segle XXI, entre una econo-

mia cada vegada més inestable, una societat del benestar en retrocés i una salut planetària precària en ple canvi climàtic. Com a resultat de tot això, el mode de vida imperant fa que cada vegada es difumini una mica més la línia entre adolescent i adult. En un món cada vegada més tecnificat i amb el consumisme i la superficialitat com a principi únic, Lasch (1979, citat a Hargreaves, Earl i Ryan, 1998, p. 36) argumenta que «una sociedad donde el narcisismo parece haberse extendido por amplios ámbitos de nuestra cultura, muchos adultos también se muestran ávidos por imitar los estilos y valores adolescentes, como si con ello quisieran simbolizar su propia y sempiterna juventud e inmortalidad, antes que reafirmarse y guiarse mediante sus propios valores morales».

Internet ha canviat la manera de relacionar-nos, ens connecta amb la gent que tenim més lluny però, a la vegada, ens aïlla de la que tenim al voltant. I a pesar de tantes pantalles i tanta tecnologia digital, hi ha qui s'aferra a connectar-se de la manera tradicional, uns al costat dels altres, sense pantalles pel mig, mirant-nos als ulls, tocant-nos i abraçant-nos; parlant-nos i deixant fluir les nostres emocions, amb la capacitat de modificar el nostre interlocutor a la vegada que la seva reacció ens torna a modificar a nosaltres mateixos en una espiral on som i deixem ser. I potser sigui aquesta l'essència de l'art de la interpretació: ser nosaltres mateixos vestits amb les circumstàncies dels altres. O com diu Sandford Meisner: «vivir con verdad circunstancias imaginadas» (Meisner, 2003, p. 33).

I, paradoxalment, és precisament aquest contacte humà el que duu els

1 Certificat d'aptitud pedagògica.

adolescents i els joves a voler passar unes hores a la setmana en una acadèmia de teatre; una acadèmia com aquesta, de la qual soc professora i directora.

«Hacer teatro me es imprescindible a día de hoy. Es algo con lo que quiero vivir durante mucho tiempo. Gracias a él he conocido a gente maravillosa con la que comparto gustos, aficiones... He podido dejar mi miedo a un lado y hacerle frente a muchas cosas sin el "qué dirán". El teatro me ha ayudado mucho en mi día a día y es una vía de escape, en la que todo vuelve a cobrar sentido cuando no lo tiene. El teatro me hace ser quien soy».² «Las clases de teatro son una manera de desconectar, de estar en ese momento con esa compañía sin pensar en lo que pasa fuera de ese entorno en ese instante».³

Imatge 1. Projectió d'un vídeo gravat pels alumnes durant el confinament

Els mateixos joves que es comuniquen tot el dia a través de les xarxes socials necessiten aquest espai que els permet expressar-se amb naturalitat i no ser jutjats. I, tot just en aquest punt, el món ens torna a demostrar que el canvi és l'única cosa inalterable i «ines-

2 Idoya Torres, 17 anys.

3 Bianca Muntadas, 14 anys.

peradament» ens assalta un enemic en forma de virus i canvia de cop i volta la vida així com la coneixíem fins aquest moment. Passem a estar aïllats a les nostres cases i abocats, si és que encara s'hi podia estar més, a aquest món de la comunicació a través de la tecnologia. «Las clases on-line son más difíciles, ya que pierdes mucho contacto y la comunicación no es igual, aunque tengo que decir que mi implicación y mis ganas han sido las mismas, me reconfortaba pensar que al cabo de un tiempo todo volvería a la normalidad.»⁴

I les feines i les classes, els amics i el contacte amb la família passen a les plataformes digitals i, un cop més, hem de demostrar que podem adaptar-nos al canvi.

«Es muy difícil preparar una obra teatral ensayando *on-line*, la motivación no es la misma, la energía no es la misma, todo es mediante una pantalla.»⁵

Imatge 2. Fragment de l'obra Mamuts, 2020, guanyadora en la fase autonòmica dels Premis Buero de teatre jove i amb una menció nacional⁶

4 Jana Prat, 14 anys.

5 Miguel Steven Guasch, 19 anys.

6 Menció especial nacional pel sentit coral de la proposta i per l'adaptació a la realitat del moment.

I quan, per fi, sortim de les nostres cases no podem fer-nos petons, abraçar-nos, veure'ns les cares. «El contacto era una de las cosas que más me gustaba, el sentir a las otras personas y, sin eso, para mí, no acababa de ser lo mismo.»⁷ I la presencialitat es tradueix en espais asèptics on, fins i tot, el teatre o potser seria millor dir sobretot el teatre ha d'adaptar-se a les noves circumstàncies. Podíem optar per esperar o podíem canviar. I així ho vàrem fer. I vam estrenar una obra que va acabar guanyant diferents premis: guanyadora de la fase autonòmica dels premis Buero de teatre jove i, finalment, una menció a la fase nacional.

«El estrenar las obras es algo que no lo quitaría por nada del mundo, ya que esa sensación que tienes sobre el escenario es algo que necesitas, que aunque no haya sido un año decente, te mereces poder estar ahí arriba, frente a un público y dar todo de ti.»⁸

Imatge 3. Fragment de Yerma, de Federico García Lorca, a l'obra Mamuts, 2020

7 Paula López, 16 anys.

8 Idoya Torres, 17 anys.

Vam començar el curs 2020-2021 amb una mica més de normalitat que ràpidament es va veure estroncada: seguíem sense poder ajuntar-nos, amb les mascaretes i cap a mitjan curs vam haver de tornar a les classes no presencials. Teníem dues obres per estrenar, però només en vam poder presentar una, ja que l'altra constava de divuit actors i actrius, i pocs teatres estaven preparats per tenir tanta gent sobre l'escenari, amb la distància de seguretat requerida i en els terminis establerts. L'obra presentada va quedar finalista en la fase autonòmica i així ens vam anar emportant algunes alegries entre tant de caos i estrès. «Estrenar las obras ha sido una de las mayores motivaciones para seguir adelante.»⁹

Imatge 4. Fragment de Norway today, d'Igor Bauersima, 2021¹⁰

Vam decidir seguir fent classe, tant en línia com presencial, encara que

9 Jana Prat, 14 anys.

10 Finalista a la fase autonòmica amb una menció especial per l'evolució dels seus projectes a les diferents edicions.

fos asseguts a cadires, sense veure'ns l'expressió de la cara, sense poder tocar-nos o abraçar-nos, només mirant-nos als ulls per intentar esbrinar què pensa l'altre i com se sent.

Vam decidir assajar les obres i estrenar-les encara que fos sense públic, amb tot un pati de butaques buides que rebien, inertes, tot el que sortia de nosaltres: les nostres paraules plenes d'emocions i de sentiments, plenes de veritat, de la nostra veritat acumulada en experiències durant tots aquells mesos que vam estar tancats, arraulits dins nosaltres mateixos i que, gràcies al teatre, gràcies a un escenari i fruit de l'esforç, la feina i l'autosuperació, van sortir cap a les butaques buides com boques obertes mortes de fam, preparades per tornar-nos el silenci.

Hi vam abocar tot allò que dúiem dins i en vam sortir reforçats, satisfets, encara que esgotats, de l'experiència. Les nostres decisions ens han dut a ser persones diferents, capaces de superar-nos i de millorar tant personalment com socialment. «Probablemente sin el teatro yo no sería la misma perso-

na y guardaré esta experiencia para el futuro.»¹¹

Vol dir això que estem preparats per a propers canvis, d'aquells que sacsegen tot el que és conegut fins al moment, com ens deia Andy Hargreaves? No n'estic segura, però el que ens ha demostrat l'experiència és que afrontar-los amb valentia i tenir el suport del grup fa que l'impossible es converteixi en possible.

Referències bibliogràfiques

- HARGREAVES, A.; Earl, L. i Ryan, J. *Una educación para el cambio. Repensar la educación*. Ed. Octaedro, 1998.
- MEISNER, S. *Sobre la actuación*. Madrid: La avispa, 2003.

Imatge 5. Fragment de Norway today, d'Igor Bauersima, 2021

11 Penélope Cricco, 15 anys.

Lloa a l'expressió humana.
Col·lecció guanyadora del
certamen de fotografia
d'Art Jove 2021

MÓNICA GONZÁLEZ SAAVEDRA

Mónica González Saavedra

Mónica González Saavedra, nascuda a Badajoz el 26 d'agost del 1997. Autodidacta als inicis de la carrera fotogràfica. El 2018 i 2019 realitza dos cursos fotogràfics d'“All These Humans” a Vietnam i Cuba. Avui dia estudia il·luminació, captació i tractament de la imatge al CEF Escola d'Arts Audiovisuals, a Palma.

SINOPSI

‘Lloa a l'expressió humana’ és un projecte fotogràfic que intenta reflectir com la humanitat va perdre el 2020 l'expressió facial, entre altres qüestions socioculturals. Aquesta proposta presenta una sèrie de retrats en blanc i negre de persones aleatòries amb màscara i sense. Els retrats són trencats en horitzontal a mà i formen un collage.

La cara, el major reflex de les nostres emocions, va perdre un alt percentatge d'expressivitat per mor de la implantació de la màscara. Això no només ha significat l'eliminació tangible de la meitat de la cara, sinó que ha portat a una pèrdua de la identitat, la qual cosa ha provocat una contradicció emocional, i una paradoxa: opressió per als lliures i llibertat per als oprimits.

ANUARI DE LA JOVENTUT DE LES ILLES BALEARS 2021

Universitat
de les Illes Balears

CONSELLERIA
D'AFERS SOCIALS
I ESPORTS

Direcció Insular de Participació i Joventut
Departament de Promoció Econòmica
i Desenvolupament Local
Govern de les Illes Balears

